

KORUNK

SZÜLETŐBEN AZ IFJÚSÁGTUDO-
MÁNY • AZ IFJÚSÁG — SZOCI-
OLÓGIAI SZEMSZÖGBŐL • FIA-
TALOK BEILLESZKEDÉSI PROB-
LÉMÁI • ISKOLA ÉS TÁRSADAL-
MI MOBILITÁS • A LUMUMBA
EGYETEM • MI A BEAT-ZENE? •
DIÁK-TOLLFORGATÓK ÍRÁSAI •
A NYUGATI DIÁKMOZGALMAK-
RÓL • SZENT-GYÖRGYI ALBERT
A MAI EMBERRŐL • A SZÉKELY
DIÁKSÁG TÖRTÉNELMÉBŐL • •

1970 | 7

E SZÁM MUNKATÁRSAI

Bukarest

Aradi József
Aszódy János
Bădina, Ovidiu
Cseke Gábor
Hrisztu Bálint

CsíkSZereda

Szabó Katalin

Érmihályfalva

Máté Imre

Kolozsvár

Abafáy Csillag
Bálint Éva
Balogh Edgár
Benkő Samu
Dávid Tibor
Farkas László
Gaal György
Gáll Erzsébet
Herédi Gusztáv
Kádár János
Kallós Miklós
Kántor Lajos
Kenéz Ferenc
Kohn Hillel
Molnár Gusztáv
Mózes Huba
Murádin Jenő
Pethő László
Ritoók János
Roth Endre
Sallay Ibolya
Soltész József
Sükösd János
Tamás Gáspár Miklós
Welczer Vera

Magyarhermány

Id. Máthé János

Marosvásárhely

Izsák László
Rostás Zoltán
Sütő András
Sütő István

Nagyvárad

Tüzes Bálint

Sáromberke

Garda László

Temesvár

Bodó Barna

Torda

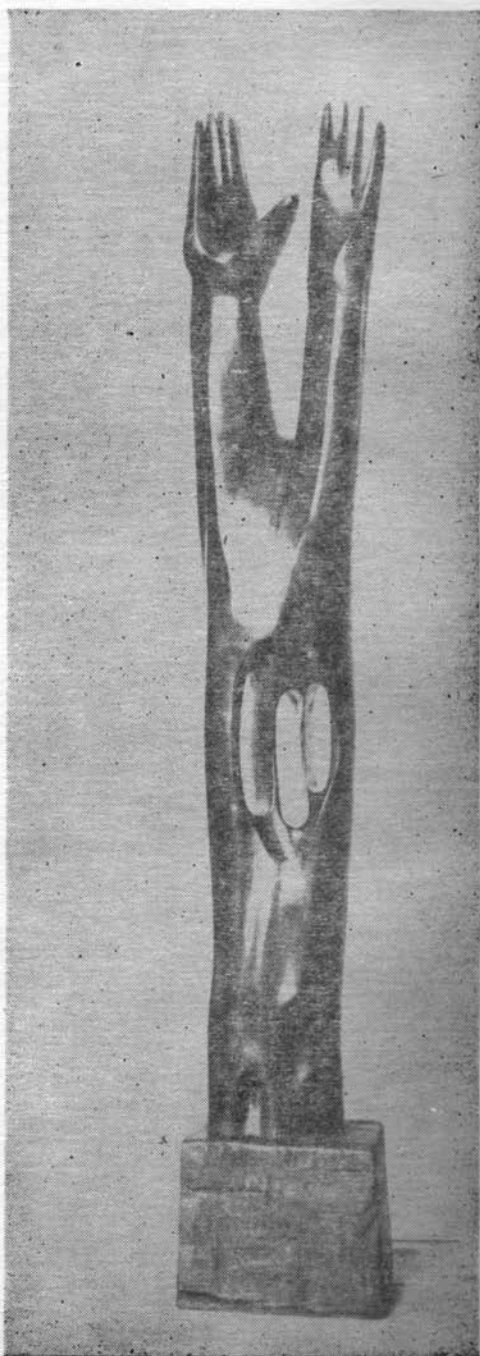
Szabó István

Türe

László György

Külföldi szerzők

Habermas, Jürgen
Longo, Luigi
Szent-Györgyi Albert
Touraine, Alain

Jecza Péter: Kiállítás

KORUNK

havi szemle

SÜTŐ ANDRÁS	Közös ég alatt	979
CSEKE GÁBOR	Milyenek vagyunk?	981
*	Születőben az ifjúságtudomány — Beszélgetés Ovidiu Bädina szociológussal (lejegyezte Aszódy János)	989
*	*	
RÓTH ENDRE	Az ifjúság — szociológiai szemszögből	992
ARADI JÓZSEF	Jegyzetek ifjúságunk beilleszkedési problémáiról	998
KALLÓS MIKLÓS	Iskola és társadalmi mobilitás	1005
GÁLL ERZSÉBET	A népek barátságának egyeteme	1011
*	Mi a beat-zene? (Részletek Bácskai Erika-Makara Péter-Manchin Róbert-Váradi László-Vitányi Iván Beat című tanulmánykötetéből)	1018
*	*	
KENÉZ FERENC	Városunk szülötte (filmforgatókönyv)	1027
*	Az első szavak (Hrisztu Bálint, Máté Imre, Szabó István, Sütő István, Szabó Katalin, László György, Pethő László, Dávid Tibor, Welcer Vera, Tüzes Bálint, Soltész József és Garda László versei)	1041
*	*	
ABAFÁY CSILLAG	Átváltozás	1047
	<u>Mai fiatalok</u>	
BALOGH EDGÁR	Ajánlás (előszó)	1049
ROSTÁS ZOLTÁN	Az egyetemi felvételtől a szakmaválasztásig	1051
BODÓ BARNA	Jegyzetek az egyetemista művelődéséről	1053
MOLNÁR GUSZTÁV	Az Erdélyi Fiatalok falumunkájáról	1055
BÁLINT ÉVA	Ifjúság és zene	1057
SALLAY IBOLYA	Diákházasságok	1059
GAAL GYÖRGY	33 diáklap	1063
TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS	Toga virilis	1067
	<u>Amire a diákmozgalmak figyelmeztettek</u>	
JÜRGEN HABERMAS	Egyetem és modern ipari társadalom	1070
ALAIN TOURAINE	Diákmozgalom és osztályharc	1073
LUIGI LONGO	A diákok és a pártpolitika	1075
HAZAI TÜKÖR		
KADÁR JÁNOS	Aki legyőzött	1078

JEGYZETEK

HERÉDI GUSZTÁV	Egy kis népdalgyűjtemény kapcsán	1083
MURÁDIN JENŐ	Felfedezéstől a bizonyításig	1085
NEMZETKÖZI ÉLET		
SZENT-GYÖRGYI ALBERT	A harmadik környezet	1089
FARKAS LÁSZLÓ	Az indokínai beavatkozás és az amerikai egyetemisták problémái	1091
FÓRUM		
IZSÁK LÁSZLÓ	Irodalomcentrizmus és struktúra	1098
IFJÚSÁG — NEVELÉS		
SÜKÖSD JÁNOS	VIII. osztályos tanulók pályaválasztása	1101
ÉLŐ TÖRTÉNELEM		
BENKŐ SAMU	Székely diákok harca a Habsburg-hatalommal a tanulás jogáért	1109
SZEMLE		
KÁNTOR LAJOS	Visszanyert birtokok (Kövek)	1121
RITÓÓK JÁNOS	Fiatalodó irodalom	1125
MÓZES HUBA	Irodalmi publicisztikától az irodalomtörténetírásig	1127
KOHN HILLEL	Hazai szerző a buchenwaldi ellenállásról	1129

LEVELEK A SZERKESZTŐSÉGHEZ

ID. MÁTHÉ JÁNOS	Egy naptárközlemény margójára	1136
------------------------	-------------------------------	------

KRÓNIKA, TÉKA, TALLÓZÁS

Műmellékleten Bencsik János litográfiája, Kopacz Mária grafikai, Bardócz Lajos illusztrációja, Baász Imre grafikája és Kancsura István festménye

László Ákos és Sipos László festményei
Aranyossy György, Cseh Gusztáv, Finta Edit, Jónás György,
Kancsura István, Kazinczy Gábor, Ion Nanu, Paulovics László,
Plugor Sándor, Pusztai Péter, Szabó Zoltán, Szentkirályi Miklós,
Szócs Agnes és Vass Tamás grafikai
Elekes István szoborkompozíciója
Kassák Lajos rajza

Gépelte kéziratokat kérünk
Kéziratokat nem őrzünk meg

KORUNK

ALAPITOTTA Dienes László (1926), SZERKESZTETTE Gaál Gábor (1929–1940)
Postacím: Cluj, Piața Libertății 4–5, Republica Socialistă România.
Szerkesztőség: Kolozsvár, Szabadság tér 4–5, Tel.: 114 68, 138 05

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG: Balogh Edgár (főszerkesztő-helyettes), Gáll Ernő (főszerkesztő), Gáll János, Kántor Lajos, László Béla (szerkesztőségi főtítkár), Lázár József, Szabó Sándor, Weiszmann Endre. Bukaresti szerkesztő: Aszódy János. Str. C. A. Rosetti 43/a. Telefon: 167–465.

KÖZÖS ÉG ALATT

Ha elmondhatnám Ionesco úrral, hogy gyűlölöm az ifjúságot, mivel magam is voltam fiatal, bizonyára könnyebben futna a tollam — hová is? — a megnyugvás irányába, ha ugyan létezik ösvény, amely e zsoldáros fogalomhoz vezet. Az ifjúságot azonban, úgy vélem, nem lehet rajtunk kívülről álló kategóriaként gyűlölni avagy szeretni; az ember nem káposztalepke, hogy törvényszerűleg feledni tudná a bábót, amelyből szárnyára kelt, s nem kínozná a bizonyosság is, hogy szárnyait egy napon a közönyös ég fölperzseli. A Goethe-féle szakaszolást, miszerint a ficáncoló nyugtalanságnak a szorgalmas férfikoron át az öregség bölcs derűjében kellene föloldódnia, filiszterinek érzem, és tán fölöslegesen, hiszen az effajta metamorfózist a weimari költőfejedelem is megcáfolta sok tekintetben. Kemény Zsigmond fiatalon is az óvatos haladás híveként dohogott Kossuth nyaktörő ugrásainak láttán, s ez utóbbi aggastyánként is a márciusi napok káprázatában élt, és szervezte a maga mindennapi összeesküvéseit. Egy még fiatalabb lobogás Kossuthban is a megalkuvást vélte fölfedezni, hogy később Ady kiálthasson föl diadalmasan: Petőfi nem alkuszik! Amiként az oly sokszor elkárhozott Széchenyivel néztünk farkasszemet, míg hűvösen konzervatív tekintetében ki nem gyúlt a téboly: a hűség és felelősségérzet sikolya; míg észre nem vettük, hogy sorsa valahol a Petőfiével találkozik. A mindenkori jelen alacsony égboltozatát az idő törvényszerűleg magasabbra ácsolja, tiszta távlatot nyitván az értékelő szemnek.

A nemzedék, amelyhez tartozom, ilyen távlattal nem rendelkezik. Még nem is jöhetett el a summázás ideje. A fölmagasztaló vagy elparentáló indulat alacsonyjárású fellegek nyomását szenvedni, nem csoda hát a szükséges talanság ideiglenes homálya. A meszesgödör-elmélet hívei maguk is oda kerülnek egyszer az idő mérlegére.

Ez éppoly bizonyos, mint a sors munkálkodása, amivel valamenynyüünknek — idősebb és fiatalabb nemzedéknek — közös szálláshelyet készít. Aki nem hinné, végezzen egy kis otthoni számbavételt, majd azután kopogtasson be a szomszédjához, kérdezze meg, mint szolgál az egészsége. Ha ifjúságról beszélünk tehát, arról másként, mint legjobb törekvéseink összességének részéről, szólni nem lehet. Más korszakok jelenése volt, hogy amit az öregek elrontottak, azt a fiatalok helyrehozták és fordítva: amit az ifjak az egekig bolygattak, azt a haza bölcsei egy kiegészés formájában szépen elsimították.

A szocialista társadalom viszonyai között az ifjúságnak nincsenek külön érdekei; nincs tehát külön mérce sem, amivel törekvései megítélhetők. Egyetlen mérce lehetséges: miként viszonyul ez az ifjúság ahhoz a társadalmi közösséghez — néphez, nemzetiséghez, országhoz —, amelynek részét alkotja. A radikális közönynek az a legyintő mozdulata, miszerint a közösség ügye a politika dolga, az ifjonti lélek pedig váltsa meg önmagát: legjobb esetben is öncsalás. Ezt a szemléletet másként, mint bura alatt vagy szigorú szanatóriumi felügyelet alatt, épen őrizni nem lehet. Megsérül a társadalom első szélfuvintására.

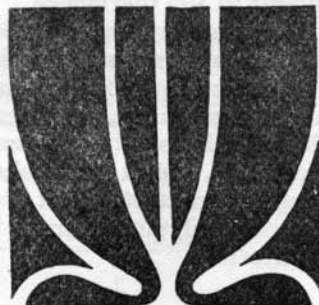
Utóbbi időben sok szó esett arról — nyílt beszéd vagy biblikus metaforák útján —, hogy mi kell és mi nem kell a mi ifjúságunknak. Ha alaposabban számba vesszük: inkább az soroltatott föl, mire nincs szüksége. Nincs szüksége fölfújott ideálokra, ócska dogmákra, etikai illemszabályokra, négykézláb járó didacticizmusra, futószalagon gyártott és dobozolt gondolatokra, és egyáltalán nem vállalja azt a szerszám-szerepet, hogy akár-mifajta törekvésnek a meghosszabbított karjaként — tudatos cselekvés helyett — gondolattalanul működtessék. Ez az igény nem ifjúsági, hanem általánosan emberi. Ennek az ege alatt kell meghúzódnia bármely nemzedéknek, amely — szívében az elkötelezettség mindennapi nyilallásával — arra törekszik, hogy önmagát kiteljesítse. Vagyis sorstársának az üstöke helyett a pozitív cselekvés lehetőségeit ragadja meg annak a jövőnek az érdekében, amely — jól tudjuk — semmivel sem tartogat többet számunkra, mint amennyit önmagunkból odakészítünk a tűzhelyére.

Mindezt bonyolultabban és némi kötelező kétellyel is elmondhatjuk; de minek szólunk kételkedve arról, aminek bizonyosságát a bőriünk hordozza?

Eppen ezért a nemlegesség állapotát nem tekinthetjük célravezetőnek. Emlékezzünk a római ifjúra Thomas Mann novellájában. Amidón Cipolla úr, a varázsló — kezében a korbáccsal, tekintetében a bűvölet erejével — a legkonokabb ellenállót is térdre kényszeríti, az író tollából kipattan a ránk is érvényes tanulság, miszerint a tisztán negatív jellegű harcokésztség: a harc feladása. „Nem akarásból, úgy látszik, lelkileg élni nem lehet; valamit nem akarni, tartósan nem jelenthet élettartalmat: valamit nem akarni és egyáltalán semmit sem akarni, tehát a parancsoltat mégis megtenni, talán túl közel áll egymáshoz, semhogy a szabadság eszméje ne kerülne közöttük kutyaszorítóba...”

Erről érdemes lesz — más alkalommal — bővebben beszélni.

SÜTŐ ANDRÁS

CSEKE GÁBOR

Milyenek vagyunk

• Gondolatok a szervezett ifjúságról •

Őszinte gondolatokat szeretnék ébreszteni az olvasóban — őszinte leszek magam is. A kérdésben tán nem vagyok oly elhivatott, mint az a tényből — hogy naplót vezetek az ifjúságról — természetesen adódna. Igaz, a harmincon innen még legyen szerény az ember, s ugyanakkor ne játssza az óvatos úrvezető szerepét, aki kényelmesen néz a visszapillantó tükörbe, hol gyönyörűen érvényesülő kont-rasztokban szemlélheti az elszaladó tájat. Még meglévő fiatalágom sem elégséges magyarázat e sorok születéséhez, mert ugyan ki mondhatja el a fiatalok közül, hogy ő és egyedül ő hivatott megítélni az egész ifjúság jelenét és jövőjét, hogy kis korrekt ál-szakállt biggyesztve kiporciózza szentenciáit a színes, sokarcú, állandó mozgásban lévő forgatag fölött, melyre jobb híján azt mondjuk: a mai fiatalág?...

Nyolc éve dolgozom ifjúsági lapnál: az egyetem elvégzése után rögtön oda kerültem. A helyzet előnyeiről, esetleges hátrányairól most nem kívánok részletesen szólni — ez félig-meddig magánügy, s bár naplót emlegettem, tiszteletben kell tartanom az olvasói türelem határát. Többéves vidéki terepmunka, majd az utóbbi esztendő konkrét szerkesztési feladatai s az ezzel járó közéleti kötelezettségek valamiképpen kiegyensúlyozták, összekapcsolták élményeim gyakorlati és elvi mozzanatait. Távol állok attól, hogy mindazt, amit láttam, hallottam, megéltem, tapasztaltam, valamiféle rendszerbe merevítsem. Talán ezzel is mélyül valamit magunk s a világ konok megismerése.

Lelki térkép

Amikor gyűlésen, plénumon, hivatali megbeszélésen hallottam, vezércikkben láttam (használtam én is eleget) e szót, hogy *ifjúságunk*, valami elgyengítő bizonytalanság uralkodott el rajtam: értjük-e, tudjuk-e, látjuk-e magunk előtt, amiről beszélünk? Van-e jól kivehető arca, szeme-szája, keze-lába annak az egyetlen fogalom-má sűrűsödő — és milyen egyszerű, csak ki kell mondani! — sokaságnak, mely az ország jó néhány millió állampolgárát jelenti? Kezdetben az életkorral bíbelődtem hosszasan: szinte önkéntelenül az ifjúsági szervezet alsó és felső korhatárához viszonyítottam minden esetben, elképzelve a nyuguló, mutáló kamaszt, a fizikailag lassan növé erő leánykát, amint a gondolkodó felnőttek világába lépnek, s folytattam az emelkedő sort, míg a lendülettől lobogó fiatalemberek lassan pocakot eresztenek s kopaszodásnak indulnak, szinte észrevétlenül húzódván vissza meg-

állapodott életükbe, szakmájuk körébe, abba a tág világba, amit úgy nevezünk, hogy felnőtt társadalom.

Csalóka, hamis séma ez, jól tudom, ám képtelen voltam neki ellenállni, s ilyenkor felidéztem azokat a fiatal arcokat, sorsokat, kusza, összeakaszkodó szándékokat, mikkel eddig életem során találkoztam, s az általános képzelethez próbáltam igazítani őket — mennyiben felelnek meg egy elképzelésnek, mely ha meggyökerezik bennünk, oly könnyű vele az ifjúság dolgait igazgatni s intézni, elegendőek a jól pergő mondatok, az általánoshoz kötődő logikai levezetések, szubjektív jóindulatok, ám ha munkára — komoly munkára! — kerül a sor, a dolgok furcsamód visszajukra fordulnak, a szándékok félúton megtorpannak, s csak döcögve, torzulva juthatnak tovább.

A kétkedés, mi bennem munkál, arra az ifjúságra vonatkozik, mely most vagy csak ezután lép a küszöbre, hogy emberszámba vegyék. Arra a tömegre gondolok, amely ma, holnap, holnapután természetes módon átveszi tőlünk a tettek és felelősségek súlyát, törvényeket hoz és országot igazgat, terveket készít és utánpótlást hív életre, nevel magának is, a maga módján átéli mindazt, amit az emberi nemzedékeknek törvényszerűen át kell élniük. Róluk lesz szó tehát, a tizenévesekről, és értük — mert pártjukra állva, őket megértve állhatunk csak a magunk pártján nyugodt lelkiismerettel. Nagy játszótér a világ, s a játékot tőlünk tanulják...

Ifjúságunk... Emeljük föl a csapóajtót, s nézzünk le a mélybe. Nem tudom, mely világító eszköz volna a legalkalmasabb, de elem- s viharlámpa mostan nem segít. Talán még félre is vezet, hiszen nem a kimetszett részletekben kereshetjük a választ, hanem együtt, az egészben.

Mondani könnyű, cselekedni annál nehezebb.

Ám tegyük fel, hogy látjuk az egészet: az országszerte teret s jogot hódító iskolarendszert, mely évtizedek óta immár kötelezően szűr át magán mindenkit, aki a felszabadulás táján s azután született. Ne törődjünk most a gyorsan s kissé kapkodva változó formákkal (bár a helyzet hatását megsínyli még jópár évjáratunk), hogy valaki liceumot végzett vagy szakiskolát. Induljunk el a legszélesebb úton, az általános oktatásén, mely elvileg ma már a tizedik osztályhoz ért. S valóban érezhető egy, a lehetőségeket, körülményeket kiegyenlíteni kívánó általános törekvés, mely falut és várost, munkásnegyedet s villasort, tanyát és új települést egymáshoz közelíteni igyekszik.

A közelítés distanciát föltételez, ami valóban létezik. S íme, az első pont, ahol ifjúságunk virága sok-sok szíromra bomlik — differenciálódik —, s külön lelki képlettel áll előttünk a továbbtanuló középiskolás, a gyorstalpalón sofőrré ütött legény, a könyvelőséget tanult, mtsz-irodában görnyedő szemüveges kislány, az alapozást ásó, szakképzetlen építőmunkás, az otthonmaradt, kelengyét készítő falusi hajadon, felelőtlen, hanyag szülők „árvája“, a világhódító álmait izmaiba gyűjtő, építőtelepi legény valamelyik születő erőművünknel... Sorolhatnám még az általános iskolából életbe röppenő, utat kereső életek és sorsok változatos kombinációit.

Milyen komputer tudná kimutatni ifjúságunk rétegződési fokát? azokat az erőket, melyek erre vagy arra lökik, indítják útnak őket? A tudomány egyelőre még tétován topog e kavargó sorsok előtt.

Ifjúságunk ma már többet s jobban tanulhat, hezzánk képest szellemben-testben inkább felemelkedhet. Számára ez természetes indulópont, mint ahogy gyermekkorom legegyszerűbb koordináta-rendszeréhez tartozott az is, hogy a háború utáni, leromlott termelési viszonyok kezdő lépéseihez igazodott VALÓSÁG csak ritkán biztosított — akár egyszerű gumilabdát is, a gyermekeknek. Mi onnan indulunk: egy labda annyi, mint — királyi kincs. A mai fiatalok: már egy robozó sem

elérhetetlen álom. Ami természetes, ami köznapi, percenként érzékelhető példa, kézzelfogható valóság, a fiatalság feltörekvésének érthető kiindulási szintjét jelenti. Miért ne vágyhatna többre a mai kamasz, mint a tízévekkel előtte járó, hajdanvolt tizenévesek? Miért hunyászkodna meg ámulva eredményeink előtt, mikor azok szintjéről indul?

Talán többet ígértünk nekik s magunknak? Időnként felelőtlenül fecsegtünk lehetőségekről és feltételekről? Vagy: nem váltottuk be minden téren magunknak s nekik tett ígéreteinket? Helyenkénti kapkodásunkért, miből fiaink csak később, munkábaállásuk után kapnak elegendő kóstolót — hibáztassuk ma őket?

Követelőző ifjúság — tolul ajkunkra sokszor az ítélet. Nem elég neki, ami van, bezzeg mi...

Szépek a benőtt-fejelágú, megkomolyodott fiatalok nosztalgiái. Ha csak gyermekkori kirándulásaink fenyves- s gyógytea-illatát hordja ma felénk a szél, nyomban elérkezényülünk, akkori életünket ideálisnak, értelmesnek tartjuk. Lám, vittük mégis valamire — e mindenekfölötti bizonyosság szemet hunytat, lefegyverez. Menten sövény mögül nézzük a fiatalok fickándozását, ahogy májusi bárányok ügyetlenségét szokták csodálni a lésza túloldaláról. Problémáiktól elidegenedünk, s a saját hajdani kérdéseinket sem érezzük át úgy, mint annak idején. A fejlődő, megérett tudat torzít s csak az élmények érzelmi töltését ereszti hozzánk közel.

Tizenévesekkel vitáztam, szemükre vetve: sokszor csak kívülállókként, drukerek módjára nézik az életet. Könnyen hajlanak a hibák, gyengeségek bírálatára, miközben a munkához, a mindennapos, távolról sem könnyű, sokszor vérremenő harcot feltételező társadalmi élethez fűződő viszonyuk meglehetősen problematikus.

— Mintha nem is vennének részt a versenyben — magyaráztam —, csak a pálya széléről kommentáljátok az eseményeket, füttyögtök, zajongtok, s ha kell, a bíró fejét követelitek. Pedig ott benn, a gyepen sokszor másként festenek a dolgok...

Nem fogadták lelkenedezve „ifjúságmegváltó“ szövegemet. Begyepesedettnek, szüklátókörfűnek neveztek, aki csak az azonnali pillanat elégedettségén lovagol. Be látták, hogy bár elismerem a hibákat, amikről ők állítólag „nagyhangon, sipitozva, kívülről“ szólnak, de álláspontom — szögezték le — mégis egyfajta konzerváltság jele, mely nem képes elviselni a frissen feltörő, mutáló hangokat.

— Igaz, hogy a pálya szélén állunk — vetette vissza egyikük a kesztyűt —, ám hidd el, bármikor berontanánk a gyepre, ahogy vagyunk, készületlenül, fésületlenül, otromba módon (ahogy szemlélni szoktak bennünket), csak azért, mert érezzük, hogy ott valóban szükség van ránk...

Vitánkat folytathattuk volna még, egy dologban megnyugodtam: ha számon kérem elhivatottságukat, faggassam ki magunkat is. Vajon próbára tettük-e őket — az utánpótlást — eléggé? Küldtük-e rendszeresen nagy feladatok elébe, melyek során a vállalkozószellem csak nagyfokú felelősségérzettel párosulva mentes a biztos elbukástól? Természetesen, nem kísérleti jellegű, barátságos meccsre gondolk. Igazi, vérmes mérkőzésekre éhesek a fiatalok.

A merevség, az ifjúság nemismerete, felületes lekezelése sok bonyodalomhoz visz: huliganizmus, egyéni tragédiák, antiszociális beütések állnak az utak végén. Igenis, állítsunk tilalomfát.

Kollégám jön vissza telepről, kiborulva:

— Megáll az ész, öregem, ezt én nem tudom bevenni. Vidéki városban jártam, egy cukrászdában néhány fiatalemberrel beszélgettem. Te is tudod, hogy ha valaki igen, akkor én értek a nyelvükön. Most mit sem ért. Kinéztek maguk közül. Olyan elfogultan, kicsinyesen és nyálasan követelőztek, hogy meghűlt bennem a vér. Vé-

gül is... mindenük megvan, ami nekünk hiányzott. Civilizált otthonban laknak, ösztöndíjat kapnak, kaját adunk nekik eleget, ilyen diákház, olyan diáklap, fórumuk van s anyagi lehetőségük az önálló cselekvésre — mi az istent akarnak még? Most ennyi van, ennyit tudunk nyújtani nekik. Később több lesz...

Nem ez az első hang, mely ezen a húron pendül. Egyszerű emberek, nevelők, szülők — szóval, felnőttek jelentős része áll fejjavarva, értetlenül e furcsa paradoxon előtt. S ilyenkor eszembe jut az apa, aki ajándékokkal halmozta el egyetlen fiát („minden gondolatát kitalálom“ — büszkélkedett), egy idő után a fiú unottan turkált a szebbnél szebb, leleményesebbnél leleményesebb játékok, mindennapi figyelmességek között. A lomtár nem melegítette szívét. Kópótt az egészre („természetes, hogy ez van, ha egyszer minden nehézség nélkül megkapom“), s az után áhítozott, amit apja elfelejtett, esetleg nem tartott fontosnak vagy képtelen volt megadni neki — a lélek ajándékára, az emberi szeretetre.

Kevesebb ajándék — több hiteles, erkölcsi példa? Vagy: maradhat a viszonylagos „összkomfort“, csak vele együtt szárnyalhasson a szellem is oly magasságokban, ahol szeretne? Az oktatás tökéletesítésére hozott intézkedések erre az igényre válaszoltak: életbeléptetésük azonban nem mindig s nem mindenütt halad úgy, ahogyan szeretnék. Ezért változhatnak az elvárások követelésekké, anyagi valóság és szellemi fejlődés ki nem alakult harmóniája nyavalygássá, ezért lehet ma még divat a közepszer, a kényelem, a helyenkénti kiábrándultság, így rombol alattomosan reményt s lendületet a küszködő értelem.

Gondolatban hatalmas teret látok, s elképezem összeverődni rajta ifjúságunk. Több mint hárommillió... Mozgó, egymásba mosódó fejeket látok a rájuk tűző napsütésben, órák, napok, hetek kellenének, míg minden arcot alaposan megnéznék magamnak, s még mindig jönnek, tolnak a fényesre kopott macskakövekre — olajos overallban, legutolsó divat szerint öltözve, táskarádiósan biciklit támasztva, aktatáskásan, könyvvel a hónuk alatt, micisapka a szemem, tarkó alatt megkötött, virágos kendőkben, népviseletben és olcsó konfekcióban, szépitőszerektől fényes arccal és festetlenül, miniben és maxiban, lobogó hajjal és kopaszon, mosdatlanul és kimosdva, álmodozón és sunyin pislogva, félénken összehúzódva és pökhendien, ártatlan kamasz-arccal és kialvatlan, karikás szemekkel —, jönnek, még mindig jönnek, már betöltik a teret, nincs is akkora tér az egész országban, nincs is akkora felelősség, mint e fiatalok sorsa, nincs is nagyobb talány és nagyobb remény, mint a jövő. Ifjúságunk...

Valami megváltozott

Ha van valami, ami a felszabadulás óta lényegbevágóan, országosan újat jelentett szervezett ifjúságunk életében, akkor a Központi Bizottság 1967. év végi plenáris ülése az. Nicolae Ceausescu elvtárs beszéde azon a gyűlésen valósággal lázba hozta a fiatal szíveket. Nyilvánosan, állami érdekke emelve kipattant valami, aminek az utóbbi évek során egyre sürgetőbb szükségét éreztük, rendezni végre a változott időnek, újabb céloknak, történelmi kornak megfelelően az ifjúság helyzetét, munka- és szórakozási lehetőségeit, életkörülményeit, szervezeten, érdekesen tágitani műveltségi körét, megmenteni kifogyóban lévő, rossz munkamódszerekkel évekig elfojtott és megcsönkített lelkesedését, önszervező képességét, véget vetni önagyonülésező felnőttedijének, megnyitni előttük a barangolásra szólító, szebbnél szebb hazai s határokon túli tájakat, rendszeres sportolással erősíteni izmait, megteremteni romantikaéhségének tág lehetőségeit s nem utolsósorban finanszírozott, állami létesítményt teremteni azért, hogy ifjúságunk, az eddigi NAGY ISMERET-

LEN és arcnélküli tömeg egyre megismerhetőbb, pontosabb szociológiai térképét rakhassuk a társadalom asztalára.

Szerkesztőtársaimmal heteken át jártuk a terepet, gyűjtöttük egyszerű, köznapis fiatalok ötleteit, javaslatait, hiszen az volt akkor a lehető legtermészetesebb és legcélravezetőbb jelszó — otthonossá, a fiatalok valódi szervezetévé gazdagítani a Kommunista Ifjúsági Szövetség munkájának lényegét és formáit, hogy e nagyszabású energia bármely pillanatban egyemberként, lelkes akarattal feszüljön neki terveink valóra váltásának — ott, ahol a legnagyobb szükség van rá. Ahol a fiatalok — s csakis ők — tehetik a legtöbbet jelenért-jövőért. Özönlöttek a levelek, gyűltek az észrevételek, lelkesen tervezgettek városban és falun — fiatalok és vezetők, ésszerűsödött az ifjúsági szervezet irányító apparátusának káderpolitikája és állománya, megszületett az Ifjúsági Turisztikai Iroda s annak megyei turisztikai osztályai, megalakították az Ifjúságügyi Kutatóintézetet a KISZ Központi Bizottsága mellett... Régi, tapasztalt ifjúsági vezetők siettek a maiak segítségére feledésbe ment munka- és nevelési módszerek felfrissítéseivel, átadásával, megnyíltak a fővárosban, majd vidéken is az első ifjúsági bár-klubok, melyek kedvező visszhangja lefegyverezte az ifjúság legszkeptikusabb rétegeit is...

Friss, ötletekben gazdag ifjúsági élet volt születőben. A plenáris utáni légkörben gazdagon kibontakozhatott a tökéletesített Szervezeti Szabályzat egész szelleme — mindenkit meghallgattak és mindenki érezhette saját létének, tagságának fontosságát. A gyűlések elevenekké, felszabadultakká váltak, a fiataloknak volt kihez fordulniuk saját ügyes-bajos dolgaikkal: a KISZ feladata lett ugyanis a minél átfogóbb és alapvetőbb érdekképviselet, a legjobb szervezőket, leglelkesebb embereket választhatták vezetőnek...

Alapszervezetünkben azelőtt tunyán, hanyagul dolgoztunk — nem vitás. Egy-két közmunka, havonta begyűlő tagdíjak, elnapolt gyűlések — ennyiben állt szervezett tevékenységünk. Különben remekül összeszoktunk, megismertük egymást, s az élet ment a maga monoton medrében, tovább. Másodéven, mikor tisztújításra került sor, feszülten néztünk farkasszemet egymással. Nem úsztam meg szárazon: ha a beszámoló nem, de az a gyűlés ma is örzi igazi lényünk. Van, aki megtartotta emlékezetében, mások tán elfelejtették. Én megjegyeztem örökre — mert akkor csoda történt. Nem tudom, ki kezdte, de jól kezdte: elmondta röviden, tömören, feszélyezetlenül, ahogy társait látja tanulásban, munkában, tettben, képességben, emberségben. Utána csak úgy záporoztak a szavak — mindenki szót kért, terjedt a közös számadás izgató láza, borzongtunk a csontig hatoló őszinteség zuhanyában, szégyenkeztünk és magyarázkodni próbáltunk — már nem is mentegetőzni, hanem magunk előtt tenni érthetővé mindazt, ami történt velünk, felébredni egy kusza álomból, mely életünkre telepedett, s mikor ekképp megtisztultunk a képmutatás iszapjától, nagy lelkesedésünkben elhatároztuk, hogy két héten belül táncestélyt rendezünk az egyik üresen álló teremben.

Nyíltan egymás szemébe néztünk búcsúzásakor, s ebben maradtunk. Ha akkor egy kicsit okosabbak vagyunk, megtaláltuk volna bármilyen kereteken belül — legalább magunknak — a lelkünkhöz, kedvünkhöz vezető utat. Mert közösség lettünk — ám megfeledekeztünk róla.

„KÉRÜNK MINDENKIT, ŐRIZZE MEG NYUGALMÁT... SEGÍTSÜK MINDEN ERŐVEL AZ ÁRVÍZKÁROSULTAKAT, A HÁZ NÉLKÜL MARADOTTAKAT, A GYERMEKÜKET ELVESZTŐKET, A TÖMEGSZÁLLÁSOKON SZORULTAKAT S AZOKAT IS, AKIKET EZUTÁN FENYEGET A TOVAVONULÓ ÁR... SEGÍT-SÜNK, HOGY SEMMIBEN SE SZENVEDJENEK HIÁNYT...”

Fülembe harsog a rádió, a tévé, táncolnak előttem az újság betűi. Kései naplóírás közben — országos árvíz. Erdélyt, Moldvát lesújtó — hazát szomorító. S mi itt, a másfélmillió Bukarestben, kőpésnyi kis folyóval életünkben, nyugodtan aludtunk, mikor a messzi, ám mégis oly közeli vidékeket lerohanta az égvérese.

Utaznék az első vonattal, aztán megtorpanok: nem érnék oda, minden hiába. Repülőgéppel, helikopterrel esetleg — se repülöm, se helikopterem, s két lazaizmú karom tehetetlenül csúng alá. Vajon hányan vehették volna hasznát?...

Minden kicsi hírt összegyűjtök, magamba szívok a mentési munkálatokról, emberek-közösségek önfeláldozó hősiességéről, rokonaimra, barátaimra, ismerőseimre gondolok, akiknél ma nem cseng a telefon — a központok sok helyen beáztak —, s csak egy-két hivatalos szervet kapcsolnak, tábori vonalon.

„MAROSVÁSÁRHELYEN ALIG LEHET CSÓNAKKAL KÖZLEKEDNI, OLYAN SODRÁSA VAN A VÍZNEK... DÉST ANNYIRA MEGLEPTE AZ ÁRADAT, MENEKÜLNI SEM VOLT IDŐ... LEVEGŐBEN LÓG A HAJDAN ÉROS VASÚTI TÖLTÉS...” Elképzelem a Marosmentét, a Szamos völgyét, hegyipatakok vidékét, a többi megvadult folyót, melynek partjaira emberek, társaink telepedtek le századokkal ezelőtt megélhetést remélve s ma... „ADOM A KÖZSÉGET... EGY KIS TÜRELMET KÉREK... SAJNOS, A FALUT NEM TUDJUK KAPCSOLNI, AZT MONDJÁK, SIMA VÍZTÜKÖR AZ EGÉSZ, MÉG A TORONY SE LÁT-SZIK...”

Azóta se éjjelünk, se nappalunk. A távollévők tehetetlenségüket érzik, s a falat sem esik jól, ha az országot ért katasztrófa, annak következményeire gondolunk. Huszonöt év munkájába mart bele a tomloló víz, huszonöt év viszonylagos nyugalomát borította fel néhány nap leforgása alatt. S a kétségbeesetten mentő, élet-halálharcot vívó csoportok között ott vannak a fiatalok is, az eddigi sokszínűség után mintha elmosódott volna a tegnapi különbség, és ment a huligán, az üresfejű sportember, a fiatal tanár, a barkós esztergályos, a példás magaviseletű, vézna tanuló, mindenki ment, kinek lábára lépett a könyörtelen valóság. Tragikumában is nagy, ritka pillanat ez, s szeretném hinni, hogy nemcsak az egyes fiatalok, hanem a KISZ mint közeg is tett valamit a veszély, a károk leküzdéséért.

Mindig ilyen nyíltan kellene felrázni a fiatalokat, célt adva nekik, ahogy ez a nem kívánt árvíz tette: bedobni őket a jelen forgatagába, zavaros örvényeibe, hadd tanuljanak meg kétségbeesésükben egy életre úszni, tudják és vállalják e föld sorsát, melyen örömeik s bánatok, sikerek s balszerencse úgy kötnek össze minket, mint földet s fát a gyökér.

Eljen az ötlet!

Van egy hely, ahol a fiatalok otthon érzik magukat, a magukénak érzik minden gondolatukat, vidámságukat, fiatal éveiket — és ez a klub. Kell egy hely, ahol a fiatalok otthon érezzék magukat, ahol a KISZ „saját levegőt” teremt a szervezett ifjúságnak, ahol a végtelen lehetőségeikig tágulhat a szabad idő.

Klubot eddig is láttam eleget: hol kartonra írva, hol lakkozott deszkába égetve díszelt az ajtón a felírás. Abrudbányán például, ebben az eldugott, franciás patinájú bányavároskában (másfél óra alatt keresztül-kasul bejárható) szintén volt klub, már nyolc esztendővel ezelőtt. Mégpedig nem is városi — az erdei gyümölcsökből levét préselő kisvállalat épületében húzódott meg. Belseje: beláthatatlan, rossz világítású hodály a hajdani helyőrségi laktanya rideg-hideg falai között. Fel-szerelése: két pingpongasztal, egy szekrény, két és fél szék, s körül a falak mellett literes üvegek, ládában. Ami nem fért raktárba, udvarra, ide került, a klub-feliratú

ajtó mögé, s a KISZ-titkár panaszkodott: soha senki nem veszi igénybe a helyiséget, akár lakatot lehetne rá akasztani, nem zúgolódna egyetlen fiatal sem, csak néhány mester, akik néha munkaidőben összemérik erejüket asztaliteniszben. — És egyre-másra törik a labdákat — tette hozzá komolyan, s látszott, hogy ez gondot okoz neki.

Ilyen klub volt s van elég. Ezekre talán azt is ki lehetne írni, hogy HOMBÁR, RAKTÁR, LERAKAT, PIPATÓRIUM. Nem ilyen formai megoldás, hanem otthonos hely kell a fiataloknak, ahonnan szervezeten útnak indíthatjuk őket komolyabb feladatok elébe.

Falun még nincsenek sorsokat összetömörítő s egymáshoz szorító tömbházak. Parkok. Uszodák. Tömegszállások... Ahol vannak, ott sem a falut emelik meg, hanem pár ember életét, ki faluszolgálatra adta a fejét. A családi ház falvakon szűk. Úgy is, hogy határai zártaK, erősen meghúzottak, s úgy is, hogy a gondolat, a többre áhító fiatal élet szárnyát nem engedik kibontakozni. Minden más környezetnél érvényesebb itt, hogy a fiatalok csak egymás között érzik jól magukat. S ha szórakozni akarnak, nem kell közéjük hümmgető anya és keményfejű, hagyományokra pislogó apa. Ők legyenek csak, a volt iskolatársak, a katonának készülők, a leszerelték vagy szabadságosok, a kerekellű lányok, s még az se baj, ha fölöttük csak a szabad ég sátora feszül — ők nem igényesek.

Falun szervezni csak egyként lehet: önfeláldozó, egyéni gondokat háttérbe szorító példamutatással. A falusi sors, helyhezköttöttség tudatos vállalásával. A szelíd dombok és emelkedő hegyek vagy a végtelen pusztaságok némaságába zárt cammogó lehetőségek szívós, kitartó tágitásával. Mindannak az ismeretével és tiszteletben tartásával, amit a falusi fiatalok jelen pillanatban életüktől, jelenünktől igényelnek. Igazi nevelő, vezető értően építhet erre az alapra, s lesz, aki utánaforduljon, hogy megsüvegelje — és a fiatalok akkor biztosan mellette s az általa képviselt szerv mellett állnak. Aki meghallgatja őket, teret ad vágyaiknak, az az övék.

Vajon mi az ötlet, mire *elvben* a szervezett fiatalok élete, munkája, sajátos világa épül? Számtalanszor próbáltam megfogalmazni magamnak s másoknak, de megnyugtatóan, hajlékony, félreérthetetlen mondatba öntve még nem sikerült. Ehelyett most megkísérlem felidézni mindazt, ami e fogalomról eszembe jut...

...Ötlet a kényszermentes, önmagát létrehozó gondolat, melynek semmi rokonsága fényes íróasztalú irodák pállott, dohányfüsttől fanyar szagával... Ötlet a lélek vágyára formát találó ember elszabaduló szava, melynek áttételei az igaz tettek fogaskerekeit döccentik előre... Ötlet a romantikát korbácsoló, fiatalos bohóság, a nekigyürköző lendület, a szabad jókedv és bánat... Ötlet a soha-nem-látottat, soha-nem-hallottat ostromló vágy, az ismeretlen utak hívó kényszere, ötlet a bármely gúzsbakötést akár enyhén felrúgó „próbáljuk meg másként is” játékos kíváncsisága... Ötlet a nehézségeknek fittyet hányó kamaszbravúr és ötlet a közöny kapuit döngető, lehetőségeken belüli követelőzés... Ötlet a pillanat szükségszerűségének fölismerése, s ötlet, ötlet, ötlet...

...És már csak a szervezésen múlik minden: azon a cselekvésen, amelyet nem néhány egyénnek kell elvégeznie a fiatalok helyett, hanem maguknak a fiataloknak. Sodró lendületük mellé csapódni, velük betetőzni az ötletet — ez az igazi taktika.

Ismerjük-e ifjúságunk? Az ország katasztrófája, a ránkszakadó s azóta is nyomait ránknehezítő árvíz újra és újra felszínre dobta a kérdést. S mire válaszolhattunk volna, mire szervezhetünk volna, óvatosan, körültekintően, minden mozganatot latolgatva, ahogy szokás, a fiatalok cselekedtek: egyetemisták és munkások, diákok és parasztfiatalok. A képzeletbeli téren kavargó millióarcú és gondolatú tömeg a veszély, a próba idején megszervezte magát, legyúrta a megfoghatatlant:

igazán övé lett az a szervezet, amit KISZ-nek nevezünk. S mi, kik fizetett munkásai vagyunk, áhítatosan jártunk a fiatalok nyomában, meghatva ennyi lelkesedéstől, amelyet egy díszes íróasztalnál elgondolt legtüzesebb propagandaszöveg sem tudott eddig kiváltani. Odavoltunk ennyi önfeláldozástól, amelyet nem lehet a Szervezeti Szabályzattal mérni, csakis az étellel magával. Gondolkodóba estünk az önmagukat páratlan gyorsasággal szaporító hőstettek láttán, amik után már nem élhetünk és dolgozhatunk ugyanúgy, ahogy eddig. Át kell értékelnünk önmagunkat — a fiatalságunkhoz s a fiatalokhoz való viszonyunkat. Meg kell vizsgálnunk elhivatottságunk fokát, vajon a párt által ránk bízott feladattal — a bizalommal — helyesen sáfárkodtunk-e? Milyen pontig idegenítettük el a fiatalokat céljainktól saját kényelmünkkel és tehetetlenségünkkel? Az ifjúságkutatás vajon a helyes irányban indult-e el, s nem volna-e jó tudományosabb alapokra helyezni?

Kérdések, melyekre sürgősen s most már minden tévedést kizárva válaszolni kell. Az ifjúság válaszolt, feltépvé mellén az inget: *ilyen vagyok!*

Mi — milyenek vagyunk?

Sipos László:
Allapotos nő

Születőben az ifjúságtudomány

Beszélgetés Ovidiu Bădina szociológussal

Vendéglátóm nagy halmaz papírt tol félre, a székről könyveket, folyóiratokat emel föl, így csinál helyet, mosolyával pedig hangulatot a beszélgetéshez. A hangulat fiatalos. Az írógépek gyors csattogásától visszhangzó folyosón fiatal emberek jönnek-mennek, mondanám: száguldanak, az előszoba zsúfolt, és amíg az ajtó nyílik, csukódik s a telefon csöng, elég időm van ahhoz, hogy lecsökkentsem előre kigondolt kérdéseim számát. Ezért előljáróban elmondom az olvasónak, amit már tudok. Az ifjúság kérdéseivel foglalkozó kutatóközpont — igazgatója a vendéglátóm, Ovidiu Bădina egyetemi előadótanár — a fiatalok (14—25 év között) egyéniségének sokoldalú fejlődésével, lélektanával, valamint ifjúságszociológiával foglalkozik, megkülönböztetett figyelemmel vizsgálja az ifjúság élet- és munkakörülményeit, ezenkívül a nevelési és tanulmányi kérdéseket is napirenden tartja.

— A paralelizmust elkerülendő — kezdi a beszélgetést Ovidiu Bădina — a Központnak jogában áll a más intézetek, minisztériumok elindította, az ifjúság témáival foglalkozó kutatásokat egybehangolnia. Erre feltétlenül szükség van azért, hogy országos vonatkozásban mielőbb tiszta képet kapjunk.

— *Mi a munkamódszer, mi történik az összegyűjtött anyaggal?*

— A Központnak mint tudományos szervnek fel kell figyelnie minden új jelenségre, s elsődrendű feladata, hogy az összegyűjtött dokumentáció alapján olyan javaslatokat terjesszen elő, amelyek — esetleg bizonyos jogszabályok alkalmazásával — elősegíthetik az ifjúság életére, tevékenységére vonatkozó problémák megoldását.

— *A Központ két évvel ezelőtt kezdett dolgozni. Néhány szót talán munkásságának fontosabb állomásairól.*

— Az induláskor szükségesnek látszott ama külső erők, külső munkatársak felkutatása, akikre eredményesen támaszkodhattunk. Ezért 1969 novemberében *Az ifjúság — a tudományos kutatás tárgya* címmel két napig tartó szimpoziumot rendeztünk. Ennek során több mint száz értekezést terjesztettek elő. Ilyen módon megtudtuk, milyen témák foglalkoztatják a kutatókat, s felszínre kerültek azok a témák is, amelyekre eddig még nem terjedt ki a vizsgálódás. Ezért azután több olyan összejövetelt szerveztünk — és fogunk még szervezni —, ahol a kevésbé feltárt kérdéseket vitatjuk meg. Ilyenek voltak például: *Az ifjúság és az erkölcsi ideál, A színház és a fiatalság, A mass media és a fiatalság*. Ezen túlmenően mindenképpen arra kell törekednünk, hogy hazánk fiatalságának gyakorlati problémáira helyezzük a hangsúlyt. Ezért témakörünket kiszélesítettük. Ilyen témák — a többi között —: *Az ipari fiatalság 1968-ban vagy A falusi ifjúság 1968-ban, A serdülőkor szociológiája*.

— *Az utóbbi években jelentős nemzetközi fórumok — mint például az ENSZ legutóbbi közgyűlése, az UNESCO, valamint az ENSZ szociális bizottságának XXI. ülészaka (1970. március 4—20), amelyen ön képviselte hazánkat — hangsúlyozták az ifjúságra vonatkozó tanulmányok közlésének, valamint az ezzel kapcsolatos akciók meggyorsításának szükségességét. Ennek következtében gyarapodott a fiatalok problé-*

máival foglalkozó intézetek száma, és ezt a fejlődési szakaszt az elméleti jellegű kutatásoknak a gyakorlattal való, egyre határozottabb összefonódása jellemzi. Helyesnek találja-e ön ezt a meghatározást?

— Feltétlenül. A kérdések felvetése, tanulmányozása csak akkor lehet eredményes, ha célszerű megoldásokhoz vezet. Ha a kutatások eredményét át akarjuk ültetni a gyakorlatba, akkor praktikus megoldásokat kell találnunk. Más szóval: ha — mondjuk — valamely negatív jelenség tanulmányozásáról van szó, akkor idejében fel kell derítenünk e jelenség fejlődésének irányát ahhoz, hogy útját állhassuk.

— *Beszélhetünk-e ifjúságtudományról?*

— Ha tekintetbe vesszük az ifjúság javát szolgáló akciók intézményesítését, így például fontos állami szervek létrejöttét, mint amilyen nálunk az Ifjúságügyi Minisztérium, továbbá az ifjúság kérdéseinek szentelt nemzetközi érdeklődés fokozódását és egyéb tényezőket, akkor, azt hiszem, nemcsak ifjúságtudományról beszélhetünk a közeljövőben, hanem egy nagyméretű, tudományos alapokra helyezkedő gyakorlati tevékenység kialakulásának is tanúi lehetünk.

— *Nemzetközi vonatkozások?*

— A Földön 1 milliárd 800 milliónyi 25 éven aluli ember él, tehát az összlakosság több mint felét fiatalok alkotják. Az új nemzedék mély változásokat látott korszakban nőtt fel, ezért érthető, hogy a nemzetközi fórumok, elsősorban az ENSZ napirendjén ott szerepel az ifjúság kérdése. Olyan probléma ez, amely valamennyi országot érinti és érdekli. Ami az ENSZ szociális bizottságának munkálatait illeti, személyesen tapasztalhattam, hogy már a bizottság összetétele is bő és hasznos eszmecserékre adott alkalmat, mert ott különböző társadalmi fejlettségű országok képviselői jelentek meg, legtöbbjük kiváló szakember.

— *És a külföldi kapcsolatok kiépítése tekintetében?*

— Nagy az érdeklődés, sok a meghívás. Ezt a levelet például — Ovidiu Bădina kiemel egyet az előtte fekvő halmazból — dr. Hendriks, a holland művelődésügyi minisztérium szociális fejlődéssel foglalkozó főigazgatóságának vezetője írta. Az a véleménye, hogy a román—holland kulturális egyezmény egyes pontjait a mi központunkkal való együttműködés révén lehetne megvalósítani, mivel intézetünk álláspontja egyezik a holland küldöttségével. Ami a meghívásokat illeti, itt van például egy, amely a távoli Kyotóba hív bennünket, ahol idén augusztusban, egy ENSZ-kongresszuson az ifjúkori bűnözés kérdéseit is meg fogják vitatni.

— *Ha megengedi, álljunk meg itt egy pillanatra. Egyes vélemények szerint az ifjúkori bűnözés a letűnt rendszer maradványa, és mint ilyen, eltűnőben van.*

— Most én kérem önt, engedje meg, hogy hozzátegyem: más nézetek szerint csak a közvagyon ellen elkövetett bűncselekmények száma növekszik, holott az egyéb-fajta közjogi vétségek száma is nő. Ez tény. Az igazságszolgáltatás véleménye az, hogy csökken az ifjúkori bűnözők elkövette vétségek értékben kifejezett szintje. Tehát egyszerűen kisebb az eltulajdonított tárgyak értéke. Ebből arra a következtetésre jutnak, hogy maga a jelenség is eltűnőben van. Az új törvények alkalmazása óta tapasztalható ez az érték szerinti csökkenés. Ez nemcsak az új törvénykezés javára irandó, hanem azzal is magyarázható, hogy növekedőfélben van a felelősségérzet is, ami primitíven kifejezve azt jelenti, hogy valaki a munkahelyén nem engedi meg, nem nézi el, hogy mások lopjanak. Ehhez járul még az, amit mi a közvélemény

gyakorolta ellenőrzésnek nevezünk. Mindez igaz, de egyelőre még nem megfelelő mértékben. A jelenség általános, számszerű csökkenéséről beszélni tehát még túl korai.

— *Az okok?*

— Sokféle oka van. Legtöbbjük gyors fejlődésünkkel függ össze. A rohamos urbanisztikai fejlődés következtében a városokban fellépő zsúfoltság. Az ifjúkori bűnözés általában ott növekszik, ahova hirtelen sok ember áramlik, más területekről tódul oda a szükséges munkaerő, közöttük igen sok fiatalember. Itt hatnak leginkább az elidegenedés törvényei. Egyre több az autó, ezzel kapcsolatban növekedik a gépkocsiból eltulajdonított tárgyak, sőt az autólopások száma. A legtöbb ifjúkori büntettet a városokban követik el, 1968-ban ezek 76 százalékát. A bűnösök 88 százaléka 1968-ban fiatal férfi volt. Röviden szólva, ezt a rendkívül sokoldalú jelenséget előbb alaposan meg kell ismernünk, ezért mélyreható kutatásokra van szükség ahhoz, hogy eredményes intézkedések követhessék a kutatást. Fel kell ráznunk a közvéleményt is. A közvélemény, amely a kis településeken erősen hatott és fékező hatású volt, itt — a nagy várostelepüléseken — gyengült.

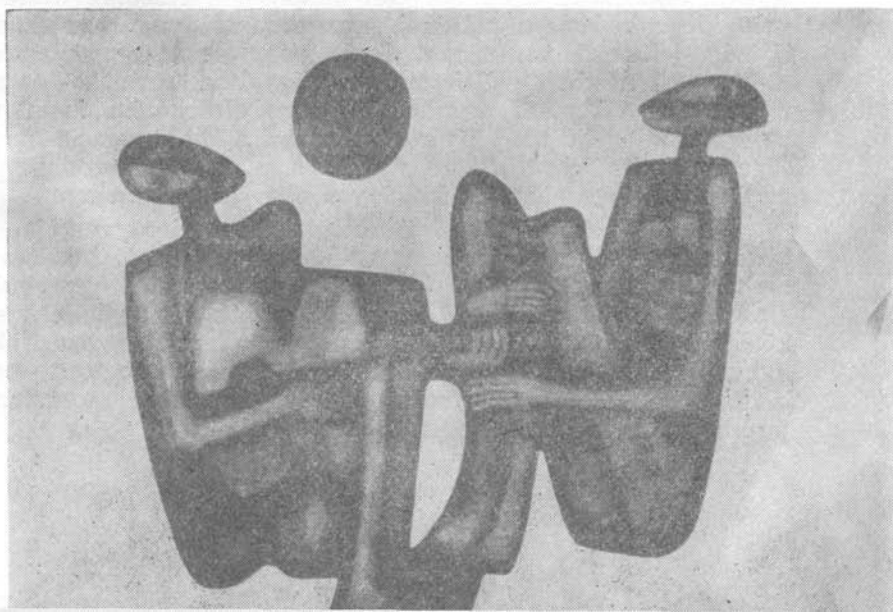
— *A szociális bizottság ülészekaira visszatérve, tudjuk, hogy a román küldöttség határozati javaslatokkal jelentkezett. Hogyan fogadták ezt a kezdeményezést?*

— Két javaslatról volt szó, mindkettőhöz azonnal társszerzőket találtunk, és a bizottság mindkettőt elfogadta. Az elsőt az előző, huszadik ülészekon terjesztettük elő. Ennek címe: *„A nemzeti fejlődésen belül kidolgozott, az ifjúság javát szolgáló hosszú lejáratú politika és program.* A második javaslatot — *A gyermek szociális helyzete* — az ez évi márciusi, huszonegyedik ülészekon a francia küldöttséggel együtt nyújtottuk be. Ehhez azonnal több, a világ különféle részeiből való, különböző társadalmi rendszerű és különböző fejlettségi fokon levő ország csatlakozott mint társszerző. Azt hiszem, a román küldöttség munkáját is pozitív folytonosságnak lehet tekinteni.

— *A Korunk olvasói nevében további jó munkát kívánunk, és köszönjük ezt a beszélgetést.*

Lejegyezte Aszódy János

László
Ákos:
Szomorú
ének

Az ifjúság — szociológiai szemszögből

Tévedtek volna?

Több jószemű szociológus, mélyreható megfigyelések ismert szerzői mondtak diagnózist a második világháború utáni években a nyugati országok fiatalságáról — olyan diagnózist, amely a legutóbbi évek eseményei, ifjúsági mozgalmai fényében igen kétségesnek bizonyult.

1966 óta hatalmasan megduzzadt az ifjúságnak szentelt szociológiai, társadalomlélektani munkák áradata, a fel sem mérhető publicisztikai anyagról nem is szólva. Ha az ember fellapozza a régebbi keletű, a maguk idejében hangadó munkákat, azonnal észreveszi a főbb gondolati motívumok feltűnő eltérését a maiakétól.

Helmut Schelsky nyugatnémet szociológus a *Die skeptische Generation* (A szkeptikus nemzedék) címet adta a háború utáni tőkésvilág, elsősorban Nyugat-Németország ifjúságáról szóló, 1957-ben kiadott könyvének. A világégés következményeitől terhes, a fasiszta diktatúra összeomlásával és az atomkorszak hajnalának bélyegével jelölt társadalom ifjúsága kiábrándult a romantikus ideálokból — állapítja meg Schelsky, s valószínűleg igaza van. De arra következtet: ez az ifjúság nem kíván többé önálló társadalmi mozgalmat kezdeményezni, célja nem az elkülönülés a felnőttek világától, hanem az integráció, az ahhoz alkalmazkodás.

David Riesman, *A magányos tömeg* ismert szerzője, a háború utáni amerikai társadalom kritikus megfigyelője *The Uncommitted Generation* (Az el nem kötelezett nemzedék) címmel adott közre tanulmányt kerek egy évtizeddel ezelőtt. Azt írja e munkájában, hogy a háborút követő évek amerikai ifjúságának értékskáláján a magánélet értékei állnak előtérben, elsősorban a családi élet biztonsága; ezzel együtt a közügyektől való idegenkedést, a politikai mozgalmaktól való tartózkodást látja az ifjúság jellemző vonásának. Igaz, hogy Schelsky véleményével valamelyest ellentétben — Riesman megfigyelése szerint — ez a tartózkodás a felnőttek világával szemben bizonyos elzárkózást foglal magában: az amerikai átlagifjú nem kíván részt venni a konkurrencia-harcban, biztonságos, csendes megélhetésre vágyik, sem az adminisztratív karrier, sem az üzleti életben elérendő látványos siker nem eszménye.

Vance Packard, több szociológiai bestseller szerzője, az amerikai társadalom szellemes, ha nem is mindig mélyreható bírálója *The Wastemakers* (A tékozlók) című könyvében az amerikai egyetemi hallgatóság „intenzív privatizmusá”-ról ír, értvén ezen a közügyekkel szembeni teljes közönyt. Szerinte szibarita életfelfogás jellemzi ezt az ifjúságot: a fogyasztásra, a szórakozásra, az élvezetekre összpontosít, perspektivikus kérdésekkel nem kíván foglalkozni, a társadalmi mozgalom és a vele járó kockázat szelleme idegen tőle.

Folytathatnók a felsorolást. Ehelyett ismételjük a kérdést: tévedtek volna a szociológusok? Nos, valószínűbb, hogy nem. A világháború utáni első két évtizedre vonatkozóan megállapításaik nagyrészt helytállóak voltak. Sőt: elemzéseik sok olyan vonatkozást tártak fel, például az ifjúság elkülönülési tendenciájával, a „felnőtt“ társadalommal szembeni idegenkedésével kapcsolatban, amelyek a későbbiek folyamán hangsúlyozódtak, és mélyebb értelmet kaptak. De ami a lényegét illeti, megállapításaik ma már — mindenki tudja — túlhaladtak: hatalmas ifjúsági megmozdulások okoztak nem kis megrázkódtatást a nyugati féltekén 1968-ban, és a diákzavargások, tiltakozó mozgalmak mind az Egyesült Államokban, mind Nyugat-Európa országaiban azóta szinte állandóan napirenden vannak. Az ifjúság nagyon is hangos robajjal lépett a közügyek porondjára; sokkal inkább jellemzi a politikai aktivizmus, mint a közöny, a — sokszor kalandszerű — kockázatvállalás, mint a visszahúzódság. Más kérdés, hogy politikai állásfoglalása korántsem egyértelmű, hogy mozgalmainak képlete rendkívül bonyolult, s országonként számottevő eltéréseket mutat. Nem a régebbi elemzések voltak tehát tévesek, hanem a vizsgáldások és reflexiók tárgya változott: az ifjúság társadalmi magatartásának új vonásai alakultak ki a legutóbbi években. S persze változott a világ, amelyben az ifjúság magára eszmél, a társadalom, amelyben él, amelyhez alkalmazkodnia, amelyet megváltoztatnia kell.

S miért éppen mostanában? Nos, ha elfogadjuk, hogy a második világháború végével a világtörténeti fejlődés egészében s ezen belül a tőkésrendszer történetében új szakasz kezdődött — sajátos, az előzőektől eltérő vonásokkal —, nem nehéz felismernünk, hogy e szakasz *sajátos* belső ellentmondásai éppen ezekben az években nőttek ki lappangó formáikat, s érték el a társadalmi élet több síkján a krízis fokát. A tőkésrendszer általános fejlődési tendenciái, a tudományos-műszaki forradalom következményei, a „fogyasztói társadalom“ elidegenülést kiváltó vonásai, a represszió bürokrata-technokratikus válfaja az a társadalmi háttér, amelyben a robbanó ifjúsági mozgalmak tenyésznek. E mozgalmak tüneti jellegűek, a krízisnek inkább jelenségei, mint kiváltó okai. Éppen ezért szociológiai megközelítésük 1968 óta egyre inkább az általános oldalról halad az egyedi felé; egyre inkább előtérbe kerül az a vélemény, hogy makroszociológiai szempontból kell az ifjúság kérdéseit megközelíteni, az ifjúság helyzetének és mozgalmainak diagnózisát az össztársadalmi kérdések diagnosztizálására kell alapozni.

Erre a tendenciára jellemző például Alain Touraine francia szociológus műve, a *Le mouvement de mai ou le communisme utopique* (A májusi mozgalom vagy az utópikus kommunizmus), amelyből a *Korunk* e száma közöl részleteket. S különösen jellemzőek e tendenciára Herbert Marcuse művei, főként az *One-dimensional Man* (Az egydimenziójú ember), amelynek első kiadása 1964-ben, tehát néhány évvel az ifjúsági megmozdulások fordulópontja *előtt*, összekapcsolta a „fejlett ipari társadalom“ — a nyugati tőkés társadalom — bíráló vizsgálatát, ellentmondásainak feltárását az ifjúságra mint potenciális forradalmi erőre való hivatkozással. Schelsky-től, Riesmantól, Packardtól eltérően Marcuse megsejtette és meghirdette a nyugati ifjúság kialakulóban levő új magatartását, az aktív tiltakozásra való áttérését. S mert ő az ifjúsági mozgalmakhoz fordult, tájékozódottak e mozgalmak 1968-ban feléje, ezért lett hirtelen „divatos“, sokat olva-

sott és még többet vitatott szerzővé az addig nem túlságosan ismert idős gondolkodó. Ugyanakkor, persze, az ifjúsági és diákmozgalmak ellentmondásosságának és korlátainak is megtalálhatók a megfelelőik Marcuse elméletének ellentmondásaiban és korlátaiban.

Az ifjúság kérdéseinek, mozgalmainak, a társadalmi átalakulásokban való részvételének szakszerű szociológiai vizsgálata elsősorban magának az ifjúságnak szociológiai jellegű fogalmi meghatározását tételezi fel. Szociológiai jellegű meghatározását, ismételjük, amelynek különböznie kell mind a köztudat szintjén mozgó, mind a biológiai és lélektani meghatározástól.

A köztudat ifjúság-fogalma igen tág, kevésbé meghatározott. Fiatal a húszéves diák; a harmincéves tudományos kutató manapság nagyon is fiatal, pályája kezdetén áll; az ugyanolyan idős sportoló azonban már kiöregszik az élvonalból; ha egy ötvenéves egészséges férfit baleset ér, fiatalon hal meg; a nyolcvanéves mellett a hatvanéves gyakran fiatal, mert még sok mindenre képes, amire amaz már nem; de a nyolcvanéves is lehet szellemileg fiatal, ha megőrzi elméjének frissességét, ha képes fogékony maradni az élet újdonságai iránt. Ezért tartja a köztudat sok öregünket „fiatalabbnak“ a mai fiataloknál. Nyilvánvaló, hogy ha az ifjúságról mint társadalmi kategóriáról beszélünk, az annyira lazán értelmezett fogalommal nem sokra megyünk.

Selye János, a modern orvostudomány jelese írja, hogy meg kell különböztetni az ember naptári és fiziológiai korát. Egy adott személy reális korát nem éveinek száma, hanem szervezetének érettsége vagy kopása adja. Ugyancsak nem egyidejűek, együteműek az ember fiziológiai és intellektuális-érzelmi érésének, illetve felnőtté-válásának folyamatai. Az ember társadalmi kora pedig, tehát a fiatalsághoz, felnőttekhez vagy öregekhez való tartozása nem feltétlenül esik egybe sem fiziológiai, sem pszichológiai fejlődésének megfelelő szakaszaival. Az egyes korcsoportokhoz tartozó személyek státusa és szerepe nem függ önműködően sem naptári, sem fiziológiai vagy pszichológiai koruktól, hanem az adott társadalom sajátos berendezésétől. „A mi társadalmunkban — írja helyesen Ralph Linton amerikai szociológus — a férfiak és nők egyaránt gyermekek maradnak jogi szempontból jóval azután is, hogy fizikailag felnőttekké váltak.“ Hatalmas különbségek vannak különböző társadalmak között a társadalmilag elismert felnőtté válás naptári korát, a társadalmi munkamegosztásban való elhelyezkedés naptári korát, a házasságkötés és családalapítás naptári korát illetően. Más szóval: az ifjúkor és a felnőttkor közötti választóvonal különböző társadalmakban más és más módon meghatározott korcsoportok között húzódik.

Ugyanezen okból elégtelen a szociológia számára az ifjúság pszichológiai megközelítése. Az, hogy az ifjú lelkialkatának sajátos vonásai vannak — kétségtelen. Az, hogy számolni kell az ifjúság lobbanékonyságával, életerejével, lendületével, meggondolatlanságával, kíváncsiságával, türelmetlenségével — feltétlenül igaz. Csupán arról van szó, hogy ezek és más hasonló vonások nem határozzák meg az ifjúságnak mint társadalmi kategóriának státusát és szerepét, nem helyettesítik tehát az ifjúság sajátos szociológiai meghatározását. (Itt kívánjuk megjegyezni röviden,

mennyire helytelen az a nemritkán észlelt lazaság, amellyel egyes szerzők a serdülőkort az ifjúkorról egy kalap alá veszik. A *serdülőkör* a fiziológiai és lelki átalakulások ideje; az *ifjúkor* a fiziológiailag és fizikailag érett személy társadalmi érésének kora. Körülbelül ebben a szellemben írja Leopold Rosenmayr osztrák szociológus, hogy a serdülők a 13—18 évesek korcsoportját, az ifjú emberek a 18—24 évesek korcsoportját alkotják a mai társadalomban.)

Szociológiai szempontból tehát az ifjúság mint társadalmi csoport azokat a személyeket foglalja magában, akik a társadalmiasulás és a társadalmiasultság határán állnak. Az ifjúság társadalmi státusa ellentmondásos, kétértelmű. A gyermek függő személy, nem tartja el magát, és nincs közvetlen társadalmi felelőssége; a felnőtt önálló és teljes felelősségű személy. *Az ifjúság státusa az ideiglenesség státusa, a státuskeresők státusa.* Azoké, akik még nem illeszkedtek be teljesen a társadalmi munkamegosztásba, de már megtették első lépéseiket ez irányba, azoké, akik még nem élnek önálló életet, még függenek — legalábbis részlegesen — szüleiktől, családjuktól, de már az önállóság küszöbén állnak; azoké, akik még nem élvezik a felnőtt személy jogait és presztízsét, nem viselik annak társadalmi felelősségét, de már meghaladták a gyermeki felelőtlenység és jognélküliség korát. Mindenekelőtt társadalmi helyzetének kettősségét és nem annyira lelkialkatának sajátosságait vagy hormonális eredetű jellemzőit tartjuk az ifjúság mint társadalmi csoport sajátos viselkedés-mintájának, főként ami nonkonformizmusának elsőrendű forrását illeti.

Ha társadalmi csoportként kezeljük az ifjúságot, egy alapvető dolgot kell kiemelnünk: e csoport egysége viszonylagos, nem totális. Az adott társadalom osztályszerkezete átmetszi az ifjúságot is, mint bármely korcsoportot; a társadalmi antagonizmusok az ifjúságon belül is jelentkeznek, bizonyos esetekben különösen élesen. Ez a marxista társadalomszemlélet alapjaiból eredő gondolat nem idegen sok nem marxista szociológus számára sem, akiket realitásérzékük kötelez és nem egy esetben éppen a marxizmus befolyása nyomán jutnak el az ifjúság osztálytagozódásának felismeréséig, s óvakodnak egységének eltúlzásától. Még Karl Mannheim figyelmeztette olvasóit *Das Problem der Generationen* (A nemzedéki probléma) című, a húszas években megjelentetett és a polgári szociológiában nagy visszhangot kiváltó munkájában, hogy valamely nemzedék egysége nem konkrét csoportképződés felé tartó társadalmi egymáshoz kötöttség, tehát nem tekinthető elsődlegesnek más társadalmi tagozódással, jelesen az osztálytagozódással szemben. Helmut Schelsky is megállapítja, hogy az életkori rend nem szociális egység, nem „szociális rend“, legalábbis az ipari társadalomban nem az (hozzátehetjük: az iparosítás előtti társadalomban sem, legfeljebb a primitív közösségekben), tehát az ifjúság kérdését nem lehet kizárólagosan és általános érvénnyel az antropológiai alapstruktúra síkján kezelni.

Az ifjúságnak mint társadalmi csoportnak minden tagja származásánál, családjának életkörülményeinél fogva valamely osztályhoz tartozik; az antagonista társadalomban ezek a körülmények nagymértékben befolyásolják, sőt a legtöbb esetben egyenesen meghatározzák életpályájának irányát, érvényesülési esélyeit. Az ifjú ember társadalmi *helyzete* (amely nem egyenlő társadalmi *származásával*, különösen akkor nem, ha az

adott társadalomban jelentős a nemzedékek közti mobilitás), azaz helyzete a társadalom osztálystruktúrájában akkor alakul ki, amikor elfoglalja helyét az osztályadalmi munkamegosztásban, amikor elnyeri a felnőtt ember státusát. Társadalmi helyzete mindaddig nem teljesen kialakult, a bizonytalanság jegyét viseli magán. Ennélfogva az ifjúság, bár nem mentes az osztálytagozódástól, mégis viszonylag egységesebb, mint bármelyik más, a társadalmi életben szerepet játszó korcsoport. Ezért képes egyes esetekben — mint azt az utóbbi évek ifjúsági mozgalmai bizonyítják, a tőkésországokban — *viszonylag* egységesen fellépni.

Az ifjúság helyzetének ellentmondásos jellegét korunkban még inkább kidomborítja az eltérés egyfelől a gyermekkor gyorsabb lezajlása, a fiziológiai és intellektuális érettség korábbi elérése, másfelől a társadalmiasulás időszakának megnyújtása, az iskoláztatás, a szakmai képzés tartalmának megnövekedése között. Az egyén hamarabb lép ki a gyermekorból, mint régen, és később válik felnőtté. A bio-pszichikai felnőtté érés és a társadalmilag felnőtté válás között — amint azt Zygmunt Bauman találóan megállapította — mind nagyobb az „ollo“. Ezzel pedig az ifjúság sorai bővülnek, növekszik részaránya az összlakosságban más korcsoportokhoz mérten. De természetesen nem a mennyiségi növekedés a fontos itt, hanem e folyamat minőségi vonatkozásai. Az ifjúság korhatárainak átugrása, széthúzódása azt jelenti, hogy meghosszabbodik számára az átmenetiség, a bizonytalanság, a „kételtűség“ státusa, az az időszak, amikor az egyén már nem gyermek, érettnak érzi és tudja magát, mégsem felnőtt a szó társadalmi értelmében, nem önálló ember, nem helyezkedett még el a társadalmi munkamegosztásban, nem teljes jogú résztvevő a közéletben. Éppen a részvétel követelménye az, amely leginkább mozgásba hozza az ifjúság egyes rétegeit a tőkésországokban: részvétel az osztályadalmi kérdésekre vonatkozó és ezeken belül magára az ifjúságra vonatkozó döntések hozatalában. Természetes azonban, hogy a részvétel így értelmezett követelménye nem csupán az ifjúság kérdése, nem csupán az ifjúsági mozgalmak ügye, hanem a közélet demokratizmusának általános kérdése, a monopolkapitalista államgépezet elleni harc, az osztályharc kérdése.

Az ifjúsági státus felső korhatárának kitolódása különösen vonatkozik a diákifjúságra, az egyetemi hallgatókra. Abban a korban, amikor az ifjú munkás már önálló és felelős dolgozó, családot alapít, tehát elnyeri a felnőtt ember státusát, az egyetemi hallgató még mindig függőségi viszonyban van mind szüleivel — eltartóival —, mind oktatóival szemben. Bio-pszichikailag érett, mégis függő személy, mintha még gyermek volna. Ráadásul éppen intellektuális képzettsége révén nagymértékben tudatosítja magában helyzetének ellentmondásos voltát. Még nem foglalta el helyét a társadalmi munkamegosztásban; magas szintű szakképzésben részesül, de még nem részes a gazdasági és politikai rendszer technikai vagy adminisztratív gépezetének, még nem lépett a hivatali vagy intellektuális hierarchia ranglétrájának valamelyik fokára. Ilyen értelemben tehát „marginális“ jellegű, amint azt Marcuse állítja, a társadalmi „játéktér“ oldalvonalán kívül áll. S mégsem teljesen „marginális“, amennyiben az értelmiség kialakulófélben levő osztága, az értelmiségé, tehát egy nagyon is jól körülhatárolt, a társadalom struktúrájában és dinamikájában fontos, sőt növekvő szerepet betöltő rétegé, amely egészé-

ben — bár szintén differenciált módon — részt vesz az osztálykonfliktusokban.

Nézetünk szerint Marcusénak annyiban igaza van, hogy a diákifjúság számára éppen be nem soroltsága az ipari, adminisztratív vagy tudományos hierarchiába bizonyos mozgási szabadságot biztosít, mert egyelőre kevesebb a veszíteni valója, mint annak az elhelyezkedett értelmiséginek, aki állását, karrierjét, családja jólétét félti. Annyiban viszont nincs igaza, amennyiben eltúlozza általában az ifjúság s különösen a diákság forradalmi potenciálját, tagadó mozgalmainak jelentőségét, figyelmen kívül hagyva azt, ami az ifjúsági státus jelzett ellentmondásosságából, átmeneti jellegéből következik: e mozgási szabadság viszonylagosságát, korlátozottságát, ugyancsak átmeneti jellegét, amely miatt semmilyen ifjúsági mozgalom nem válhat sem önálló, sem döntő forradalmi erővé ott, ahol mélyreható, lényegbevágó társadalmi átalakulás kivívásáról van szó, ahol tehát éppen az állhatatosság, a tág perspektíva, a következetesség a döntő tényező. S talán nem érdektelen hozzátennünk: egyes utólagos nyilatkozataiból úgy tűnik, Marcuse maga is érzi, hogy valamelyest korrigálnia kell korábbi túlzásait.

Finta Edit:
Nyár

Jegyzetek ifjúságunk beilleszkedési problémáiról

Miért beszélünk az ifjúság társadalmi beilleszkedéséről?

Azért, mert két oldalról is szorongat a valóság. Egyrészt adva van egy társadalmi kategória — az ifjúság —, melynek egyedei a felkészülés egy bizonyos szakasza után „belépnek” az életbe. Ettől kezdve érettnek (lásd: *érettségi*), nagykorúnak számítanak, ami anyagi önállósággal, felelős munkakörrel, családalapítással jár együtt. Ez a mozzanat elvileg belépőt ad a fiatalnak a társadalom gyakorlatába. Másrészt ez a társadalmi kategória — az ifjúság — nemcsak egyedeiben, hanem mint nemzedék is dinamikus kölcsönhatásba kerül a társadalom egészével. Ez a viszony a tizenhat-huszonnégy év közötti évjáratokkal a legproblematikusabb, mert lényegében ők azok, akik, miután az adott világra rácsodálkoztak, szembesülnek lehetőségeivel.

Csak szókincsünk szegénységén múlik, hogy a bonyolult jelenséget *társadalmi integrációnak* neveztük el. A beilleszkedés (integráció) elég szerencsétlen kifejezés. Statikus, azt sugallja, hogy amibe beilleszkedünk, az megváltoztathatatlan. Szorongatottságunkban nem vesszük észre, mennyire egyoldalúan tükröződik fogalmi rendszerünkben ez a jelenség. Egyoldalúan, vagyis a felnőttek szempontjából. Ezt a szempontot igazolja tapasztalatunk, hogy a fiatalság nagy része egyetért vele, amennyiben a belenyugvást egyetértésnek lehet nevezni.

Beszélhetünk-e tehát az ifjúság társadalmi integrációjáról? Igen, de csak egy feltétellel, ha gyakorlati fogalomná gyúrjuk át.

Egyéniségünk próbája

A problémák valójában munkahelyünkön kezdődnek, ott, abban a környezetben, ahol eszményeink minden fronton konfliktusba kerülnek lehetőségeinkkel. Tulajdonképpen ez életünk első nagy ütközete, egyéniségünk próbája.

Kérdezzük meg a fiatalokat, mit várnak életüktől (vagyis önmaguktól). Elmondják, milyen szakmában szeretnének dolgozni, milyen beosztásban, sokszor azt is, hogy pontosan melyik gyárban s annak melyik részlegén. Elmondják, milyen munkakörülményekre számítanak, szó kerül a keresetről, egyéb jövedelmekről, arról, milyen lakásban szeretnének lakni, milyen viszonyok közt, **hogyan rendeznék** azt be, vennének-e kocsit vagy nem, milyen élettársat akarnak, hány gyermeket, hogyan töltenék el szabad idejüket, egyénileg vagy közösségben szeretnének-e dolgozni, egyedül vagy társaságban szórakozni, s miféle emberekkel, mit szeretnének elérni az életben, s nyugodt vagy kockázatos sorsot remélnék. Összefoglalva: elvárásaikat jelentik be: 1. a munkával szemben, 2. anyagi viszonyaikkal szemben, 3. szabad idejükkel szemben, 4. munka- és életközösségükkel szemben, 5. önmagukkal szemben. Ezekből az elvárásokból áll össze minden fiatal beilleszkedési célja. **Vagyis: milyennek szeretné a világot s milyennek magát benne, mi az életészménye.**

A szociológusok az utóbbi időben a szocialista országokban is kimutatták, hogy egyre növekszik a kockázatmentes, nyugodt élet vonzása. Hasonló felmérés nálunk is elkélne, hadd lássuk, hányadán állunk. Egyesek ezért a pedagógusokat hibáztatják: állítólag túl szuggesztíven ecsetelik a fiatalok előtt a nagy tervek megvalósításának nehézségeit, mire azok a realitásokra hivatkozva inkább minimális követelményeket támasztanak önmagukkal szemben.

Vajon hihető-e ez a magyarázat? Vajon nem egy felelős életvitel lehetőségeinek beszűkülése tette a fiatalok szemében ellenszenvenssé a kockázatot?

Egyéni kudarc mint társadalmi kérdés

A beilleszkedés egyéni nehézségeit a fiatalok mint kudarcot élik át. Ez több síkon jelentkezik.

A pályaválasztás sikertelenségében nyilvánvalóan a szakmai oldal uralkodik. Aki nem foglalja el munkahelyét, azt erkölcsileg (újabbban jogilag) is szorítja a társadalom mint élődsí, csavargó elemet.

A városi élethez, ipari munkához való alkalmazkodás (társadalmi mobilitás) egyéni kudarcaiban már ifjúságunk egy egész rétegének egyik alapvető problémája körvonalazódik: a városi elmagányosodás vagy épp a „kétlakiság“ furcsa életformája, melyhez hozzátartozik az ingázás mindennapi problémáival. Az adaptáció gondoljaiban nem nehéz felismernünk a közösség köldökzsinórjáról leszakadó ember alapvető élményét, a talajtalanságot.

Végül a fiatalkori bűnözésben főként erkölcsi normáink és törvényeink sérelmeit szenvedjük.

Sokkolnak-e bennünket — a társadalmat — az egyén kudarcai? Kétségkívül. Sajnos, nem eléggé. Különösen szociológiai lelkiismeretünk volt sokáig nyugodt. Sokan hitték — mert nem volt nehéz —, hogy a kudarckért nagyjából az egyént kell okolni. Tanultuk, hogy még a kommunizmus sem menekít meg senkit a boldogtalanságtól. Mit várhatunk akkor a mától? Az efféle leszerelő okoskodással szögesen ellentétes az a kritikai igény, amely felismeri a munkaerőgazdálkodás, oktatástervezés, nevelés lemaradásait és a problémák gyakorlati megoldását szorgalmazza.

„Nem szeretem a szakmámat“

Ha egy csomó embert sorra kérdeznénk, szeretik-e a szakmájukat, biztos akadnának szép számmal, akik azt válaszolnák, hogy nem. Hányan? Erről pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre. Csak azt tudjuk, sokan szakmát cseréltek. Elsősorban a fiatalok. Csak egy példa: hazai felmérés szerint az iparban dolgozó fiataloknak (15—26 évesek) 32 százaléka (fiúk), illetve 23 százaléka (lányok) cserélt már egy vagy több alkalommal szakmát. Minden harmadik-negyedik. Sok fiatal elégedetlen választott szakmájával, vagy mert nem látja a szakma távlatait, vagy úgy érzi, nem képességének megfelelő munkakörben dolgozik, vagy nem bízik előléptetésében, vagy másutt jobb keresetet remél.

Az Ifjúságkutató Intézet további felmérései valószínűleg pontosabban fogják körvonalazni a szakmai kudarc társadalmi méreteit. Bennünket azonban nem a jelenség, hanem az érte való társadalmi felelősségünk méretei, a szakmai kudarc csirái, fejlődési dinamikája érdekel. Időben és oknyomozásban visszafelé lépve — így jutunk a pályaválasztás és pályairányítás problémáihoz. Tulajdonképpen a leglényegesebb kérdés ez: megfelel-e iskolai rendszerünk, az oktatástervezés a munkaerőgazdálkodás igényeinek? És végső soron a munkaerőgazdálkodás eléggé humanus-e, eléggé számol-e az ipartervezés az ember-tényezővel?

A különböző tényezők összehangolására 1968 óta kidolgoztak egy tizenöt éves munkaerőgazdálkodási és oktatásfejlesztési tervet. A tervezés nélkülözhetetlensége bebizonyosodott. De ez még nem minden. Ha az iskolák meg is felelnek a nemzetgazdaság igényeinek, az ipar követelte új szakmák a pályaválasztók látóhatárán kívül kerülnek. A fiatalok rokonszenv-érzései nincsenek tekintettel a társadalmi szükségletekre. A szakmunkás-pályák népszerűsége rohamosan csökken, az értelmiségi pályáké (mérnök, tanár, orvos) nő. Pedig a nemzetgazdaságnak elsősorban szakmunkások kellene. Van, aki csodálkozik ezen az ellentmondáson. Holott évtizedeken át azt zengték a fülünkbe: a munka nemesít. Közben az iskolában és otthon egyaránt megkíméltüünk attól, ami a munkahelyek többségét jellemzi: a távolról sem eszményi és nem is mindig nemesítő „melótól“. És elsősorban nem az eszményeit kereső fiatal tehet arról, ha beleesik abba a szakadékba, mely eszményei és a valóság között tátong.

Iskola és család mintha egyformán bukásra volna ítélve pályairányításból. Minden második fiatal azt mondja, egyedül döntött abban, milyen pályára megy. Sok a véletlen, az utolsó pillanat kényszerhelyzetében végzett vakugrás (lásd: egyetemi felvételik). A sajtó, tévé most tápázkodik, hogy legalább valamiféle pótlólagos ismeretekkel lássa el a pályaválasztó fiatalot (népszerűsítő füzetek, szakmai monográfiák nincsenek, e nélkül pedig szakszerűtlen a segítség). Az ismertetés bár kétségkívül hasznos, semmi esetre sem csökkenti a fiatalok igényét változatos, fellélős, alkotó pályák iránt. Ennek az eszménynek pedig — szintén nem tehetünk róla — ma még elsősorban az értelmiségi pályák felelnek meg.

Vajon átugorható-e az eszmények és a valóság közti szakadék? Zygmunt Bauman lengyel szociológus szerint igen. Mégpedig vagy úgy, hogy a *lehetőségekhez idomítjuk eszményeinket* (természetesen társadalmi méretekben) vagy fordítva: *eszményeinkhez idomítjuk a lehetőségeket*. A szocialista országok csak a második változatot engedhetik meg maguknak. Tulajdonképpen csak ennek az útnak van távlata. Folytassuk hát gondolatmenetünket ezen a vonalon.

Láttuk: az egyéni kudarcc az életeszemény válsága. A válságot az teszi lehetővé, hogy az életben az eszmények befektetése és megtérülése időben két külön szakasz. Ahol az egyik átcsap a másikba, ott a kudarclehetőség. Ez a probléma elég bonyolult, mert a nevelés hatékonyságát nem lehet azon lemérni, hogy a normákat ki mennyire tudja betéve. Nem az a baj, hogy az iskola *nem ad* át eszményeket, hanem az, hogy *elvontan* teszi. A serdülő értelmét az elvontság diétás kosztjára fogjuk. Azt sulykoljuk belé: a jó mindig győz, noha az élet ezt gyakran megcáfolja. Azzal áztatjuk: maga választja hivatását, hogy aztán már mindjárt az első alkalommal ne oda felvételizzen, ahova szeretne, hanem ahol nagyobbak a bejutás esélyei.

Szomorúbb a helyzet, ha abból, hogy a tanár és szülő elvont eszményeket prédikál, a gyerek az eszmények értelmetlenségére következtet, s kénytelen maga keresni magának „erkölcsöt“. Olyat, ami jobban idomul mindennapjaihoz. Olyat, amelyet család és iskola nem tudott neki nyújtani.

Nemzedéki beilleszkedés

Az ifjúság valójában nemcsak mint egyén, hanem mint nemzedék lép be a társadalomba. A nemzedékek hullámszerűen érkeznek, bár ez lehet, hogy csak optikai csalódás (a felnőttek optikájáról van szó). Ezek a hullámok aztán megtörnek, szétterülnek az integráció sziklás-lankás partjain: ugyanannak az évjáratnak egyik rétege már rég önállósodott, mikor a másik még mindig szülei nyakán diákoszkodik. Ezért van az, hogy a társadalom nem egyenként a nemzedékekkel, hanem a bo-

nyolultan tagolódo ifjúság egészével lép egyrészt *nevelési*, másrészt *politikai* viszonyba. Mind a nevelési, mind az ifjúságpolitikai gyakorlatnak kulcskérdése, hogyan értelmezi az ifjúság társadalmi integrációját, hogyan neveli a társadalom utánpótlását és a gyakorlati életben milyen szerepet szán neki.

Minden egyes fiatal jelene és jövője végső soron ettől függ.

Történelmi változások

Akinek módjában van szót érteni mai tizenévesekkel, az semmin sem csodálkozik. Ma már az sem furcsa, hogy egy huszonéves értetlenül pislant hátra a nála alig néhány évvel fiatalabb nemzedékre. Tudjuk, felgyorsult az idő, egyre sebesebben változik a világ. Az ipari-technikai forradalom, a táskarádió, a tévé, a mozi, a hirtelen jött urbanizálódás és a különböző demográfiai változások az egész világot új helyzet elé állították. Természetesen az ifjúság és társadalom viszonyát is. Mivel a változások szinte szemünk előtt zajlanak, nem minden új tendenciát tapint ki megbízhatóan az ifjúságszociológia. Az ingoványon álva érti csak meg az ember, miért mernek olyan kevesen a távlatok előrejelzésére vállalkozni, miért beszélünk inkább idealizáló általánosságban a fiatalok jövőjéről. Hogyan is merészelhetnök előre látni olyasvalakinek a sorsát, aki éppen csak az imént mutatkozott be nekünk.

Aztn egy másféle szorongás: sokszor kísértetiesen egyeznek a fejlett kapitalista országokban és a szocialista országokban, köztük nálunk is tapasztalt tendenciák. Csak a mélyebb elemzés hozza felszínre, mennyire más okok vezettek, mondjuk, az ifjúság önmegvalósítási törekvéseihez nyugaton és nálunk.

Ami biztos: történelmileg egyformán másképp (gyorsabban, lassabban?) serdülnek a tizenévesek Párizsban és Kolozsváron, Chicagóban és Bukarestben. S megfigyelhető: ugyanazért a divatért, ugyanazokért a Beatlesekért és futbalsztárokért rajong száz- és százezer fiatal a világon.

Persze, azért nem árt az óvatosság. Sok faluba még nem tört be olyan vehemensen a világ, pedig ott is élnek fiatalok. A sömmázás veszélyeinek tudatában tehát a következő általános tendenciákat érintjük:

— Alapvetően megváltozott a serdülés tartalma. Húsz-huszonöt évvel ezelőtt ez az életszakasz rövid átmeneti korszak volt, melyen igyekezett az ember minél hamarabb túlesni. A mai serdülők nem akarnak felnőttek lenni, nekik a serdülés hosszú, kellemes időszakot jelent, amikor viszonylag szabadon mozoghatnak már a családon és iskolán kívül, de még nem kell beilleszkedniük a felelőségek rendszerébe.

— Az iskolázási szakasz növekedése egyre tágabbra nyitja az ollót a mind korábban bekövetkező biológiai érettség és a valóságos nagykorúság között. A „pedagógiai szituáció” meghosszabbodott. Ez különösen az egyetemeken okoz feszültséget, az egyetemisták 24—25 éves korukig „gyerekek” maradnak társadalmi értelemben.

— A szabadidő-növekedés világszerte ismert tendenciájával szemben a fiatalok szabad idejét lassanként „befalja” az iskola, egyetem, mely ugyanakkor fokozódó személytelenségével, intézmény-jellegével inkább taszítja, mint vonzza a fiatalokat. Nicolae S. Dumitru felfigyel arra, hogy a diákok élesen bírálják az iskolát, a megkérdezett városi diákok 70 százaléka úgy érezte, az iskola nem az életre neveli őket (*Cercetări sociologice contemporane*, 1966. 127).

— Az ifjúság fokozódó tettvágya, a teljesítmények felmutatásának igénye kitor az intézményes keretektől (család, iskola, sport- és szakkörök) és spontán módon különböző hobbykba menekül.

— Megváltozott a belépő nemzedék élményvilága, belterjesebbé vált, a személyes kapcsolatok egyre inkább a nemzedéktársakra korlátozódnak, megnőtt a kortárscsoportok jelentősége, a zene, az utazás, a divat szerepe a fiatalok életében, megváltozott információs közegük és életmódjuk.

— Megnőtt a fiatalok kollektivizálódási szükséglete, s az olyan intim környezet berendezésének igénye, amely tárgyiségében kifejezi személyes kapcsolataikat. Magatartásműnyükben a nonkonformizmus vált uralkodóvá, az ifjúság már nem fogadja el teljes egészében a ráhagyományozott értékskálát, azt igyekszik megújítani a saját létéből adódó új lehetőségekkel (Nicolae S. Dumitru).

— Ez és a mind egyöntetűbbé váló iskoláztatás meggyorsítja az új nemzedékek rétegszerű körvonalazódását, a tizenévesek egyre határozottabban vonják meg saját világuk határait felfelé és lefelé.

Ezek a vázlatosan jelzett új tendenciák már önmagukban is hagyományos ifjúság szemléletünk felülvizsgálását követelik.

Az ifjúság növekvő gazdasági-társadalmi súlya új *gyakorlati* viszonyulást sürget ifjúságpolitikában, nevelésben, ami nyilvánvalóan új *elméleti* viszonyulást feltételez az ifjúság valamennyi problémájához általában, de elsősorban beilleszkedési problémáihoz.

Ifjúságpolitikai szemléletünk az utóbbi években levonta a változás tényeiből adódó főbb tanulságokat. Elismertük ifjúságunknak azt a jogát, hogy önmaga keressen és találjon utat magának a társadalmi cselekvés valamennyi területéhez. Megnőttek az ifjúsági szervezet lehetőségei. Igaz, nem tisztáztuk még eléggé a különböző ifjúsági rétegek konkrét státusát.

Egy ifjúsági vezető mondta nemrég: „Könnyű önállóságot adni az ifjúságnak, annál nehezebb önállóságra nevelni.“ Legtöbb tanár vagy szülő nem is sejti, milyen egyoldalúan fogja fel a nemzedékek viszonyát. Ősdi közhitünk, hogy csak a felnőtteket illeti meg az ifjúság nevelésének, megrendszabályozásának joga. Pedig nevelnek ők önmagukat is, ha tudnák, s ha hagynák őket. A szociológusok kimutatták: a spontán baráti közösségeknek van a legnagyobb nevelő hatásuk. Mindebből az következik, hogy az ifjúságot nem lehet egyoldalúan csak a felnőttek szempontjából nézni. Ami azt jelenti, az ifjúság megismerése sem a felnőttek kiváltsága. Az ifjúságszociológiának tudomásul kell vennie: az ifjúság *passzív* kutatási tárgyból önmaga megismerésének *aktív* tényezőjévé válik.

Pedagógiai szemléletünk kérdése maradjon egyelőre függőben.

Az ember hangosan gondolkozik

Képzletünk egy a mainál jóval önállóbb, határozottabb társadalmi szerepet játszó ifjúságot rajzol a jövőre. Logikusnak látszik, hogy ez az ifjúság új, előre nem látott szükségleteivel, elvárásaival jóval energikusabban hat majd vissza a felnőtt társadalomra. Az emancipációs törekvések tudatosítása nem vezet persze szükségszerűen kontesztációs megmozdulásokhoz a szocialista társadalmakban, a társadalomból való kivonulás hippy-mozgalmai sem kaphatnak nálunk szerepet. S már ízelgetjük is a jövőbeli különbséget ifjúságmanipuláció és egy tudatos, humanus ifjúságpolitika között. Találgatjuk a nevelés esélyeit. Előtérbe kerülnek az önkormányzati, diáktanácsai, ifjúságparlamentari formák. Alapos ifjúságszociológiai, pedagógiai tudás nélkül senki sem vehet majd részt az ifjúság nevelésében.

Az ifjúság társadalmi beilleszkedése — mert mi másról van itt szó? — tendenciában olyan új tartalmakat hordoz, melyek kiesnének látóköriünkől, ha nem próbálnók átértelmezni mai felfogásunkat. Ez is az újrafogalmazás szükségességét igazolja és sürgeti.

A fejlett kapitalista társadalom érdeke, hogy minél tökéletesebben, minél kevésbé egyénien, úgymond „egyetlen dimenzióban“ (Herbert Marcuse), a rejtett befolyásolás, a „kívülről irányítottág“ „magányos tömegében“ (David Riesman) asszimilálja az egyént. A nyugati technokrata integrációban ezert az egyéni *nem-beilleszkedést* tartjuk pozitívnak, s negatívknak a beilleszkedést. Ez a nézőpont vonatkozik az ifjúságra is. Ezt az egydimenziós formulát megfordítani és a szocialista viszonyokra alkalmazni látványos elméleti fogás lenne, semmi több, ha nem tisztázzuk, melyek a sajátosan szocialista integráció új tendenciái, s nem tárjuk fel benső dinamikáját.

Tartozni valahová

Szívet dobbantó élmény. Irigylésre méltó, akinek megadatott. Olyan, mint a szerelem. A valakihez tartozás vágya kiölhetetlen az emberből. „Még a remete is túlvilági közösségre spekulál“ (Vitányi Iván). Mi adja az embernek azt a benső indítékot, amely arra ösztökéli, hogy mindennapjaink ezerfelé húzó hálózatában is tartozzék valahová? Ma már tudjuk, nem a vérségi kötelékek, nem az erőfitogtatás, nem a demagógia és nem az önző érdek. Közösség nem azért lehetséges, mert tagjai tökéletesek, hanem mert *ugyanazt* akarják.

Játszadózom a gondolattal: valamikor a jövőben egész életünk a közösségre fog épülni. S miért ne lehetne törvényszerű, hogy az ifjúság nevelésében is a közösség domináljon?

Innen már csak egy lépés megállapítani, hogy a *közösség* a társadalmi integráció alapfogalma, hogy a beilleszkedés tartalma a közösségre találás.

Igen, de mi a közösség? A szociológusok valahol társadalmunk mikrostruktúrájában helyezik el s — tegyük fel — csoportnak nevezik. Primér csoportnak (Cooley), melyben az emberek ismerik egymást, s direkt, közvetlen kapcsolatokba lépnek egymással. E csoport csak akkor közösség, ha szabadon választhatom, szabadon lépek be s lépek ki belőle, legteljesebben megvalósíthatom benne egyéniségemet, maximálisan kifejleszthetem képességeimet, s ami a legfontosabb: a közösség létezésének reális távlata van, tevékenysége célra irányuló. Azok a csoportok, amelyeket nem szabadon választunk, nem közösségek. Azok a csoportok, amelyeket szabadon választunk, de létezésük öncélú, vagyis azért jöttek létre, hogy „ne legyünk egyedül“ vagy hogy „nevelődjünk bennük“, nem lehetnek igazi, csak *látzat-közösségek*. Persze, a látzat-közösség is több, mint semmi.

Ha társadalmi integráció és közösségre találás (közösségválasztás) közé egyenlőségjelet teszünk, semmi akadálya, hogy az egyéni beilleszkedés dinamikája az eddigénél több évjáratot fogjon át. A társadalmi integráció a jövőben már az iskolában elkezdődik, s hamarabb is megy végbe, ezzel lényegében követni tudjuk az idő s a nemzedékek egymásra következésének gyorsulását.

Képzeletünk félénk tapogatózásai ellenére az ifjúság társadalmi beilleszkedésének számtalan problémája válik megoldhatóvá a közösség szemszögéből. A közösségek és a látzat-közösségek spontán vagy alkalmi csirái biztosítják a távlatot, összekötik az egyént nemzedékével, az ifjúságot a társadalommal (ez utóbbi kiterjesztheti a felelősséget a serdülők korcsoportjára is) s az ifjúságnak az ipari civilizációval együtt növekvő társadalmi súlya, valamint a szocializmus adta távlatok lehetővé teszik, hogy az ifjúság konkrét gyakorlati közösségei és szervezetei révén saját szempontjait, egyéniségét érvényesíthesse, adva lesz számára a világmegváltás lehetősége. Adva és feladva.

Az integrációnak ebből az értelmezéséből és távlatából számos következmény sugárzik vissza mai nevelési gyakorlatunkra. Azért a maira, mert a mai gyakorlat

már a holt napi beilleszkedésre készít fel. Másrészt valódi egyéniség csak közösségben alakulhat ki. A közösségi élet nem az egyének öntudatának, hanem egy mozgalom, egy szervezet, egy csoport demokráciájának alapvizsgálója. Nevelés és öznevelés csak közösségben fonódik össze és válik hatékonnyá. Illúzió közösségről beszélni mindaddig, amíg a fiatalok életében munkát, tanulást és szabad időt nem vagyunk képesek egységbe ötvözni, amíg nevelésünk tárgya az egyén, s nem az egyén—közösség sokoldalú viszonya. A *makarenkói tapasztalatok* ma is rendelkezésünkre állnak. Erre gondol az ember, mikor egy-egy iskolában a pedagógusok népes hadát nem a távlatreemtés foglalkoztatja, hanem hogy melyik tanulóknak milyen az öltözete.

Nógatjuk a nevelést, lépjen ki az iskola falai közül, terjessze ki a nevelő hatását az iskolán kívüli szervezetekre, az első munkahelyre. De hogyan? Hogyan, mikor saját kapuin belül sem tudja mindig megtartani tekintélyét, s nehogy nagyobb kudarcot valljon, inkább behunyja szemét, ha oda kell néznie, amit nem akar látni. Igaz, hol vannak már a makarenkói idők!

De Makarenkót nem cáfolta meg egyértelműen az idő. Eszünkbe jut a temesvári kerámiagyár. Az udvarhelyi szakiskola két végzős osztálya ötvöződött itt olyan közösséggé, amelyet álmodni is nehéz. Összetartásuk, közösség-tudatuk mintaszerű, egymást vigyázták, nevelték önmagukat megőrizve, s a gyár életébe is közösségükön át illeszkedtek be.

Változtak a körülmények valóban, s velük az ifjúság, de nem annyira, hogy áthidalhatatlan volna az ellentét a közösségek folyamatosságának, egymásbafonódásának mai és a szocializmus hagyományai sugallta holt napi lehetősége között. Perspektívák kérdése az egész!

Ezután nyugodtan leszögezhetjük: a közösségi nevelés szükségessége szintén közhely. A közhelyek egy idő után úgy elkopnak, hogy már észre sem vesszük őket.

Kiegészítés

Végül csak jelezni kívánjuk, az egészen belül a hazai magyar nemzetiség ifjúságának társadalmi integrációja sajátos módon történik. Nemzetiségi önmertünk fejlesztésének távlatait ugyan kijelölték már a szociológusok, de megfelelő konkrét kutatások nélkül sokkal nehezebb sajátos ifjúsági problémáink jövőbeli tendenciáira következtetni. Előrejelzésre viszont szükség van, a távlatok kérdése nem napolható el, az aktív ifjúsági önmertet marxista igényű nemzetiségsszociológiánk talán legfontosabb része.

Iskola és társadalmi mobilitás

A kolozsvári Babeş—Bolyai Tudományegyetem szociológusai több tanulmányban közölték a tanulóifjúság körében végzett felméréseik és kutatásaik eredményeit, és munkatervükben az elkövetkező időszakban is túlnyomórészt oktatásügy-szociológiai témák szerepelnek. A *Korunk* ifjúsági kérdéseknek szentelt számában helyénvalónak érezzük, hogy beszámoljunk e kutatások néhány vonatkozásáról.

Előljáróban azonban néhány megjegyzést kell tennünk az oktatásügy-szociológiai kutatások helyéről és szerepéről a hazai szociológiai mozgalomban, valamint a szociológiai tudományok rendszerében.

Amikor a hatvanas évek elején, de különösen Nicolae Ceauşescu elvtárs emlékeztetés 1965. évi tudománypolitikai beszéde után a szociológiai mozgalom „új hulláma” kibontakozott hazánkban, az egyetemeken és a főiskolákon működő marxizmus—leninizmus tanszékek számára önmagától kínálkozott az a lehetőség, hogy közvetlen környezetükben tegyék meg első lépéseiket a konkrét szociológiai kutatások terén. A kolozsvári egyetem filozófia és szociológia tanszékének szociológus-csoportja is az egyetemi ifjúság körében végzett felmérésekkel kezdte az időközben kiterjedésedett és többfelé ágazott konkrét kutatásait. Munkájában értékes támogatást kapott az annak idején az Oktatásügyi Minisztérium vezetősége mellett működő, Miron Constantinescu professzor vezette szociológiai laboratóriumtól. Az Oktatásügyi Minisztérium már 1958-tól kezdve jelentős szociológiai és interdiszciplináris (szociológiai, pedagógiai, lélektani, fiziológiai) kutatótevékenységet kezdeményezett és szervezett. (A Miron Constantinescu professzor vezette szociológiai laboratóriumnak nem kis szerepe volt a bukaresti egyetem szociológiai tagozatának megszervezésében.) Jelenleg a fontosabb oktatásügy-szociológiai kutatások az Oktatásügyi Minisztérium égisze alatt folynak (a bukaresti egyetem szociológiai tagozata mellett működő laboratóriumban, más egyetemek szociológiai laboratóriumaiban, egyes társadalomtudományi tanszékeken), valamint a KISZ Központi Bizottsága mellett működő, az ifjúság kérdéseivel foglalkozó kutatóintézetben.

Bennünket, akik a tanügyben dolgozunk, az oktatásügy-szociológiai kutatások azért is érdekelnek, mert igyekszünk tevékenyen közreműködni oktatási rendszerünk állandó továbbfejlesztésében, és mert nagy helyzeti előnyt jelent olyan népességgel foglalkozni (a kifejezésnek semmilyen pejoratív zöngéje nincs; népességen a szociológiában azt a csoportot értik, amelyre a felmérés kiterjed, a vizsgálati alanyok összességét), amelyet a kutató jól ismer. Az oktatásügy azonban — és ez a fontosabb — más szempontból is hálás területe a szociológiai kutatásoknak. A tanulóifjúság, a különböző iskolatípusok, osztályok, évfolyamok clyan viszonylag stabil, jól szervezett csoportok, amelyek igen alkalmasak a különböző szociológiai kutatási eszközök, módszertani eljárások kikísérletezésére és tökéletesítésére. A tanuló- vagy diákcsoportokban a csoportszociológia, az interperszonális viszonyok számos problémája tanulmányozható, a tanügyi hálózat pedig, amely átfogja a társadalom egészét, lehetővé teszi sok ösztársadalmi, makrostrukturális probléma nyomon követését.

Mint a társadalmi tevékenység és irányítás minden területén, az oktatásügyben is a döntéseket hozó felelős szervek elvárják a szociológusok közreműködését, azt,

hogy kutatásaikkal és javaslataikkal megoldási variánsokat, prognózisokat bocsásanak az illetékesek rendelkezésére. Az oktatásügyi döntések számára azonban nem kevésbé fontosak a pedagógusok, pszichológusok kutatásai is. Az oktatásügy-szociológia éppen ezért nem lép fel azzal az igénnyel, hogy valamennyi tanügyi vonatkozású kérdésben illetékes véleményt mondjon, másrészt viszont nemcsak a tanügy, hanem általánosabb társadalmi problémák és folyamatok feltárására, megismerésére is törekszik.

Éppen ez utóbbi megfontolásból használjuk az *oktatásügy-szociológia*, és nem a „nevelésszociológia“ kifejezést. Amikor a szociológus a tanügy, a tanulóifjúság kérdéseivel foglalkozik, nem az oktatás konkrét módozatai, nem a tanterv, a tanmenetek érdeklik elsősorban. Véleményünk szerint az oktatásügyben végzett szociológiai kutatások abban különböznek például a pedagógiai, metodikai, lélektani kutatásoktól, hogy az oktatásügy és tanulóifjúság kérdéseit a társadalom össz-struktúrájának, a társadalom egészét érintő folyamatoknak a szempontjából közelítik meg és vizsgálják.

A társadalom össz-struktúráját érintő folyamatok közül a társadalmi mobilitás kétségtelenül egyike azoknak, amelyekben az oktatásügy nagy szerepet játszik. A kolozsvári egyetem szociológusai a különböző iskolatípusokban végzett kutatásaik során éppen ezt a szociológiai problémát, a társadalmi mobilitást igyekeztek megközelíteni.

A társadalmi mobilitás fogalma számos sokrétű és bonyolult társadalmi mozgást zár magába. Túlságosan messzire vezetne, ha kitérnénk itt a kérdésnek akár csak a fontosabb vetületeire is. Említsünk meg csupán annyit, hogy a szociológia megkülönböztet *vizszintes* mobilitást (értve ezen a lakosság területi helyváltoztatását, az ún. migrációs folyamatokat; egyesek idesorolják az ugyanazon a társadalmi rétegen belüli átmenetet egyik csoportból a másikba a társadalmi pozíció és presztízs megváltoztatása nélkül) és a *függőleges* mobilitást (értve ezen a különböző társadalmi osztályok, rétegek, különböző gazdasági, művelődési, képzettségi, presztízs-szinttel rendelkező csoportok közötti átmenetet). Egyes polgári szociológusok a függőleges társadalmi mobilitáson a „karriert“ értik, és azt állítják, hogy ez a lehetőség csak a tőkés társadalom számára adott, amely — úgymond — „nyitott társadalom“, s a szocialista rendszert a függőleges mobilitás hiánya jellemezné. Nagy képzettségű és éles kritikái szemű polgári szociológusok világszerte ismert munkái (hogy csak a legjelentősebbet említsem: például C. Wright Mills amerikai szociológus magyar nyelven is megjelent műve, *Az uralkodó elit*) meggyőzően bizonyítják azonban, hogy a „nyitott társadalom“ a monopolkapitalizmus körülményei között mítosz csupán. A függőleges társadalmi mobilitás jellegzetesen a forradalmi átalakulásokon keresztülmenő társadalmak sajátja, ahol egykor uralkodó osztályok felszámolódtak, és a társadalom különböző osztályai és rétegei között erős áramlások mennek végbe. „Nyitott“ az a társadalom, amelyben nincsenek társadalmi akadályai a személyiség sokoldalú kibontakozásának, amely nem ismeri a konfliktusokat az egyén törekvése s a társadalom szükségletei és elvárásai között, ahol az egyén valódi képességeinek és hajlamainak leginkább megfelelő tevékenységi területek között választhat.

A szocialista Románia társadalma mélyreható szerkezeti átalakulásokon ment és megy át, jelenleg ezeknek az átalakulásoknak a *tendenciája* a társadalmi homogenizálódás irányába mutat, és ez a folyamat együtt jár a társadalmi mobilitás fokozódásával.

A társadalmi mobilitás főbb irányait és ütemét hazánkban két tényező határozza meg alapvető módon: a) a termelőerők gyors ütemű növekedése a korszerű követelményeknek megfelelő iparfejlesztés nyomán; b) a tudomány, az oktatás, a kultúra rendkívüli mértékben megnövekedett társadalmi szerepe. Az ipar fejlesztése, a mezőgazdaság korszerűsítése (ugyancsak az ipari fejlődés alapján) fokozza a városiasodás ütemét, alapvető szerkezeti változásokat hoz létre a lakosságban, szüntelenül csökkenti a parasztság és növeli a munkásosztály arányszámát az összlakossághoz viszonyítva. A gyors ütemű technikai fejlődés kihat a különböző kategóriájú munkaerők társadalmi mobilitására (szakképzés, szakmai átképzés). A modern termelés szükségletei, a tudomány, a kultúra erőteljes fejlődése szükségképpen megköveteli az értelmiség sorainak szakadatlan növekedését. A munka termelékenységének növekedése, az életmód civilizáltsági fokának emelkedése gyarapítja a nem termelő szférában (szolgáltatásokban, egészségügyi, művelődési hálózatban) dolgozók számát. Mindezek a folyamatok szükségképpen velejárói az intenzív és gyors ütemű társadalmi fejlődésnek. Az ezzel kapcsolatos társadalmi mozgások az egész lakosságot érintik, de különösen jól kivehetők a fiatal nemzedékek életpályájában. És éppen itt kapcsolódik az iskola, a tanügy a társadalmi mobilitáshoz.

Az iskolahálózat belül a társadalmi mobilitás fősodrát — a mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság csökkenését és az ipari munkások számának növekedését — legjellegzetesebben az ipari szakiskolákban követhetjük nyomon. A kolozsvári egyetem szociológusai két éven át végeztek felméréseket* a Tehnofrig üzem szakiskolájában (kutatásaikat a közeljövőben — kiszélesítve — folytatják). Azoknak a tanulóknak kb. 82 százaléka, akikre a vizsgálat kiterjedt — mezőgazdasággal foglalkozó családból származott. A tanulók családjának szociológiai, statisztikai vizsgálata rendkívül szemléletesen bizonyította az exruralizálás, a faluból a városba áramlás gyors folyamatát. A tanulók szülei 81,4 százalékban a parasztsághoz tartoznak; ha a szülők számához hozzáadjuk a tanulók idősebb testvéreinek a számát, a falusi-paraszt kategória 69,1 százalékra csökkent, ha pedig tekintetbe vesszük a városban majd szakmunkásként elhelyezkedő ipariskolai tanulókat is, akkor a család egészének említett statisztikai mutatója 58,2 százalék lesz.

Az agrárlakosság arányszámának csökkenése szükségszerű és objektív folyamat. Ennek szubjektív vetülete az az — elsősorban a fiatalok soraiban jelentkező — törekvés és óhaj, hogy kiszakadjanak a paraszti sorból. Vizsgálatainkból kiderül, hogy az esetek többségében a szüők támogatják, sőt gyakran maguk kezdeményezik ezt a törekvést. A szülők többsége szeretné, ha gyermeke elméleti líceumokban folytatná tanulmányait. Mivel ez csak az esetek kis számában lehetséges, a szülők a fiatalok exruralizálásának leghozzáférhetőbb útját választják — az ipari szakiskolát. Az ipari szakiskola az a csatorna, amelyen át a leggyorsabban lehet a városba jutni, és amely azzal az előnnyel is jár, hogy a fiatal viszonylag hamar jut önálló keresethez. Az ipari szakiskolát végzett parasztyerek ipari szakmunkássá válik, gyárba, városba kerül, megváltoztatja társadalmi státusát. Vizsgálatainkból kitűnik, hogy jöllehet a parasztszármazású gyermekek kezdetben nagyobb nehézségekkel küzdenek a szakiskolában, mint városi társaik, szívósabban dolgoznak, nagyobb belső ösztönzőerővel rendelkeznek; számukra az ipari szakiskola felfelé ívelő társadalmi mobilitást jelent, a városi ifjak számára ritkábban az.

Noha nem függ össze szervesen iskolaszociológiai kutatásainkkal, idekivánczik az a megállapítás, hogy a falu és a város közötti ozmózis nem csupán egyirányú,

* Lásd Ion Aluș—Roth Endre: *Szakmai iskola és az ifjúság társadalmi mobilitása*. Korunk, 1969. 2.

nem merül ki a falusi lakosság egy részének és különösen a fiatalság egy részének az elvárosiasodásával. A mezőgazdaság korszerűsítése, műszaki fejlesztése, a falvak tanügyi, egészségügyi hálózatának az állandó kiszélesítése a szakmunkások, technikusok, értelmiségiek jelentős alakulatait szivattyúzza a falvakba. A társadalmi mobilitást tanulmányozó szociológusok nagy figyelmet szentelnek ennek a komplex folyamatnak is, amely lényegesen módosítja a falusi lakosság szerkezetét, olyan új problémákat vet fel, mint a mezőgazdasági munka ipari típusú megszervezése és ezzel kapcsolatban a szövetkezeti parasztság szakképzettség szerinti rétegződése, az ipari munka és a mezőgazdasági munka, a városi és falusi életmód jellege közötti közeledés mint a társadalom homogenizálódási tendenciájának vetülete; a falun élő munkások számának növekedése mint a vízszintes társadalmi mobilitás megnyilvánulása és ennek kihatása a munkásosztály társadalmi vezetőszeropének növekedésére.

*

Amikor elhatároztuk, hogy néhány évi megszakítás után folytatjuk az ipari szakiskolákban végzett felméréseinket, arra is tekintettel voltunk, hogy időközben jelentős módosulások történtek és fognak történni e téren. Arról van szó, hogy a X. pártkongresszus határozatainak megfelelően elkezdődött a tízosztályos kötelező oktatás általánosítása, továbbá arról, hogy az ipari szakoktatásban is szerkezeti változások mentek és mennek végbe, amennyiben az előbb említettekkel összhangban csökkentik az iskoláztatás időtartamát, és az ipari szakképzés súlypontja az üzembe helyezkedik át. Mindez kétségtelenül befolyásolja majd az ipari szakiskola szerepét a társadalmi mobilitásban.

Egy másik iskolatípus, amely jelentős szerepet játszik e társadalmi mobilitásban és amelyben éppen ezért kutatásokat folytattunk — az esti líceum. Ez lehetőséget nyújt a termelésben lévő fiataloknak ahhoz, hogy folytassák tanulmányukat anélkül, hogy kilépnének a termelésből, és ily módon változtassanak társadalmi státusukon.

Több Kolozs megyei esti líceumban végzett felméréseink az „estisek” mentalitásának lényeges elemeként tárták fel azt a tényt, hogy mintegy 80 százalékuk a főiskolára való bejutás reményében vállalta a munka melletti tanulás nem csekély terhét. Több más kutatásunk egybehangzó adatai alapján állíthatjuk, hogy a munkás-tanuló fiatalok célkitűzése és eszménye a magas szakképesítésű értelmiségi társadalmi státusa. (Úgy véljük, ez a jelenség a jelenlegi társadalmi szükségletektől és lehetőségektől eltekintve is olyan tükör, amely híven és igen pozitívan adja vissza szocialista társadalmunk arculatának alapvető vonásait.) A szociológust azonban nem elégtik ki az ilyen szimptomák; eszmények és törekvések pozitív jellegét regisztrálva a tényleges társadalmi problémák és folyamatok érdeklik elsősorban. Felméréseinkből kiderült, hogy az esti líceumosok között nagyszámban vannak olyanok, akik ipari szakiskolát végeztek, akik tehát kezdetben a szakmunkás hivatását választották.

Az a tény, hogy az ipari szakiskolák végzettjei viszonylag nagy számban törekednek társadalmi státusuk további megváltoztatására, végső fokon két körülményre vezethető vissza: vagy arra, hogy nincsenek megelégedve eredeti pályaválasztásukkal, vagy pedig arra, hogy már eredetileg is a magas képesítésű értelmiségi státusának az elérése volt a céljuk, és az ipari szakiskola pályaválasztási stratégiájuknak csupán első, elkerülhetetlen állomása volt. A kimutatások szerint az esti líceumosok a középiskolai végzősök (érettségizettek) mintegy egynolcadát adják. Az európai oktatásügyi miniszterek 1967-ben — az UNESCO égisze alatt — rendezett tanácskozásán megállapították, hogy Románia azon öt ország közé tar-

tozik, amelyekben a hatvanas években „robbanás“ (boom) következett be a középiskolai oktatásban részesült és következőképpen a főiskolákra törekvő fiatalok számában.

Mármost az esti liceumokban végzett felméréseinkből kiderül, hogy az itt végzetteknek csupán 15%-a képes bejutni főiskolára. Szociológiai terminusokban fogalmazva ez azt jelenti, hogy a társadalmi státusuk megváltoztatására törekvő dolgozó fiatalok aspirációi és a társadalom *jelenlegi tényleges* szükségletei között törés, eltérés van. Ha az egész iskolarendszert egy olyan piramishoz hasonlítjuk, amelynek alapjára, az általános kötelező oktatásra, egyre keskenyedve, a magasabb fokú iskolatípusok épülnek (a hasonlat Miron Constantinescu professzortól származik) s a tízosztályos oktatás általánosításával az alap még tovább szélesedik majd, arra a következtetésre jutunk, hogy az iskola szerepe a társadalmi mobilitásban fokozatosan csökken a piramis alapjától kiindulva a csúcs felé.

Ezt a következtetésünket megerősítették azok a felmérések, amelyeket az egyetemi diákság körében végeztünk és végzünk. Megállapítható, hogy a diákság, társadalmi összetételében, nem tükrözi arányosan az ország lakosságának jelenlegi struktúráját. Míg az ország összlakosságában a munkás és paraszt kategóriákhoz tartozók 83,7%-ban szerepelnek, az elsőéves egyetemi hallgatók csupán 54%-ban származnak munkás- és parasztszaládból. Különösen szembetűnő a parasztszarmazású fiataloknak a parasztság össztársadalmi súlyához viszonyítva csökkentett arányszáma. Ugyanakkor viszonylag magas az értelmiségi családból származó diákok részaránya. Persze, elsősorban a szociológus nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy a romániai értelmiség zöme — az elmúlt negyed évszázad társadalmi átalakulásainak eredményeként — maga is munkás- és parasztszarmazású, hogy a jelenlegi fiatalok már a második nemzedék. Kétségtelen azonban, hogy az értelmiségi rétegben jól megfigyelhető saját újratermelésének a tendenciája. Tegyük hozzá, olyan jelenség ez, amelyet más szocialista országok szociológusai is észleltek. Olyan jelenség ez, amellyel számolni kell az iskolapolitikában, az oktatásügy, az „iskolapiramis“ további tökéletesítésében, a társadalmi mobilitás irányainak és ütemének tudatos irányításában.

Az elmúlt évben megvizsgáltuk a végzett egyetemi hallgatók munkába illeszkedésének néhány társadalmi vonatkozását. Nem szándékozom itt ismertetni kutatásaink eredményét, csak egyetlen — témánkkal közvetlen kapcsolatban álló — kérdésre kívánom felhívni a figyelmet. Az egyetemi és főiskolai oktatás járul hozzá döntő mértékben az értelmiség sorainak az állandó szélesítéséhez. Az értelmiség számbeli és társadalmi szerepének a növekedése a szocialista társadalom fejlődésének törvényszerű velejárója, hiszen ez a társadalom az emberi géniusz legértékesebb vívmányaira kíván építeni, és ez az építés a tudomány-műszaki forradalom körülményei között folyik. A Román Kommunista Párt nem ért egyet azokkal a véleményekkel, amelyek ebben a szükségszerű folyamatban valamiféle veszélyt látnak a munkásosztály társadalmi vezető szerepét illetően. A társadalmi mobilitás kérdései között fontos helyen szerepel a munkásosztály szakmai és kulturális színvonalának állandó emelése, s a már több ízben említett homogenizálódási tendencia a fizikai és szellemi munka állandó közelítésében is megnyilvánul. A tudomány, a kultúra a szocialista társadalomban elsőrendű fontosságú szerepet játszik, és minden előrehaladás e téren éppen a munkásosztály társadalmi vezető szerepének hatékonyabbá tételéhez vezet.

A különböző iskolatípusokban folytatott szociológiai vizsgálatokból az a következtetés adódik, hogy alapos tanulmányokra és gondos mérlegelésekre van szükség a kulturális expanzió és a technikai-gazdasági fejlődés egybehangolására. A meg-

felelő szinkronizálások hiányában a társadalmi szervezetben egyensúlyzavarok léphetnek fel, a társadalmi mobilitás túllépheti szükséges kereteit és medrét. A párt X. kongresszusa behatóan foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, és azok az előirányzatai, amelyek a középiskola utáni, nem főiskolai oktatási rendszer szélesítésére, a szakliceumok kiterjesztésére vonatkoznak, kétségtelenül jelentős mértékben járulnak hozzá a társadalmi mobilitás tudatos szabályozásához, az egyensúlyzavarok elkerüléséhez, megelőzéséhez.

Befejezésül még egy megjegyzést. Az oktatásügy-szociológiai kutatások is sokrétűen bizonyítják azt az egyébként ismert tényt, hogy a szocialista Romániában az iskolaügy elsőrendű figyelemnek és gondoskodásnak örvend, hogy az iskola egyre növekvő szerepet tölt be az ország gazdasági és társadalmi fejlődésében. Oktatási rendszerünk további fejlődése egyebek között a szociológiai kutatások szélesítését és fokozását is igényli.

Aranyossy
György:
Elmúlás

A népek barátságának egyeteme

Moszkva világváros, s utcáinak, tereinek megszokott képéhez hozzátartoznak a külföldi látogatók: turisták, újságírók, üzletemberek, politikusok, más országok tudományának és kultúrájának képviselői, kiknek nagyobb része néhány nap vagy hét alatt gyűjti össze hol gazdagabb, hol felületesebb benyomásait a szovjet életről. De van a külföldieknek egy olyan, fiatalokból álló rétege is, amely hosszabb időt tölt itt — vagy Leningrádban, Harkovban és más városokban —, hogy alapos képzettséggel, komoly munkára jogosító diplomával térjen vissza hazájába. E diákok, aspiránsok kezdetben főleg a szocialista országokból érkeztek (a II. világháború befejezése óta negyvenezeren végezték tanulmányaikat a Szovjetunióban), de 1956-tól kezdve körük évről évre tágult, számuk a volt gyarmati és függő országok fiaival gyarapodott, akik közül eddig már 5000-en kaptak szovjet diplomát.

A külföldi diákok, akik számára faji és nemzetiségi hovatartozásuktól, politikai és vallási meggyőződésüktől és nemüktől függetlenül nyitva állnak a szovjet főiskolák kapui, a szovjet diákokkal egyforma juttatásokat élveznek. A moszkvai lakos számára ma már nem jelent egzotikumot, ha azt látja, hogy a 64. számú klinikai kórházban kolumbiai orvostanhallgató asszisztál az operációnál, vagy pedig a Vörös Proletár üzemben indiai mérnökhallgató tanulja a gépgyártás titkait, a Sabolovka utcai új tömbházak lakóit kiszolgáló telefonközpontban egy tanganyikai fiatalember bonyolult fizikai képletek tanulmányozása közben várja, hogy hívására kapcsolják Leningrádot, és a Visztavocsnij pereulok-beli fodrászatban egy perui leánynak fésűlik a haját. A Nagy Színház balettjének nézői között csillogó szemmel figyelő kubai vagy szíriai fiatalok sem feltétlenül turisták, hanem esetleg több éven át a szovjet főváros diáktársadalmához tartoznak, és ha egy plakát indiai táncsoport felléptét hirdeti egy üzemi klubban vagy akár a Kreml kongresszusi termében, könnyen lehet, hogy tagjai itt ismerkedtek össze, és szövetkeztek hazájuk művészetének ápolására és terjesztésére.

*

Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országainak fiatal képviselői Moszkva több tanintézetében megtalálhatók: a Lomonoszov Egyetem fakultásain, a különböző mérnöki, orvosi és más főiskolákon. Java részük azonban egy nagy, közös, egyenesen nekik szánt létesítmény keretében tanul, ahol az oktatógárda különös gonddal veszi figyelembe mind az ide érkező fiatalok nehézségeit — amelyek nemegyszer eltérőek a szovjet diákok problémáitól —, mind pedig azokat a sajátos otthoni feladatokat, amelyek a végzetekre a diploma megszerzése után várnak. A gyarmati rendszer béklyóit levetett vagy azt még feszegető ázsiai, afrikai és latin-amerikai népek nemzeti felszabadító harcának részét és folytatását jelenti a füg-

getlen, önálló fejlődés biztosítása, nemcsak politikai, hanem gazdasági, szociális és kulturális téren egyaránt. E többnyire fiatal államoknak hosszú lemaradást kell behozniuk, hiszen a gyarmatosítók ún. civilizációs missziójával együtt járt a helyi lakosság sötétségben tartása, ezért sok a bepótolni való, s bonyolult, sokrétű problémákkal kell megküzdeni.

Az elsőrendű feladatok közé tartozik tehát a jól képzett, népe ügyét odaadással szolgáló értelmiség kialakítása. A szocialista országok — köztük hazánk is — a fejlődő országoknak nyújtott támogatás során hozzájárulnak a főiskolák, tudományos központok létrehozásához, felszereléséhez, és nem utolsósorban a nemzeti szakkáderek képzéséhez is. Ennek jegyében született tíz évvel ezelőtt Moszkvában *A Népek Barátságának Egyeteme*, amelynek — alapítása után egy évvel — Patrice Lumumba, a kongói nép hőse nevét adományozták.

Az 1960 februárjában több szovjet társadalmi szervezet javaslatára létrejött alapítási határozat megfelelt a három kontinens haladó erői óhajának. A világ különböző pontjain megjelent sajtóközlemény visszhangjaként azonnal megindult a felvételi kérelmek áradata, s mindjárt az első hónapokban több tízezer jelentkező fordult a három földrész országaiban működő szovjet követségekhez, egyes szovjetunióbeli társadalmi szervezetekhez vagy egyenesen az új egyetemhez. Rövid idő alatt ki kellett választani azt a félezer diákot, aki a legméltóbbnak látszott a felvételre (elsősorban a kevésbé jómódúak támogatása volt a cél), felül kellett vizsgálni képességeiket és tudásukat, megszervezni Moszkvába utazásukat és elősegíteni alkalmazkodásukat az új éghajlathoz, környezethez. Az egyetem első polgáraként beiratkozott Ahmed Taki ma már végzett orvos, hazájában, Sierra Leonében dolgozik.

Az első évben az előkészítő fakultásra 539 külföldi és 57 szovjet hallgatót vettek fel. Ma négyezer a hat alapvető fakultás diákjainak száma, s rajtuk kívül még több százán tanulnak itt továbbképzés formájában.

1965 fontos dátumot jelentett az egyetem életében: az orvosi fakultás kivételével, amelynek hallgatói egyéves gyakorlatra még Moszkvában maradnak, öt karon kiosztották az első diplomákat. 1970 nyaráig, tehát az egyetem fennállásának tíz éve alatt háromezerre nőtt a végzettek száma. A beiskolázási szám most évente 600 külföldi és 225 szovjet diákot jelent. De most is, e 600 helyre rendszerint hét-nyolcezer kérvény érkezik.

A külföldi diákok 84 országot képviselnek. A legtöbben vannak Latin-Amerikából (964-en), innen is a legnépesebb a chilei csoport (186). Más országok, ahonnan sok diák tanul a Lumumba Egyetemen: India (210), Szíria (143), Mexikó (109), Nepál (99), Szudán (95), Kenya (81). A 3092 külföldi diákból 447, a 969 szovjet diákból 125 nő. Az összes hallgatók több mint 75 százaléka 26 éven aluli.

A 84 országból összesereglett, más-más nyelvet beszélő, különböző felfogású és kulturális színvonalú hallgatók tömegének oktatásában és nevelésében természetesen sok probléma adódik. Mindenben közös nevezőre hozni őket megvalósíthatatlan feladat. Minden diák joga megőrizni vagy kívánsága szerint alakítani egyéniségét, meggyőződését. Kötelező viszont mindenki számára a tanulmányi előmenetel, az együttélés megkövetelte fegyelem betartása és a barátság szellemének ápolása. Ehhez pedig szükség van egy közös nyelvnek, az oroszoknak az ismeretére. Ezért

az első évben, néhány kivételtől eltekintve, minden külföldi elvégzi az előkészítő fakultást, ahol annyira meg kell tanulnia oroszul, hogy majd megértse és jegyezni tudja az előadásokat, részt vegyen a szemináriumokon és gyakorlati foglalkozásokon, olvassa a szakirodalmat, letegye a vizsgáit és megírja évi dolgozatait, valamint diplomamunkáját. Eközben a nyelvtanuláson kívül néhány olyan általános tantárgyból is felkészül, amelyekre a későbbi években mint alapra szüksége lesz.

Aki olyan nehézségekkel küzd, hogy egy év alatt nem éri el a kellő színvonalat, annak megengedik a második előkészítő évet. A többség azonban már egy év után megkezdheti az alapvető fakultáson a munkát. A szovjet diákok az előkészítő év alatt idegen nyelveket és különböző alaptárgyakat tanulnak.

*

Az egyetem sajátos jellegének megfelelően a legelső oktatási egység, amelyet falai közt létrehoztak, az orosz nyelvi tanszék volt. 1960 szeptemberében alakult meg 120 tanárral; ma 162-en dolgoznak itt, közülük 23 a tudományok kandidátusa.

A külföldiek számára szervezett orosz nyelvi oktatásnak már azelőtt is sok tapasztalata halmozódott fel, számos módszertani megoldása alakult ki a Szovjetunióban. Mivel azonban ide nagyszámú és állandó jellegű diákcsoportok érkeztek egy-egy országból, lehetővé vált, hogy az oktatásban jobban támaszkodjanak az anyanyelvre, valamint a már ismert ún. közvetítő (spanyol, angol, francia és más) nyelvekre, és eredményesebben készítsék elő a diákokat annak a fakultásnak a szaknyelvéből, amelyre beiratkoztak. A tanárok ilyenforma „szakosítása” is könnyebb itt, ahol egy tömegben található a külföldi hallgatók, de még a bőségesen rendelkezésre álló auditív és vizuális eszközök is nagy segítséget jelentenek. A magnetofonokat, filmeket nemcsak a tanórákon használják, hanem minden diák hetente ötször egy-egy órát egyéni foglalkozásként is a nyelvi laboratóriumban tölthet, ahol 96 hallgató dolgozhat egyszerre. A nyelvi ismeretek tökéletesítése a későbbi évfolyamokon is folyik, és nemcsak a filológusoknak, hanem bármely más kar végzősének joga van hazatérte előtt hivatalos fordítói vizsgát tenni; egyharmaduk él is ezzel a jogával.

Az a sokoldalú tevékenység, amellyel az egyetem nyelvtanárai egyre javítják módszereiket — például több mint 70 tan- és segédkönyvet adtak ki a helyi oktatási viszonyok figyelembevételével —, egyrészt érzeteti hatását a diákok előrehaladásában, másrészt pedig tanszéküket sajátos központtá emelte. Tapasztalataikat más szovjet főiskolák testvérekatedrái is tanulmányozzák, tudományos-módszertani konferenciáikon, továbbképző tanfolyamaikon, nemzetközi szemináriumaikon sok más ország szakemberei is részt vesznek.

A szovjet diákok nagy segítséget jelentenek a külföldieknek az orosz nyelv gyakorlásában, a szakanyag elsajátításában, a barátság szellemének építésében és elmélyítésében, az életkörülményekhez való alkalmazkodásban: együtt tanulnak, szórakoznak, készülnek fel az életre. Mindegyenakkor nekik is ösztönzést jelent, s az egyetem tudományos színvonalára révén a *Lumumba-diploma* jó ajánlólevél bárhol, ahol munkába állnak. Nem egy esetben maga az Alma Mater aspiránsi ösztöndíjjal, majd további kutatói és oktatói munkával várja őket.

szakemberek meghívása is, akik előadásokat tartanak, és ugyanakkor megismerkednek az itteni oktatói és tudományos tevékenységgel.

A Lumumba Egyetemen folyó kutatómunka a modern tudomány követelményeihez igazodik, annak aktuális, alapvető problémáival foglalkozik mind elméleti síkon, mind pedig a termelés, egészségügy és a gyakorlati élet sok más területét szolgálva, így részben a Szovjetunió, nagyobbrészt pedig az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok fejlődéséhez járul hozzá. Különösen nagy jelentőségűek az olyan kutatások, mint a matematikai módszerek alkalmazásának kiterjesztése a tudomány, technika és a gazdasági élet területére, az elméleti fizika több ágának fejlesztése és mások.

Mindezzel összhangban van az egyetemen folyó oktatás szervezeti felépítése is. A hat alapvető fakultáson (mérnöki; fizikai-matematikai és természettudományi; orvosi; mezőgazdasági; történelmi és nyelvtudományi; közgazdasági és jogi kar) az egyes szakok sajátos célkitűzései, a tantervek, a programok, a tananyag összeállítása kettős feladatnak felel meg: biztosítani egy általános alapot a diákoknak szakmájuk ismeretében, másrészt, figyelembe véve a fejlődő országok követelményeit, a lehető legsokoldalúbb munkára felkészíteni őket a választott szak keretén belül. Így például az orvosi fakultáson a gyógyászat mellett az egészségügy alapvető szervezését és a különleges járványos betegségek leküzdésének módjait is tanítják; a mezőgazdasági kar végzettje nemcsak képzett agrónomus, hanem megismerkedik az állattenyésztés, a mezőgazdaság gépesítése, szervezése és irányítása sok olyan részletkérdésével is, amely a „megszokott“ feltételek között nem szerepel a tantervekben. Ha a tanári kollektívák eredményesen tanulmányozzák a forró égővi bőr-, nemi és más fertőző betegségeket, a trópusi és szubtrópusi zónák magas terméshozamának elméleti alapjait, a különleges állatfajták tenyésztésének módjait, az építkezés, az erdősítés, a földművelés problémáit a száraz és a páradús forró égővi klíma feltételei között, a fejlődő országok jogi és gazdasági viszonyait, nyelvét, történetét, kulturális problémáit — mindez pozitívan hat az oktatásra és a diákok munkájára is. Az a kenyai diáklány, aki itt kezdi vizsgálni, tanárainak irányításával, az egyik antilop-fajta háziasítását, ezt otthon népe hasznára fogja gyümölcsöztetni. Egyik történelem szakos diák, kinek diploma-dolgozatnak készülő tanulmányát már egy akadémiai folyóirat közölte, a kis Mauritius-szigeti új afrikai állam történetének leírásával és elemzésével bizonyítja, hogy az imperialistaellenes forradalmak mint a nemzetközi forradalmi folyamat részei az afrikai népek modern történelmének fő tartalmát alkotják. Az aspiránsként tovább tanuló nigériai filológus lány disszertációját a yoruba nyelv felmérésének szenteli, egy braziliai aspiráns pedig a Xingu folyó mentén élő kamaiura indiánok nyelvét és életmódját tanulmányozza.

*

Itt, a Barátság Egyetemen nemcsak a kötelező tantárgyak keretében, de a tanszékek mellett, a tudományos körökben is azt tanulják a hallgatók, hogy az elmélet és a gyakorlat csak együtt vezet eredményre. A tíz év alatt félmillióra nőtt könyvtáron (melyben csak tudományos folyóiratból ezret találnak, a legkülönbözőbb nyelveken) és a 151 jól felszerelt laboratóriumon kívül a külföldi diákoknak úgyszólván az egész szovjet

főváros, sőt, még 34 más város is munkaterületet jelent: 210 üzem, kórház, gazdaság, múzeum és más intézmény szívesen befogadja a szakmai gyakorlat idejére őket, mert őszinte lelkesedéssel, szorgalommal dolgoznak. De éppen ezért a Lumumba Egyetemről kikerült végzettek nagy megbecsülésnek örvendenek hazájukban is. Hosszú a listája azoknak, akik a fejlődő országok egyetemlein, speciális iskoláiban, kutatóintézetekben dolgoznak, nem egy tanszékvezető és dékán lett közülük, s már jó néhányan számottevő szakdolgozatokat, könyveket jelentettek meg. És mindez rövid idő alatt — hiszen az első hallgatókat alig tíz évvel ezelőtt avatták egyetemi polgárrá...

Az itt folyó munka egyik fő érdeme a konkrét tudásanyag közvetítésén kívül a fejlett módszerek elsajátíttatása mind a természet-, mind a társadalomtudományok terén. Sok végzett írja otthoni tapasztalatairól szóló beszámolójában — a hetenként kétszer megjelenő diáklap, a *Druzsba* rendszeresen közli e leveleket, amelyek sajátosan biztosítják a kapcsolatot a „régik” és az „új” nemzedék között —, hogy felkészültségük magas színvonalúnak bizonyul, és a gyakorlatban jól fel tudják használni mindazt a tudást és tapasztalatot, amit az egyetemen szereztek.

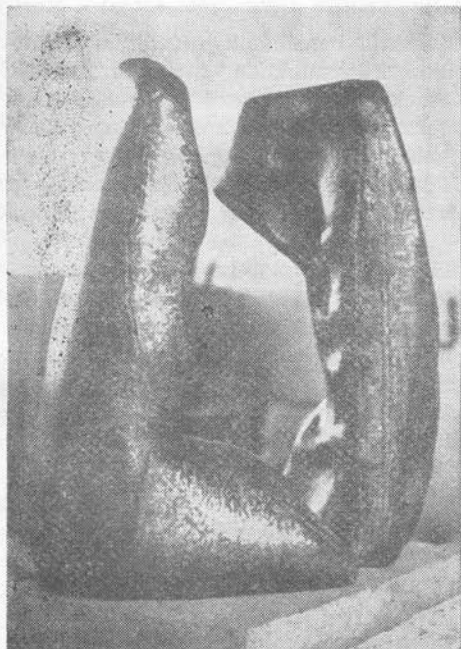
De mindehhez hozzájön még az, amit az egyetem elnevezése is tükröz: ez az intézmény az *internacionalizmus iskolája*, a szó legnemesebb értelmében. Erről az egyik indiai aspiráns azt vallja, hogy amit itt tanult, az elsősorban az összetartás a haladás érdekében, az élet minden területén. „Tíz év alatt nagy utat tettünk meg — írja —, és már kialakítottuk a barátság és nemzetközi testvériség hagyományait... Azt jelenti-e ez vajon, hogy elveszítjük nemzeti sajátosságunkat és hazafiságunkat? Nem. A nemzetköziség vagy nemzetközi testvériség logikusan összefonódik a nemzeti és hazafias törekvésekkel. Kik nevezünk hazafinak? Hazafi az, aki a nép vágyait fejezi ki és harcol megvalósításukért. Az igazi hazafi mindig népe oldalán áll, annak követe, harcának, reményeinek és törekvéseinek, múltjának, jelenének és jövőjének propagandistája... De aki elveti a nemzetköziséget korunkban, az igaz hazafi sem lehet. Úgy vélem, hogy az internacionalizmusért harcolni kell, mivel a barátság nem merül ki abban, hogy lelkesedünk egymásért. És még valami. Az a barátság, amelyről beszélünk, a béke, szabadság és társadalmi igazságosság ügyéért vívott harcban is nélkülözhetetlen. Egyesülnünk kell, el kell vetnünk kétségeinket, országunk kultúrája igazi hirdetőivé kell válnunk. Az imperialistáknak és neokolonialistáknak pedig azt akarjuk mondani, hogy a barátság, együttműködés, kölcsönös segítség, támogatás és szolidaritás szelleme, amely egyetemünk falai között sorainkban kialakult, szilárd alapot jelent: ellenállunk a zsarolás, az erőszak, az embertelenség és mindenfajta elnyomás politikájának.“

Ez a szellem nem szólamok útján, hanem a mindennapokban, az itt eltöltött 5—6 év kis és nagy eseményeiben, rendezvényeiben, beszélgetéseiben, a közös munkában és pihenésben alakul ki. Ezt szolgálja az a mód is, ahogy az egyetem a diákok életét megszervezi, de hozzájárul az is, amit az egyetemi demokrácia keretében ők maguk tesznek. A karok, évfolyamok, tudományos körök szakok szerint csoportosítják a hallgatókat. A *zemljacsesztvo* — a „földiek szervezete” — országok szerint tömöríti őket és intézi ügyeiket, törődik a tanulásban elmaradottakkal, foglalkozik a fegyelem megtartásával, fogja össze a honfitársakat és tartja

fenn, ápolja bennük a hazájukhoz tartozás érzését, nem az elszigetelődés, hanem a közös ügyért történő egyesülés szellemében.

A diákok képviselői ott találhatók, és gyakran hallatják szavukat az egyetemi tanácsban. A diákok önálló *Barátság Tanácsa* szervezi a „Szolidaritás, béke és barátság“ fesztiválokat, amelyekre más főiskolákat is meghívnak, megrendezi „a kontinensek napjai“-t és szolidaritási akciókat az indokínai nép harcaival, megemlékeznek az egyes országok nemzeti ünnepeiről. A *Nőtanács* küldöttei Kazahsztanban és más, régebben elmaradott köztársaságokban ismerkednek a szovjet nők életével. A sportklubnak 16 szekciója és 1200 aktív sportolója van. A különböző művészeti csoportok műsoraikban előszeretettel mutatják be nemzeti táncukat, dalaikat, ápolják irodalmukat. A vakációkat a diákok pihenőtáborokban és önkéntesmunka-telepeken töltik, és sokat kirándulnak a Szovjetunió különböző vidékeire; meghívott vendégként iskolák, gyárak, kolhozok dolgozóival találkoznak, és őket is sokan látogatják meg, szovjet emberek és külföldi vendégek egyaránt. A találkozások Tyitov úrhajóssal és Alejo Carpentier kubai íróval, Ulanova táncművésznővel és India oktatásügyi miniszterével, argentin és dán, cseh és egyesült államokbeli tudósokkal mind mély nyomot hagynak bennük.

Kemény munkában töltik napjaikat, éveiket, de azért az élet sűrűjében élnek. Az itt sokszor észrevétlenül megszülető őszinte barátság túllépi az országok határait, és az egyetem végzettjei tudásban, lélekben gyarapodva térnek haza.

Elekes István: Kompozíció (két nézetben)

Mi a beat — zene ?

Beat-zenekarok beat-zenét játszanak. Milyen zene a beat, mennyiben zene a beat, mennyiben új, miben rejlik hatásának titka? A beat-zene kifejezés csak nálunk használatos stílus-kategóriaként. Hasonló zenékre másutt összefoglalólag az angol *pop-music* kifejezést alkalmazzák. Ezen belül különböztetnek meg aztán különböző stílusokat, irányzatokat. A *beat-zene* kifejezés egyrészt — és fő értelemben — a hangzás, hangszerelés újdonságát jelenti: mindig gitáron, gitárzenekarokon szólal meg, elektromos úton felerősítve. Másrészt és másodsorban nemcsak formai kritériumot tartalmaz, hanem a játszott zene stílusát is meghatározza: elhatárolást jelent az operettes, az olaszos, érzelgős táncdaltípustól.

Mielőtt azonban a beat-zenén belüli stílusokról beszélünk, nézzük meg röviden, hogy mi a közös az egymástól különböző irányzatokban, s mik a forrásai.

Az a fajta játszasmód, hangzás, amit beatnek szoktak nevezni, 1962—1963 körül alakult ki és első képviselői angol együttesek, a Beatles-, Manfred Man-, Dave Clark Five-, Searchers-, Animals-együttesek voltak. Tulajdonképpen fő forrásának a rock and roll- és az ún. skiffle-együttesek találkozását tekinthetjük. Ezeknek az együtteseknek fiatal tagjai szájharmónikán, sztaniolpapiros fésűn vagy éppen mosódeszkán játszottak, verték a ritmust.

A kis együttesekben egyre inkább a gitárok vették át a vezető szerepet, műsoruk azonban — ha a közönségnek játszottak, a klubokban vagy az olcsó bárokban — a rock and roll- és twist-őrület idején többnyire az akkor „futó” számokból állott. Annál több figyelmet tudtak fordítani az új hangzások kialakítására. Maga a rock and roll a dzsessz egy kommercializált ágához kapcsolódik — a rhythm and blues vonulathoz, aminek újabb irányzatai szabad, improvizatív zenélésükkel tovább mélyítették a különbségeket a beaten belüli irányzatok között.

Mégis, mi az új itt a rock and rollhoz képest? Az egyes énekes teljesítménye helyébe az együttes produkciója kerül, és ezzel az egyéni sztárok mellett egész együttesek válnak „bálvánnyá”. Az együttes játék, a „kamarazenélésszerű” előadásmód, az énekes és a hangszeres részek arányának megváltozása egyrésztől, az újszerű hangzás, hangszerelés, az elektromos gitár hangja másrésztől, határozzák meg a stílus jellemzőit.

Kezdetben (1963-ban) az számított a legjobb zenekarnak, amelyik a legjobban tudta utánozni a Beatles és más zenekarok játékát. Ma a legnagyobb együttesek

műsora már szinte kizárólag saját számokból épül fel. Ebben szerepet játszik persze az is, hogy az utánpótlás mind nehezebbé vált: a bonyolult hangszerelésű, rafinált hanghatásokat sokkal nehezebb házilag előállítani, mint az egyszerűbb skiffle-rockot.

A zenekarok (akárcsak a hallgatók) külföldi példaképei között a Beatles vezet. A Beatles műsora azonban maga is nagy stílusbeli és műfaji változatosságot mutat (ugyanazon a lemezükön is ahány szám, annyi stílus). Az is sok mindent jelenthet tehát, ha valaki a Beatlest tekinti példaképnek. Az újabb irányzatoknak, a soul-zenének, a Cream-együttes vagy Jimi Hendrix rhythm and blues stílusának is megvannak a hívei — követőkről nehezebben beszélhetünk. Ez a fajta zene, amit még a „komoly” dzsessz-lapok is a dzsessz populáris ágához sorolnak, nagy hangszerzetudást és zenei felkészültséget igényel. A legtöbb zenekar nem egy stílus elkötelezettje, hanem igyekszik megtanulni az éppen divatos számokat. A lassú, dallamos, néha sláger jellegű „nótáktól”, a gyors, ritmikus rock-számokon keresztül a csak hangszeres, improvizációs darabokig mindent megtalálhatunk. A jobbakat éppen az jellemzi, hogy kinőnek az utánpótlásból, és egyéni alkotótevékenységre, önki-fejezésre törekednek.

Érdekes, és a magyar beatre rendkívül jellemző törekvés a népzene felhasználása, a népi hangszerek hangszínének beolvasztása. A folklorisztikus hangvétel itt nem felülről erőltetett, hanem részben a zenei nevelés sajátos eredménye, részben a nemzetközi folk-dívat követése, de gyakran — mint sajátos szín — az egyéniség kialakításának eszköze. Jól illik hozzá az „új” hangszer, a furulya felfedezése is, hangja sok szerzeményben szerepel.

A népi és a pop-zene kapcsolata különben is izgalmas kérdés. A népzene kifejezést a szokásosnál tágabban értelmezve ide kell sorolnunk a tömegek mindennapi zenei gyakorlatát, alkotását is. Hiszen a városi fiatalok érzés- és hangulatvilágát kifejező zene, amit mindennapi használattal sajátjuknak igazolnak, hasonló funkciókat is tölt be, mint az ipari társadalom előtti kor parasztjának népdala. Ha Yehudi Menuhin a dzsesszt tartotta a XX. század népeket összekötő népzenejének, mennyivel inkább áll ez a pop-zenére, amit a fiatalok (és nemcsak fiatalok) világszerte saját zenei anyanyelvüknek tekintenek.

A „kulturális olló” szétnyílásáról, a magasművészet és a közhasználatú művészet elválásáról, sőt elszakadásáról köteteket írtak már össze. Az urbanizációval, a paraszti életforma felbomlásával a hagyományos népművészet elveszti táptalaját, de az új, városi folklórnak csak csírái alakulhatnak ki. A nagy tömegek igazi művészet nélkül maradnak. Nem maradhatnak azonban általában művészet nélkül, keresik tehát a formákat, amelyek kielégítik művészi igényeiket.

Ezt szolgálta és szolgálja ki a szórakoztatóipar — kifejezetten kommercializálódott formáiról beszélve —, amely a legkönnyebb utat kereste és természetesen az olcsó bóvlival találta meg a leginkább számítását. Vele szemben azonban mindig ott élt egy másik törekvés, amely a nagy tömegek használatára szabott, de igazi művészet kialakítására törekedett.

Az utóbbi időszakban, különböző okok következtében, megerősödtek azok a törekvések, amelyek az esztétikumot bele akarják vinni a mindennapi életbe. Közéjük tartozik — túlhatásaitól eltekintve most — a „pop-art” és a „pop-zene”, vagyis a beat is. Ahogy a pop-art a mindennapi élet egyszerű használati tárgyaiban igyekszik megtalálni az esztétikumot, úgy a beat is a mindennapi életben jól ismert egyszerű zenei elemek felerősítésével kíván művészetet produkálni. Az *intenzifikálás* ugyanaz a folyamat, amelynek eredményeképp a pop-art művészei például egy-egy használati tárgy (mondjuk egy írógép) hatalmasra nagyított mását állítják

ki műalkotásként. Mindkettő a megszokott formákat nagyítja fel és ismétli csökönnyösen, hogy esztétikai hatást érjen el vele.

Az eredmény persze művészi szempontból éppúgy lehet jó és rossz. A stílus és a műfaj csak keretet ad, de nem esztétikai értéket. Minden stílusban és minden műfajban létrejöhetnek értékes és értéktelen alkotások. A beat zenéi értékét nem lehet egyértelműen megítélni. Tízezernél is több fiatal vesz részt aktívan (zenészként) ebben a mozgalomban, lehetetlen is volna, hogy mindegyik egyformán legyen tehetséges. Ez is a népművészettel való hasonlóságot húzza alá. A parasztkultúrában is kevesen vannak a „választottak“. Meglehet, hogy egy faluban mindenki éneklie a közös népdalkincset, a népdalgyűjtők mégis csak egy-két „nótafa“ énekét tartják méltónak a megörökítésre; a népdal életéhez a romlás, „széténeklés“ (Zersingung) ugyanúgy hozzátartozik, mint a megújulás. Művészileg a beatet is értékeiről kell megítélnünk, szociológiailag viszont a teljes szélességében vett mozgalmából kell kiindulnunk.

A beat-zene és hatása

A beat hangzása felfokozott aktivitásával, sőt agresszivitásával szinte inzulálja hallgatóját.

Ebben a formájában azonban szinte jelképpé vált az ifjúság számára. A beat és a mai ifjúság — egymás tükörképei. Mi teszi a beatet alkalmassá arra, hogy egy korosztály kifejezési formájává váljék? Csak vázlatosan sorolhatjuk fel a legfontosabb tényezőket.

Első helyen a hangzást, hangerőt, dinamikát. Ezek természetesen mindenfajta zenének fontos alkotóelemei. A komoly zenében például a hangerő fokozása a feszültség kiváltásának egyik eszköze. De a hangerő felső határa eddig minden zenében bizonyos bevett határokon belül maradt.

Az elektromos erősítők teljesítőképességének fokozásával az eddigi mennyiségi növekedés minőségi változásba csapott át. A hangzásélmény vált az alapvetővé. Ebben a hangkulisszában a zene másként hat, mint amikor külön-külön is felismerhetők az elemei. Nemcsak füllel érzékeljük, hanem egész testünk rezonátorként viselkedik. Nincs mód kitérni előle.

Nagy együttesek 400—500 W összteljesítményű erősítése zárt térben olyan hangerőt produkál, hogy a hangfalaktól 10—15 méterre is 90—110 decibel, tehát a fájdalomküszöb körül van a hangerősség. Ebben a hangerősségtartományban nemcsak az anyagserét, a szív működést és a lélegzés ritmusát gyorsítja a „zene“, de a hallóképességet is roncsolja. A jövő a hallókészülék-gyártó iparé!

A rendkívüli hangzás és hangerő két szempontból is fontos tényezője a beat sajátos hatásának. Egyrészt önmagában, azaz éppen erejénél, intenzitásánál, harsogásánál fogva. Másrészt mert közös élményt teremt a zene hallgatásából.

A szórakoztató könnyűzene éppen ebben különbözik a beattól. Míg a régi tánczene enyhe hangkulisszájával jótékonyan segíti a diszkrét beszélgetést vagy a partnerek sugdolózását tánc közben, addig itt a hallgató legfeljebb üvöltéssel jelezheti részvételét az eseményben.

Zárt teremben a zene burokkal veszi körül hallgatóját, elzárja, elhatárolja a külvilágtól, hogy aztán a belülmáradtaknak az együvértartozás tudatát szuggerálja. Az egy célért való együttlét, egy hangzásvilág együttes élvezete adja a közösség élményét. A hangzás éppen azzal serkenti tevékenységre (például kiabálásra, sikitásra) hallgatóit, hogy a termet betöltve olyan hatást vált ki, mintha minden-

ünnen jönne, mintha nemcsak a zenekar szolgáltatója, hanem a zene a teremben ülők mindegyikének alkotása volna.

A közös élményt persze nem pusztán egyetlen koncert-együttes meghallgatása adja, hanem az emlékezés közössége is. Mint ahogy a futballszurkoló „mi-tudatához“ is hozzátartozik, hogy évekre visszamenőleg ismerje a mérkőzések lefolyását és eredményeit.

Paradox módon ez a zene mégsem vezet igazi kollektivitáshoz. Közösen kell hallgatni, de mégis egyedül, a közösség nem vezet (vagy ritkán vezet) a testvéri összefogáshoz, hanem inkább csak a közösen kikiabált magány megkönnyebbüléséhez.

Mégis, mik azok a zenei elemek, amelyek a hangzás ilyen hatalmas tömbjeiben külön is felfoghatók?

Kezdjük még mindig egy negatívummal: a beat-hangzás keretében a dallam- és ritmushangszerek nem válnak szét, mint ahogy a dzsesszben (dallam- és ritmusszekció). A gitár pengetett hangja és a dob ütése szinte egybeolvad — gyakran az orgona és zongora is csak basszus-, illetve ritmusgitárszerű akkordokat, meneteket játszik. (Maga a beat is eredetileg a dzsesszben használt ritmus-szakkifejezés.)

Ezek a körülmények parancsolólag írják elő, hogy a beat-zene szerkezete viszonylag egyszerű legyen, ne álljon túlságosan sok elemből, s azok is lehetőleg legyenek ismerősek, és ismétlődjenek gyakran. Megengedi, sőt megköveteli azonban az elemek ízléses kiválasztását, a banalitások elkerülését, s hogy a viszonylag kevés számú elem változatos sokféleségben, gazdag variáció- és improvizáció-sorokban bukkanjon fel.

Kísérlet a beat funkcióinak meghatározására

A beattal kapcsolatban a társadalomban sokféle álláspont alakult ki, a betiltás követelésétől a kritikátlan elfogadásig. Véleményünket csak a tények ismeretében kísérlelhetjük meg kifejteni. Bizonyos: a beat sokrétű hatást gyakorol közönségére, és ezt különböző utakon valósítja meg. Hat a kollektív élmény erejével, a maga módján társadalmisítja az egyént. Értékeket teremt közönségének, amely igyekszik ezeket meg is valósítani. Kialakítja a maga sajátos magatartásmintáit és modelljeit.

A beat mint társalgási téma összekötőkapocs a fiatalok legkülönbözőbb rétegei számára. Tegyük hozzá, hogy a mindennapi érintkezésben szinte eltüntet az iskolázottság, kulturális háttér különbségeit: egy segédmunkás lány és egy orvostanhallgató kiténően megtalálhatja a közös nyelvet, jelrendszert, ha mondjuk a kedvenc együttes számairól kezdenek el beszélgetni.

Vélemények: „A beatért én azért rajongok, mert megvan benne az, ami más zenében nincs. Logikusnak tartom, hogy a fiatalok rajonganak a beatért, ez a fiatalok zenéje, ők megértik, és ez a lényeg.“ — „A beat ad valamit, talán valami megértésfélét, amit a szüleinktől, mindannak ellenére, hogy ők is voltak fiatalok, és ugyanilyen problémáik voltak, nem kapunk meg. Hogy valakinek életét a beat töltse ki, annak több oka lehet. Lehet, hogy a környezetében nincs soha senki, aki őszinte hozzá, akiben megbízhatna. Lehet, hogy csalódott az emberekben. Én nagyon szeretem a beatet, mert bennem is valami csalódásféle van.“ — „A zenének funkciója, hogy adjon valamit. Ha nem tud, akkor nem zene. Ez a komoly zenére is vonatkozik. A beat nyilvánvalóan ad nekem valamit, különben nem hallgatnám. De nem kizárólagos. Ha az lenne, eláthatnám magam a kultúrnívómmal együtt. Koromnak, jelenlegi nívómnak ez felel meg, ha netalántán fejlődöm, bizonyára kinövöm. Remélem.“

A fiatalok anyagi lehetőségei az utóbbi évtizedek alatt ugrásszerűen javultak, s a szülők szinte versenyeztek abban, hogy gyerekeiket minden jóval elhalmozzák. Ennek következtében az ifjúság fogyasztási színvonala nagymértékben javult, az öltözködés területén például ugrásszerű változás következett be. Megváltozott a család szerepe. A gyermekek elvárják egyéniségük, függetlenségük tiszteletben tartását, rájönnek arra, hogy némi ügyességgel eredményeket lehet kicsikarni a szülőkből és általában a környezetükből. A felnőtt már nem támaszkodhat pusztán tekintélyére, meg kell indokolnia tette logikus mivoltát, döntése helyességét. Ez persze nem könnyű. Esett már szó a kortárs-csoport megnövekedett jelentőségéről, Lazarsfeld és Katz példájával élve az ételek megítélésében már a legkisebb gyerekek is az egykorúak iránt „konformisták”: szüleiknek egy világot sem hínnék el, hogy a spenót jó főzelék, de pajtásaik véleménye alapján készségesen elfogyasztják. A beat persze nem spenót, de a párhuzam jogos, ma több értékre terjed ki a kortárs-csoportok „felügyelete”, mint azelőtt. A most felnőtt és felnövekvő fiatalság bizonyos problémáiban teljesen magára hagyatott; sok kérdésre a szülők, az iskola már nem adhatják meg a választ.

Mindebből akkor keletkeznek társadalmi konfliktusok, ha az egyes korosztályok megmaradnak előítélet-rendszereikben. Ha az ifjúság önmagát tekinti minden új letéteményesének, a felnőttek pedig abszolutizálják saját kialakult értékrendszerüket. „Így keletkeznek a nézeteltérések, és emelkedik az ideológiai problémák rangjára a nadrágszélesség vagy az új divatú táncok kérdése” — mondta erről nagyon találóan I. Sz. Kon szovjet szociológus. Ő egyébként személyes beszélgetésünk során egyetértett azzal, hogy a beat az ifjúság zenéje, társadalmi fontosságát éppen ez adja meg, lévén az ifjúság a személyiség kialakulásának időszaka, az egyén ekkor sajátítja el a társadalmi szerepek és a kultúra meghatározott rendszerét.

Az ifjúság magatartása és a beat

„Bonyolult és veszedelmes korban élünk. Az ifjúság nincsen tekintettel a korra, az évszázadok bölcsességét pedig megveti, ostobaságnak meg bolondságnak tartja. A fiatal férfiak indolensek és pimaszok, a fiatal lányok pedig beszédükben, viselkedésükben és öltözködésükben egyaránt szemérmetlenek és otrombák.” Ezeket a szavakat Lord Hill of Luton, a BBC elnöke idézi, hogy azt higgyük, valami „éreg reakciós vagy tudáلكos puritán” mondta őket. Pedig remete Szent Péter dörgeményből való, 1114-ből.

Semmi sem változott tehát? A fiatalok mindig kivájtják az öregebbek ellenérzését, hogy aztán rövid idő múlva ők botránkozzanak meg fiaikon? Ebben is van valami igazság, sőt a társadalom sokszor meglehetősen bölcsességgel gondoskodik is ifjúságának megfelelő kilengési lehetőségéről — a kollégiumi és diákelet például valóságos rendjét adja az ilyesfajta rendetlenkedésnek (nem is beszélve a katonaságról). A nagy társadalmi fordulatok szakaszai azonban mélyebb változásokat idéznek elő az idősebb és fiatalabb generáció viszonyában is. Korunk ilyen fordulók.

Mit jelent az ifjúságnak a beatben kifejezett vagy pontosabban a beatben is kifejezett magatartása?

Mindenekelőtt valamiféle szembeszegülést. A kérdés csak az, hogy mivel szemben?

A beat-rajongó fiatalok nem fordulnak határozottan szembe a felnőtt társadalom politikai-gazdasági-jogi intézményrendszerével, hanem pusztán csak másféle magatartást követelnek meg egymástól, mint amit a felnőtteknél látnak. Ez

az igény aztán jelentkezhet határozottan és határozatlanul, erőteljesen és gyengén, tudatosan és ösztönösen — de ennyiről van csak szó, nem többről és nem kevesebbről.

Csira-voltát és fejletlenségét az bizonyítja, hogy ez az igény egy zenei mozgalomban ölt testet; erejét, hogy a zenei mozgalom — különböző formában és mértékben — szinte az egész ifjúságra kiterjed.

Van ebben valami kétértelműség.

A beatnek amúgy is lényében és lényegében van a kétértelműség, mint ahogy arra a nyugati szociológia, így például Renée Clair Fox már a Beatles-fiúk megjelenésekor rámutatott. Thomas P. Anderson pedig a „kétértelműség császárainak“ nevezi őket. Még gyerekek, de ugyanakkor már felnőttek; férfiak, de megjelenésük lányos (hosszú haj, falzettes éneklés); jó és rossz fiúk, igazi művészek és utcai dílettánsok egyszerre.

Ez azonban csak a felszíne a beathez tapadó kétértelműségnek. A mélyebb rétegben társadalmi helyzetének és szerepének kétértelműségét találjuk: ez a zene nemcsak arra alkalmas, hogy pozitív magatartás-igényeket fejezzen ki s tápláljon, hanem arra is, hogy álkielégülést nyújtva a valódi igényeket levezesse, sőt félrevezesse.

De hát hogyan juthatunk igazi közösséghez? Semmi esetre sem véletlenszerűen, „erőfeszítés nélkül“, ellenkezőleg, csakis nagy szellemi és lelki erőbedobással, intenzív odaadással, töprengéssel és áldozattal. Erre az erőfeszítésre persze már a beat nem is nyújthat alkalmas kereteket.

De kifejezi a beat az ifjúság igényét arra az igazi művészetre is, amely őszintén, leplezetlenül, járulékos elemek nélkül akarja kimondani azt, amit mindnyájan éreznek. Ugyanakkor azonban — mivel ez az igény naiv, pallérozatlan, nincs a csalások és útvesztők ismeretével felvértezve — egyszer csak a legkonvencionálisabb hazugságot is őszinteségnek hiszi, ha az harsányan, a kiabáló feltárulkozás külsőségeivel van kifejezve. Minél inkább kiszélesedik a beat-mozgalom, annál többször ismerhetjük fel beat-zenekaraink előadásában a régi típusú, szokványos, szentimentális slágeret. Ilyen esetekben a beatesítés nem is jelent mást, mint a régi *sláger* hagyományosan kedélyes-nosztalgikus előadásmódjának harsány, eksztatikus modorral való felcserélését.

Az *eksztázis* szerepéről azonban külön is kell beszélnünk. Ez az eksztatikus jelleg tűnik fel leghamarabb annak, aki először kerül kapcsolatba a beattal. Iszonyatos hangerő, egy sereg „magánkívül“ üvöltöző-visítózó fiatal — ezt panaszozzák azok, akik idegenkedéssel fogadják.

Pszichológiai szempontból nézve nem találhatunk semmi jogosulatlant az ekstázis igényében. Az ember érzelmi és lelkiállapottai nemcsak minőségükben különböznek egymástól, hanem *intenzitásukban* is, s a skála a negatív-depressziós állapotoktól a közömbös-semleges, majd a mérsékelt pozitív fokozatokon át a fel-fokozott, az egész pszichét magával ragadó és egyetlen élmény felé fordító indulatokig terjed. Az utóbbiak sorába tartozik többek között a szexuális élmény, a kicsattanó nevetés, a lázas, magafeledkezett munka és a különböző közösen végzett tevékenységek elragadtatása. Voltaképpen ezt nevezzük ekstázisnak.

A normális és egészséges lelki „háztartás“ feltételei közé tartozik, hogy ezek a fokozatok megfelelő arányban legyenek képviselve az ember mindennapi életében. Aminthogy lelki bajok forrásává válhat, ha valaki minden eseményt azonnal eksztatikus felfokozottsággal reagál le, éppúgy beteges tünetekre vezet az érzelmi lefokozottság, az ekstázis megélésére való képtelenség is.

A mértéket és a kielégítés módozatait azonban *életkori és szociális* tényezők is befolyásolják. Az ifjúságnak például mindig lényegesen nagyobb az eksztázis-igénye — hiszen épp a sajátosan tizenéves tombolási hajlomot neveztük az eddigiekben is „beat-igénynek“.

Mannheim Károly, a magyar származású neves szociológus a kultúra szociológiájáról írt művében (*Essays on the Sociology of Culture*) foglalkozik az eksztázissal is. Konceptiójában két kulturális ideál áll egymással szemben: az arisztokratikus és a demokratikus. Az arisztokratikus ideál lényege a távolság tartása (distanciáció) ember és ember, ember és tárgy, sőt az ember és önmaga között. Tőle tehát idegen az eksztázis. Ezzel szemben a demokratikus kultúra megszünteti a distanciációt, tehát kedvez a megismerés eksztatikus formáinak.

Igaz, hogy a beat-rajongók sikítózása ezen a skálán nem képviseli a magasabbrendű elragadtatottságot, messze van tehát a mannheimi értelemben vett eksztázistól. Másrészt azonban arra sincsen okunk, hogy eleve alacsonyrendűnek, alantasnak, visszataszítónak ítéljük — hozzászámítva, hogy az eksztatikus beat-rajongás életkori sajátosság is, húsz éven felülieknél már ritkaság. Ugyanúgy kell tehát megítélni, mint a beattal kapcsolatos többi jelenséget: felismerve eredendő kétértelműségét. Egyrészt igényt jelöl: az ifjúság arra való igényét, hogy felszabadítsa energiáit és biztosítsa a maga számára a hozzá illő elragadtatottságot. Másrészt jelzi az igény megrekedését vagy megrekedésének lehetőségét.

Milyen mértékben nyílnak meg ifjúságunk és egész társadalmunk előtt ennek a magasabbrendű elragadtatottságnak a lehetőségei? Ez már nem a beattól függ.

Az esztétika szemszögéből

Sok cikkben, nyilatkozatban olvashatjuk, hogy az ún. *könnyű műfaj*, benne a beat-zene, a szórakoztatáson kívül semmi más célt nem szolgál. Ezért ne is gondoljunk arra, hogy esztétikailag elemezzük őket, az esztétika törvényeit nem is lehet rájuk alkalmazni. Fogadjuk el őket olyannak, amilyenek...

Mi sem hamisabb ennél az érvelésnél. A populáris műfajok éppúgy esztétikai igényt elégítenek ki, mint a legbonyolultabb „magasművészet“. Az esztétika egyetemes törvényei egyaránt érvényesek mindkettőre, csak persze másként kell őket alkalmazni.

A beat olyan műfajt jelent a populáris művészetek sorában, amely ugyan nem kevésbé elégikus, szentimentális, mint a hagyományos slágerzene, azonban ugyanakkor iróniával és groteszk elemmel van teli. Éppen ezáltal képvisel *egészséges* irányzatot a népszerű zenei műfajok történetében.

Az iróniát az adja hozzá, hogy a szentimentális kitörés mégis mindig tabu, tehát úgy kell kimondani, hogy azonnal vissza is vonják, vagy legalább idézőjelbe teszik. A nemzedék nemcsak sajnálja, de fürkészi, éles szemmel állandóan figyelni is magát; az önkifejezés és önleleplezés így folyton ironikus felhangot kap, mintha nem is róluk szólna a mese, hanem valaki másról. Az ember úgy mondhatja el legkönnyebben saját legtitkosabb érzelmeit, ha másoknak tulajdonítja őket, kivallja, de mégsem vállalja, vagyis vállalja, de nem a maga nevében.

Már maga a hangerősítő berendezés is idézőjelbe teszi ezt a művészetet. Voltaképpen a gépek zenélnek, egy hatalmas elektromos hangszer, a zenészek mintegy csak kezelik a gépet. Nem az ő gégejük és ujjaik produkciója az, amit hallunk, hanem egy személytelen berendezésé, s az többet mondhat és bátrabban beszélhet, mint akárki külön. De az iróniát szolgálja a hangszínen és hangzásban rejlő groteszk elem is. A gitár az egyik leghalkabb hangszer, ezért is maradt ki az európai

műzene fejlődése során a zenekarból. Hangja az erősítő berendezés révén nemcsak megnő, hanem szint is vált, valami oboaszzerű groteszkséget kap. Ezt csak fokozza a falzettes éneklésmód, a beatre mindig jellemző „csujogatók” (ye-ye-ye), valamint a szereplők ruházata, külső megjelenése és színpadi viselkedése. Még az eksztatikus elemek is iróniába vannak ágyazva — az eksztázist itt nehéz, sőt többnyire egyenesen lehetetlen elválasztani a bohóckodástól, hiszen a magamegfeledkezést nem lehet mindenestül vállalni, csak ha eleve méntséget talál az ember a maga számára a dolog játékos jellegében. De az irónia eszköze lehet az osztinató, az ismétlés technikája is.

A Yes- vagy No-műfajok sorába kell tehát a beatet sorolnunk? Óvakodnunk kell itt az elhamarkodott általánosítástól: ilyen határozottan egyikbe se. Fiatalos életigénylése, mindenén áttörő elementáris energiája mégiscsak Yes jellegű — iróniája, idézőjelessége, eksztatikussága viszont a No-t sugallja. Igaz, ez a No soha sincs nagyon erősen hangsúlyozva, ha szabad azt mondanunk, inkább „nono”, mint „no”. Vagyis ismét csak kétértelmű.

Esztétikai jelentősége is ebben van. A hagyományos sláger — tisztelet a kivételnek — a maga szűkre szabott igényeivel a legkonvencionálisabb beilleszkedést szolgálja (voltaképp bármibe), a beat viszont problematikus viszonyt fejez ki a világgal. És ez kétségtelenül előrelépés. A világ ma már nem fogható át és nem érthető meg a „metafizikus” gondolkodás merev kategóriáiban, merev igenjeiben és nemjeiben. Meg kell tanulnunk felismerni a dolog dialektikáját, az ellentétek egymásba átcsapó egységét, az igen és a nem összefüggéseit. A művészi formának az az ironikus kétértelműsége, ami a beatben is található, persze még nem dialektika. De kedvező esetben egy kicsit út lehet hozzá.

Egy és más a jövőről

Itt érkezünk el az ifjúsági mozgalom és a beat kapcsolatához. Természetesen nem arra gondolunk, hogy az *ifjúsági mozgalom* mindenestül integrálja, magába fogadja a beatet, ez nem volna szükséges, nem is volna helyes. Bizonyos következtetéseket azonban az ifjúsági mozgalom szempontjából is le lehetne vonni.

A zene mindig alkalmas eszköz volt az ifjúság összefogására, és az ifjúsági mozgalmak rendszerint éltek is ezzel az eszközzel; a legtöbb nagy mozgalomnak megvolt a zenei kifejezője. A mai ifjúsági mozgalom még nem tudott ilyen sajátos kifejezőformát kialakítani, ugyanakkor pedig a beat mozgalmi formát öltött. Az ifjúsági mozgalomnak ezért több figyelmet kell fordítania a zenére, mégpedig nem pusztán a beatre, hanem a népdalra, a komoly zenére és a dzsesszre is. Az ifjúság körében olyan új zenei ízlés, struktúra körvonalai vannak kialakulóban, amely ezeken a tényezőkön épül. Ebben az egységben található meg a helyét a beat is.

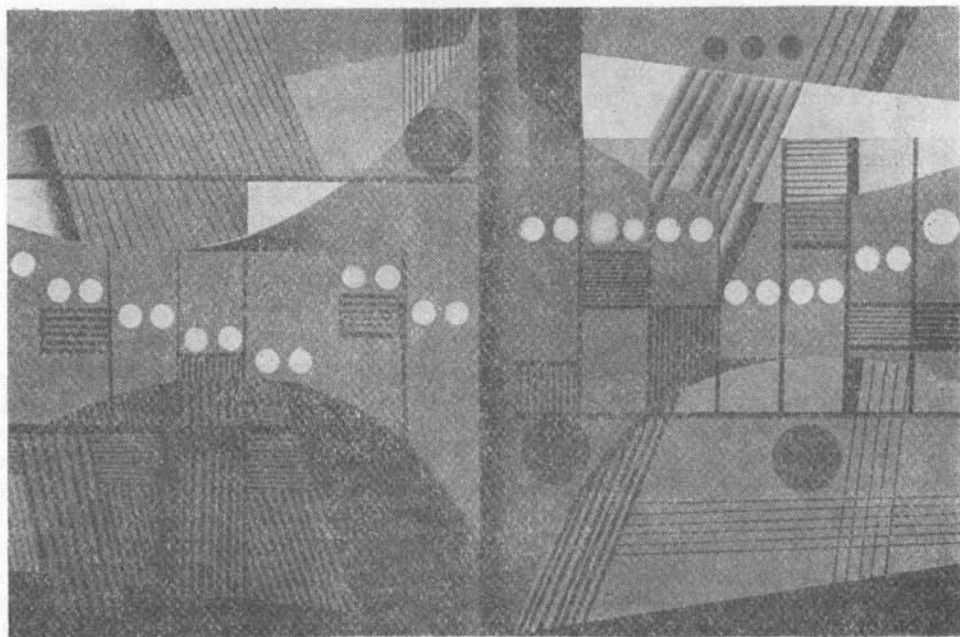
A beat-mozgalom tanúsága szerint a fiatalok sajátosan fiatalos környezetet akarnak maguk körül, s a maguk képére kialakított helyiségeket, klubokat. Ahhoz, hogy az ifjúsági mozgalom igazán fórummá váljék, a szó minél teljesebb értelmében, ahhoz figyelembe lehetne venni az ifjúságnak a beat-mozgalomban is kifejezett igényét sajátos *ifjúsági kultúra* és *ifjúsági élet* kialakítására.

A beat zenei fejlődése több szakmai problémát vet fel, s ezzel együtt módosulnak a beat társadalmi problémái is. Az a nyers, mondhatnók primitív zenélési stílus, amely a beat úttörőit jellemezte, ma már általában kihálóban van. A legjobb együttesek sokat fejlődtek zenei ismeretekben, hangszer tudásban, professzionista szellemben. Ennek következtében azonban akarva-akaratlanul növekszik a távolság köztük és közönségük között, amely utóbbi szükségképpen egyre inkább pro-

dukcióként és nem mindenki által megismételhető köz-muzsikaként élvezi zenéjüket. Ugyanaz a folyamat indult meg tehát, mint annak idején a dzsesszben. A dzsessz szintén primitív stílussal indult, majd felfejlődött a koncert-pódiumok magaslataira, de ezzel űrt hagyott maga után, a köz-muzsikát igénylők körében. Éppen ezt az űrt töltötte be a beat. De mi lesz az eredménye annak, ha a beat indul el ugyanezen az úton? Vajon magával tudja-e húzni közönségét, vagy támadnak majd olyan új együttesek, sőt olyan új zenei műfajok és stílusok, amelyek „alulról”, a tömegmozgalom felől hoznak a zenébe új szint, új életet?

Erre ma még nehéz volna felelni.

*Részletek Bácskai Erika — Makara Péter — Manchin Róbert — Váradi László —
Vitányi Iván Beat című tanulmánykötetéből*

Kazinczy Gábor: Zenekar

Kenez Ferenc

Városunk szülötte

Filmforgatókönyv

Utcasarok

Késő este. Gyér holdvilág szóródik a tájra; a fény eljátszik a villanyhuzalokon. Súlyos-feketén háztetők rajzolódnak az égre. Csend van, egy-egy becsukódó ablakszem villan a gyéres holdvilágban.

Borbélyműhely

Ajtócsapódás; motoszkalás zaja, rekedtes hang hallszik a sötétből.

SÁSDI *Az anyjuka istenit!... egy hete állandóan ezt csinálják. Megvárják, míg jól besötétedik, s akkor hirtelen kikapcsolják az áramot... Eh, ez a kisváros... az anyjuka istenit!*

Gyúfa sercen. A sötétből fénytől dagadó lámpa gömbölyödik elő; szegényes borbélyműhely. A fal melletti padkán két parasztember; az egyik bóbiskol, a másikon látszik, hogy halálosan fáradt és kimerült.

A borbély — ötven körüli, sovány ember, lámpafény-megvilágította arcán van valami fanatizmus — leteszi a lámpát a tükör alá; ollót, kefét véve kezébe, odaáll a vendégszék háta mögé, s bár abban nem ül senki, merev arckifejezéssel megcsattogtatja ollóját, másik kezében a kefével mintha valami láthatatlan fejet simítana végig, beidegződött mozdulattal.

SÁSDI *Nem félt egyikőnk se. Pedig a hadtest meglehetősen távol maradt tőlünk. Nem tudtuk, hogy visszakérülünk-e még valaha is oda!... Vert az eső az éjszakában, gyötört a nap a sziklák között — de nem álltunk meg! Rettenhetetlen voltam — s a katonám is! Egy egész hadsereget vezetni tudtam volna!... Ha*

én egyszer azt mondtam: parancs — akkor csend lett, hogy az Uristen nyöszörgését is meg lehetett hallani!... S hogy szerettek engem... hogy szerettek a katonám... mint a gyerekek! Mint a gyerekek...

Révült tekintettel a tükör-képmás szemcibe bámul.

Halk neszezés, vihorászás az utca felől.

Sásdi az ajtó irányába fülel. Arca megmerevedik. Odakinn csönd — majd a tükörben vigyorgó tóklámpa-fej emelkedik az ajtó kartonfüggönye fölé. Sásdi meghökken, szinte megretten egy pillanatra — elhallgat, kezében megáll az olló; feszülten gondolkozik. A váratlan nagy csöndre fölébredt parasztember riadtan bámul az ajtóra.

A borbély ravaszul leguggol a szék mellé. Keze fölnyúl az asztal lapjára, idegesen keresgél a fésűk, nyírógépek között: ujjai között megvillan a lámpafényben a borotva éle. Mintha futóárokban lenne — gyorsan az ajtó felé settenkedik.

Vigyorgó tóklámpa a függöny fölött; a borbély keze rácsapódik a kilincsrre, az ajtó hirtelen kivágódik, a résben megvillan az előre lendülő borotva — gyors cikkanás, majd puffanás hallszik.

Szédülten imbolygó gyertyavilág — a kettészelt tóklámpát kővédermedten tartják a megriadt gyermektenyerek.

SÁSDI *Az anyátok istenit!... Bűdös kölykei...*

Lihegve, két gyors mozdulattal nadrágszárába törli a borotvát. Bevágja az ajtót maga után. A kővédermedt gyerekek lassan föloldódnak, majd némán, kedvetlenül elindulnak hazafelé. A gyerekek csoportja eltűnik a gyéres holdfényben.

Szegényes szoba-belső. A plafonról szomorúan csüng alá a villanykörte. Lámpavilág. Egy karéj fehér kenyér az asztalon — mellette feketekendős asszony az asztalra borulva. Sásdi némán, szenvtelen arccal ül az asztal mellett. Arrább — szinte beburkolva a cigarettafüstbe — a fiú. Az anya fájdalommal telte hangja, mintha a gyökerek mélységéből törne elő.

SÁSDINÉ ...*Mit mond a város, ha megtudja? ... Mit fogunk mondani a rokonoknak? ... Istenem, micsoda szégyen ... micsoda szégyen ...*

Hangja elcsuklik, elhallgat. Lassan fel-emeli a fejét — arcán a szelídség és a végletes emberi jószág keverékének lenyűgöző kifejezése: lényéből mintha fájdalommal gyengesség sugározna.

...*Fiacskám ... menj vissza, fogadj szót nekem ... néhány napot ülj idehaza, s menj vissza ... azt mondjuk majd, hogy hazajöttél egy kicsit pihenni ... hogy idegösszeroppanásod volt, és pihened kellett ...*

A fiú — anyja hangját utánozva — hirtelen fölcsattan.

ISTVÁN „Mert, tudják, olyan sok tanulnivalójuk van szegénykémeknek! ...“ — *Igaz, anya?*

Sásdiné riadtta válik — látszik, hogy nincs hozzászokva fia részéről ehhez a hanghoz.

ISTVÁN „*Idegösszeroppanása volt*“ — *s akkor megint minden rendben van! Felmentődom, mert van alibim ... hát ez így nem megy tovább! Érted, anya? Nemi megy tovább! ... Otthagytam az egyetemem. Ez egy olyan tény, amin számodra mit sem szabad változtatnia annak, ha esetleg visszamennék! Mert akár visszamegyek, akár nem, akár igazolom az itthonlévésemet, akár nem: neked tudomásul kell vened, hogy valami történt, és kötelességed megpróbálni megérteni engem. Kötelességed megkérdezni engem! Még akkor is, ha sejtet, hogy a választ soha meg nem értheted! Még akkor is, ha tudod, hogy ebbe a győztrő megmagyarázhatatlanságba belepusztulnak az idegeid!*

A fiú elhallgat, csend telepszik a konyhára, hang nem hallatszik, csak valami ütemes, monoton zaj: Sásdi a nagy kenyérvágó késsel ritmikusan ütögeti az asztal szélét. Kis ideig csend.

SÁSDI *Annak idején én nem problémáztam ennyit. Igaz, jól is néztem volna ki ennyi nyavalálkodással! Két napi járóföldre voltunk a hadtesttől — én és*

a katonáim. Felderítés! ... Éjszaka vert az eső, nappal szikkasztott a hőség — jól néztünk volna ki, ha elkezdtünk filozofálni! Csakhogy én nem is filozofáltam — én parancsoltam ...! ... Egyszer, emlékszem, úgy október húsz-huszonkettedike lehetett, egy szombati napon ...

Hirtelen elhallgat. A fiú, vastag füstbe burkolózva, szemmel láthatólag nem figyel a beszédre. Az anya, kis madár-ujjaival, az előtte fekvő kenyérkaréből majszolgat. Sásdi az asszony repdeső ujjait nézi; annak nem tűnik föl a hirtelen beállott csönd, tovább rágicsál. Sásdi hirtelen az asztalra csap.

SÁSDI *Mióta szokás az nálunk, hogy te eszel, amikor én beszélek? ... Mióta szokás?*

Közelebb lép az asztalhoz, s a nagy konyhakés hegyével iszonyatos dühösen a sarokba vágja a karéj kenyeret. Sásdiné halálsápadtá válva kapja köténye sarkát szája elé.

SÁSDINÉ *Az istenért, Sándor ... a kenyér!* ...

Gyorsan lekaszálódik a székről, apró léptekkel, mint egy kis szürke egér, a sarokhoz szalad, felkapja a kenyeret, visszatopog gyorsan az asztalhoz, leül, az eldobott kenyérdarabot megtörli kötényével az asztal alatt, vállait megrázza a sírás, de csak egyre simítja, simogatja a markában tartott kenyeret, mintha egy kisedet tartana az ölében. Az asztal vacsorához terítve. A kormos üvegű, reszkető-lángú lámpa fölött ég a villany. A villanykörte zsinórjáról összehajtogatott újságpapír csüng alá, mely egy sötét és egy világos részre osztja a szobát. Sásdiné fölemeli az asztalról a lámpát, s megindul vele a sötétben álló konyhakredenc felé. Vállait szelíden körülrajzolja a lámpa fénye. Leteszi a lámpát, indulna vissza. Megáll. Onnan a sötétből kérdi, halkan.

SÁSDINÉ ...*És ... mit akarsz csinálni itthon? ...*

A fiú elgondolkozik, aztán mintha magának mondaná.

ISTVÁN *Nem azért jöttem haza, mert akarok valamit csinálni ... ha így lenne, nem lett volna muszáj pont haza jönnöm ...*

Néhány pillanat csend, majd arca viszszenyeri előbbi, hétköznapi kifejezését.

ISTVÁN ...*Hazajöttem. Ki vagyok készülve ... megpróbálok egy kicsit összeszedni magam ...*

Asztalra kerül a gőzölgő levesestál, sült hús illata száll a tűzhely felől, friss víz ömlik a kristálytisza poharakba, a macska fölugrik a homályban levő ne-

gyedik székre az asztal mellé, lassan dorombolni kezd, dorombolása megtölti az egész szobát. Az anya kiteszi a vacsorát. Valami ősi szelídség lopózik a képbe.

ISTVÁN ... *Bátyám?*

Sásdiné arcán először ömlik el valami fészeg mosolygás-féle; torkából szinte kiröppen a hang.

SÁSDINÉ *Ó, ó jól van! ... Nagyon jól van! — megbecsülük az emberek... Azt írta, hogy nemsoká a mi városunkban lépnek fel. Pár nap múlva meg kell hogy érkezzen a cirkusz...*

A kisváros főtere

Kapualjakban, hirdetőoszlopokon, körben a főtéren mindenféle fényképes, hatalmas plakátok: „Jön a Rinaldo cirkusz! Holnaptól kezdve minden este: várja Önt a Rinaldo cirkusz!”

A főtér végéből lárma, zsbongás halalszik; üzeletheységek, házak ajtajában sorra emberek jelennek meg, kíváncsian tekintgetnek a főtér felső végé felé, ahol a cirkuszkocsik éppen most fordulnak be a főútra.

A korzó közepe táján egyemeletes épület: földszinti helyiségeiben, csillogó vitrin-üvegek mögött a helyi temetkezési vállalat székel. A cégtábla melletti párkányon a főtér — s a város — egyetlen, hatalmas hangszórója áll.

Fiatal nő érkezik a hivatal elé, elolvassa az aznapi elhalálozási hirdetést, sajnálkozva biggyeszi le ajkát, kár, hogy nem ismeri az illetőt, egy ideig nézi a kinti fények s belülről a koporsók ezüst fényének játékos összekeveredését a nagy kirakatüvegen — majd tükörképére sikklik tekintete; pár percig fixirozza magát.

Az emeleti lakás két nagy ablaka: az egyikben felkötött-kötényű, feketeruhás öregasszony, törőronggyal a kezében, a párkányon állva mossa a koszos ablaküveget; a másik ablakkeretben kövér macska tespéd. A bűgás megszakad, szenzációkeltő férfihang tör elő a hangszóróból: „Megismételjük: holnaptól kezdve minden este rendkívüli világszám a marhavásártér melletti nagycirkuszban! Városunk szülötte — a halálmotoros! Világszám! Fellépés minden este! ... Figyelem: városunkban városunk szülötte — a halálmotoros!”

A cirkuszi menet beérkezik a főtérre, a kocscikat emberek rohanják meg, elállják az utat a lovak előtt, mind közelebb és közelebb férkőznek a menet közepe táján elhelyezkedő társzekerhez, amelynek látványos emelvényén ott ül motorkerékpárján, hatalmas, szélvédő szemüveggel

a homlokán Sásdi Sándor, a halálmotoros — a város szülötte. Úgy emelkedik e pillanatban a város főtere fölé, mint egy nyomasztó szobor élő valósága.

Kitörő tapsvihar, éljenzések, majd lassan továbbindul a koccsisor; a tömeg szétszóródik a főtéren.

A templomtorony harangpadlása

Este. A nadrágos, pulóveres lány az egyik boltíves ablakmélyedésben kuporog; bámulja az esti fényekkel pislákoló várost. Balázs a falnak támaszkodva beszél. Hangjában — bármennyire is próbálja leplezni — büszkeség bujkál.

BALÁZS *Nem létezik, hogy ne emlékezne rám. Gyermekkorunkban szinte a legjobb barátok voltunk; nekem szólt mindig, ha föl akart mászni valamelyik fára — én tartottam vállam a talpa alá...!*

Zsóka moccanatlanul ül az ablakmélyedésben.

BALÁZS *Igaz, aztán egy kicsit elkerültünk egymástól. Én középiskolás lettem, ő autószerelő; tudod, hogy van az ilyenkor — lassan eltávolodtunk. De az nem létezik, hogy ne emlékezne rám!...*

Zsóka lassan visszafordítja fejét az ablakmélyedésből, s a fiúra néz.

ZSÓKA *Az öccsét ismered?*

BALÁZS *...Igen... Most rúgták ki az egyetemről...*

ZSÓKA *Nem rúgták, hanem otthagyták!*

BALÁZS *Te ezt honnan tudod?*

ZSÓKA *Mindenki így tudja, csak azok, akik ezt nem tudják megérteni, fogják rá, hogy kirúgták!*

Csend. A fiú ellép az ablaktól; beljebb megy, a holdfényben úszó harangok alá. Nézelődik. Bal kezével megfogja az egyik kötelet.

BALÁZS *Hát nézd, kérlek, én diplomás gyógyszerész vagyok — de ezt én sem értem!*

Zsóka teljesen szembefordul vele. Hirtelen leugrik az ablakpárkányról; lassan odalép hozzá. Balkezelével ő is megfogja a kötelet, szorosan a fiú keze alatt. A két kézen szinte félelmetesen villannak meg a jegygyűrűk a holdfényben. Zsóka erősen megrázza a kötelet.

ZSÓKA *Mondd. Balázs, azon kívül, hogy minden betegségnek megvannak a maga gyógyszerei — megértettél-e még valamit a te világodból?... Ebből az egész világból megértettél-e valami mást, valami többet, valami bizonytalanabbat, valami kevésbé biztosat — valami kétségbeejtőt?...*

Csend. A lány elereszti a kötelet, s az ablak felé fordul. Balázs arcán az előbbi meghökkenés kifejezését valami hányaveti póz veszi át.

BALÁZS ... Na és ... miért hagyta ott az egyetemet? ...

Zsóka lassan az ablakhoz megy, kinéz. Mikor megszólal, hangja levertnek tűnik.

ZSÓKA *Nem tudom...*

Balázs egy darabig értetlenül bámul, mint akit váratlanul becsaptak — majd felengednek feszült arcvonásai, s térdére csapva hatalmas hahotába kezd. Aztán, Zsóka merev arcát megpillantva, hirtelen elhallgat.

BALÁZS *Szóval, én elhiszem neked, hogy othagyta — de akkor sem volt szép... Már a szülei miatt sem... gür-cöltek, kínlódtak érte, csak hogy tanulhasson... Szóval, nem volt emberséges... Nem volt emberséges...*

Zsóka ismét fölkapaszzkodik az ablakmélyedésbe — nézi a várost, majd tekintete szórakozottan a gyűrűre siklik.

ZSÓKA *Balázs, kérdek tőled valamit, de ígérd meg, hogy őszintén válaszolsz!*

BALÁZS *Megígérem...*

ZSÓKA *Mibe került ez a gyűrű?*

BALÁZS *Félhavi fizetésembe...*

Zsóka lassan fölemelkedik, teljesen kinyújtózik a holdfényben: ujjai között egy percre megvillan, majd eltűnik a gyűrű — az ablakotúli sötétségben... Balázs kővédermedt arccal áll a harangok alatt.

ZSÓKA *Még soha nem történt meg, hogy egy délutánt a te lakásodon tölt-sünk — de ide minden este megpróbál-tál főlcipelni! Ezt eddig sem bírtam ben-ned. De most már mindenből elegendem volt... gyűlölöm a városodat, undorodom a barátaitól. És hányingerem van min-den olyan „emberség“-fől, amelyben még soha nem született meg az önmaga iránti kétely...*

A csend súlya megtölti a padlásteret. Balázs cigaretta után kotorászik. Idegesen körüljárja a padlást. Megáll Zsóka előtt.

BALÁZS ... Zsóka, majd holnap...

A lány hirtelen fölgrrik a párkányon.

ZSÓKA *Mondtam már, hogy nincs holnap, és menj azonnal, míg ismét el nem gyengülök!*

Gyorsan visszafordul az ablakmélye-désbe. Balázs egy kis ideig még várakoz-zik, majd lassan, szótlanul elindul a pad-láslejáró felé. Eltűnik. Mikor a léptek elhálnak, a lány leugrik a párkányról; odamegy a nagyharang köteléhez. Bele-csimpaszkodik. Lábujjhegyét a padlónak támasztva forogni kezd. Mint egy hold-fényes orsó, úgy forog Zsóka a homály-

ban. A ritmus csendesedik, lassan megáll — Zsóka leválik a kötélről. Egy kicsit imbolyog, majd szédelegve megindul a lejáró felé. Eltűnik — egyre távolodik lépteinek zaja. A padlás mozdulatlan és kihalt — csak az alácsüngő kötél vergő-dik még most is, hangtalanul és tehetet-lenül a levegőben.

Sásdiék udvara

A barackfa alatt megterített asztal — a család vacsora után van. Szél himbálja a faágra akasztott petróleumlámpát. A bokrok között meg-megvillannak a dísz-gömbök.

Az arcokon — Istvánt kivéve — a de-geszre evettség kifejezése mellett van va-lami közönséges, lelki jóllakottság. Sásdi-né ünnepélyes mozdulatokkal, szinte szer-tartáásszerűen szedegeti össze a megma-radt kenyérdarabokat, az apa önfeledten játszik az egyik késsel. Sándor meg-ereszti a nadrágszíját.

SÁNDOR *Ez az!... Az élet legboldo-gabb pillanatait az emésztés adja nekünk!... Hm (fölnvet). Ha máskor nem is, de ilyenkor mindig érezzük, hogy mi is születünk valamire!*

Nagy nevetés.

SÁSDINÉ *Látom, Sanyikám, te nem változtál semmit!*

SÁSDI *Hát mért változott volna? Ad-dig jó, míg nem változik! Nem igaz, Sándor?...*

Az anya tovább rakosgat az asztal körül. A férfiak cigarettára gyűjtanak. SÁSDI *Hát a bolt — hogy megy, fiam?*

SÁNDOR *Á, remekül... nagy sikerem van mindenfelé. Ekkora fényképeket kö-zölnek rólam! S úgy mutogatnak, mint a szüzlányokat!... Mikor befejezem a számot — mint az eső: úgy hull körém a pénz meg a virág...*

SÁSDINÉ *Virágosó?... (Hirtelen) Te Sanyi, mondd csak: milyen virágokat do-bálnak neked?*

SÁNDOR *Milyet?! — Hát mit tudom én... mindenfélét!*

SÁSDINÉ *S elfogadod, akármilyen szí-nű?*

SÁNDOR (csodálkozva) *Hát persze, mi-ért ne?*

SÁSDINÉ *Nem semmi, semmi — csak eszembe jutott valami... az ötvenes évek elején... mikor apád visszatért borbély-mesterségéhez...*

Világos nyárikonyha

A tizennégy éves Sándor botot farag. A fiatal anya előtt megáll a hét éves István.

ISTVÁN Szabad?... Szakíthatok egyet?
ANYA Hát lány vagy te...? — Minek neked a virág?

ISTVÁN Játszani akarok veled...

ANYA Játszani!... S aztán mondd csak, melyik virágból akarsz?

ISTVÁN Abból, amelyiknek pont olyan a színe, mint a csillagnak, amit apa régebben a katonasapkáján hordott!

Sándor leteszi a botot. Felfigyel. Ahogy meghallja anyja beleegyező nevetését, megszólal.

SÁNDOR Anyu, megyek, vágok én neki egyet!

Anya bólint, Sándor megragadja öccse kezét, s szinte húzza ki maga után.

A két gyermek a rózsák között. Sándor az ollóval kérdi: ott, azt a világosat? Nem! Hát ott, azt a másik világosat? István mutatja, nem, azt a sötétet! Sándor körültekintően nyiszálni kezdi a szárat. Levágta. Sejtelmesen nyújtja István felé. A másik kéz már éppen megfogná a rózsát, mikor Sándor gonosz arccal, hirtelen öccse ujjába vágja a töviset — s röhögni kezd. Anya a konyhában. Fülét megüti a hirtelen feltörő sírás. Az ajtóhoz szalad.

Sándor húzza maga után a kapálózó, síró gyereket. Másik kezében a rózsza. Anya felé nyújtja, majd hirtelen döfő mozdulatot tesz kezével.

SÁNDOR Megtanítottam rá, hogy ha választhat — ezután soha ne a vöröset válassza!

Anya rémülten nézi őket az ajtóból.

A kerti asztalon a lámpa himbálózó fénye. Kis ideig csend, majd Sásdi nyerítve fölnevet. István sápadtan nézi a röhögő öreget. Sándor meghökkent arccal bámul anyjára. Az anya érzi, hogy rosszkor szólott.

Sásdi — a többiek arcát látva — lassan elcsendesedik. Valami nyomasztó

ereszkedik az asztal köré. Bogarak ütődnek a himbálózó lámpához, s hullnak le rendre az asztalterítőre. A csendet Sásdiné kényszeredett hangja töri meg.

SÁSDINÉ Szóval, nem lenne itt nálunk semmi baj, csak ne lennének ezek a folytonos áramszünetek...

SÁSDI ...Hát, ez a kisváros...

Sásdiné kezdi behordani a terítéket. A férfiak cigarettára gyűtanak. Mindenki maga elé bámul. Csend. Sásdi megmozdul.

SÁSDI Ilyen ősz volt akkor is, igen, határozottan emlékszem, úgy október húsz-huszonötödike lehetett, szombat délután volt — ezt egészen biztosan tudom —, mikor odajön hozzám az egyik katonám... Létrásnak hívták, mindig is nevtünk rajta... szóval odajön hozzám ez a Létrás, s azt mondja nekem... (Áttűnés).

(Áttűnés).

(Áttűnés).

(Áttűnés).

Délutáni utca

Sándor kilép a kapun. Börmellény, fehér ing van rajta; elindul a főtér felé. A kapukban mindenfelé asszonyok, gye-

rekek, férfiak állnak. Beszélgetnek. Ahogy Sándor a közelükbe ér, hangjuk elcsendesedik, majd felismerve a rég nem látott fiút, mindenkin lelkesedés, öröm lesz úrrá. A férfiak kérdezni kezdik, beszélgetnek vele — szavaihoz elismerőleg, komolyan bólogatnak. Az asszonyok csöndben, kihívóan méregetik borkabátos alakját. Sándor, bár a hirtelen ünneplés megzavarta, egyre jobban felenged, belemelegszik a szereplésbe — arcára kiül a póz. A következő kapu fele tartva már várja az ünneplést, így megy végig az utcán. Mire a főtérre ér, már ismét ugyanaz, amivé a cirkusz megérkezésekor magasztosult: halálmotoros világfi, a város nagy szülőtte. A főtéren délutáni nyüzsgés. Sándort lépten-nyomon megállítják, mellészegődnek és nyomába erednek, kamaszok és öreglegények, régi barátok, ismeretlenek; az egyre szaporodó tömegben ott van Balázs, a diplomás gyógyszerész is, egészen közelfurakodva és tüntetően belekarolva a borkabátos Sándorba, éppen mesél valamit, valami irtózatosan szellemes dolgot akar mondani, mindenképpen meg akarja nevetetni Sándort, mindenképpen ő akarja megnevetetni, ő, a gyermekkori barát, akivel annyi csínyt követtek el, de akiből lám, mégsem lett semmi, csak egy egyszerű kis gyógyszerész — míg Sándor, ugye, meghódította a világot. A kis csoport lassan keresztülhalad a főtéren, s betér a sikátorba, ami a marhavásártér felé vezet.

A téren

Erős szél fúj. A fiúk beledőlnek a szélbe, a szél rázza a kiskabátok szárnyát, a gyerekek fejéről lefújja a sapkákat, a nagyobbak lábbal elkopják a gyerekek elől, rugdosni kezdik, föl a levegőbe, előre a porba — s cinkosan nevetnek, nevetnek Sándor felé. A tér közepén az épülő cirkusz egyre határozottabb körvonalakat ölt.

Árokpárt

Sáros, poshadt víz a meder alján. Erős szél lengeti a füveket. A távolból halványan idelátszik az épülő cirkusz állványzata.

István a fűben. A cirkusz felé néz — de nem figyel semmire. Végigheveredik. Bámulja az elfutó fellegeket. Kinyújtózik — ujjai belemarkolnak a fűbe. Deszkadarab akad a kezébe, megfogja. Felül, ütögeti lábát a fadarabbal; nézi a távoli cirkuszt. Tekintete elkalandozik a cirkuszról a városra, a fákra, a fellegekre. Lehorgaszta fejét. Nézi a fűvet maga mel-

lett. Kedvetlenül dobja el a fadarabot. A fű hullámzik a szélben.

István hirtelen figyelni kezd: a heverő deszkára egy bogár igyekszik feltornászni magát. Nem sikerül. Még egyszer nekifog — István kíváncsian nézi —: leesik. Megint elindul — nem sikerül! István izgatottan figyel a harcot. A bogár ismét leesik. István arcát előnti a düh — hirtelen fölkapja a deszkát, s mielőtt a bogár még egyszer nekirugaszkozna, teljes erejéből rásújt a deszkával.

ISTVÁN *Nem látod, hogy gyenge vagy?... Dögölj meg, marha!...*

A fadarab arrább huppan a fűben, hátán a széjjelnyomódott bogáratemem. Az árokparton végigfut a szél; a füvek összeborulnak a bogár felett.

A templomtér

Koraeste. A templomtér gesztenyefái. A tér széléről István közeleg; hazafelé tart.

Fehérre meszelt templomfal. A főbejárat nagy, csukott tölgyfa-ajtaja. Arrább kapu-nyílás: sötét, keskeny üreg.

István lassan közeledik a templom felé, elhalad a főbejáró előtt — eléri a kiskaput. Hirtelen megáll.

A sötét üregben Zsóka áll mozdulatlanul.

Némán figyelik egymást.

Zsóka előrébb lép. Hangja lágyan száll az októbervégi hűvösségben, szinte asszonyosnak tűnik.

ZSÓKA *Ismersz te engem?...*

ISTVÁN *...A papnak a lánya vagy...*

ZSÓKA *...Ne haragudj... szeretnék beszélgetni veled...!*

István és Zsóka szótlánul lépegetnek fölfelé a homálybaborult falépcsőkön.

A templomtorny harangpadlása

A lány megszokott helyén, a boltíves ablakmélyedésben kuporog. A fiú egy gerendán ül, a harangok alatt.

ISTVÁN *A körülmények sokszor hamarabb döntésre kényszerítik az embert, mint ahogy az a döntésre megérett volna. Mikor leérettségiztem, és sikeres felvételi után bekerültem az egyetemre, és az egész család úszott a boldogságban, hogy ime, megnyílt előttem a világ — most aztán rajta, előttem a pálya, előttem az élet! —, egyszercsak rádöbentem: nemcsak hogy nem nyílt meg semmi — de az a bizonyos világ sincsen sehol. Az anyám világát láttam, és láttam az apámét, a rokonokét és az utcánkét is. Csak éppen az a bizonyos világ nem volt se-*

hol, amire a többi világok engem oly nagy hévvel rázabáditani igyekeztek.

Az egyetlenem úgy éltem, mintha légüres térben élnék: csak azt éreztem, hogy tartozom, de nem azt, hogy kötődöm valahová. Így telt el két iszonyatosan nehéz év; egyrészt nyomott az a tudat, hogy nem jól választottam, másrészt viszont az kínzott, hogy az elhibázott választás ellenére is állandóan úgy éreztem, mintha nekem az ottlétemmel valamit bizonyítanom kellene — mintha nekem kellene valamit bizonyítanom, valamit, az anyám, az apám, a rokonok, az utcánk világából. Valamit, aminek talán az a furcsa neve van: életrevaló gondolkodás-mód.

Mikor vakációkra hazajöttem, egy kicsit mindig helyrerázódtam; ellágyított anyámnak az a boldog sürgölődése, amit hazaérkezéseimkor csapott: ahogy az első ölekezésből kibontakoztunk, már kapta is a bevásárló szatyrot, s rohant húsért, fehér kenyérért a városba... Azt, hogy ilyenkor titokban mindig magához vette az indexemet, csak sokkal később tudtam meg...: a hentes fia mesélte tegnap, nagy röhhöve a cukrászdában, hogyan járta végig anyám a kenyérnél, húsnál sorbanálló asszonyokat, hogyan nyitotta ki s adta oda külön-külön mindegyiknek a jegyeimet tartalmazó könyvecskét... „Na, mit szólnak hozzá?” — kérdezte.

...Persze ezen is csak azóta röhhögnék, mióta itthon vagyok...

...mert mióta — egy átvirrasztott, végigtöprengett éjszaka után — két bőrdöndel, iszonyatosan kikészülve hazaérkeztem, egy nyugodt pillanatom nincs ebben a városban. Ahányszor csak az utcára megyek, ahányszor csak találkozom valakivel — mintha mit sem tudnának a dologról —, mindenki igyekszik meglepődést színlelni, hogy alig mentem el, s ime, máris itthon látnak, mosolygósan kérdik, miért jöttem haza, mennyit ülök — s mikor bejelentem, hogy nem megyek vissza, akkor mindenki hihetetlenül megdöbben, elámul — kinek mi illik legjobban az arcához —, majd néhány perces zavar után, alattomos-csöndesen megkérdeik: „Te... és mondd... miért?...”

...Mikor ezt látom, érzem, mint kavardók föl a gyomrom, s szeretném ott helyben lehányi őket. Látom rajtuk, mennyire óhajtják, mennyire akarják, hogy végre valakinek egyszer már azt mondjam: azért, mert kirúgták! Ha ezt mondanám, minden rendbe jönne, mert tiszta lelkiismerettel ítélkezhetnének fölöttem.

Csakhogy én nem mondom ezt! „Nem megyek vissza, mert nem látom értelmét

az egésznek” — mondom, s látom, mint üvegesednek meg, mint válnak zavarossá a szemek, tekintetek; elvesztik az összefüggéseket, hebegni kezdenek — és úrrá lesz rajtuk a pánik... Ha lehánydám őket, valószínűleg akkor sem lepődnének meg jobban...

Koppanás — Zsóka véletlenül lesöpört egy tégladarabot. A fiú mintha önmagából rezzenne föl: egy pillanatig álmélkodva nézi a környezetet, majd lassan a lányra emeli tekintetét.

ISTVÁN...Hm... el is felejtettem, hogy... hogy te... beszélgetni akartál...

Zsóka kifelé néz; arca mozdulatlan. Kisvártatva megmozdul, leugrik a párkányról. Arca komoly marad.

ZSÓKA...Jobb volt így... azt hiszem, jobb volt így...

Elhallgatnak; a lány lassan körbesétál a padláson, majd kilép a körbefutó toronyerkélyre. A város csendes, néhány járókelő a főtéren. Az ablakok kicsik, szinte nevetésgesen kicsik ott lenn, a toronyalatti mélységben.

Jobbra, a város szélén a cirkusz fényei — a távolból tapsvihar tompa moraja hallszik. A szél motorzúgást hoz.

Zsóka szóltanul nézi a várost. Visszalép az erkélykorláttól, lassan az ajtó felé fordul. Döbbenet: az ajtó üres, a padláson csend; István nincs sehol.

Sásdiék lakása

Nappali szoba. Sásdi a szekrény mellett áll — válogat a ruhák között. Késő délután.

Sándor a konyhában. Borotválkozik — nézegeti magát a mosdó fölötti kis tükörben. Trikója alatt a legkisebb mozdulatára is csak úgy duzzadnak az izmok.

István érkezik az utca felől. Keresztül-vág a kertes udvaron, belép a konyhába. Körülnéz: Sándor kelletlenül bólint, tűzhely körül sürgölődő anyja rámosolyog. István beljebb lép, leül az asztal mellé. Bátyjára néz.

ISTVÁN Fellépés?...

SÁNDOR Nem... ma szabadnapom van...

István nem tudja mire vélni a készülődést, éppen meg akarja kérdezni, mikor fehér ingben, nyakkendővel, sötét nadrágosan Sásdi lép a konyhába. István megdöbben — ritkán látni így apját —, de mielőtt még kérdőn anyjára nézne, az már mondja is, gyorsan, boldog izgalommal hangjában.

SÁSDINÉ Józsi bátyédék hívtak meg bennünket. Egy kis ünnepi vacsorát ren-

deznak a bátyád tiszteletére. Ott lesz az egész család...

Lopva a fiára pillant, majd kisvártatva hozzát teszi.

SASDINÉ ... *Készülj te is...*

István éppoly kifejezéstelen arccal ül, csak vonásai keményedtek meg egy kicsit. A földre bámul, babrál az ujjai-val, majd lassan bátyjára néz. Végül anyján állapodik meg tekintete.

ISTVÁN *A rokonaitok egy kalap szart sem érnek... Bocsánat az „illetlen“ kifejezésért!*

Csend. István feláll az asztal mellől, megindul az ajtó felé. Visszafordul.

ISTVÁN *Semmi szükségem nincs rájuk, mert nekik sincs semmi szükségük reám!... Bár gondolom, azzal tisztában vagytok, hogy ti ketten apámmal csak ilendőségéből vagytok hivatalosak a fiatok tiszteletére rendezett díszvacsorára... Mert másképp nem lehet...*

Kimegy. Kínos csend a konyhában. Sásdi szóhoz sem tud jutni a megrökönyödéstől, Sásdiné szemén fájdalom remeg. Sándor dühösen belevégja a borotvát a mosdótálba. Sásdiné hirtelen kiszalad.

Nappali szoba

István az ablaknál áll. Háta mögött anyja.

SASDINÉ ... *Fiacskám, én tudom a legjobban, hogy igazad van. Bánt is ez engem elégszer — de hát értsd meg: nem nektek, hanem nekünk van szükségünk mégis reájuk... Mert ti — bármennyit ültök is itthon — végül mindig elmentek tőlünk; s mi itt maradunk apáddal egyedül, olyan egyedül, hogy az egész házban nem hallatszík más, csak a szívdobogásunk...*

Tavaly karácsonykor itt fekdüztünk, mindketten betegen, az ágyban. Egy hétig nem nyitotta ránk senki az ajtót, de akik a nyolcadik napon végül is bekukintottak hozzánk ünnepet köszönteni — bizony, nem ti voltatok, fiacskám, hanem az itteni rokonok... Csak azért mondom, hogy nem magadért, de értünk kell eljönnöd neked is.

Előszoba a rokonoknál

A fogas roskadásig megpakolva kabátokkal, kalapokkal. A fogas alatti széken is kabátok, kalapok, esernyők. A szomszéd szobából kihallatszík a már jó hangulatban levő társaság zsvivajgása. Szépen terített, dúsan megrakott hosszú asz-

tal. Tálak, gőzölgő levesek, megrakott tányérok, fényes evőeszközök. Az anyá, az apa és az öcs félszeg arca. Tálak, gőzölgő levesek, megrakott tányérok, fényes evőeszközök — az anyá, az apa, az öcs az asztal alsó végén szinte egymásnak szorítva. A két öreg kínban mosolygó arca. Egyre cserélődő tálak, tálcaák, egyre több és több piszkos, zsíros tányér az asztalon. EGYMÁS MELLETT HÁROM ÜRES TÁNYÉR az asztalvégen. Kiüritett tányérok, zsírtól csillogó kések iszonyatos halomban az asztalon. Az anyá, az apa és az öcs sápadt arca. Három üres tányér az asztalvégen. Fényképezőgép kattog; a vaku fénye időnként ijeszítő fehérbe villantja a két öreg kínban mosolygó, fáradt arcát.

A folyóparton

Csend. Fényképet tartó kéz. A fénykép közepén — arcán világhi-pózzal — Sándor; körülötte sűrűn, szinte egymást letaposva, a rokon gyülekezet. Az újj végigsétál a vendégseregen, majd megállapodik a fénykép szélébe nyomódott három alaknál — az anyá, az apa és az öcs képmásánál.

István és Zsóka a folyóparton. A fénykép lehull a före.

ISTVÁN ... *Egyszóval, iszonyatos volt!...*

A szél meglíbbenti Zsóka haját, majd belekap a fényképbe, és arrább hempergeti a fűvön. Zsóka összehúzza magán a kiskabátot. Cigaretára gyűjt.

ZSÓKA *Mondd, István, a múltkor miért hagytál ott a toronyban?*

István lassan feláll. Begombolja az ingét. Elnéz a távolba.

ISTVÁN ... *Ha én odasodródok valakihez, de nem tudok egészen közel kerülni hozzá, hát akkor inkább nagyon messzire megyek, semhogy egy kóhajitánsnyira legyen tőle...*

Zsókéra pillant — majd elindul... Zsóka szűkülő szemmel nézi a lassan balagló, egyre jobban távolodó fiú alakját a folyóparton.

Sásdiék konyhája

Este. Sásdi az asztalnál ül, élesíti, feni a konyhakéseket. István a rádió mellett kuporog — nézi a vibráló varázsszemet. Odanyúl a gombhoz, csavargatja, igazgatja, szeretné elkapni a tiszta jelzést; nem sikerül, a fény megállapodik az első, zavaros vibrálásnál. Nyílik az ajtó. A nyílásban Sásdiné jelenik meg. Háta mögött látszik Sándor nagy, erős alakja.

SASDINÉ *Na, mi elmentünk!... Te nem jössz velünk?*

SÁSDI *Nem, nem; én még visszamegyek egy kicsit a műhelybe.*

István anyja felé fordul.

ISTVÁN *... Te is mész, anya?*

SÁSDINÉ *... Ma van az utolsó fellépés...*

Elmennek. István visszakuporodik a varázsszemhez, Sásdi öltözni kezd.

SÁSDI *Te... meddig akarsz még itthon ülni?*

ISTVÁN *... Addig, amíg ki nem dobod! Érted? Pontosan addig...*

Az utcán

Sándor és Sásdiné fogadják az ismerősök köszöntéseit, kalapemeléseit, áthaladnak a főtéren, befordulnak a cirkusz felé vezető sikátorba. Ahogy közelebb érnek a cirkuszhoz, egyre nagyobb és nagyobb tömegben kell átvergődniük.

A téren

Nyüzöség a rengeteg ember, hullámszik, árad a forgatag. Alig lehet megközelíteni a tér közepén álló óriási fahenger-építményt.

A henger oldalán körbefutó lépcsőzet vezet föl a peremig. A lépcsőkön árad, hullámszik föl a tömeg a henger tetejébe. A feljáró aljában a jegyszédő alig bírja féken tartani az embereket. A forgókereszt szinte használhatatlan: az emberek megkerülik a jegyszédőt, s állványba, korlátba kapaszkodva próbálnak meg valahogy följutni a lépcsőzetre. A teret és az épületeket nagy reflektorok, valamint a henger felső peremére szerelt, körkörös villanyfűzér világítja meg.

Nagy ováció közepette, lassan széjjelnyílik a tömeg, hogy utat engedjen a főljáró felé tartó Sásdinének és Sándornak. Eléri a jegyszédőt, a tömeg ujjongása éljenésbe csap: „Éljen a halálmotoros! Éljen városunk nagy szülőtte!”

Sásdiné rálép a főljáróra, int lenn álló fiának, majd eltűnik a fölfele hömpölygő áradatban.

Lenn tovább folyik az ünneplés, nem akarják elengedni Sándort. Kérdések, viccelődések hangzanak el. Hirtelen valaki egészen közel furakodik hozzá, s nagyon csendesen megkéri:

ISMERETLEN *Mondd, Sándor, te nem félsz soha attól, hogy egyszer leesel? Hogy egyszer leesel — és meghalsz?*

A kérdés annyira váratlanul hangzik el, annyira meglepetésszerűen éri a körbenállókat, hogy önkéntelenül is elcsendesednek. Lassan mindnyájan Sándorra merednek.

Sándor — akit szintén váratlanul ért a kérdés — egy pillanatig zavarba jön; majd hirtelen kihúzza magát, ruhája alatt megfeszülnek az izmok, tüdejét teleszívja levegővel, arcan megjelenik a főlényes póz.

SÁNDOR *Tanuljátok meg, hogy az olyan embereknek, mint én, nem illik meghalni!*

Egy pillanatig csend, majd a körülállók torkából hirtelen ismét feltör az ujjongás, az ünneplés, a győzelem oroszlán-ordítása. Rázogatják Sándor kezét, veregetik a vállát, s lassan, ünnepélyesen kísérik az aréna felé

A henger

Zuhanó falak, mély üreg; alja tölcserűszerűen szűkül a kerek porondba. A porond közepén motorkerékpár. Kis ajtó nyílik — Sándor beugrik a porondra. A perem-karzatán — ahogy megpillantják a mélyben álló Sándort — nagy lökdösődés, zsvajv kezdődik; mindenki megpróbál közelebb férkőzni a párkányhoz, hogy minél jobban láthasson. Sándor a mélyben. Fölnéz — az iszonyatos magasban, a henger peremén ott szorong, körben a villanyfűzerek alatt, mostmár a lélegzetét is visszafojtva, a tömeg: sok, apró fej egymás mellett. Sándor int a tömeg felé, és odamegy a motorkerékpárhoz. Berúgja a motort, nyeregbe huppan.

A motor köröz a porondon, majd hirtelen felbőg, s nekilendül a tölcserűszerű emelkedőnek.

Sásdiék lakása

István a konyhában ül, megint a rádiót csavargatja. A varázsszem zavaros, lüktető fénye.

István kikapcsolja a rádiót, feláll, az asztalhoz lép. Szótlanul nézi a sorjába rakott, szépen kifent késeket. Elrakja őket az asztalfiókba. Egy ideig gondolkodik, majd abroszt, tányért szed elő. Behozza az ételt, s odateszi a tűzhelyre. Megpillant egy újságot, felveszi, belelapoz. Eldobja. Leveszi az ételt a tűzhelyről. Lassan nekilát a vacsorának.

A henger

Az első futamnak vége. A jegyszédők, rendezők taszigálják, noszogatják le a népet a henger karzatáról. Igyekeznek minél hamarabb kiüríteni, hogy engedhessék föl az újabb szériát, mely már türelmetlenül topog a főljáró alatt. Egyedül Sásdinét hagyják a karzatán.

Sásdiné tépelődő arca a mély és üres henger fölött.

A lépcsőfeljárók megüresedtek egy pillanatra, de már jön, özönlik is fölfelé az újabb embertömeg, a jegyszédő ismét alig tud rendet tartani, a tömeg árad, hőmpölyög fölfelé, s egy pillanatra múlva ismét zsúfolásig telt a párkány-karzat.

A tömeg elcsendesedik. A henger alján megnyílik a kisajtó. Sándor beugrik a perondra.

Borbélyműhely

A fal melletti lócákon néhány nagyon fáradtnak és nagyon szegénynek tűnő parasztember ül. A két vendégszék közül az egyik foglalt, az üres szék háta mögött Sásdi áll. Olló, kefe van kezében.

SÁSDI Nem félt egyikőnk se. Pedig a hadtest meglehetősen távol maradt tőlünk. Nem tudhattuk, hogy visszakerülünk-e még valaha is hozzájuk!... Vert az eső az éjszakában, gyötört a nap a sziklák között — de nem álltunk meg! Rettenhetetlen voltam — s a katonáim is! Egy egész hadsereget vezetni tudtam volna!... Ha én egyszer azt mondtam: parancs, akkora csend lett, hogy az Ur-isten nyöszörgését is meg lehetett hallani!...

A henger

Rettenetes motorbögés, Sándor szédületes iramban rója — mostmár a henger falán — a köröket. A motor teljesen elfekszik a levegőben, mindent betölt a pokolian felerősödött motorzúgás, Sándor csak egyre futja a szédületes köröket, látszik, hogyan őrjöng, hogyan tombol a közönség a perem szélén, de hang nem hallatszik semmi, mindent elnyel a motorbögés, a nagy attrakció közeledik a félelmetes csúcspontához: Sándor egyik kezével elereszti a kormányt, s fehér kendőt terít a szemére; az iram valósággal arcára préseli a kendőt, látszik a szemöldök, az orr vonala, a motorzúgás elviselhetetlenné fokozódik, a motor szinte repül a levegőben, az egész henger remeg az elviselhetetlen iramtól, fönny, a perem tartóoszlopain remegni kezd a körbefutó villanyfűzér — a villanykörték váratlanul kihunynak, hirtelen sötétség, a motor felhorkan a mélyben, reflektorából fénynyaláb vágódik a falra, fölugrik a henger peremére, átvillan néhány arcon, megfordul, s iszonyatos motorbögéstől kísérve végigzuhan a deszkafalon. Csend. Kerek fényfolt a mélyben. Sikoltás.

Sásdiék lakása

Homályos fény a konyhában. István a lámpához közelíti az égő gyufát. A sercegő lang már szinte hozzáér a kanóchoz, mikor hirtelen megremeg István kezében a lámpaüveg, szeme kitágul, arca elszápad. Üvöltés.

ISTVÁN A cirkusz!...

Csörömpölés, a konyha sötétbe borul. István feltépi az ajtót, s kirohan. Kivágódik a kapu. István az utcára ugrik. Egy pillanatra tétozódik, majd rohanni kezd a főtér felé.

Borbélyműhely

Sápadt fény. Sásdi a meggyújtott lámpát komótosan visszahelyezi a falra, majd gondosan egy dobozba dugja az elhasznált gyufaszálat. Kezébe véve az ollót, fésűt, a vendégekre néz.

SÁSDI ... Szóval keménység kell kérem — nem filozófia!... Mert ugye, ott voltam én is a katonáimmal, s bizony hiába mondtam volna nekik... (Áttűnés)

Főtér

A sötét főtéren, vakító reflektorokkal, vijjogva száguld át egy mentőautó. Befordul a sikátorba — a vijjogás a keskeny utcácskában még jobban felerősödik.

Sikátor

A vakító reflektorfényben István zihálva fut a cirkusz felé. Ahogy az autó elhagyja, gyorsítani próbálja lépkeit.

A téren

A sötétség miatt nagy a kavarodás, mindenki igyekezne közelebb menni a hengerhez, hogy lássa, mi történt, de olyan nagy a fejetlenség, hogy szinte moccani sem lehet a teret ellepő tömegben. Zseblámpák villannak, izgatott kiabálás hallatik. A térre nagy vijjogással hirtelen befordul a mentőautó.

Az elakadt mentőautó a tömegben. A vezetőfülke és a betegkabin ajtóit nyitva: a kiáradó fény izgatottan hadonászó, vitatkozó embereket világít meg.

István tör utat magának. Kétségbeesetten kínlódik, hogy elérje a mentőautót. Néhányan felismerik, igyekeznek utat szorítani neki. Eléri az autót.

A cirkusz felől állók lassan elcsendesednek, összébbhúzódnak, de a hordagyvivők így is csak nagyon nehezen tudnak előre jutni. A tömeg tompán felmorajlik.

A mentőautó körül fehérköpenyes ápolók igyekeznek rendet teremteni; végre sikerül egy kicsit hátrább szorítani az embereket. István izgatottan áll az autó mellett. Néhány pillanat várakozás — az embergyűrű lassan szétnyílik, a hordágyvívők odaérnek az autóhoz, megemelik terhüket — a kabinból áradó éles fényben István döbbenetlen feledi fel a hordágyon anyja rémületbe dermedt, üveges arcát.

Bevágódik az ajtó, felbúg a motor, s a mentőautó vészes szirénázással kifut a térről.

Sásdiék lakása

A nappali-szoba ablakait nehéz, fekete drapériák takarják el. A szoba közepén felravatalozva az anya. A ravatal körül égnek a gyertyák. A szoba szinte zsúfolásig tömve koszorúkkal.

István lép be az ajtón. Megáll. Néhány percig csöndben figyeli a halott arcát, majd tekintete körbesiklik a szobában, a reprezentatív nagy koszorúkon, a méltóségteljes drapérián, a koszorúk elegáns szalagjain, melyeken ott ragyog, ott pompázik a rokon-családok neve: „Fájdalomtól megtört szívvel... az X család”; „Örökké siratni fogunk... a Z család”... és így tovább. István sorra elolvassa a feliratokat. Arcán fájdalmas gúny vonul át. A gyertyákra, majd ismét a drapériákra siklik tekintete: a kicsi, suta szobát teatrállissá, nevetségessé teszi a halotti pompa.

István lassan elfújja a gyertyákat, és sorra leszedi a ravatalról. Az ablakhoz lép; egy pillanattal tétovázik, majd félrehúzza a fekete drapériákat, és szinte ünnepléses mozdulattal, lassan kinyitja az ablaktáblákat. A kertre táruló ablakon túl valószínűtlenül békés, alkonyi fény. Az ablakpárkány roskadásig megrakva lehullott falevelekkel. A nap lassan ereszkedik a kertek közé.

Főtér

A cirkusz megpakolt társzekerai, lakóbodéi szépen fősorakozva mennek az úton. A cirkuszlovak egykedvűen ballagnak a temetési menet után.

Körben a főtéri kapualjakban és hirdetőoszlopokon megtépett plakátokat ráz a szél: „Jön a Rinaldo cirkusz! Holnaptól kezdve minden este várja Önt a Rinaldo cirkusz!” A lovak egykedvűen ballagnak a főtér macskakövein. A temetkezési vállalat kirakatában fekete-keretes gúszjelentés. Homályosan látszik a főnök alakja a kirakatüvegek mögött: komóto-

san szalonnázik. Az emeleti ablakok egyikében kövér macska tesped. A másikban felkötött kötényű, feketeruhás öregasszony, törlőronggyal a kezében mossa a koszos ablaküvegeket.

A lovak lassan kocognak a macskaköveken.

Az úton

A tömeg lassan hullámszik vissza a temetőből a város felé. A rend már fölbomlott, kisebb-nagyobb tereferelő csoportok baktatnak az úton. István előtt vihorászó öregasszonyok egy csoportja halad. Egy öregasszony: „A kisebbikből bezzeg nem lett semmi...”

A temetőkapunál

Sásdi, a pap s a felkötött karú Sándor lépnek ki a temetőből. Megállnak egy pillanatra. Sásdi még egyszer megrázza a pap kezét.

SÁSDI ... *Nagyon szép volt, kérem... igazán nagyon szép!... Teljesen elérzékenyültem, mikor beszélni tetszett...*

Sándor, aki finoman pénzt csúsztatott a pap zsebébe, hirtelen felfigyel apja szavaira; látszik, hogy csak most érnek tudatába a szavak. Iszonyodva apjára néz. Megfordul és hirtelen futásnak ered az arrább várakozó cirkuszkocsik felé. Még egyszer megáll, s gyűlölettel kiáltja apja felé.

SÁNDOR *Undorító vagy, érted?!... Undorító!...*

Sásdi és a pap értetlenül bámulnak Sándor után.

A folyóparton

István és Zsóka a fűben. Lágy szél fúj.

ISTVÁN *Csak egyszer tudnám megmutatni magam! Csak egyszer... de úgy, hogy értsen is belőle ez a város!...*

ZSÓKA *Na, mi az — végül te is csak bizonyítani akarsz? Vigyázz, mert ez a város sem akar mást: ő is csak bizonyítani akar! Hát akkor miért gyűlölöd őket?*

ISTVÁN *Nem azért gyűlölöm, mert bizonyítani akarnak, hanem azért, mert ők mindig csak a sikert akarják bizonyítani! Gyűlölöm őket, nem azért, mert itt mindenkinek minden sikerül, hanem azért, mert itt, aki bizonyítani akar, kizárólag csak olyan dologba fog bele, ahol eleve minden kockázat kizárt... Gyűlölöm őket, mert egy élet súlyát is csak győzelmekben képesek lemérni... Jaj annak itt, aki kitört — de sorsát nem vitte győ-*

Jónás György illusztrációi

zelemre!... Számukra a mérték mindenben csak ők maguk...

Zsóka, aki eddig moccsanatlan arccal figyelt, most lassan István felé fordul.

ZSÓKA *En sem vagyok megelegedve a sorsommal, de ha másra nem is, arra jó, hogy ha megszedülsz ettől a léttől, hát akkor legalább belekapaszkodhatsz.*

ISTVÁN A „van”, csak azért, mert kézzelfogható, még nem biztos, hogy több a semminél. *S épp ez a kétségbeejtő: belekapaszkodhatsz — de közben nem tudhatod, hogy nem zuhantál-e már régen le a mélybe...*

Zsóka fáradtan végigdől a fűben. A folyóparton csend van, csak a szél zörgeti meg néha a parti nádatokat.

Mellékutca

István baktat a sötétben. Tartásából, járásából csüggedtség árad. Utcakereszteződéshez ér. Eppen befordul, mikor kuncogás, nevetgélés üti meg a fülét a túlsó sarok felől. Odanéz: a sarki lámpa alatt hirdetőtábla, az alig eltávozott cirkusz plakátjával; a plakát előtt néhány kölyök ácsorog, háttal az utcának. Nevetés hallszik, majd István észreveszi a plakátra fröccsenő vízsugarakat; a kölykök versenyt pisílnék — ki tud magasabbra? A plakátról, a meg-megcsillanó vízsugarak alatt, bátyja életnagyságú portréja mosolyog a hideg fényben.

István lehajol, gyorsan néhány követ, göröngyöt kap a kezébe, s ordítva, hajtálgálva, rohanni kezd a túlsó oldal felé. A kölykök kerekét oldanak. István — átérve az úton — megáll az árok partján, szemben a néhány méterrel odébb levő plakáttal. Egy ideig szótlannul nézi bátyja lepisílt portréját. Keze hirtelen megrándul, s a markában szorongatott utolsó

göröngy nagy erővel a plakátba vágódik.

A találat-érte hirdetőtábláról deszkadarabok röppennek széjjel.

A város főtere

Vasárnap délelőtt. A teret — kisebb-nagyobb csoportokba oszladozva — varakozó, ácsorgó tömeg lepi be.

A főtér egyik sarkában nagyobb csoport, közepén csillogó versenykerékpárok mellett tíz-tizenöt trikós idegen áll. Beszélgetnek, nevetgélnek az emberekkel, majd nyeregbe szállnak, s büszkén, a tömeg csodáló pillantásaitól kísérve, izomdudorító mozdulatokkal karikázni kezdenek a főtér hosszában, s körben, a park mellett. Ahol elkarikáznak, a tömegben mindenütt elhal a beszélgetés, az emberek méregető tekintettel figyelik őket, majd még hevesebben folytatják a vitát.

Vitatkozók egy csoportja — öregek:

— *Na és, ha hivatásos sportolók? Nemcsak ezen múlik egy verseny — hanem az akaraton, kérem, az akaraton!*

— *Márpedig abból ebben a városban van elég!*

— *Na és az erőnlét, kérem, az erőnlét!... Hát főznek még valahol ebben az országban olyan tyúkhúslevest, mint nálunk?...*

— *Szóval, az nem létezik, hogy ne menjenek jól a fiúk!*

— *Hogy bár egy valaki ne menjen nagyon jól közülük!*

— *Végre meg tudjuk mutatni nyilvánosan is, hogy kik vagyunk mi!*

— *Szóval, az nem létezik, hogy ne közülünk nyerje meg valaki a versenyt!...*

A helyi temetkezési vállalat előtt, valamint a tér más, fontosabb pontjain nagy plakátok lógnak: „Vasárnap bicikliver-

seny a városunkban! Jelen lesznek a Győzelem-klub megyei versenyzői! Dolgozók! Kapcsolódjatok be a tömegsportmozgalomba!”

Kis asztalka mellett Balázs, a gyógyszerész ül. Az asztal mögött nagy tábla: „Feliratkozás”. A gyógyszerész a toronyórát nézi, majd saját órájára pillant — idegesen dobol ceruzájával az asztallapon. Integetni próbál a távolabb álló sportbizottsági elnököknek. Az nagy nehezen észreveszi, odamegy.

ELNÖK *Mi van, fiacsám?*

Balázs szó nélkül a papírra bök — a papír üres. Az elnök értetlenül bámul a papírra.

ELNÖK *Na, monddad már, mit akarsz?!*

BALÁZS *Még eddig egyetlen ember sem jelentkezett...!*

Az elnök arca először hitetlenkedővé válik, aztán eltorzul. Hirtelen megfordul, a legközelebb álló emberekhez rohan, s ordítva, kiabálva lökdösní kezd őkét. A kezéigébe eső embereket — asszonyokat, gyerekeket, öregeket — válogatás nélkül taszigálja a feliratkozó asztal felé.

Egyre több és több rendező, karszalagos felügyelő futkorászíki keresztül-kasul a tömegben. Megragadják az embereket, s taszigálják őket a starthely felé. A tömegben lassan elterjed a hír, hogy még eddig egyetlen jelentkező sincs a versenyre. Az emberek fejüket csóválják, nem akarnak hinni a suttozva terjedő hírnek.

Az asztalnál István jelenik meg. Szótlanul megáll a gyógyszerész előtt. Ránéz, majd tekintetét végighordozza a körbenállókon. Meglepetés.

BALÁZS *Mit óhajtsz, uram?...*

ISTVÁN *... Feliratkozni...!*

Balázs homlokán összeszaladnak a ráncok, szeme egy pillanatra megtelik csodálkozással, majd arca színt változtat, közelebb hajol Istvánhoz, hangját lehalasztja, s fojtottan súgja István felé.

BALÁZS *Nem szégyelled magad, te tróger — anyádat két hete temették el s máris komédiázol... Vagy téged még ez sem rázott föl?...*

A sportbizottsági elnök észreveszi, hogy valaki áll a feliratkozó asztalnál. Szaladni kezd Balázs felé. Odaér, meg sem nézi Istvánt, csak vállonragadja, s már húzná is maga után.

ELNÖK *Gyorsan, fiam, gyere gyorsan, máris késtünk!*

BALÁZS *... Ő nem vehet részt, elnök elvtárs, hiszen csak ideiglenesen tartózkodik itthon!...*

ELNÖK *Miket beszélsz, Balázská? Örvendjünk, hogy végre kaptunk valakit, s nem maradunk szégyenben!... No meg*

aztán ő is csak ennek a városnak a szülötte — nem igaz?...

Nevetve megragadja Istvánt, s lázas sietséggel törtet a starthely felé. Start! A lecsapódó zászló jelére a tömött kis mezőny elindul. A versenygépes, színes-trikós idegenek között szinte neveltségesen hat a néhány vasaltnadrágos, öreg kerékpárokon pedálozó férfi, akik — Istvánnal együtt — a várost képviselik. A közönség biztatásba kezd. A bolyból, hirtelen és váratlanul, arcán elszánt komolysággal, István válik ki. Minden erejét megfeszítve pedálozásba kezd.

Általános meglepődés, zavar a közönség soraiban. A biztatások hirtelen elhalnak. Mindenkit meglepett, hogy éppen István tört ki. Az emberek hőkenten forgatják ide-oda a fejüket. Néhányan hurrogni kezdenek. A trikósok a váratlan kitérésből felocsúdva ismét nyugodt, kényelmes pedálozásba kezdenek. Tisztában vannak az erőviszonyokkal. A többi vasaltnadrágos, István kitérését látva, szintén nekilódul: egy pillanat alatt pánikszerűen rátaposnak a pedálra, s nem nézve se jobbra, se balra, hajtani kezdenek utána.

A tömeg megmozdul. Látva a helyiek kitérését, ismét hatalmas biztatásba kezd. Mindenki ujjong, éljenez — alig várják, hogy a vasaltnadrágosok beérjék az előreszőköt. A közönség szinte uszítja a kis csoportot István után, úgyhogy mikor beérik, a biztatás, az éljenzés hatalmas tapsviharba csattan.

A trikósok nyugodt arccal, magabiztos tempóval tapossák a pedált. Csak feszülő lábikráikon látszik a félelmetes erő, melynek birtokában vannak. Gépeik könnyen, engedelmesen suhannak egymás mellett.

Hirtelen csend — az egyik vasaltnadrágos kifut az út szélére, s kicsit zihálva, de kényelmes mozdulatokkal lekászálódik a kerékpárról.

A mezőny hajt tovább, a helyzet változatlan — folyik az éljenzés.

Megint kifut valaki a pálya szélére. A közönség döböntet arccal nézi. Néhány méterrel arrább kidől a harmadik, majd a negyedik helybeli versenyző is. Zavart nevetgelésükön érzik, hogy egyszerűen megelégelték a biciklizést. A trikósok magabiztos csoportja elsuhan az egyenként kiszállott vasaltnadrágosok előtt. A tömeg tompán morajlani kezd.

István az élen. Arcán látszik, hogy igyekszik minden erejét beleadni a küzdelembe. Kitértőan tapossa a pedált.

A tömeg bizonytalanul várakozik. Aztán elhangzik az első biztatás István felé. Újabb követi. Egyre többen és többen kapcsolódnak be a biztatásba. A tömegben lassan úrrá lesz a lokálpatrióta

büszkeség. Mindenfelől hurrázás, éljenzés hangzik. A tömeg nem látja, hogy István fáradt és kimerült. Csak azt látja, hogy István elől van. Ahogy rója egymás után a köröket, és még mindig az élen van, az önmagával eltelt város ünneplése lassan a tombolásig fokozódik. Az emberek ugrálnak, a pár méterrel István után karikázó trikósokat mindenfelé csúfondórosan lehurrogják, mindenfelől éljenzés, taps, kiabálás hallatszik.

Az eksztázisig fokozódott örjögésben a halálosan elnyűtt arcú István befordul az utolsó előtti körbe. Hallja maga körül és maga előtt a pokolian zúgó biztatást, az emberek örült tobzódását a győzelemtudat adta büszkeségben; István befordul az utolsó előtti körbe, hallja, mint csap az egekig körülötte a láрма — utolsó erejét összeszedve felnéz, már nem hall semmit, csak látja a vonagló szájakat, testeiket — aztán agyát előnti a sötétség. A kormány megrándul, a gép elveszti egyensúlyát, átszalad az úton — a kerekék nagy csattanással nekivágódnak a főtéri park rácozotának. A halálosan kimerült István tompa puffanással lezuhan a poros kövekre.

A tömeg némán, földbegyökerezett lábbal áll a főtéren. Döbrent csend, aztán az első sorok óvatosan megmozdulnak, lassan megfordulnak, s aztán hirtelen, mint a zápor, elindul, nekilődül, egymást letipró tülekedéssel elkezdi rohanni, menekülni a tömeg hazafelé.

A főtér kiürült — csend és némaság mindenfelé. István lassan magához tér: fölemeli a fejét, körülnéz — a távolban

még látni egy-egy megfutamodott alakot, amint bevágódnak mögöttük a kapujatok. Minden csendes és kihalt, csak a tér magánya s a teret beborító macskakövek kopársága él.

Ebben a koradélutáni órában teljesen váratlanul harang kondul a város felett. Hangja egyre erősebb, egyre határozottabb — egyre sürgetőbb. A harangzúgás lassan birtokába veszi a kiürült főtér.

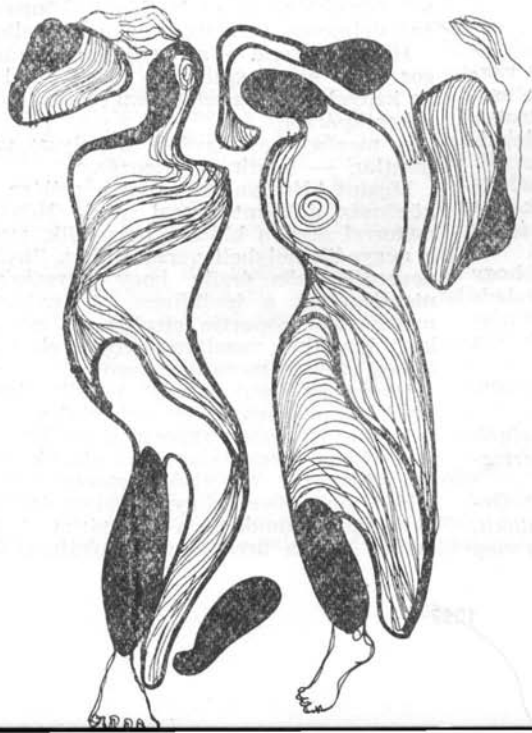
István föltápáskodik, leveri ruhájáról a port. Fáradtan emeli tekintetét a templom felé. A harangzúgásban egyre fönnebb és fönnebb kúszik pillantása, majd megállapodik a már magától himbálózó harang háttérében álló Zsóka alakján. Zsóka a harangozástól kifulladás, boldog zihálással integet István felé a toronyablakból.

István egy ideig fáradtan nézi, majd melegség önti el, vonásai meglágyulnak.

Fölemeli a kerékpárját. A lány felé intve, lassan elindul hazafelé. Arcán mosoly van, s ezen a mosolygáson át néz szelíden, és mégis valami természetes keménységgel arra, a hirtelen fölbukkanó öregemberre, aki egyre közelebb jön feléje a macskaköveken, akinek arcán a meggyötörtség és az elkinzottság kifejezése mellett is van valami, valami tiszta bizalom, s aki egyre közelebb és közelebb ér hozzá a macskaköveken.

ISTVÁN HANGJA Apám, magamhoz emeltem őket a vereségben...!

Válasz nincsen, csak a közeledő léptek hallszanak egyre erősebben a macskaköveken. A szél hirtelen végigsöpör a szemetes főtéren.

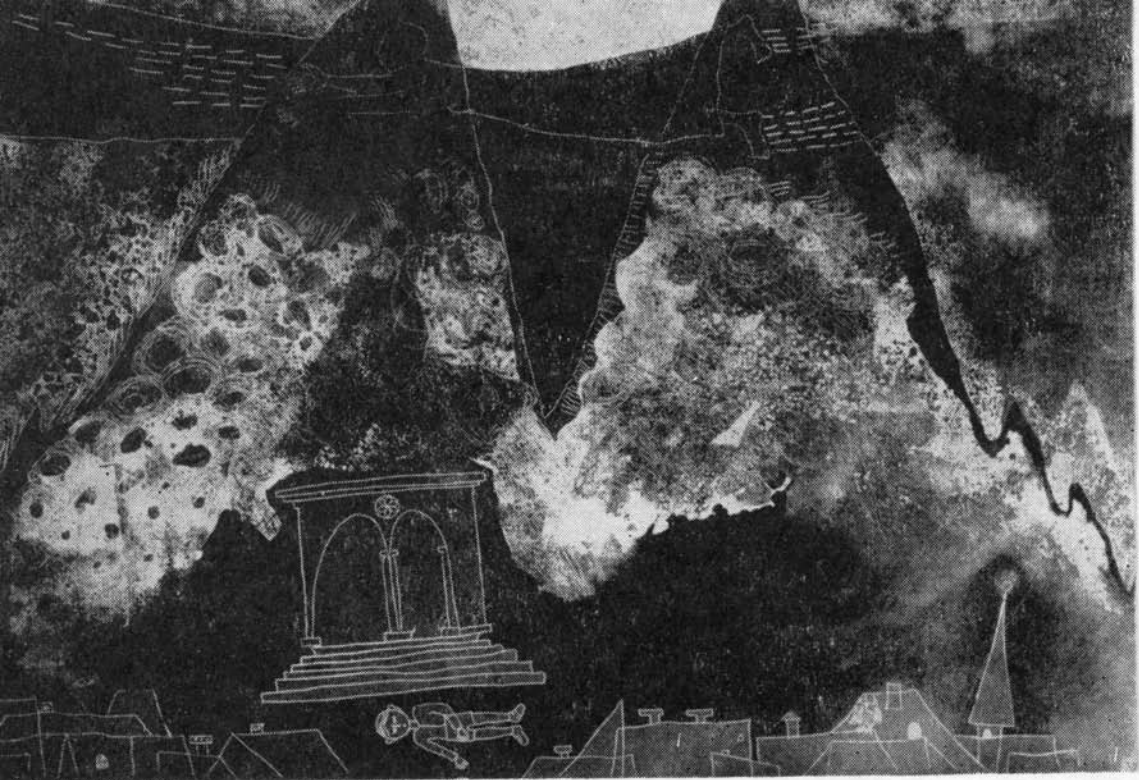

Szabó Zoltán rajza

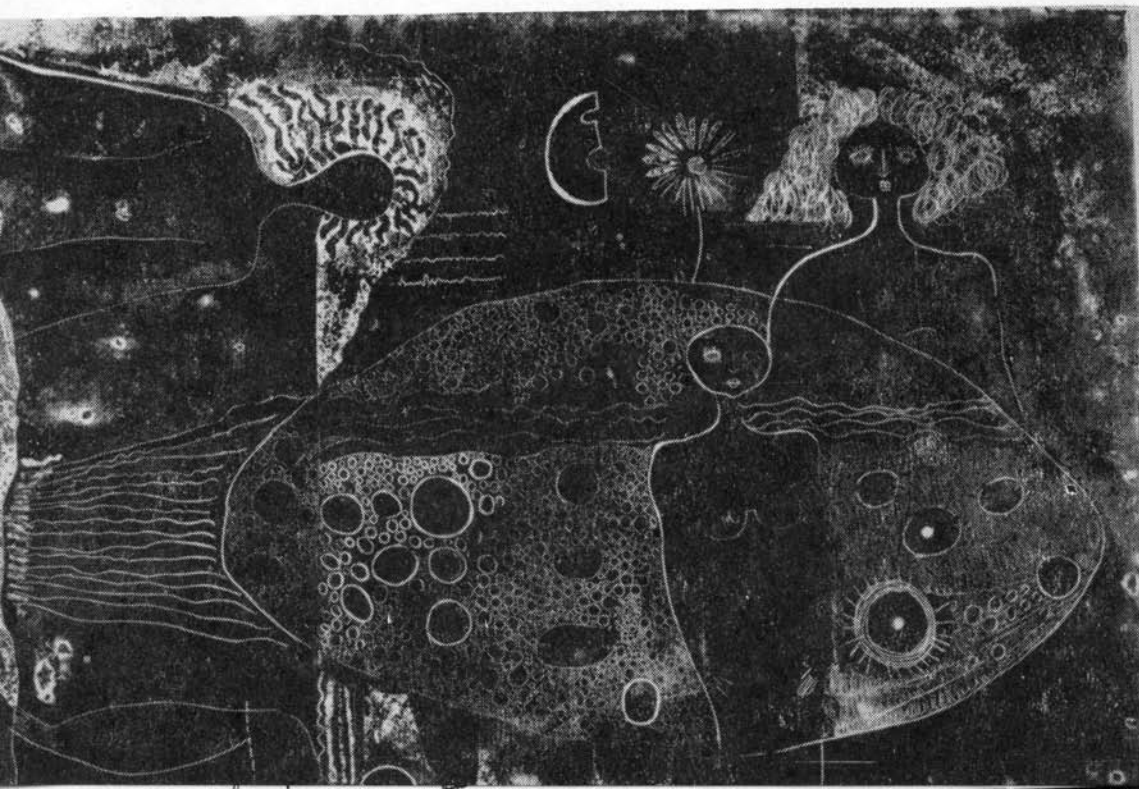
1. Bencsik János: Oltár

FIATAL KÉPZŐMŰVÉSEK

2. Kőpác Mária: Hajnali bombázás

3. Kőpác Mária: Szent Anna-tó

Az első szavak

HRISZTU BÁLINT

A diákoknak, a „Garabonciás“ szerzőjének, s annak, aki még diák maradt.

Diák

Császkál

úttalan utakon
a frisszemű,
a virgonc,
az autótlan,

ki meg-meglép a harmadosztályú vendéglőkből,
a pénztelen nyavalyás, kopott farmeres,
zsernyákokkal vesződő borbély-allergiás,
szűk manzárd-szobás, kicsit ál-hippi, ál-bitnik
ki nem is tud lenni vérbeli,
mert összetéveszti, mikor éhes

és mikor szerelmes,
hiszen úgy lüktet gyomrában
az a dög ideggombóc;
néha elvek és álmok gyötrik szegényt,
majd beledöglük

(de aztán rájön: minden elv kicsit méreg is,
és hogy megvan már az Új Biblia)

és közben az ez van, ez van
csípi, mint a bolha —

lépne kövérebb holnapba,

mikrofon-fülével
gyűjt libegő híreket,

kémiás orrával

szagokat, hogy Valóság Gordiusz-Csomót
bogozzon,

míg bele nem fájdul a feje,

hogy aztán fújja, fújja

magának és másoknak,

hogy nem vagyok szemétkosár,

sem köpöcsésze, sem közvéce,
és hogy ne

ne

ne

légkalapácsoljatok a fejembe;
de hajnalban újfent nekiáll,
és bogoz, bogoz
Valóság Gordiusz-Csomót
a diák: a diák: ki
nem adja meg magát

MÁTÉ IMRE

Világraszóló

Az emeletek tavaszába nőttünk
magasság-játék ül a szemünkben
naponta liftes szerelmet járunk
gondolatunkhoz simul a távol
nincsenek tört-edény pillanatok
hajnal és alkony között
ma így élni világraszóló
irigyelheti a földszint
pár lépcsős mosollyal sorsunk
megőrizzük magunkon a nyugalmat
fehér ing-lobogóval
erkélyeiden Huszadik Század.

SZABÓ ISTVÁN

Feltámadás verssel

Lejtős sírhantok közt ködöt osztogattak
magam pedig fekvve koporsó fenekén
verseim mellettem koporsó fenekén
egyik lábam mellett állott Péter Sándor
mint székely kopjafa bögözi barátom
másik lábam mellett avasok táncosa
avasok táncosa juhos Jures Kornél
bal vállamnál gyászolt vidám Farkas Ernő
katonacimbora bajból kiségitőm
jobb vállamnál állott kicsi Péntek János
varratos gúnyában körösfői mester
magam pedig fekvve üveg koporsómban
verseim mellettem üveg koporsómban
látjátok feleim
nagy volt meghalt
nagy lett
keresztelő papok ilyen fosztogattak
engem fosztogattak könnyet osztogattak
lejtős sírhantok közt kereszttek könnyeztek
nagyságom siratták könnyük kövé lettek
kötelet kötöztek rostja selyemmé vált
igazi legények álltak hitetlenül

igazi legények álltak csak hitetlen:
egyik lábam mellett állott Péter Sándor:

kelj fel kelj fel Pista
kopjafám csak dísz itt
apád udvarába
négyen hazaviszünk

másik lábam mellett juhos Jures Kornél:

elveszett a nótám
bocskorom kopott már
nincs pénzem táncolni
ezt gyászolom hidd el

bal vállamnál állott vidám Farkas Ernő:

Petrozsényből jöttem
tárnamély lett siruk
őket együtt sirjuk
gyere haza innen

jobb vállamnál állott kicsi Péntek János:

mintás mellényemet
otthon hagytam volna . . .
anyám sírja búsít
apád udvarába
téged haza viszünk
világ örömére téged
haza viszünk . . .

Lejtős sírhantokra napfényt osztogattak
koporsóm födele leolvadott rólam
hosszú-nagy némaság pattant el a számról
futamodtak vének palástos papokkal
nagyságom eltűnt a lábító vakokkal
egyik lábam mellett a székelő kopjafa
másik lábam mellett avasok táncosa
bal vállamnál vidám katonacimborám
jobb vállamnál szorgos körösfői mester
s a feltámadásra verset énekeltünk
s a feltámadásra verset énekeltünk
világ bánatára világ örömére.

SÜTŐ ISTVÁN

Berzsenyi emlékére

*Könyökre
dőlvé*

Költő!

Körültopoglak, mint elárvult
apját a gyermek;
vasnehéz szótlansággal
magad miért büntetted?
Inkább jajongva-jajongtál volna,
a sebet, a fájdalmat
kitárva,
kizárva
a világba;

szikrázott volna föl a szó
a szádban,
s erek gyújtózsínorán átfutva,
kigyúlva,
akkor
országos nagyra robban a szíved!

De nem!
Ott ülsz most is
a világ egyetlen diófája alatt;
asztalodon telt, ihatatlan pohár,
köves kenyér;
az idő nem múlik,
sűrűsödik,
s te mondod, mondod könnyökre dőlve:
„Az ember a nyűgeit maga vállalja!”

SZABÓ KATALIN

Szamosparti monológ

Szeretném, szeretném magamnak a Szajná-t,
de csak a Szamos,
csupán a Szamos;
zajlik a víz fémesen, csillogón,
összehullnak jég-jajú formák,
szemem fényesedik, mint tavasszal az ágak,
magamnak tilalomként próbállak,
makacsságom naponta mozsárban összetöröm,
ez lehet, már csak ez lehet öröm,
jó nekem így, önnön teherként,
újra teremtem magamban az asszonyok
minden évszázados rettenetét;
zuhog, zubog a víz,
várok, mint aki mégis hisz, pedig undorodom,
aki újra leszek, s aki voltam, nem tudom
másképp védeni magam, — holtan —
zuhog, zubog a víz,
állok, mint akit idecövekelt a tiz
parancsolat, s bizonygatom: még senki így,
senki ilyen keményen, s beszélnek hitről,
kiállásról, de csak azt kérdem: dolgaink
értelmére, ha van, ki tanít meg engem?

LÁSZLÓ GYÖRGY

Mélyen

A várakozás vaksi köve
ismét behullt tányéromba,
menj csak utadon,
nem jajdul fel üresen maradt széked
többé az asztalomnál.
Holtrészegre iszom le magam,
vértelen mámorban hanyatt
fekszem az utcán,

autókerekeket csalogatok,
s ősi hangulataink tántorognak felém,
menj csak,
éjfélutánra fordul az idő.

PETHŐ LÁSZLÓ

Színházban

Csak én voltam
és a díszletek.
Gépiesen tapsoltam.
Aztán gyorsabban
egyre gyorsabban.
Forró tenyeremből
lángok csaptak ki.
Leégték a díszletek.
Nem tudtam elszaladni.
Beugrottam a sűgőlyukba.
Ott is tapsoltam bolondul.
Szavak pattogtak körülöttem:
gyorsabban . . . lassabban . . .
hurrázz . . . hallgass . . .
sírj . . . kacagj . . .
s kezemben parázzsal
sűgtam magamnak:
ugorj . . . repülj . . .
magasra . . . magasabbra . . .
a sűgőlyukak fölé.

DAVID TIBOR

Egy kép a világról

Nem hiszek azoknak
kik útjukat a céllal mérik,
sem azoknak, kik
úttal mérik céljukat.
Az út és cél
szilárd, kemény
igazában kegyetlen,
mint a dolgok lényege.

Távolságokból áll a világ,
szennyből, hinárból, s ami kissé
könnyebb, az már gyanús.
Én nem hiszek annak sem, aki kimondja:
„Szép az élet“, mert a szép
bennünk van, meghal és újraéled.

A világ egy nagy akarat,
és kérd meg,
hátha befogad téged.

WELCZER VERA

Félelem

Halni visszük a Napot.
Tömjén helyett majd
kilótt töltények jóvátehetetlen
szaga kígyózik gyászoló fejünk felett . . .
Éhes ujjunk sóváran hiába
kapkod majd az egyre jobban
fonnyadó fény után;
csak nézzük: egy falánk, baljós árnyék
hogyan töri púpos szorongássá
a mosolyt.

TÜZES BALINT

A záporról

A zápor nyárinak indult.
Valószínűleg
nem tudta, hogy lent
ősz van . . . és ezért
beállt köpenyeg-forgatónak.

SOLTÉSZ JÓZSEF

Árvíz után

egy hitetlen bozótban
befelé fordulva
háttal a falnak
duzzog a feszület
a kis nádtetős házak leborulnak
térdreerogyott faluvégen
küszöb-iszapba fojtom léptem
szürke keszkenő az ég
botomra tekerem
s töröm a hangodat
mindennapi kenyérem

GARDA LÁSZLÓ

Dokumentum

Máról holnapra nem csengetett az óra.
Reggel ijedt, kipattant szemek
lesték a hajnalt
kakasszóra várva.

Fütyörészve, mint a szél,
víg emberek ödöngtek
a sétány roppanó kövein
és fütyöltek.

Máról holnapra jöttek,
mikor mi felakaszkodva,
a sétány jáiról fityegve
döngicséltük azt
(amit most le akarok írni),

*a nagy csikorgó vaskapukon
száraz lelkek citeráztak,
míg mi rúgtuk a rongyot
a sánc szélén.*

(Ahol már akkor is csak kamilla virágzott.)

*Persze, tudom, ez az, amihez nincs jogunk.
(Mit tudunk mi?)
Ez akkor volt, mikor másnap
reggel nem csengetett az óra,
és a beidegződött szemek
mégis kinyílottak.*

*Amikor vígan füttyörészve
sétáltak a parki fák alatt
a halál huszárai
frakkban és keménykalappal.
(Ahol a kamilla most is virágzik.)*

Átváltozás

Almaim vannak — még kisgyerek koromból is — ezekre olyan pontosan tudok visszaemlékezni, mintha csak ma éjjel álmodtam volna őket; ilyen álmom volt jópár héttel ezelőtt a szivárvánnyal is. El akartam mesélni a sportrepülő kollégáimnak, de aztán mégse meséltem el soha, pedig nagyon sokszor eszembe jutott...

Most meg vagy öt perce repülök és látom a szivárványt! Éppen most ne jutna eszembe az álalom? Nevetek rajta. Látom magam, ahogyan álomban is ülök a vitorlázó-gépben — akárcsak most — és egyszer csak megpillantom a szivárványt. Most is emlékszem, hogy meglepődtem álomban, amint egyszer csak előbukkant a szivárvány. Bámultam rá és közben hülye gondolataim támadtak, hát azokon muszáj nevetnem. De az még a jobbik eset, ha az ember az álmai miatt kacagja ki magát, nem? ... Álomban az volt az első gondolatom, mi lenne, ha megpróbálnék átrepülni a szivárvány alatt... Ez azért volt nagyon komoly, mert furcsamód hittem abban a néphitben, mely szerint az, aki átrepül a szivárvány alatt, ha fiú, lány lesz belőle, és fordítva. Ma se tudom pontosan, honnan származik ez a mondás, de álomban nagyon hittem benne. De ez még nem is volna annyira nevetséges, hiszen az ember bármit elhihet álmában, azon kell nevetnem még most is, hogy milyen hülyén viselkedtem, meg miket gondoltam akkor a vitorlázóban, mintha nem is én lettem volna... Először csak nevettem álomban is: mi lenne, ha egy férfi is ülne velem a gépben, átrepülnék vele a szivárvány alatt, ő már csak arra eszmélné, hogy lány... Persze egy olyan férfit lett volna jó erre a repülésre kiválasztanom, akin éppen bosszút akarnék állni... Mert egy biztos: nemcsak álomban, de mindig, gyerekkorom óta sajnálom, hogy nem fiúnak születtem, és akkor, kacagnom kell azon, mennyire komolyan tudtam venni, ott álltam a nagy lehetőség előtt: csak meg kell próbálnom átrepülni a szivárvány alatt és teljesül az álalom... De én ahelyett, hogy rögtön nekivágtam volna, gondolkodni kezdtem, lelkizni, van-e elég „okom” arra, hogy kihasználjam a nagy lehetőséget, hiszen csak úgy lenne nagyszerű fiúvá válni, hogy fiúként lányt szerethessem, ha már lányként megismertem volna a teljes odaadást... Igen, pontosan emlékszem, ilyen giccsesen fogalmaztam, nem is tudom, legalább gondolatban miért nem mondtam ki durvábban, de most nem ez a lényeges, hanem az, hogy annyit nyavalyogtam ezen, annak ellenére, hogy olyan nagyon

rég dühöngök azon, hogy közel húsz évvel ezelőtt véletlenül lánynak születtem. Ráírták egy csecsemőre, hogy nőnemű, és ezzel kész... S akkor végre csak át kéne hogy repüljek a szivárvány alatt és... De én inkább lelkizni kezdtem azon, helyes-e megpróbálnom, aztán gyáván gyorsan a repülőtérré fordítottam a gépet, hátra se mertem nézni, mintha féltem volna, hogy meg-gondolom magam, emlékszem, nemcsak álomban izzadtam meg, mikor felébredtem, a hálóingem is vizes volt, de aztán mégsem nyugodtam bele e gyáva döntésembe és azon kezdtem töprengeni, visszafordulok s átrepülök mégis a szivárvány alatt; ilyen tudtam én lenni álomban, ilyen határozatlan és nevetséges, végre döntöttem is, és hirtelen megfordítottam a gépet... Először azt hittem, idegességemben rossz irányba fordítottam a gépet, mert a szivárványt sehol se láttam, pedig amikor néhány másodperccel a döntésem előtt hátra-pillantottam, még ott volt...

Az álom itt nem végződött be, egész éjjel csak azt álmodtam, hogy naponta repülök legalább egy-egy órát, de többet soha nem találkozom a szivárvánnyal...

Most pedig valójában itt van előttem a szivárvány, és biztos vagyok benne, nem álmodom, nem is kell hogy megcsípjem a karom, elég bizonyíték erre az, hogy mosolygok az álombeli szivárvány-ügyön, itt van hát most előttem az a híres szivárvány, amely miatt álomban annyit nyavalyogtam. Most legalább megmutatom álombeli önmagamnak, hogyan kell nevetve átmenni a szivárvány alatt. Igaz, hogy most nem veszem komolyan szivárvány öfelségét, mégis átrepülök alatta a játék kedvéért...

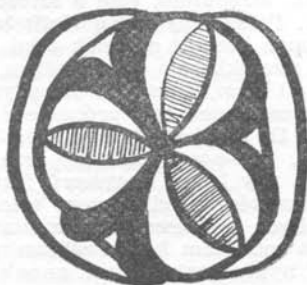
Érdekes így a gépből nézni a szivárványt: nem tűnik közelebbinek, mégis jobban szeretem innen nézni, látszanak a kis részecskék benne és remeg a levegőben. Nem tudok figyelni semmi egyébre, csak a szivárványra, és repülök feléje, hogy átrepüljek alatta. Nagyon megbámulom a szivárványomat, ez mostmár az én szivárványom. A színei nem különülnek el eléggé egymástól, az egyik visszatükröződik a másikban, mintha mindegy lenne neki, néha meg úgy tűnik, mintha a kék színt úgy akarná megspórolni, hogy az ég természetes színét magába olvasztja, mintha egy kicsit túl sok kék volna benne; kíváncsi vagyok, ha még közelebb kerülök, változnak-e majd a színei? Furcsa, hogy még egyik kollégám se mesélte, mit csinált, mikor szivárvánnyal találkozott a levegőben, pedig sok öreg pilóta van itt, s lehetetlen, hogy ne találkoztak volna szivárvánnyal és olyan élmény innen fentről megfigyelni a szivárványt, hogy szinte lehetetlen nem élményről beszélni róla... Tulajdonképpen nagyon keveset tudok a szivárványról, ha leszállok, bele fogok nézni a fizikakönyvbe, mindent kell tudnom róla...

Hogy be tudtam ijedni álomban egy szivárványtól, de jó, hogy legalább most tudok nevetni, hangosan fogok kacagni, amikor a gép áthalad alatta, már mosolygok is, már nagyon közel van, mindjárt hangosan fogok kacagni is, már a szivárvány árnyéka a gép orrára vetítődik, mintha árnyékával ketté akarná szelni a gépet, még pár másodperc, s az árnyéka is mögöttem marad, már hangosan nevetek...

*

Az utolsó pillanatban rántottam félre a botkormányt. Mikor kiszálltam a gépből, remegtek a lábaim.

Abafáy Csillag

Mai fiatalok

Közel másfél évtizede kísérletezik a Korunk azzal, hogy új, fiatal erőket fedezzen fel és mozgósítson, állítson be az írásbeliség mindent jelentő — az egész életnek elkötelezett — munkájába. Szórványosan mindig is akadt fiatal munkatárs, csoportosan azonban legelőször az új irodalmi nemzedék jelentkezett, abból is a költők az élen. Jó-jel volt, hiszen a gondolati líra kibontása egész szellemi életünkre hatott serkentőleg.

Maga az ifjúsági sajtó frissült fel leghamarabb, s nem resteltük kimondani, hogy az Ifjúmunkás tartalmi és formai meggazdagodása az elmúlt években saját „öregedésünkre“ figyelmeztetett. Egy újabb hullám már a sajtót és a színházat hódította meg. Napi- és hetilapjaink szinte abban az arányban váltak korszerű társadalmi hatótényezővé, amilyen mértékben az egyetemekről és főiskolákról kikerülő új elemeket magukba szívták, s nemcsak a „nagy“ színházakba tört be az új nemzedék, hanem saját ifjú-színpadjain is újat hoz magával. Mégis: a tudományosság még mindig vár — kivételektől eltekintve — ifjak-leányok előtörésére, a termékenyítő zöldárra. Itt, ezen a kényes szakaszon, kellett közvetlen érintkezésbe jutnunk a diáksággal.

Természetesen könnyebb volt, hamarabb is jelentkezett a kitekintés a nagyvilágba, a tapasztalatgyűjtés híranyagból, a mindenünnen érkező információ-özönből. Eltűnt is vele, különben járt-kelt a divat is a maga kósza következetlenségeivel, pillanatnyi sikereivel. A józanabbak, a közéletben itt és most helytállani készülnők azonban hamarosan a fiatalok sorában is belátták, hogy belülről, a népi szükségletek felől, a sajátos nemzeti és nemzetiségi feladatok, a szocialista állami lehetőségek számbavételével, adottságainkból és körülményeinkből kell a korszerű életeszemélyt és életformát kialakítaniuk. Így születtek meg országszerte az új diáklapok, románul, két-három nyelven, magyarul, s itt találkozott a Korunk a maga új munkatársaival, immár nemcsak a szépirodalom, hanem a bölcséleti gondolkodás, a társadalomtudományi elemzések és a természettudományos világkép, az alkalmazott műszakiség, a közéleti tájékozódás és cselekvés mezőin is.

A Korunk diák-munkatársainak első közös termését adjuk itt át a közönségnek. Válogatásból adhatunk: számos kézirat közül bocsátjuk útnak az első — magáról az ifjúságról szóló — összeállítást. Ami talán a legfeltűnőbb, az a fiatalok önelemzése a konkrét kisközösségi szociológia fokán, melyben egyaránt jelen van a kutatás tudományos tárgyilagossága és az el nem idegenedett, a saját felelősségéből kiinduló új romániai magyar nemzedék alanyi célvállalása. Így is van rendjén. Eleget beszéltünk — a legjobb világanyagot közvetítve — a keretekről, el kellett jönnie az új hullámnak, hogy gyakorlattal töltsse be az elméleti sémákat, sőt azokat át is alakítsa, alkalmazza a hazai körülmények szüksége szerint.

Akármilyen elvontnak is tetszett a fiatalok líraisága, az új költészet gondolati és formai robbanásából valójában az öntudatraébredés szólt: harc az elidegenítő szokványok, laposságok ellen, a kívülről kölcsönzött divatok leve-tése és tulajdon erőforrásaink megnyitása a jövő felé. Ebben a lírában — a „Forrás-nemzedék” exhortációjában — a szabad egyén felelőssége, a szerelem szépsége és a család alkotó embersége, a nemzetiségi önvállalás és a román néppel való egyenrangú testvéri együttélés, a hagyományokból táplálkozó hazafiság s a szocialista humanum teljes nemzetközisége cikázott fel, s ez meg is felel annak a kelet-európai ifjúság-típusnak, mely akarhat jobbat, ítélkezhet hibák felett, de nem eshet természetlen anarchiába, nem révedhet egy önző elit, az önmagáért való értelmiségi sznobság mákonyába, mert nagyon sok és nagyon nagy emberi feladat várja e tájon.

Erre a lírai előjelzésre kapcsolódik rá fiataljaink új publicisztikája után most a társadalomismereti jelentkezés. Örvendünk annak, hogy az új szociog-ráfia a maga elődeire is hamar rátalált, felfedezvén a régebbi ifjúsági mozgal-mak népszerű irányvételét, s megfelelő bírálattal hozzá is tudja adni a maga mai többletét, megkülönböztetvén magát tőle. És írjanak bár magukról, egy-egy egyetemi városba kereteződő művész-kulturális lehetőségeikről (és hiá-nyaikról, fogyatékosságaikról), zenei káoszukról és kibontakozó népi-modern színtézisükről, új lapjaik erényeiről és gyengéiről: az egyszerű tényközlésen átít az új igényesség.

Szerkesztőségünk az itt közlőteken kívül még közlésre váró szaktanul-mányok — filozófiaiak, történetiek, néprajziak mellett reál-tárgyú írások — ismeretében, azokkal együtt mérlegeli a mai fiatalok felvonulásának jelentő-ségét, s így az olvasótól nemcsak az első elismerést, hanem a következőkre előlegezett türelmet és bizalmat is kéri. Fokozott figyelemmel biztosítunk ezentúl helyet ennek az ifjúságnak, mely sok lelki tusakodás, nem egy kiállt válság, kritikái viharzás és szenvedélyes viták után ért el és érik egészsé-gesen a jövő vállalásáig. Úgy érezzük, mi „öregék” sem élünk hiába. A fiatalok növekvő önismereti törekvése, konkrét népszolgálatra és mindezek javára való humanista hite, korszerű tudományossága, világszintű tájékozó-dása immár magasabb fokon, szocialista teljesedésben ígéri mindazt, amiért kezdeti falukutatásunk, a forradalmi ifjűmunkásmozgalom, a Vásárhelyi Talál-kozó minden értelmiségi irányt a munkásság és parasztság oldalára hívó kiáltványa s a felszabadulást követő Móricz-kollégista „szabad ifjúság” küz-dött, a maga ma már egyoldalúságaiban bírálható módján. A tudatlanságból az elvidékiesedés, a csak-tudásból az elidegenedés veszélye tátogott e fiatal-ságra, s mindezzel szolgálalkúság járt volna (akár a vak alárendelések, akár a magányosságba fulladó klikk-elszigetelődés folytán), ami azonban a fiatalok-kal való együttműködésből eredményként kiütöközik, az meghaladja ezeket a veszélyeket, s alkotó-cselekvő történetiségében láttatja már az új erők közélé-tiségét: a rájuk háruló társadalomépítésben, tudománytermelésben, szép em-berségben.

Balogh Edgár

Az egyetemi felvételtől a szakmaválasztásig

A fővárosi egyetem vezetőségének védnökségével a Nevelés Nemzetközi Éve alkalmából Bukarestben rendezték meg az európai egyetemek rektorainak tanácskozásait. E kiemelkedő esemény jó alkalom az évszázados stabilitásnak örvendő egyetem gyökeres átalakulásának megvilágítására.

Annál is időszerűbb ez, mivel az utóbbi évek nyugati diákzavargásai legtöbbször a probléma egy-egy sajátos oldalát érintették, és így az adott ország konkrét társadalmi viszonyait tükrözték. Ezért az a felfogás alakult ki, hogy az egyetem válsága csupán konkrét társadalmi vagy még pontosabban — politikai válság. Ez a nézet nemcsak hibás, hanem káros is, mert az egyetem jelleménél fogva nem alkalmazkodhat csupán az adott társadalmi helyzethez, hanem elsősorban az átfogó és általános civilizációs irányzatot kell szem előtt tartania. E térhódítás fő motívuma a tudományos-műszaki forradalom, melyről már tudjuk, hogy velejárói még a gazdasági élet területén sem láthatók kellő tisztasággal, nemhogy az amúgy is bonyolult kulturális miliőben. A civilizáció jelenlegi állapotát éppen az jellemzi, hogy az élet valamennyi területét magával ragadja, integrálja. A társadalmi szerkezet valamennyi eleme szinte közvetlen funkciót tölt be a fejlődés egységes folyamatában.

*

Az egyetem intézményét a legtöbb bírálat elavult belső szerkezete miatt érte. Ez korántsem azt jelenti, hogy a vélemények egyöntetűek. A legoxfordibb konzervatívizmustól a legamerikaibb nonkonformizmusig a megoldások száza ismeretesek. De mielőtt az egyetem szerkezeti orvoslásának konkrét módozatait taglalnók, vizsgáljuk meg a válságot kiváltó tulajdonképpeni okokat.

Véleményünk szerint a szelekció gyakorlatának elavult formája e régi struktúra legnagyobb hibája. Nemcsak az egyetemet, hanem az egész oktatási rendszert jellemzi az anakronikus kiválasztási forma. Találó példa erre Ștefan Milcu akadémikus tapasztalata egy felvételi vizsga alkalmával: „Azokban az években, mikor a bukaresti Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet rektorátusát vezettem, a felvételi vizsgára nem kötelezett vörös diplomás jelentkezők megismerésére a beszélgetés módszerét alkalmaztam. A felvételi vizsgát valósággal megszüntette a jelentkezők számbeli aránya. Nagy meglepetésünkre, a jelentkezők figyelemre méltó számánál kiderült a középszerűség, a szellemi kiforratlanság, az igazi érdeklődés hiánya az orvosi szakma iránt“ (*Forum*, 1970. 5).

Az Európában érvényben lévő gyakorlat ez ideig képtelennek bizonyult a szelekciót az oktatási folyamat belső feladatává tenni, megszüntetni az év- vagy ciklus-záró és felvételi vizsgák egyeduralmát. Ez a gyakorlat a diák egyéni lehetőségeit szem előtt tévesztve előnybe helyezi egy átlagos színvonal elérését és megerősítését. Az egyetemen ez a helyzet abban nyilvánul meg, hogy nincs különbség a jól vizsgázó és a tehetséges hallgatók közt. Ez mindaddig így is marad, míg az egyetem oktatáscentrikus, és a szerepkörök gondosan kidolgozva elhatárolódnak. Az elemi és középiskolában érvényesülő *pedagógia-klimát*, mely nem tűri az egyéniség lehetőségeinek a program előírta határokat és kereteket meghaladó fejlődését, bizonyos fokon átmentik az egyetemi oktatásba. A hallgató aktívan nem vesz részt a tudományos életben, hiába egyetemista. Ez az egyetem lezárt ismeretekről informál *ex cathedra*, és a szeminárium „jó“, ha lereagálja a kurzuson hallottakat. A félévi vizsga pedig próbára teszi a diák adatbefogó képességét. Erre az általános helyzetre célozva E. Lupalus, a clermont-ferrandi egyetem rektora megjegyezte, hogy „ismeret-adás helyett a diákat ezek megtalálására kell készíteni, arra, hogy

katasson, hogy kérdései merüljenek fel. Másképpen mondva, *módszert kell kezébe adnunk*, mely felfedezésre vezet. Az értékeket hiba rátukmálni a diákra; feladatunk rávezetni felfedezésük útjára“.

Altalánossá és elkerülhetlenné vált az egyetemi felvételi vizsga a tovább tanulni akarók számszerű növekedése követelményeként. Ez várható volt, márcsak a középiskolai oktatás méretei után ítélve is. De talán egy alaposabb szakmai orientáció (a szelekció jelenlegi rendszere ezt eleve kizárja) megóvna sok érettségizettet a hamis képzelgéstől. A felvételi vizsgák jelenlegi formája legalább két okból is kifogásolható. A felvételi vizsga eleve hátrányos helyzetbe hoz több felvételizőt személyiségi tényezők befolyása miatt: azonos feltételek közt, de egyenlőtlen eséllyel induló jelöltek kiválasztása egyetlen kritérium alapján nem válik sem az egyetem, sem a társadalom hasznára. Ștefan Milcu akadémikus ugyanilyen értelemben teszi fel a kérdést: „Hogyan valósítható meg (a jelenlegi körülmények között) az egyetemre jelentkezők kiválasztása oly módon, hogy a felvételi vizsga lényegtelen körülményeitől gátolt, különben tehetséges jelentkezők ne szenvedjenek hátrányt? Hogyan minimalizálható az általános műveltséggel nem rendelkező, de ismereteket jól memorizáló képzészerűek behatolása?“ Javaslatát az adott körülmények között kézenfekvőnek találjuk: a felvételi vizsgák „szükségesen információs, tehát elsősorban memórián alapuló jellegűek, és ez, a jelentkezők életkorát szem előtt tartva, csak a személyiségvizsgálat bevezetésével javítható. A modern pedagógia már mindazokkal az eszközökkel rendelkezik, melyek lehetővé teszik a képességek, intelligencia és a szakmaválasztás motivációjának a felfedezését. A felvételi vizsga összetevőinek — információs és személyiségismereti — szétválasztása megvalósítható számítógépek segítségével. Ily módon lehetővé válna a gyors, pontos és nagyon tárgyilagos felvételi vizsga“ (Forum, 1970. 5).

Nem kevésbé figyelemre méltó az a tényező sem, hogy a felvételi vizsga sikere után a hallgató további választási lehetősége minimálisra vagy zéróra csökken. Felvetődik a kérdés, milyen anyag- és önismeret alapján választott egy életre szóló szakmát a középiskolás fiatal? Mi a bizonyíték arra, hogy motivációi nem változnak meg időközben? Milyen szakember válik egy agyonszakosított, de legjobb esetben is csak közömbös diákból? Való igaz, hogy a diákok létszámát — nagyon helyesen — a nemzetgazdaság szakember-igénye határozza meg. Meggyőződésünk, hogy kellő szakma iránti vonzalom híján a társadalomnak több kára, mint haszna lesz az illető szakemberből. Megoldást itt csak a szakoktatás széles alapra helyezése nyújthat.

Ugyancsak sokat vitatott probléma a tudomány helyzete az egyetemi oktatásban. A tudományos-műszaki forradalom követelményei világosak e téren: az egyetemnek alkotókat kell nevelnie. Ezt viszont csak olyan egyetem éri el, amelyen az óralátogatásnak belső indítéka van, amelyen nem egy rég lezárt ismeretkör anyagát kell szajkóznia, hanem a tudomány és az ismeretlen határát feszegetnie. E követelmény egyik feltétele az információ szelektálása és értelemszerű felhasználása. Ennek fontosságára hívja fel a figyelmet pártunk főtitkára, Nicolae Ceaușescu elvtárs a X. pártkongresszuson elhangzott jelentésében: „Az a feladat hárul az Oktatásügyi Minisztériumra, a professzori tanácsokra és szenátusokra, a tanügyi kérdésekre, hogy állandóan javítsák az oktatási programot, minden kurzusból rendszeresen kiküszöböljék mindazt, ami elavult, túlhaladott, hogy összhangba hozzák ezeket a mai technika és tudomány vívmányaival, a gyakorlat követelményeivel.“

*

A folytonos információ-szelekció több szempontból is elkerülhetetlen. Először is, mert a tudományos ismeretek elvülésének rátája évente 2—10%/ (a Német Tudományos Akadémia Központi Gazdaságtudományi Intézetének adatai szerint). Másodszor az annyira sokrétűvé vált diák—tanár viszony egyik feltétele éppen az oktatók tudásfőlnye. Részben ez küszöbölheti ki „a ma uralkodó konfúziót az akadémiai tekintély és az intézményi tekintély között“, ahogyan ezt a bukaresti találkozóan hangsúlyozták.

Rostás Zoltán

Jegyzetek az egyetemista művelődéséről

A társadalmi érdekes kategóriája az egyetemi hallgatóság. Érdekes, mert sajátos törvényei vannak az egyetemi életnek. A diák foglalkozását tekintve inkább tartozik a „gyermekekhez”; tanul, elsajátít, nem végez önálló alkotómunkát, de gondolkodásában, szellemi érdeklődési körében már kinőtt a gyermekcipőből, és e tekintetben inkább felnőtt. De még nem olyan objektív. Saját elképzelései szerint szeretné felforgatni, megváltoztatni a környező világot.

Sajátos ez a diákvilág, mert a társadalom egészétől eltérően az egyetemistáknak megvan a külön „társadalmuk”, a *diákváros*, ahol részben elszigetelődnek a társadalom többi rétegétől. Sok ezernyi diák éli életét „demokratikus államában”, melyben egymás között a teljes egyenlőség honol. Itt nem érződik, s talán egyedül ebben az életformában nem, a kenyérkeresés öröme-búja-bánata, s ez nagy vonalakban kedvező körülményeket biztosít a diák számára. (Nem hiába sírják vissza sokan egyetemi éveiket.)

A kérdés azonban az: hogyan értelmezi mindenki egyénileg e feltételeket, hogyan viszonyul hozzájuk, és milyen az eredmény?

Akkor lesz a jövőben is szellemi élet, ha valamit folytatni tudunk és túllépünk valamin. Az elődeink eredményein. Ez logikusan feltételezi, hogy tudnunk kell mindazt, amit elődeink elértek, s még el fognak érni addig, amíg „mi” vehetjük kezünkbe a szellemi élet gyepelőjét.

Leszűkítem a kört, mert eddig általános dolgokról beszéltem, a következőkben csak temesvári tapasztalataimról szeretnék szólni.

*

A helyzet bemutatásához szükséges néhány adat felhasználása, mert ezek nélkül még hozzávetőlegesen sem lehetne megállapítani a temesvári egyetemista szellemi potenciálját; de nem is statisztika összeállítása a szándékom, hanem egy embercsoport mentalitásának ábrázolása. Kiindulási pontként vázolom egy diák heti programját és ezzel párhuzamosan a művelődési lehetőségeket.

Az egyetemi hallgató szakját jól-rosszul csak elsajátítja, s így az általános műveltség komplexumából csak a hétköznapi „kultúrának” nevezett kérdéssel, a művészetek asszimilálásával foglalkozom.

Az átlag-egyetemistának heti huszonöt-harmincöt órája van. Ezek elfoglalják a hét délelőtti, komoly elfoglaltságot jelentenek a diák tevékenységében. A munkaórák megkívánják a napi délutáni alvást (úgy három és öt között). Naponta nagy általánosságban egy-két órát tanul, utána vacsora-gondok és esti program. Itt két lehetőség között szokás választani: a mozi és a különböző rendű és rangú kávézó-cukrázsza-vendéglő között. Mert az egyetemisták általában kétszer mennek moziba (többnyire este), kétszer szerepel a vendéglő a műsorban, szombat este tánc, tv-nézés. A diák egy estét általában eltölt az otthonban (ott is illik ülni), s egy estére mindig közbejön valami (lehet, hogy éppen színház).

Egy hét alatt a temesvári színház magyar tagozata három előadást tart, a Matei Millo Színház szintén, az Opera négyet, hangverseny kettő van hente, s a német színház három előadást tart. Az Ady Endre Irodalmi Kör kéthetenként ülésezik, ugyanilyen időközönként kerül sor a Kisenciklopédia-sorozat előadásaira is. Ehhez jönnek még a tárlatok, mindig van egy nyitva, de előfordul, hogy párhuzamosan kettőt is meg lehet tekinteni.

A tapasztalat szerint az irodalom az átlagembernél általában a művelődés súlypontjában szokott állni, az egyetemistáknál a perifériára szorul. Az emberek nagy része csak ezen a csatornán át szívja magába a kultúrát, az egyetemi hallgató is elolvas évente 6—7 könyvet (természetesen itt is vannak kivételek, de most nem ezek a kirívó esetek érdekelnek). A 6—7 könyv minimális, és még ebből is egy-kettő a „ponyvva” határát súrolja, tehát esztéti-

kailag alig nyer valamit vele az olvasó. Ennek objektív oka: nem lehet ott-honról könyvtárakat elhozni, de nem szabad csupán ennyire redukálni a magyarázatot (hisz Temesváron is vannak egész jó könyvtárak). Talán közrejátszik az olvasástól való idegenkedés, amely felléphet a sok tanulás következményeként, de ez a feltevés sem fogadható el teljesen.

A színház ügye Temesváron sajátos. Az igazság az, hogy relatíve itt sem jobb a helyzet az előbbinél. A színházba járóknak van egy diákbérletük. A terem 300 férőhelyes, s ha utánaszámolok, akkor arra a következtetésre jutok, hogy nincs is ezen a 300-on kívül több rendszeres színházlátogató 1000 jövendő magyar értelmiségiből. Bizonyításként talán annyit, hogy a tavalyi kétbérletes rendszert nem bírta a város diáksága. Természetesen még vannak egyesek, akik ellátogatnak a színházba, lemaradtak a bérletről, és velük a színházba járók társasága felduzzad kb. 700-ra (ez is hozzávetőleges adat), de ezek már nem látnak évente tíz előadást, hanem mondjuk csak kettőt-hármat.

A zene kérdése megint érdekes. Ha csak a könnyűzenét vennők alapul, akkor a diákok oly nagy zenekultúrával rendelkeznének, mely meghaladná az általános szintet. De az a baj, hogy ezzel csaknem teljesen kimerül a zenei érdeklődés, s hol van ettől még a hangverseny, az opera vagy akár az operett is. A nem „könnyű” zenei megnyilvánulásokra száz diákból öt-hat jut.

Az egyetemisták mostohagyereke a festészet-szobrászat, s ez érvényes majdnem ugyanilyen arányban a felnőttekre is. „A modern művészetet nem értem” jelszó járja. Hogyan érthetném meg, ha semmit nem teszek evégett? Ha betéved az ártatlan egyetemi hallgató egy festészeti tárlatra, akkor is csak „ellép” a kiállított munkák előtt, s legfeljebb megjegyzi, hogy most megint hiábavalóan tölti drága szabad idejét. Pedig igazán büszkeséggel tölthetné el az a tudat, hogy olyan városban él, melynek képzőművészei ismertek az ország határain túl is. Miért nem mondják társaim például: „A temesvári szobrászok egyáltalán nem maradnak le a többi kultúrközpont szobrászai mögött!”

Az architektúráról még kevesebbet tudok szólni, mert itt nincs felmérési lehetőség. Talán csak annyit, hogy kevés egyetemista, minden százötvenedik, ha tudja, hogy hazánk egyik legszebb barokk stílus tere Temesváron van (az Egyesülés tér).

A hetedik művészet, a filmművészet, majdnem magától értetődően foglalja el az irodalom elveszített trónját. Az egyetemisták filmkultúrája „enciklopédikus”. Tudják például, hogy B.B. hányadik filmje a *Viva Maria*. A mozi érdekli a diákokat: hozzáférhető művészet, nem igényel komolyabb erőfeszítést (nagy szellemi tornát, fehér inget, nyakkendőt).

Az ember kulturáltságának egyik vetülete a nyelv, melyet minden rendű és rangú emberi kapcsolatban használnak, legyen az társalgás az egyetemen, a színház előcsarnokában vagy a piaci elárusítóval. S ez az a terület, ahol a legtöbbet kellene javítani. Egy kis ízelítőt megállapításom igazolásaként: a temesvári diák azt mondja, hogy a „süflizott kartellával jó geseftet lehet lezavarni”, vagy „mindenképpen adj egy telefont, ha vetted a vizsgát”, rendes gyerek, mert mielőtt kimenne a városba, „megcsinálja a cipőjét”... és a példákat még jó sokáig sorolhatnám.

*

Ebből az eszme-futtatásból nem kell szükségszerűen levonni azt a következtetést, hogy az egyetemista teljesen műveletlen ember. Csupán azt kívántam mondani, hogy a temesvári diák elmarad a követelményektől — talán nem is tudatosan —, s nem használja ki az egyetemi központ nyújtotta lehetőségeket. Nem azért emelek szót, hogy minden egyetemi hallgató eszményi kultúrlény legyen. Szeretném azonban, ha minden egyetemistának a művészet terén is volna eszménye, mely talán csírája lehet a kultúra többi ága kibontakozásának.

Nem akarom azt a látszatot kelteni, hogy Temesváron a főiskolai diákok kulturális helyzete különösebb borúlátásra adna okot. Végeredményben a fiatal diplomás túlteljesítheti a tervet, ha nincs is tisztában a nonkonformizmus fogalmával, s nem attól függ egy sebész kezének biztonsága, hogy ismeri-e az *Utolsó vacsora* történetét. Azt kívántam hangsúlyozni, hogy ezen ismeretek hiányában a diák — éppúgy, mint bárki más — emberségben lesz kevesebb. S ez sokat jelent.

Bodó Barna

Az Erdélyi Fiatalok falumunkájáról

„A statisztika szerint az erdélyi magyarság 72%-a él falun. Nem a 72% van a 28%-ért, hanem a 28% a 72%-ért, hogy mind a 100% megmaradjon” — olvassuk az *Erdélyi Fiatalok* 1931-es falu-számának vezércikkében. A falut nem lehetett megkerülni. Nem kerülhette meg a román értelmiség, a román ifjúság sem: Gusti professzor csoportjának falumunkája rá a bizonyíték. Szlovenszón a Sarló, Magyarországon a Bartha Miklós Társaság állította programjának középpontjába a falut. Fábrián Dániel és József Attila röpirata: a *Ki a faluba*, az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain is visszhangra talált.

A szerkesztőség a főiskolásokhoz intézett egyik felhívásában arról tudósít, hogy a falumunka rendszeresítésére önálló ifjúsági szervet alakít: az *Erdélyi Fiatalok* faluszemináriumát, amely „intézményes szerve lenne 1. A falumunka tudományos feldolgozásának, 2. gyakorlati irányítója a közvetlen falu-tanulmányozásnak és 3. a falu-segítésnek“.

A lap felhívása visszhangtalan és eredménytelen maradt. Az adott helyzetben ez nem is lehetett másképp. A faluszeminárium nem helyettesíthette a néptudományi intézetet, nemkülönben a nyári hónapokban hazakerülő egyetemisták a képzett szakembereket. De a terv, a meghirdetett program: a falu rendszeres adatgyűjtésen alapuló tudományos felmérése önmagában is érdem.

Valóban tudományos megismerés csak a mikro- és makroközösségek struktúrájának, a pozitíviztikus megközelítés számára rejtve maradó benső viszonyoknak a kitapintása útján lehetséges. A tények konkrétumán túl az emberi viszonyok konkrétumának megragadására kell törekednünk.

A monografikus mindent-felmérésnek — ha meg is valósítható — tudományos szempontból nincs különösebb jelentősége. Legjobb esetben is csak az elméleti elemzés nyersanyagaként használható fel. Ez az elméleti elemzés viszont egy átfogó és szilárd társadalomelmélet, tudományos szociológiai szempont meglétét feltételezi. Ennek birtokában az „erdélyi fiatalok“ világosan láthatták volna, hogy a falu mint sajátos közösség az elkerülhetetlen felbomlás útján halad. Az a tény, hogy nem ismerték fel ennek a felbomlásnak a törvényszerűségét, nem látták meg az új közösség-típusok lehetőségét és részint valóságát, nemcsak elméleti tévedés vagy hiányosság. Több annál: a jövő perspektívájának az elvesztése. Egy helyes társadalomelmélet alapján állva nemcsak a jelent, hanem a jövőt is meg lehet közelíteni.

A szomorú és megmászhatatlan valóság az, hogy óriási hiátus választ el bennünket ettől a nemzedéktől. Szinte áthághatatlan szakadék. A jelentéktelennek tűnő elméleti tévedés vagy egyszerűen az elméleti kultúra hiánya a kulturális folytonosságot veszélyezteti.

A felszínre emelt Atlantisz elveszíti bűvös vonzóerejét. Mítoszból valóság lesz, a maga összes tökéletlenségével. Féltő, hogy olyan valóság, amellyel lehetetlenség összekapcsolni magunkat. De ne általánosítsunk túl hirtelen. Bizonyos, hogy vannak olyan elemei is kultúránknak, amelyek valamilyen formában a mi helyzetünket is előre látták. Mindent, az utolsóig, számba kell vennünk, hogy alapot érezhessünk a talpunk alatt.

Egy ilyen elem, egy téglá ebből a számunkra egyelőre pusztán hipotetikus alaptól Mikó Imre könyve, *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*, amely a lap 4. és egyben utolsó falu-füzeteként jelent meg 1932-ben. Mikó Imre tanulmányában nem törekszik a vizsgált tájegység (a volt Kolozs és Szolnok megye határán fekvő kilenc község) összes számbajelölhető adatainak részletes, monografikus feldolgozására.

Figyelmét egyetlen kérdés, a nemzetiségi viszonyok köré összpontosítja. Ezzel az adott tájegység egyik lényeges problémáját sikerül megfogalmaznia, vegyes lakosságú falvakról lévén szó. Ugyanakkor, a községcsoport tipikus helyzeténél fogva az egész romániai magyarságra vonatkozó általánosításokat is tehet. Bármennyire nem szeretjük is ezt felismerni, de a romániai magyar lakosság valóságos helyzete szempontjából a székely falu éppen úgy nem lehet tipikus, mint ahogy nem az a moldvai csángó település sem. A mezőségi falvak sokkal inkább kifejezik valódi helyzetünket.

Nem célunk itt a tulajdonképpeni tanulmány, a nemzetiségi kérdés múltját és korabeli állását konkrétan taglaló anyag bemutatása és értékelése. Ez amúgy is csak a mai helyzetfelmérés adataival összehasonlítva válhat valóban aktuálissá. Feltétlenül foglalkoznunk kell azonban a tanulmány bevezető, elméleti részében foglalt megállapításokkal.

A nemzetiség Mikó Imre felfogásában nem közjogi vagy politikai, hanem szociológiai kategória, mert „elsősorban társadalmi viszonyt fejez ki“. Szerinte helytelen a „kisebbség“ fogalmának használata, mert az pusztán a nemzetiségi mozgalmak akkori külső megnyilatkozására, jogi felépítményére vonatkozik. A „faj“ fogalmának középpontba állítása sem vezethet eredményre, mert csupán természeti adottságot jelent, és emellett „a magyar faj biológiailag fikciónak tűnik fel, s legfeljebb bizonyos faji viszonyokról beszélhetünk“.

A nemzetiségi kérdés tanulmányozása Kelet-Európában különleges fontosságú. Európa „Achilles-sarkán“ az iparosodással járó új típusú mikro- és makroközösségek kialakulási folyamata sajátos plusz-feladatokkal bonyolódik és gazdagodik: a „különböző nyelvű heterogén embercsoportok“ egymáshoz való viszonyát is meg kell oldania a békés, testvéri együttélés alapján. Ennek a megoldásnak arra kell törekednie, hogy az együttélő nemzetiségek viszonyának alakulását kiragadja a kényszerítő kizárólagosságok hatása alól.

A szerző széleslátókörűségét, elméleti tájékozottságát bizonyítja, hogy számba veszi a nemzetiségi kérdés különböző marxista interpretációit is. Röviden vázolja Marx és Engels, Kautsky, valamint az ausztró-marxizmus és a leninizmus felfogását a nemzetiségi problémáról, világosan érződő szimpátiával beszélve az utóbbiról.

Miért választja Mikó Imre kiindulópontjául a falut? Elsősorban azért, mert — mint írja — „múltunk a falu története“. Erdély igazi történetét a szerző szerint csak a falutörténet módszereit követve lehet megírni. A tárgyilagos néptörténet „a történelemből kiesett névtelen emberek és tömegek életét van hivatva történelemmé emelni“.

A falutörténet jelentőségét ma már nemcsak a politikai viszonyok tárgyalására szorítóköző történelemírással szemben tudjuk lemérni. A falutörténet mindenképpől közösségkutatás, a társadalmi kisközösségek sajátos egységbe szerveződött emberi viszonyainak kutatása. Többletet jelent tehát a mértéktelen adathalmazra alapuló pozitivisták indítatású történelemírással szemben is, amely kizárólag a mennyiségileg kifejezhető, tényszerű adatokra támaszkodva a gazdasági, társadalmi és kulturális élet szférái között csak egyoldalú, nagyrészt külsődleges és mesterséges szempontok alapján képes valamelyes összefüggést kimutatni.

A közösségkutatás szempontjait követve lehetőség nyílik arra, hogy a falu vagy akár egy nagyobb tájegység múltját és jelenét ugyanazon tudományág, a szociológia módszereivel egységes szemléletmód alapján közelítsük meg. Ez az egységes szemléletmód tükröződik Mikó Imre felfogásában is, amennyiben a falutörténetben a nemzetiségi kérdés hosszmetzetét, a társadalmi helyzetképben pedig annak ke-

resztmetszetét látja, mindkét esetben szociológiai kategóriaként kezelve a nemzetiiséget.

Mikó Imre 130 lapnyi kis könyvének legnagyobb jelentőségét abban látjuk, hogy nem vész el „a falu” szemléletében. Egyrészt az üres általánosságok helyett az egyes, konkrét falvakat tekinti irányadónak, másrészt nem reked meg az adott községcsoport problémáinál, hanem azokat mintegy társadalmi mintának, échantillonnak tekintve, a romániai magyarság egészét érintő következtetésekre jut.

A falu Mikó Imre felfogásában is központi jelentőségű. Az ő könyve mégsem illik bele az akkor általános falu-orientáció körébe. Talán éppen azért, mert nem annak a kétségbeesett kísérletnek a tükrözése, amely a falut s vele együtt azt a bizonyos 72%-ot a kor valóságától elszakítva próbálta megtartani. De erről ő maga ír a legvilágosabban: „...ma gazdasági és társadalmi erőkből keressük az erdélyi probléma megoldását, fel kell tehát mérnünk, hogy az erdélyiség mit jelent a tömegek életében, s mennyiben lehet mozgatóereje az új társadalmi rend kialakulásának.”

Ma már a falu és a város közötti százalékos arány miatt semmiféle szociológiai felmérés sem lehet a szocialista Romániában falucentrikus. És nem lehet az még akkor sem, ha vizsgálati tárgyal a falut választjuk. A mai falu sem gazdaságilag, sem kulturálisan nem önálló. Különösen az utóbbi kell hogy meggondolkoztasson bennünket. A falu mind kisebb mértékben lehet sajátos kultúrártékek spontán létrehozója. Ugyanakkor rendkívüli mértékben megnövekedett az iskolán és számtalan más csatornán keresztül *közvetített*, a faluba kívülről betáplált kultúra szerepe. A falut mind gazdasági, mind kulturális vonatkozásban egy nagyobb közösség részének, egyáltalán az egészről függő résznek kell tekintenünk. A város és falu közötti legnagyobb különbségeket jelelő önálló, autarkikus faluközösség megszűnt. A munkásnak és a parasztnak a termelésben elfoglalt helye és a kultúrához való viszonya mind hasonlóbbá válik.

A társadalmi struktúra ilyen irányú alakulása lehetővé teszi, hogy a falut és a várost elválaszthatatlan egységben vizsgáljuk.

Molnár Gusztáv

Ifjúság és zene

Ifjúság és zene viszonya összetett probléma, hiszen nem beszélhetünk egyértelműen a zene különböző, egymástól mindinkább élesen elhatárolt rétegeihez való viszonyról. A beat-zene, a népzene vagy a klasszikus, komoly zenéhez való viszonyulás külön-külön is fontos kérdések, melyek nemcsak a zenei ízlés hatáskörébe tartoznak, hanem mélyebb, szociológiai-kultúrtörténeti vonatkozásúak is.

A technika és kommunikációs eszközök mai fejlettségi szintje nagy vonalakban egyforma lehetőséget nyújt minden ifjú számára, hogy olyan zenét hallgasson, amelyet igényel. Senki sincs elzárva a zene egyik rétegétől sem, a kérdés csupán az egyéni érdeklődés minősége és iránya.

Legnagyobb népszerűsége az ifjúság körében kétségtelenül a beat-zenének van. Ez a népszerűség nemcsak a zene-szakértők körében, hanem egyre inkább a szociológusok között is állandó vitatéma.

Ma már tisztázott probléma, hogy a beat tulajdonképpen nem stílus, hanem műfaj, s kifejezőeszközeinek kelléktárában ugyanúgy szerepel az érzelmes melódia, tomboló ritmus, elektromos gitárkíséret, mint a maximálisra felfokozott hangerőség. Ezek együttesen eredményezik a csak önmagáért lét-

rehozott eksztázist. Az eksztázis-állapot nem jöhetne létre, ha nem valósulna meg a beat-zenében a XX. század más területén sehol ilyen fokon nem létező szerves kapcsolat a zene, előadó és hallgatóság között. Ez a kapcsolat annyira szoros, annyira szakadéktelen, hogy az aktív zenélésben való részvétel kényszerét tartalmazza, mely füttyülésben, dobolásban, tombolásban nyilvánul meg. A memóriában könnyen megragadó dallam, a közönyt nem tűró ritmus, felfokozott hangerő magával sodorja a hallgatóságot az eksztázis felé, mely a közönséget közösséggé olvasztja egybe. A feszültségnek ilyen oldódása, a gátakat feltörő elernyedés a kritikus pillantásoktól való védettség és a közönség erejéből való merítés illúzióját kelti. Ezért igényli a beat-zenét az ifjúság, mely a XX. század civilizációjának előnyei mellett a zajos, gyors ritmusú élet sodrában él.

Tartalmában a beat egy nemzedék önálló térhódítása a művészet területén. Fóruma ez a minden megszokott ellen fiatalos szertelenséggel lázadó, minden területen önállóságért küzdő és nagyrészt önállósodott ifjúságnak, de lehet a középszerű igények leple is.

Az ifjúsághoz közel álló, az ifjúságban benne élő indulatok, érzelmek kifejezése olyan eszközökkel valósul meg, melyek megértése, követése különösebb előismereteket, figyelmet nem igényel. Könnyed dallam, pregnáns ritmus, néhol már sablonossá vált hangszerelés — olyan jelrendszer, melynek megértése nem kérdéses. Ez a tény önmagában még nem degradálja a beat-zenét, mely mint minden műfaj, jó és rossz művekben egyaránt bővelkedik.

Népszerűsége nem negatív jelenség, ha biztos ízléssel szelektál az ifjúság jó, középszerű és gyenge alkotások között, és ha nem ez a zenei érdeklődés egyetlen megnyilvánulási formája. Sajnos, az ifjúság elég nagy csoportjánál fennáll ez utóbbi helyzet, és itt a pedagógusoknak, műsorpolitikát irányítóknak kell tenniük a legtöbbet, mert ha már nagy mennyiségben jut valamihez az ifjúság, az feltétlenül színvonalas legyen. Az ízlés kialakítása csak zenei neveléssel érthető el. Fel kell tudnunk kelteni az érdeklődést más irányban is, a tájékozódást pedig értékes művek elemzésével, megkedveltetésével kell segíteni.

A klasszikus zene iránt megnyilvánuló érdeklődésen belül figyelemre méltó, hogy a hangversenyközönség nagy százalékát az ifjúság adja. Mégis találkozunk az ifjúság számottevő rétegében is a teljesen elutasító magatartással. Mi az oka ennek? A kérdés megválaszolásában néhány szempontot, mellyel a beat népszerűségének vizsgálatakor élünk, meg kell tartanunk továbbra is.

Zene, előadó és közönség között nem valósul meg — technikai okok miatt nem is valósulhat meg — az a szoros kapcsolat, mely a zenélésben való aktív részvétellel érne fel. A zenei formákban kifejezésre jutó tartalom követése a zenei forma követését s a zenei gondolatok alakulásával való együtt-haladást, vagyis az aktív zenehallgatást igényli, mely ma már egyetlen formája a lehetséges aktivitásnak zenehallgatás közben (nem mint Bach korában, amikor a Passio koráljait együtt énekelte az egész gyülekezet).

A szubjektív tartalom befogadása feltételezi ezt a figyelmet, mely kizárja a félfüllel való hallgatást, a felületességet. A zene nem „musica pura“, bár hajlamosak vagyunk így hallgatni. Konkrét társadalmi-politikai-művészeti viszonyokban kifejeződő korok problematikáját süríti még akkor is, ha ezek a problémák távol állnak a ma emberétől. Megérzésük és megértésük nem valósulhat meg, csak ha megtanuljuk és az ifjúságot megtanítjuk helyesen hallgatni a zenét. Munkát igényel, mint minden, ami igazi érték, de bőségesen visszafizeti a fáradságot, a közös munkát a műélvezet, melynek szintjére csak így juthatunk el.

A komoly zene megkedveléséhez egyengethetjük az utat az aktív zenélés bővítésével. Legfontosabb szerepet a Kodálytól sokat hangoztatott énekhang töltheti be; az iskolai körusok repertoárját kellene bővíteni preklasszikus, klasszikus, sőt modern művekkel is. Sajnos, technikai nehézségekkel kell számolnunk, hiszen ifjúságunk zeneileg kevésbé képzett, mint irodalmilag. Olvasni mindenki tud, de a kottaolvasás csak kevesek privilégiuma, pedig a holt jegyekből életre kelteni a zenét élmény, mely döntő, elhatározó jellegű lehet a további tájékozódásban. Itt alakíthatjuk ki az igényét az igazi művészettel való állandó kapcsolatnak, a biztos értékítéletet.

Az ifjú hangversenylátogatók csoportja is felvet problémákat. Az újtól, moderntől való idegenkedés elég gyakori jelenség. Magyarázható ez a tény azzal is, hogy bár e zene korunk valóságának kifejezője (tehát tartalmában közel áll hozzánk), eszközeiben forradalmian új, szokatlan. A zenetörténet még ki nem értékelhető fejezete ez, mely körül magasztaló és elmarasztaló vélemények vannak. Szélsőséges, öncélú kísérletek mellett, melyek a művészetet a teljesség átfogása helyett leszűkítik egy érzelem vagy lelkiállapot kifejezésére, megtaláljuk a haladó hagyományt folytató, a modern ember problematikáját új eszközökkel gazdagító zenei műveket is. A művek értékét persze az idő dönti el, de a mi viszonyunk a modern zenéhez gátakat emelő előítéletek nélküli kellene legyen, hogy ízlésünk, szelektív ösztönünk válassza ki azt, ami nekünk itt és most érték.

A modern zenétől való idegenkedés egyik oka az is, hogy ismerkedésünk a zeneirodalommal általában időrendi sorrendet követ, és ez néha hátránynak bizonyul, mert csak ezt vagy csak azt szokja meg az ifjúság. Ha viszont az ifjú egyszerre ismerkedik meg Beethoven és Bartók, Bach, Britten, Enescu, Debussy zenéjével, akkor nincs lehetőség rá, hogy előítéleteket alakítson ki az újjal szemben. Fontos, hogy minél több jó művet hallgathassunk meg, és minél többször.

A harmadik nagyon fontos kérdés viszonyunk a népzenehez. A népzene élő valóság, különösen erős hagyomány falvainkban, szerves része az ifjúság életének. De az élő népdalhagyománytól elszakadt, városban nevelkedő ifjak számára is fontos a népzenei anyanyelv megismerése, mely első lépcsőfok a zenei nevelésben, az igazi művészi értékkel való első találkozás, s ez minél hamarabb következik be, annál előnyösebb az egyéniség alakulása szempontjából.

A népzene, mentes lévén mindenfajta szakadéktól, mert kollektív tudat kifejezője — szerzők és előadók személyiségének érvényesülése nélkül, s így döntő stíluskülönbségeket sem szülhet természetesen —, nagyszerű eszköze a zenei nevelésnek, a művészi ízlés kialakításának, a fennálló szakadékok áthidalásának. Ezért építette Kodály a zenei nevelés rendszerét a népdalra. Módszere gyümölcsözőnek bizonyult, és ma már az egész világon elismerik jelentőségét. Rajtunk áll, hogy gyakorlatba vigyük át tanításait, így javítva a zenei nevelés minőségét.

Bálint Éva

Diákházasságok

A diákcsalád olyan társadalmi probléma, amelyre a szociológia is felfigyel. Oly sokoldalú, szinte ismeretlen jelenségről van ugyanis szó, amely a családszociológia és az oktatás-szociológia határterületén található, mert mint család különbözik a megszokottól, tagjai viszont mint diákok, bizonyos mértékben különböznek a többi hallgatótól. A család egyik fő jellemzője az együttélés. A mi esetünkben viszont több házastársnál ilyesméről, legalábbis a tanulmányok idején, nem lehet szó, mert gyakran földrajzi távolságok választják el őket egymástól, és csak ritkán (hetente, havonta vagy csak a vakációban) találkoznak.

A diákcsaládnak több jellemzője van (mind a családhoz, mind a diákhoz viszonyítva). Ezek közül megemlítnék néhányat: legalább egynek a házastársak közül (ha nem mind a kettőnek) nincs még biztosítva a társadalmi helyzete, anyagilag nem függetlenek, nincs külön lakásuk.

A házas diákok szociológiai felmérését indokolja: a házasságkötés a diákevek alatt tömegjelenség.

Kutatásunkat a Babeş—Bolyai Tudományegyetem házas diákjai között végeztük kérdőív alapján. A főbb kérdések a következők voltak:

— *személyi adatok* (mikor házasodtak össze, hol laknak, a férj vagy a feleség foglalkozása, gyermekek száma);

— *professzionális felkészültséget érintő kérdések* (év végi általános osztályzat, milyenek tartja az oktatási programot, a háztartásban eltöltött munka hány órát vesz igénybe, lemondana-e egy jó kihelyezésről azért, hogy közelebb legyen férjéhez, illetve feleségéhez);

— *a férj és a feleség viszonya a családban* (mi az oka a nézeteltéréseknek, ki mond le könnyebben a véleményéről, ki határoz bizonyos problémákban, mi a legfontosabb családi problémájuk, amelyet minél hamarabb meg szeretnének oldani);

— *a gyermekgondozással kapcsolatos kérdések* (ki vigyáz a gyermekre, akar-nak-e gyermeket vagy sem);

— *anyagi problémák* (ki támogatja anyagilag a családot, van-e önálló jövedelme egyik vagy másik házastársnak);

— *a baráti kör felbomlására és újraalakulására vonatkozó kérdések* (volt-e barátja a házasság előtt, a házasság után ezek a kapcsolatok megmaradtak vagy megszakadtak-e, a házasság után milyen baráti kört alakított ki magának).

Összesen 243 diák töltötte ki a kérdőívet. Ha a házas diákok fakultások szerinti összetételét elemezzük, kitűnik, hogy számuk nagyobb a humán jellegű karokon, mint a reál-szakokon. Ez azzal magyarázható, hogy az oktatási program a humán karokon viszonylag lazább. Így az időigényesebb családi életforma kevésbé gátolja a szakmai felkészülést, s ezért inkább megengedhető. Az egyetemi évek teltével a házasságkötések száma egyre nő (ha eltekintünk ama ritka esetektől, amikor a diák már mint házas iratkozott be az egyetemre). Az utolsó évben a házas diákok száma több mint kétszerese a negyedik évének. Ha a nemi összetételt vesszük alapul, kiderül, hogy a férjzett hallgatók száma 26%-kal nagyobb a fiúknál. Ennek magyarázata abban található, hogy a lányok inkább keresik a férjhezmenési lehetőséget a diákevek alatt, hogy meglegyen a biztonság-érzésük: ne érezzék magukat egyedül a termelésbe való kihelyezés után.

A tanulmányozott mintatömegnek több mint egyharmada esetében mindkét házastárs diák (39%). A leggyakrabban a feleség is, a férj is ugyanazon kar hallgatója. Ezután következik ama diákcsaládok száma, ahol a férj és a feleség más-más fakultás hallgatója (filozófia—agronómia, filológia—műegyetem, filozófia—matematika). A legkisebb ama házasok száma, akik ugyanazon humán vagy reál jellegű fakultás más-más szakjának hallgatói (matematika—fizika, jog—közgazdaság, biológia—kémia).

Sorrendben ezután következnek azok a családok, ahol csak a feleség diák. A férjek foglalkozása: mérnök, tanár, orvos, tisztviselő, technikus, munkás. Azokban a családokban, ahol a férj a diák, a feleség technikus, tanárnő, tisztviselőnő, munkásnő.

Ami a lakást illeti, a legtöbb házas hallgató diákokthonban lakik (36,21%), albérletben 30,04%, szülőknél 23,45%, saját lakásban 6,99%, rokonoknál 2,46%.

A szakmai felkészülés és a szakmai eszmény tekintetében sajátos a helyzet: sok diáknak a háztartásban is kell dolgoznia, naponta 1—2 vagy több órát. A statisztikai elemzés igazolta azt a feltevést, hogy a háztartásban ledolgozott órák számának növekedésével az év végi jegyek csökkenő tendenciát mutatnak. Ez a jelenség a lányoknál sokkal hangsúlyozottabb, mint a fiúknál, hiszen többet kell dol-

gozniuk otthon. Azok a diákok, akiknek jegyei 8—10-es között vannak, és naponta több mint 2 órát dolgoznak a háztartásban, sokkal kevesebben vannak, mint azok, akik 1 óránál kevesebbet dolgoznak otthon. Mégsem lehet azt mondani, hogy a szakmai felkészültséget csak ez a tényező (a háztartásban eltöltött órák száma) befolyásolja. Itt még közbejönnek bizonyos egyéni adottságok is, amelyeknek a vizsgálata mélyebb pszichológiai kutatást igényel.

Viszonylag csekély azoknak a házasságban maradó diákoknak a száma, akik valamilyen tevékenységet fejtenek ki, hogy pénzt keressenek (összesen 36). Ha összehasonlítjuk a diákok tanulmányi eredményeit, kiderül, hogy a kereső tevékenységet folytatók jegyei jobbák, mint a nem keresőké. Ez azzal magarázható, hogy az eleve jobb tanulmányi eredményeket elérő hallgatók inkább vállalhatnak jövedelmi forrást jelentő tevékenységet.

Ezért természetesnek tűnik, hogy a következő kérdésre: milyennek találja az egyetemi programot (nagyon zsúfolt, zsúfolt, megfelelő, egyáltalán nem zsúfolt), a háztartásban is dolgozó fiatalasszonyok többnyire nagyon zsúfoltnak és zsúfolt-nak tekintik. Ezt a táblázat adatai is szemléltetik.

	NAGYON ZSÚFOLT	ZSÚFOLT	MEGFELELŐ	EGYÁLTALÁN NEM ZSÚ- FOLT	ÖSSZESEN
<i>Fiúk</i>	16 16,84%	29 30,53%	45 47,37%	5 5,26%	95
<i>Lányok</i>	32 21,62%	50 33,78%	65 43,92%	1 0,68%	148
<i>Össze- sen</i>	48 19,75%	79 32,51%	110 45,27%	6 2,47%	243 100%

Arra a kérdésre adott válasz: „lemondana egy jó elhelyezkedésről, hogy közel legyen férjéhez (feleségéhez)“, nagymértékben indokolja a diákevekben kötött házasságok célját. Nevezetesen azt, hogy együtt legyenek az egyetem elvégzése után, még akkor is, ha az a pályafutás rovására történik. A 243 válaszból 208 (85,59%) lemondana, 33 (13,99%) nem mondana le, 2 (0,82%) viszont még nem tudja, még nem gondolkozott e kérdésen. Általában azok a diákok nem mondanak le, akiknek házasságából hiányzik a harmónia, vagy azok, akiknek esetében a férj vagy a feleség nem diák, munkahelyük pedig falun vagy kisvárosban van.

*

Ami a házasságkötés indítékait illeti, az anket előtt feltételeztük, hogy az általános okokon kívül (szerelem, kölcsönös tisztelet) még van más motiváció is, amely siettetni a házasságkötést. 109-en csakugyan a szerelmet tartják a házasság legfőbb tényezőjének. Van a házasságkötésnek egy másik kategóriája, amely elhatalasította volna a házasságkötést az egyetem befejezése utánra, de az a tény, hogy a jelenlegi férj vagy feleség hamarabb végzett, házasságot kötöttek, főleg azért, hogy Kolozsváron együtt maradjanak, vagy azért, hogy odahelyezzék, ahol a már végzett feleség vagy férj dolgozik.

Azoknál, akik már házasságban voltak, amikor beiratkoztak az egyetemre, a motiváció nagyon változó. Részben azért iratkoztak be, hogy folytassák tanul-

mányaikat a kiválasztott szakterületen, részben jó értelemben vett becsvágyból (a férj vagy a feleség már egyetemre végzett), a jobb anyagi helyzetért vagy egyszerűen magasabb társadalmi státusz eléréseért. A reális női egyenjogúság bizonyítéka, hogy a házasságkötés után egyetemre iratkoztak 46%-a nő, 54%-a pedig férfi. A köztudatban bizonyos mértékig még él az az előítélet, mely szerint a nőnek a férjhezmenés után megszűnt a társadalmi szerepe. Felvételünk adatai is bizonyítják, hogy a házasságkötés után e szerep nem szűnik meg, hanem bizonyos esetekben a család biztosítja ezt a lehetőséget, vagy ha nem is ösztönzi, de nem is akadályozza meg.

Ahhoz, hogy konkrétabb képet kapjunk a férj és a feleség viszonyáról a diákcsaládban, megkérdeztük, ki határoz olyan problémákban, mint: óralátogatás, vizsgán való megjelenés, élelmiszerbevásárlás, háztartási cikkek beszerzése, a pénz felhasználásának módja, szórakozás, rokoni, baráti látogatás. A sajátágosan diákp problémákban mindketten ugyanabban a mértékben döntenek, ha mindketten diákok. Viszont, ha csak egyikük diák, akkor a diák házastársé a döntő szó. A többi kérdésre is leggyakrabban az volt a válasz, hogy „mindketten ugyanabban a mértékben”. Itt némi eltolódás tapasztalható a nők „javára”, tehát ők határoznak nagyobb mértékben azokban a problémákban, amelyek szigorúan a háztartási teendőkre vonatkoznak. A férj szava nagyobb súllyal esik latba ama családi problémák megoldásában, amelyek nem tartoznak szorosan a háztartás körébe.

Noha a feleség dönt nagyobb mértékben a háztartási teendőket illetően, ugyanakkor ő mond le inkább véleményéről a családban keletkező jelentősebb viták során. Nyilván a döntés és a lemondás közé nem lehet szimplista módon egyenlőségi jelet tenni, az adatok mégis amellettszólnak, hogy az elvi kérdésekkel kapcsolatos vitákban inkább a feleség mond le az önálló véleményalkotásról.

Mint már említettem, a diákházasság egyik jellemzője az, hogy a család legáltalább egyik tagjának még nem biztosított a társadalmi helyzete. Eppen ezért, arra a kérdésre: „Mi a legfontosabb probléma, amelyet minél előbb meg szeretnének oldani?“, a legtöbben a tanulmányok elvégzésének, a termelésben való elhelyezkedésnek a szükségességét hangsúlyozták. Hierarchikus sorrendben ez után a lakásprobléma megoldása áll, valamint az anyagi helyzet megjavítása.

A családi nézeteltérések jellegére vonatkozó kérdésekre a legtöbben azzal válaszoltak, hogy „nincs nézeteltérésünk”. Persze, kivételek itt is vannak. E tekintetben a meg nem értés oka főleg a mindennapi problémákkal meg a szülőkkel való kapcsolatokkal áll összefüggésben. Ez abból is következik, hogy a diákoknak még nincs anyagi önállóságuk, s így a szülők beavatkozása a fiatalok életébe elég nagymértékű. Ez elkerülhetetlenül vitákat szül.

A megkérdezettek 70%-át segítik anyagilag a szülők. Ez a segítség sokkal nagyobb azoknál a családoknál, ahol mindkét fél diák, de nem hiányzik ott sem, ahol az egyik már kereső. A gyermeknevelés is nagymértékben a nagyszülőkre hárul,

Az időleges anyagi nehézségek ellenére a megkérdezett házas hallgatónak több mint 70%-a akar gyermeket, hiszen „egy család elképzelhetetlen gyermek nélkül”. Ama diákok közül, akiknek már van két gyermekük, csak 22,2% akar még egyet, azok közül, akiknek csak egy van, 62%. A gyermektelenek 82,38%-a kíván utódot. Azok, akik nem akarnak gyermeket, fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy „egyelőre nem akarunk, amíg nincsenek megfelelő körülmények a felneveléséhez”. Ez is cáfolja azt az előítéletet, hogy a mai fiatal családban felelőtlenység uralkodik, s nem vállalják a gyermeknevelést, mert nem jut elég idő a szórakozásra. Az idézett adatok önmagukban beszélnek erről a kérdésről.

Végül érdemes megemlíteni a baráti kör alakulását és újralakulását a házasságkötés után. Nem új dolog az, hogy a baráti kört nagymértékben az azonos érdeklődés, közös problematika alakítja ki és tartja össze. A házasságkötés előtti baráti köre inkább nem házasokból tevődött össze, a házasság után viszont megszakadnak vagy gyengülnek az érzelmi kapcsolatok ezekkel a barátokkal, és kialakul egy új kör, amelynek tagjai szintén házások. Nem jelentéktelen helyet foglalnak el viszont azok a barátok, akik szintén egyetemi hallgatók, ami azt mutatja, hogy ugyanolyan mértékben kötöttek a diák-problematikához, mint a családhoz.

E futó vizsgálódás nem meríthette ki a diákcsaládok sokrétű problematikáját. E tekintetben még egyéb társadalmi, anyagi, kulturális, társadalomlélektani vonatkozások feltárása vár a további kutatásra.

Sallay Ibolya

33 diáklap

Már jó négy éve közkezen forognak az iskolai folyóiratok, s így várható és természetes lépésnek tűnt az Oktatásügyi Minisztérium és a Diákszövetség 1968. szeptember 20-i határozata és a főiskoláknak megküldött leirata, melynek értelmében a felsőoktatási intézmények diákjai is lapot indíthatnak. A lapok minden tanintézetben a Diákszövetség sajtóorgánumaként működnek.

*

A nagyobb egyetemi központokban, ahol az egyetemi hallgatók már korábban is szervezett körű tevékenységet folytattak, többségük eléggé szakképzettnek, sőt magabiztosnak érezte magát, hogy egy egész folyóiratot szerkesszen és megírjon. A leirat közzététele után néhány fiatal jóformán minden biztatás nélkül szövetkezett, s az egyetem segítségét kérte egy lap alapítására. Előfordult az is, hogy egy önképzőkör — így a kolozsvári Echinox — szinte saját orgánumaként indított folyóiratot, s ez nőtt rendre országosan értékelt sajtótermékké. Ilyen esetekben a lelkesedés kapcsolja össze a fiatalokat. Önszántukból vállalják a nem kis megterhelést és felelősséget. Minden cikkért, minden oldalért megküzdének, és érzik is értelmét munkájuknak. Ha az egyetem vezetősége nem köti meg túlságosan kezüket, a kis kollektívák tekintélyes, önmagukkal rendelkező, életképes szerkesztőséggé kovácsolódnak. Kialakul a belső munkamegosztás, és a szerkesztés tervszerűvé válik. Erezhető ez már a lapok 2—3. számán.

De mi történik kisebb intézetekben, ahol a diákok nem lelkesednek eléggé, felkészültségük sem ilyen irányú? Fordított folyamattal találkozunk. Eleinte a rektori hivatal vár, majd tekintélykérdést csinál egy lap indításából, s magára vállalja a kezdeményező szerepet. Ilyenkor aztán a szerkesztő bizottságot *kinevezik* lehetőleg sok tanár bevonásával... A folyóiratnak jól-rosszul, de meg kell indulnia, s a szerkesztők nem önmagukkal és diáktársaikkal, hanem a rektori hivattal szemben felelnek a hibákért, a számok késéséért és az eladatlanul heverő példányokért. Érthető, hogy az ilyen lap lassú haldoklásra van ítélve.

Minden folyóirat sikerének titka a tervszerű szerkesztés. Diáklapok esetében ez a legnagyobb és legnehezebben megoldható probléma. Az első egy-két szám még csak összeverődik valahogy, s ha ezek jól ütnek ki, akkor a következő néhány számhoz még lehet cikkírókat toborozni egy előzetes tervnek megfelelően. De vajon meddig tart a lelkesedés? 150—200 gépelt oldal összegyűjtése hónaponként a nagy egyetemek esetében is komoly munkát igényel, a tehetséges tollforgatók egész gárdájára van szükség. A szerkesztők szívesen dolgoznak, ha lapjuk sikeres. A di-

cséret mégiscsak az övék, a munkatársak azonban hamar rájönnek, hogy írásaikat országos folyóiratok is szívesen közlik, s így történik meg aztán, hogy a diáklap csak ugródeszka lesz. A jól fizető hírlapok, folyóiratok csábításának kevesen állnak ellent. Legfeljebb a „termékenyebb” szerzők juttatnak néha a diáklapnak is. Még a sajtóvisszhang is elenyészően kevés az első számok ünnepélyes üdvözlése után. Aki pedig már közölt néhány cikket, az nem tekinti olyan nagy csodának, ha neve nyomtatásban megjelenik, s többre: biztatásra vágyik.

Egy másik meggondolkoztató jelenség az, hogy — amint már említettük — a lapok alapításába „felülről”, a főiskolák vezetősége részéről is „besegítettek”. Így megbolygattak egy eleinte természetes folyamatot.

Erről az tanúskodik, mennyire rendszertelen a lapok megjelenése, változik a terjedelme (általában csökken), egyre gyakoribbak az összevont számok, hogy a tartalmi elsőkétesedéskor ne is beszéljünk. Érthető, ha sok kéziratra van szükség, csökkennek a követelmények. A lényeg, hogy kihozzák az oldalszámot — ami gyakran még így sem sikerül.

A szerkesztést nagyon megnehezíti a lassú megjelenés. A nyomda legtöbb esetben „szíveséget” tesz, ha kinyomtat egy diáklapot, s meg is kéri érte az árat. Az ritka eset, hogy szerződést kössön a rendszeresen megjelenő diáklapokkal, de ez esetben is a nyomdai munkák legalább egy hónapot vesznek igénybe. Ha figyelembe vesszük a technikai szerkesztés időszakát és a lassú terjesztést, kitűnik, hogy a szerkesztők jó két hónapra előre dolgoznak. Ez nagyon is hangsúlyozottá teszi a folyóirat-jelleget, s maga után vonja az olvasóközönség leszűkülését is. Mert mit lehet hónapokkal előre megírni? Esszéket, tanulmányokat, egy-egy évforduló méltatását, esetleg könyvismertetéseket, no meg szépirodalmat. Ez pedig alig kapcsolódik a diákélethez, sőt a nem éppen tudományos kutatásban érdekelt és a nagy számú „csak diplomát szerezni óhajtok”-nak kifejezetten unalmas. Az meg gyakran humoros helyzeteket szül, hogy diákszinjárszók előadásáról, szavalóestekről, filmbemutatókról vagy tudományos köri ülésekről akkor számolnak be, amikor a legtöbbben már napirendre tértek felettük, sőt megfeledeztek róluk. Ezért sok egyetemi lap csak a *tudós* diákoknak és a tanári karnak szól. Meg is érzik ezt a tanárok, mert szinte kötelezik őket az előfizetésre — hiszen egy bizonyos összegű biztos bevételre is szükség van! De azt már nem volna nehéz összesszámolni, hogy az előfizető tanárok közül hány kapja kézhez az egyes számokat, és hány lapozza át!

Nincs megoldva a lapterjesztés kérdése sem. Van intézet, ahol ez a szerkesztőség feladatkörébe tartozik, és a ritkábban megjelenő lapoknál ez jó megoldás. A szerkesztők így saját terméküket árulják — lelkiismeretesen, mert érdekük, hogy mindenkihez eljusson és a kelendőségből lemeríthetik sikerüket is. Egy nagyobb főiskola esetében azonban, ha 6—8 kar és megannyi épület bonyolítja az áttekinthetőséget, s ugyanakkor a lap is havonta jelenik meg — lehetetlenné válik a szerkesztőség részvétele a terjesztésben. A terjesztést megnehezíti a példányonkénti elég magas ár. Egy-egy *Utunk*-terjedelmű lapért, ha 2000—3000 példányban jelenik meg, 2—3 lejt kérnek, de kis intézményeknél csökken a példányszám, és nő az ár. Mert az önköltséget legalább hozzávetőlegesen a bevételből kell fedezni, de kérdés, hogy a lap megéri-e az árat. Evente kétszer minden diák hajlandó áldozni egyeteme sajtóorgánumáért, főleg ha érdekes anyagot közöl, a hónaponkénti megjelenés azonban túlságosan megszokottá válik. Elég egy gyengébb szám, s legközelebb a diák alaposan meggondolja, fizessen-e. Annál rosszabb a helyzet, ha — mint sok egyetemen teszik — a diákszövetségi juttatásokat az előfizetésről szóló papír felmutatásához kötik.

És milyen megoldás kínálkozik?

*

A közölt anyag profilját nem lehet megváltoztatni. Az a próbálkozás, hogy egyes lapok sportrovatot és humoros oldalakat állítottak össze, többnyire kudarcot vallott. Az első rég elavulttá vált a megjelenés idejére, a második — amúgy is kényes műfaj — nem talált szakavatott mesterekre, s legfeljebb közismert viccek, anekdoták ismétlésére, esetleg sikerültebb humoros rajzok közlésére szorítkozott.

Mindenekelőtt a megjelenést kellene gyorsabbá tenni. Ez magától is éreztetné hatását a közölt anyagon. Sokkal közvetlenebbül lehetne reagálni a diákélet eseményeire. A legsikeresebb és rendszeresen megjelenő folyóiratokat kitüntethetnék a postai terjesztés jogával. Neves írók, közéleti személyiségek ismerték el, hogy egyik-másik diáklap országos folyóiratokkal is felveszi a versenyt.

A megjelenő diáklapok teljes felmérése, értékelése egyelőre megoldhatatlan. Egyrészt többségük még kialakulóban van, egy-két szám után nehéz megítélni, másrészt aligha találunk az országban olyan könyvtárat, amely mindegyik lap eddigi teljes sorozatát összegyűjtötte volna. Legtöbb esetben a megjelenés és a számozás is annyira rendetlen, hogy következtetni sem könnyű: hányadik évfolyam hányadik számát tartjuk kezünkben.

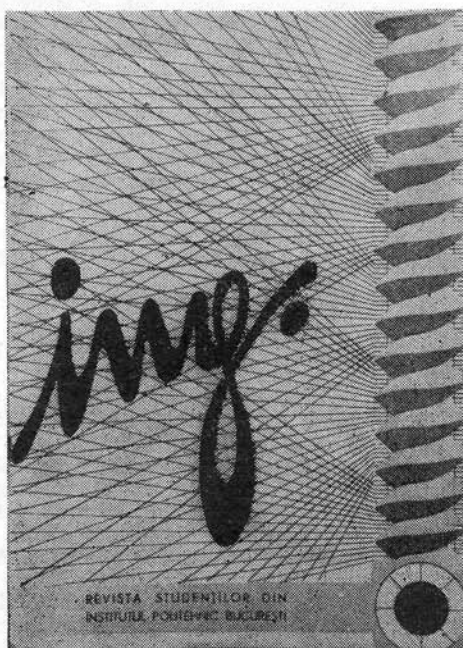
*

Pontosan 33 főiskolai lapról van tudomásunk, s ezekből kilenc a fővárosban jelenik meg. Köztük legtekintélyesebb a 20 oldalas *Universitas*, a bukaresti tudományegyetem lapja; az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet hallgatói a *Medicinistul*. A Közgazdaságtudományi Főiskola hallgatói a *Forum Academiae* kiadásával jelentkeznek. Bukaresti lap az *Ing* (Politechnikai Intézet), az *Amfion* (Műépítészeti Főiskola), az *Orfeu* (Ciprian Porumbescu Zeneművészeti Konzervatórium), a *Semina* (Nicolae Bălcescu Mezőgazdasági Akadémia), a *Fulmen* (Kőolaj- és Gázkitermelési Geológiai Főiskola) és a *Palestra* (Testnevelési Főiskola) is. Havonta jelenik meg, igen rendszeresen, a temesvári Politechnikai Intézet lapja, a *Micron*. Mellette sorakozik fel a *Sigma*, a *Viața politehnicii* és az *Orizont*, a brassói, iași-i és petrozsényi politechnikai intézetek lapja. Feltűnő, hogy az aránylag kevés diákkal, kisvárosban dolgozó 3 éves pedagógiai főiskolák is milyen sok diákfolyóiratot hoztak létre: *Gaudeamus* (Bakó), *Orientali* (Galac), *Ex ponto* (Konstanca), *Athenaeum* (Marosvásárhely), *Nord* (Nagybánya), *Gaudeamus* (Nagyvárad), *Iuventus* (Pitești), *Studium* (Suceava). A iași-i, a temesvári és a craiovai tudományegyetemek hallgatói az *Alma mater*, a *Forum* és a *Cadran universitar* megjelenésével igyekeznek nevüket beírni a diáksajtó történetébe. A temesvári mezőgazdászok az *Agraria*, az orvos-tanhallgatók a *Scalpelu* címet adták diákfolyóiratuknak.

Legtöbbjük 40 × 31-es újság-formában jelenik meg. Elég gyakori a 28 × 20-as füzet-forma is. Aránylag kevés diákfolyóirat választotta a 24 × 16-os fűzött alakot, pedig a ritkábban megjelenő sajtótermékeknek ez nagyon előnyös: igazi folyóirat-jelleget kölcsönöz — maradandóbb értékeket tételez fel.

Néhány szót ejtünk a Kolozsvárt megjelenő négy diáklapról.

A Babeș-Bolyai Tudományegyetem diákszövetségének sajtószerve, az *Echinox*, országos viszonylatban is előkelő helyet foglal el. Ez év (II. évfolyam) áprilisáig megjelent 14 száma terjedelmében is nagy teljesítmény. Általában havonta jelenik meg (szünetekben összevont számokkal) 24 oldalas terjedelemben, újságformátumban. Az első oldalak vezércikk-jellegű írásait rendszerint irodalmi rész követi. Irodalomkritikát, tanulmányokat, irodalmi interjúkat és eredeti alkotásokat gyűjtenek össze. Ezután következik a terjedelmes filozófiai anyag és a történelem. Gyakran közölnek kiadatlan levéltári okmányokat is. A magyar és német nyelvű oldalak után a természettudományos írásokat, útibeszámolókat és az esetleges folytatásokat olvashatjuk. Az utolsó oldalak tartalmazzák a szerkesztői levelezést és az egyetemi élet híreit. Immár hagyománnyá vált, hogy a 24. oldalon műfordításokat gyűjtsenek csokorba. Képanyagukat általában egy-egy festő alkotásaiból válogatják össze, ami biztosítja az oldalak összhangját.

kesztői értékek, sem rossz versekkel, elsőséppel viccekkel szórakoztatni. Ha továbbra is csak ritkán jelenik meg, amikor elegendő, zenével kapcsolatos anyag gyűl össze, akkor nem kell félnünk a lap színvonalának esésétől.

Sajnos a Politechnikai Intézet *Traietorii* című lapjáról nem szólhatunk ilyen elismeréssel. Első számuk (2000 példányban jelent meg!) egységes arcúlag alig körvonalazódik. Mindent szeretnének közölni, s jó, ha az olvasó talál két-három érdekesebb cikket. Időközben megjelent második számuk is, de a szerkesztők, úgy látszik, visszariadtak a nyomtatás nehézségeitől, s a kényelmesebb, házilag is megoldható könyvnyomtatásra tértek át. Ez aligha válik a lap előnyére.

Főiskolai lapjaink közül egy teljesen magyar nyelvű, három közlő magyar nyelvű cikket is. Ezekkel külön is foglalkozunk. Mindegyik újságformátumban jelenik meg.

A legnagyobb elismerés hangján kell szólnunk a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola diákjainak *Thália* című lapjáról. Eddigi számaikkal bebizonyították, hogy kis intézet is tud színvonalas lapot szerkeszteni, ha a diákok lelkesedéssel és saját akaratukból dolgoznak. Gyorsan elkel minden számuk, s bár alig egyéves múltat tekintenek vissza, elindultak az országos hírnév felé. Sikerük titka — akár az *Intermezzo* esetében is —: saját munkájukat, művészetágukat állítják lapjuk előterében. Így jelentetik meg az első hazai magyar nyelvű színházi

Jóval kisebb példányszámban (2000 példány) és sokkal rendszertelenebbül jelenik meg a kolozsvári Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet lapja, a *Dialog*. Újságformátumú nyolc oldalukon még az 5. szám után sem találták meg saját hangjukat, s nem körvonalazódnak szerkesztőségi céljaik sem. Majd mindegyik számukban egy-egy neves professzorukat ünneplik, két oldalas kerekasztal-beszélgetéseket rendeznek, egy oldalt juttatnak a szépirodalomnak és a humornak is. Az olvasónak mindenképpen az az érzése támad: a szerkesztők csak azért dolgoznak, hogy nyomtatott szöveget mutathassanak fel.

Bár csak egy száma jelent meg, tartalomra és külsőre is sokat ígér a kolozsvári Gh. Dima Zeneművészeti Főiskola füzetszerű folyóirata, az *Intermezzo*. 28 oldal zenérei zenészeknek és mindenkinek, aki figyelemmel követi városunk hangversenyéletét. Szimbolikus a borítón található két kitűnő felvétel: egy zongora billentyűi és Kolozsvár látképe a Fellegvárról. Igazi zenei folyóiratot tartunk kezünkben, s csak azt sajnáljuk, hogy 500 példánya a legszűkebb közönséghez is alig juthatott el. Mert azt becsüljük ebben a lapban, hogy nem akar többet adni, mint amihez szer-

lapot. Máris igyekeznek hagyományokat kialakítani: rövid életrajzzal és fényképpel mutatják be év elején a golyákat, év végén a végzősöket, országos viszonylatban figyelemmel követik a magyar nyelvű színházi előadásokat. Együttműködésre szólították fel a testvérlapokat, s a válasz nem is maradt el, az *Echinor* magyar szerkesztői egész oldalas versösszeállítást küldtek vásárhelyi kollégáiknak. Talán csak arra hívnók fel a szerkesztők figyelmét, hogy tekintetbe véve folyóiratuk jellegét, sokkal előnyösebbek összevont, 8 oldalas számaik, s ezután is törekedjenek ilyen terjedelemtre.

Az *Echinor* 24 oldalából 1 német, 3 magyar nyelvű anyagot tartalmaz. A magyar nyelvű oldalak is többé-kevésbé átveszik az egész lap profilját, s inkább terjedelmes tanulmányokat, esszéket közölnek. Minden számban találunk szépirodalmat: verset és prózát. Legtöbbször egyetlen szerző műveiből válogatnak össze néhány alkotást, s illusztrálják is őket. A nevelő jellegű állandó rovatok közül figyelmet érdemel az „Írókról” és az „Anyanyelvünk”. Jelentősen emeli a színvonalat, hogy a szerkesztők nem szorítkoznak csak az egyetemi ifjúságra, szinte valamennyi kolozsvári főiskola hallgatóinak tollából közöltek már cikket, s munkatársaik közé bevonják a tanári kart is. A lap oldalai ma már szervesen illeszkednek be Kolozsvár szellemi életébe. Egész oldalas összeállításban foglalkozott vele az *Utunk*, az *Igazság*, s szépirodalmi műveiből átvett néhányat a *Brassói Lapok*.

Nehezebben tudjuk értékelni a marosvásárhelyi tanárképzősök és az orvostanhallgatók lapját. Mindkettő többé-kevésbé rendszeresen jelenik meg 4—6 oldalon, de egyik sem tudott eddig az átlagszínvonalon felülemelkedni. Az *Athenaeum* két nyelven, az *Aesculap* három nyelven közöl és a cikkeket keveri. Tehát egy kis oldalon román, magyar és német nyelvű szöveg is található, s ez nehezíti a szerkesztést, az áttekinthetőséget, az olvasást, még azoknak is, akik mindhárom nyelvet jól beszélnek. Éppen ezért úgy véljük, jó volna terjedelmesebb számokat megjelentetni, s azokat nyelv szempontjából oldalanként felosztani. Így a szerkesztők jobban tudnának előre tervezni, s megkímélnének egyes cikkeket attól, hogy egy számban három oldalba tagolva folytatódjanak. Több gondot kellene fordítaniok a helyesírásra és a kefelenyomatok javítására is.

*

Az egyetemi és főiskolai hallgatók lapjai már is beírták nevüket hazánk sajtótörténetébe. Az átlagszínvonalon alig néhány tudott eddig felülemelkedni, de mint jelenség a több mint harminc lap nem lebecsülendő. Ne feledjük el, hogy alig másfél éve jelent meg a minisztériumi leirat, s ez még nagyon rövid időszak ahhoz, hogy ezek a bukdácsolva indult diákfolyóiratok egységes arcú alakítsanak ki maguknak, és a kritikus objektív bírálatot mondhasson róluk. E sorokban csak az indulás nehézségeiből, felmerülő problémáinkból próbáltunk néhányat felvázolni.

Már a diáklapok jelentősége is körvonalazódik. Egyrészt lehetőséget biztosítanak a tollforgató ifjúság írásban való jelentkezésére: sok száz fiatal eddig alig-alig érvényesülő vagy éppen visszafojtott alkotási energiájának biztosítanak szabad teret. Új tehetségeket fedeznek fel és indítanak el. Másrészt biztosítják a „nagy” lapoknak, folyóiratoknak az autodidakta módon nevelt, de tapasztalt szerkesztő-utánpótlást.

Gaal György

Toğa virilis

A rómaiak, akár a görögök, istennek nézték az ifjúságot: Livius Salinator, komor és vallásos férfiú, templomot emeltetett Juventas istennőnek, ki ekkor kezdte már felölni Hébé vonásait s elveszteni itálikus marconaságát és állami jellegét. Nem véletlen, hogy maga Augustus építtette újjá a szentélyt, aki a *pietas* megújítója, a *mos maiorum* felélesztője volt. Papi rendje is volt az istenségnek: viennai felirat tesz említést a *flamen Juventutis*, az Ifjúság intézményéről — ez is mutatja, milyen elterjedt és erős kultuszról van itt szó. Arról is beszél a történet, hogy annak az ifjúnak, aki felöltötte a *toğa virilis*-t, a férfitógát, adót kellett fizetnie Juventas pénztárába.

A római vallás elpusztult, csak olcsó és felületi mitológiai játékra adott alkalmat, olyanra, mint Canova giccses Hébé-szobra; elmélyült, komoly érdeklődés csak a görög mítosz és kultusz felé fordult. De ez nem változtat azon a tényen, hogy a mai napig adót kell fizetnünk, ha felöltjük a *toga virilis*-t, adót kell fizetnünk az ifjúságnak. De hogyan is fizetjük ezt, mióta *sestertiusban* nem tehetjük?

A még tapasztalatlan gondolkodó körülnéz: minek mutatkozik így a világ? Dolgok, tények, lelkek, erők, korrespondenciák, különbségek, misztériumok, akarát, vonzás zavaros halmazának, amelyben nincs rend és cél. A gondolkodó érez ugyan valamelyes rendet, rendelkezik egy alapvető intuícióval a dolgok rendszerét illetően, de ezt még nem vetette egybe magával a dologgal. Mindenki, aki valamennyire is ismeri a kelet-európai népmeséket, fel tudja sorolni erejük szerint az erdő állatait, a legesendőbbtől a leghatalmasabbig: mókus, nyúl, róka, farkas, medve. Ez a felsorolás egyetlen zoológiai szempontot sem tartalmaz, mégis néhány millió gyerek számára — evidencia. Számos mágikus osztályozásról beszélhetnénk itt, amelyeknek egy világrendező intuícióra támaszkodó jellegét az teszi nyilvánvalóvá számunkra, hogy *eltérnek* kísérleti-hipotetikus-deduktív újkori tudományunk osztályozási elveitől. Az a bizonyos „kínai enciklopédia“, amely Jorge Luís Borgest arra bírta, hogy a mai európai gondolkodás heliocentrikus kételkedő, produktív satöbbi, karakterisztikumait éppen olyan csodabogárnak fogja fel, mint mi a babiloni matematikai receptgyűjteményeket, szintén egy ilyen mágikus-metaforikus rendszerezést nyújtott. Ebből én még nem következtetném az „episztémé“ teljes függetlenségét más „tudat-terektől“, mint újabb bölcséletünk némely héroszai; de az sem túl érdekes szempont, amely az etnológus Frazerrel az időjölést téves meteorológiaként íratja le — legalábbis számunkra most nem a *tévedés* a fontos. Az intuíció megvan — a tudományos eredmények még igazolhatják is, mint ahogy ez számos kutató, például Watson és Crick esetében történt, akiket, mint közismert, egy ilyen intuíció vezetett a DNS és RNS szerkezetének feltárásában (lásd Watson *A kettős spirál* című könyvét). Tehát a tapasztalatlan fiatal gondolkodó alapvető intuícióját mint *célt* tekinti: ehhez képest, ehhez való viszonyunkban helyezkednek el a dolgok teleologikus rendbe. A tapasztalatlan gondolkodás is válogat: éppen nem személyesen, hanem *egy* világosan, határozottan, egyértelműen megválasztott kritérium szerint. Így természetesen *egység* jön létre, monolit világnézet keletkezik, hűvös tudományos tételek, a személyiséget bensőségében nem érintő összefüggések szenvedélyek alanyává válnak, s tárgyukká a fiatal gondolkodó; mert az az alapintuíció, amelyet a szubjektum mint szubjektum magáévá tett, elkötelezi azt az *egység* mellett, amit amazzal teremtett. Így születik a fanatizmus, illúziók, türelmetlenség s minden egyéb, amit néhány évezrede nem un meg a világ a fiatalok szemére vetni.

Az egység azonban kész: átfogó, de megalapozatlan, akadnak architektúrai szépségei, de nem szilárd. Van, aki nem kívánja ezt megszilárdítani, kíváncsisága kimerült: Rimbaud teremtett némi mennyet s némi poklot, helyesen-e, nem tudni, aztán — tant pis pour les autres! — elment fegyverkereskedőnek Afrikába. 19 esztendő volt akkor.

A gondolat azonban, ha nem ment el még az óperenciás tengeren is túl, *kétkedni* fog, töprengeni és meghasonlani magával, igazolnia kell, össze-mérnie, igazi és általános elvekre visszavezetnie intuícióját: fel kell fognia magát mint *mást*, és *máshonnan* szemlélnie. Ez szenvedés. Mondottuk, hogy

nem közömbös a szubjektumnak ez a kezdeti egység — most íme, ismét cél és rend nélkül hánykolódik a gondolat elemében, míg módszerre lel (ha lel), kezdetre, valódi, szilárd kezdetre talál (ha talál), és innen indulva hódíthatja meg a valóságot.

Nem mindenki állja meg a próbát: van, aki megmarad gyermeki mitológiájánál (ez nem haszontalan, mert emlékeztet; gondoljunk Chagallra vagy *A szegény kisgyermek panaszaira* vagy Babits *Balázsolására*), vagy megreked a szépségnél (ez szintén nem haszontalan, mert figyelmeztet; és fenntartja az újrakezdés viszketegét) — és van, aki igazán lefizette adóját az Ifjúságnak, s akár igazolta intuícióját az elfogulatlan vizsgálat, akár nem, biztonságot és célt talált a szellem szabadságában. Tagadnia és megőriznie kellett az egységre, az egyetlenre és az egyre irányuló vágyát: mert örömet, az ifjúsáéhoz hasonló bensőséges és intenzív örömet kell éreznie *ebben* az egyben is, amelyet az érett gondolat nem mint kezdetet, hanem mint véget ad át neki — mert ez kezdet is, vég is, Alpha és Omega.

Ha leróttuk *igazán* adónkat, gyanú és keserűség nélkül viselhetjük a toga virilist. Érett férfi mondta fiataloknak az ifjúságról: „...hívom itt az ifjúság szellemét: mert az ifjúság az élet szép szaka, amely még nem fogódott el a szükség korlátolt céljának rendszerében, és magában egy érdek nélküli tudományos foglalkozás szabadságára képes; éppúgy nem fogódott el a hiúság negatív szellemében, egy pusztán kritikai tevékenység tartalmatlanságában. Egy még egészséges szívnek megvan az a bátorsága, hogy igazságot követeljen, s az igazság birodalma az, amelyben a filozófia otthonos, amelyet ő épít fel, s amelynek mi... részeseivé leszünk. Ami az életben igaz, nagy és isteni, az *eszme* által az; a filozófia célja az eszmének igaz alakjában és általánosságában való megragadása. A természetet megköti az, hogy az ész csak szükség-szerűséggel valósítja meg; de a szellem birodalma a szabadság birodalma“ (Hegel beszéde hallgatóihoz berlini előadásainak megkezdésekor 1818. október 22-én).

Tamás Gáspár Miklós

Kancsura
István:

Méhkaptárok
öröme III.

AMIRE A DIÁKMOZGALMAK FIGYELMEZTETTEK

Két év telt el a nyugati diákmozgalmak tetőzése óta, de problematikájuk szociológiai, politikai elemzése még korántsem ért véget. Az alábbiakban e hatalmas szakirodalomból kívánunk ízelítőt nyújtani. Bevezetésképpen alfejezetet közlünk Jürgen Habermas frankfurti egyetemi tanárnak, az ún. frankfurti iskola fiatal vezető szociológusának 1969-ben megjelent *Protestbewegung und Hochschulreform* (Tiltakozó mozgalom és főiskolai reform) című könyvéből. Ezt követi néhány szemlény az annak idején nagy feltűnést keltett *Le Mouvement de mai ou le communisme utopique* (A májusi mozgalom avagy az utópikus kommunizmus) című, 1968-as kötetből Alain Touraine-tól, a francia szociológiai társaság elnökétől, a kérdés egyik legnevesebb francia szakértőjétől. Végül az *Esprit* 1969. 5. száma nyomán részletet közlünk Luigi Longónak, az Olasz Kommunista Párt főtitkárának a felszólalásából azon a beszélgetésen, amelyet 1968. április 19-én folytatott az olasz diákmozgalom vezetőivel. Mint ismeretes, az Olasz Kommunista Párt vezetősége eleinte nem vállalt közösséget az 1967-ben és 1968. elején megjelenő diákmozgalmakkal, balos törekvéseik miatt. Longo más hangot üt meg: a merev elutasítást felváltja az eszmecsere. A főtitkár sorra megválaszolja a diákoknak a párt és a diákmozgalom viszonyára, a párt stratégiájára és taktikájára, nemzetközi kérdésekben elfoglalt álláspontjára vonatkozó kritikai megjegyzéseit.

Egyetem és modern ipari társadalom

Noha a görög akadémiákra és az európai egyetemeknek a XIII. század óta bekövetkezett fejlődésére vetett *történeti visszapillantás* nem indokolja a hanyatlás történeti kategóriáinak alkalmazását, a kései kapitalizmusra való áttéréskor az egyetemi életben ennek ellenére bizonyos hanyatlás észlelhető, ha azokat a kategóriákat vesszük tekintetbe, amelyek az egyetemeken időközben szerephez jutottak.

Csalóka volt az a remény, amelyben Schleiermacher és Humboldt, a Berliner Universitát alapítói minden német egyetem mintaképét létrehozták: a remény, hogy a jövőben egyre inkább csökken az államhatalom hatásköre. A felemelkedő polgárság perspektívája — azé az osztályé, amely joggal csakis a legjobbat várta a maga és a nemzet számára a gaz-

daság és a tudomány felszabadulásától, valamint az állam gyámsága alól nagykorúvá érett egyén politikai tevékenységétől — már ugyanazon évszázad második felében megváltozott, s módosult helyzetre nyújtott kilátást: a tökekonzentráció és az anarchikus árutermelés átalakul központi intézmények tervezte árutermeléssé, s ezáltal egymásba tűnnek az „állam” és a „polgári társadalom” szférái, amelyek a korai kapitalizmusban és Hegel jogbölcseletében még különálltak. Ez az összefonódás megszünteti a „művelődési szektorok”-nak arra az időszakra jellemző viszonylagos autonómiáját, mindenestre fennmarad számukra bizonyos mozgásszabadság a tudományhoz és az egyetemhez viszonyítva.

Az állam kényszerűen hatalmasabbá

vált, mint abszolutisztikus elődje, ugyanis befolyása és ellenőrzése ma az összes társadalmi szférákra kiterjed. Ezek szerint nem minden alap nélkül beszélnek a *társadalom államosításáról*. Az állam azonban ugyanakkor veszít hatalmából, mivel a pluralisztikusan szervezett társadalom államon kívüli hatalmai közvetlenül nyomást gyakorolnak az állami hatóságokra, akár a parlament és a közigazgatás, akár a kormányzat útján, ezért e folyamat ellentétének bizonyul az *állam társadalmasítása*. Az egyetem éppoly kevésbé menekülhet ettől az összefonódástól, mint bármely más intézmény. Kettős viszony áll fenn: az állam és a gazdaság bizonyos mértékben „nagybani vásárlóként” lép fel az egyetemekkel szemben, ezek pedig az államvizsgák és a szabadfoglalkozásokra képesítő, csaknem ugyanolyan nagy számú diplomák rendszerével reagálnak. A tulajdonképpeni tudományos vizsgák is magas minősítést kapnak az egyetemek „vásárlóközöntségétől”, ez az oka a doktori címek elburjánzásának*.

Más vonatkozásban az állam a gazdaság érdekképviselőjében lép fel, amikor műszaki főiskolákat tart fenn, és az egyetem keretein kívül külön intézeteket alapít, amelyek az oktatástól mentesülve iparilag fontos, de ugyanakkor más kutatásokkal is foglalkozhatnak. Amióta a gazdaság közvetlenül érdekelt annak a tudománynak a fejlődésében, amely segédtudományként már régóta bebizonyította hasznosságát a munkaelőkészítésben, -igazgatásban, s amelynek segítségével lehetővé válik a gépszerkesztés, az üzemszervezés, az emberek kiválogatása és eddig még nem sejtett méretekben való irányítása, már nemcsak átvevőként, hanem a megbízó és finanszírozó szerepében is fellép az egyetemekkel szemben, hacsak egyáltalán nem tér rá arra, hogy a kutatást saját maga irányítsa. Az Egyesült Államokban az ipari kutatás a megfelelő egyetemi kutatás fölé nő, míg Németországban** még mindig a Német Tudományos Alapítvány Egyesülete és más hasonló szervezetek útján

* Az abszolutisztikus hivatalnokállam töretlen hagyományaihoz kapcsolva a doktori cím, természetesen, inflációszerű elterjedése előtt is nagy tekintélynek örvendett, csak hogy ez a tekintély a mai napig gyakrabban hivatkozhatott reális teljesítményre.

** A szerző a Németország Szövetségi Köztársasága-beli viszonyokra utal (A SZERKESZTŐSÉG MEGJEGYZÉSE).

érkeznek a megkötés nélküli juttatások az iparból az egyetemekhez.

A társadalmasítás folyamata, amelyben gazdaság és egyetem, termelés és kutatás összefonódik, magának a tudománynak az átalakulásában is tükröződik. De a Descartes-tal önmagát tükröző tudomány kezdettől fogva magában is foglalta eredményeinek műszaki megvalósulását, vagyis alkalmazhatóságát, a német idealizmus — az ország gazdaságilag elmaradt helyzetének megfelelően — a tudás fogalmát ismét olyan mértékben visszaszorította önkörébe, a tiszta elmélkedésbe, hogy a tudomány és a társadalmi gyakorlat kapcsolata nagyon is közvetettnek tűnt. E felfogás értelmében a tudomány nem szolgálja közvetlenül a társadalom újratermelését, hanem saját immanens, tendencia nélküli törvényszerűségeinek engedelmeskedik, hogy ereje végül mégis a nemzet haladásához adódjék. Joggal állították, hogy Galvani sohasem fedezte volna fel az elektromosságot, ha kezdettől fogva egyásmi lebeg szeme előtt, mint a villanygolyó vagy a telefon. Ma azonban, Los Alamos jegyében, a nagy közgazgatási szervek pontosan tudják, hogy mit akarnak a tudománytól, ezért nincs semmi szokatlan a bizonyos kapcsolatok, képletek és elemek tudományos „fejlesztésére” kidolgozott időszakos tervekben. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a tudomány és a technika viszonya századunkban már több ízben fordítottá vált, s a kutatás fejlődése a készülékek és eszközök szerkesztésében bekövetkezett fejlődéstől függ. A tudomány technológiai típusa mindenesetre társadalmilag közvetlen értéket jelent; a tudomány működőképessé válik, s voltaképpen ezáltal érik meg a társadalmasításra.

Persze, minél alkalmazhatóbbak az eredmények, annál tisztábbak az elméletek: a használhatósággal együtt paradox módon nő az elmélet elidegenedése a gyakorlattól. Az új tudomány feloldja skolasztikus elődjének közmondásos elzárkózottságát, de „ablaknyitását a világra” csak újabb elzárkózás árán éri el. A középkori egyetemek távol tartották magukat a kézművesek és kereskedők gyakorlatától, ám — az orvosi fakultáson is a betűhöz ragaszkodó — tudás normatív jellege biztosítékot jelentett arra, hogy a tudás átadása magában rejtse az életben kialakuló kapcsolatokra érvényes útmutatásokat is. Az új tudomány lemondott éppen erről az útmutatásról az igazi életre, arról a célirányosságról az egyén és a társadalom életvitelében, amely már a középkori etikában testet

Tüntető diákpár
Washingtonban

öltött, és sajátja volt úgyszólván minden tudományos közlésnek. Amit a középkori egyetemeken tanítottak, az felbomlik egyfelől a tantételekre és magyarázataikra, amelyekből az elméleti alapelvek származnak, másfelől pedig annak gyakorlására, hogy ezeket az elveket az élet konkrét eseteire alkalmazzák. Az elmélet kazuisztikus alkalmazása — ez még

beleillik az ítélőerő kanti megfogalmazásába — biztosította a társadalmi vonatkozást, amelyet az új tudomány mechanisztikus alkalmazása, a technika megszüntet.

A kazuisztikától megtisztított elmélet makacsul ragaszkodik az értékek szabadságához, amely az értékeket előbb felszabadítja és önállósítja, s nem bízta sem egy szubjektív morál, sem egy objektív metafizika (ezt bizonyítja Scheler és Nicolai Hartmann példája) gondjaira. Az alkalmazhatóvá vált tudomány közömbös a társadalmi gyakorlattal szemben, amely viszont tudományos útmutatás nélkül határoz az alkalmazás hogyanjáról. Használhatóságáért úgy fizet, hogy az élő, céltudatos gyakorlat „tisza elméletévé” idegenedik.

Közömbössé vált tudástartalmak esetében azonban kérdéses a tudás közvetítésének alkotó ereje. Látszólagos marad a filozófiai összefüggés is, amelybe ezek később esetleg besorolhatók lennének. Az apologéták ezért megszokták, hogy a tartalmak helyett ezek kutatásának módját, a kutató módszertani eljárásait és a tudományosság tartását *in abstracto*, az egyetemek nyújtotta képzés fokmérőjének nyilvánítsák: esküsznek „arra a képességre, hogy az objektív megismerés javára saját értékelésüket egy-egy pillanatra feladják, és eltekintenek saját pártállásuktól, saját jelenlegi akaratauktól a tények elfogulatlan elemzése érdekében...” (Jaspers). Nehezen lehet azonban belátni, hogy az a kutatás, amelynek lényegénél fogva a kutató létehez viszonyítva külsőlegesnek kell maradnia, a kutató és a gazdaság területén kívüli magatartása számára mégis eredményes, „képesítést nyújtó” kell hogy legyen. Valószínűleg ez az ellentét az oka, hogy Jaspers a mai egyetemek képzés-igényeinek megindoklásakor végül is a „tudományok tartalmához” folyamodik. Természetesen azonnal bevallja magának, hogy a természettudományok tartalma „viszonylag közömbössé” vált, úgyhogy végül csupán a szellemtudományi tartalmak értékére való apellálás marad hátra.

De mi a helyzet a valóságban?

A modern ipari társadalomnak négy tudományra van szüksége mint „szállítótor”: a régiek közül a jog- és orvostudományra, az újak közül a természet- és társadalomtudományokra; az utóbbiakhoz tartozik a lélektan és a szociológia is, táblázat-tudománnyá fejlődött stádiumában. Ezek az emberek kiválogatását és irányítását szolgálják, s a logisztikával együtt utolsóként menekültek át a

filozófiai diszciplínák funkcióképtelenné vált magvából a használhatóság területére. A filozófiai fakultás magva, amely még Humboldt idejében az egész egyetem magva volt, ma már a perifériára szorult. A szellemtudományokról van szó, amelyek nem alkalmazkodtak a természettudományi modell egzakttségéhez, s így persze gyakran — ahogy számtalan szellemtudományi vizsgálat közömbössége bizonyítja — objektíve is hátrányba kerültek és jelentéktelenné váltak. Ezért már a múlt század közepe táján megkezdődött a régi fakultás felbomlása olyan diszciplínákra, amelyek figyelembe vették a társadalom használhatósági igényeit, és olyanokra, amelyek elzárkóztak ettől; az újonnan létrejött természettudományi és a felbomlott filozófiai fakultás közötti hasadás pedig mélyebb volt az eddig egymástól elkülönült többi fakultás közöttinél. A „kultúra“ immár a redukált filozófiai fakultás szellemtudományaira és azokra a művészetekre csökkent, amelyekről a tudomány a platóni akadémián bekövetkezett intézményesítés óta elkülönült. Ezek defen-

zívve, a „kultúr-tiltakozás“ hordozóivá váltak. Természetesen a társadalom is képes ez ellen védekezni; a háttérbe szorult kultúrahordozókat a muzeális értékek sorsára ítéli, hogy azután asszimilálja őket. A haszonmentes kultúra látványra minősül, s éppen ezáltal növekszik keresettségé; egyúttal az alkalmazás és a csere alól is kivonja magát. Az átfogó kultúripar révén ott is bekapcsolódik a társadalmisítás folyamatába, ahol ennek ellenáll. Ily módon ártalmatlanná téve, a kultúra az emberművelés szintjére is felemelkedhet. Ennek eszközeként került be az egyetemek keretében az általános tanulmányok tervébe.

A közömbössé vált tudományok, maguk is megfosztva a képzés lehetőségeitől, az egyetemen szemben a társadalom részéről mégis fenntartott képzés-igénynek csak akkor tehetnek eleget, ha egy további szaktudománnyal egyetemessé egészülnek ki. Erre hárul az a feladat, hogy a szellemtudományok értéktartalmát halottaiból feltámassza, s a nem elsajátíthatót elsajátítható formában mutassa be.

Jürgen Habermas

Diákmozgalom és osztályharc

A mozgalom összetettsége akkor mutatkozik meg igazán, ha feltesszük a kérdést: diákmozgalomról van-e szó, vagy ellenkezőleg, a fakultásokon jelenlévő forradalmi erők akciójáról, amelyet ezek kezdet kezdetétől a munkásosztály felé irányítottak, s amelyben a diákok csak a robbanótöltet, az erősítés szerepét töltötték be. A kérdés kettős: egyrészt, mi volt a diákok szerepe: az „intelligencia“ vagy a társadalmi alap szerepét töltötték-e be? Másrészt, milyen kapcsolat volt a diák- és a munkásmozgalom között?

*

A diák az egyetemen nem osztályellenességével találkozik, hanem egyszerűen egy erőtlen adminisztrációval, s tőle süketen-ellenségesen vagy néha jóindulatúan távolálló, hatalomtól megfosztott tanárokkal, akik az egyetemi válságnak inkább áldozatai, mintsem okozói. Ki kellett tehát lépni az egyetem gettó-keretéből, ahol a harc ellaposodhatott, céhjellegűvé válhatott volna, s ahol nem nyugtalanította a hatalom birtokosait.

A munkásosztály felé fordulás a forradalmi mozgalom konkrét megnyilvánulása volt, a társadalom minden szintjére

kiterjesztett osztályharc igényléséé, de tömeges összefogás nem történt. A diákok számára a munkások egyidejűleg képviselték az erőt és főleg az igazi forradalmi osztályt, amelyet a nagy szocialista harcokkal és a szovjet forradalommal azonosítottak. Tehát inkább a társadalmi Forradalom eszméje felé, és nem a valószínű munkások felé fordultak. Ez a lépés lényeges volt számukra, s eredményei fontosak, természete azonban nem engedi meg, hogy a diákokat robbanótöltetnek tekintsük, amely lángba borította volna a munkásosztályt. A mozgalom magyarozatát elsősorban a diákság helyzetében és fellépésében kell keresni.

*

Bár a csoportosulások kezdetben fontos szerepet játszottak, a mozgalom nem bontakozott volna ki, ha a március 22-i megmozdulás, amely majdhogya ellentétben nem állt ezekkel a csoportosulásokkal, nem lelt volna néhány hét alatt széles körű visszhangra Nanterre-ben, ha nem hozta volna létre a Kritikai Egyetem első csíráját. Január néhány dühöngője egyetlen áprilisi napon több

Az egyetemisták a környezet szennyeződése ellen harcba indulnak

mint ezer diákot tudott mozgósítani. Májusban a diákok és a középiskolások részvétele a gyűléseken és bizottságokban számottevő, a mozgalom hatóköre rendkívül kiterjedt. Ezekről a diákoktól és szimpatizánsoktól távol állt az aktív harcosok végsőkig menő politizálása. A forradalmi hevület náluk nem vált el a professzionális célkitűzésektől. A diák-társadalom nemcsak a munkásosztály harcának kiélezéséért mozdult meg, vagy hogy fellázza a népet az uralkodó oligarchák ellen; önmagáért mozdult meg, az egyetemi szervezet s a diákság körülményeinek átalakításáért. De a polgári Egyetem, az oktatás tartalma, a pedagógiai módszerek, a kiüttlanság elleni lázadás és a szelekció-veszély elég élénk és tartós volt ahhoz, hogy beigazolja: napjainkban az egyetem problémái nemcsak kulturális és ideológiai, de anyagi, gazdasági és politikai problémák is. Ilyen értelemben a diákmozgalom egyáltalán nem az „intelligencia” mozgalma, hanem a fiatal munkásoké, akiknek problémái közel állnak a szakiskolák, a tanonc-központok tanulójának problémáihoz.

*

A francia társadalom gazdasági átalakulása az utóbbi két évtizedben alapvetően megváltoztatta az Egyetem szerepét. Az Egyetem nem olyan elavult, mint amilyen mérvű a meg hasonlítás saját belső felépítése meg az új társadalmi helyzet között. Amilyen mértékben nő a diákok száma, olyan mértékben változnak önmegvalósítási lehetőségeik. Egyre gyorsabban emelkedik azoknak a száma, akiket a legszorosabb szálak fűznek munkájukban a gazdasági élethez, akár mint nagyvállalatok közép- és felsőfokú káderei, akár mint a gazdasági és társadalmi döntéseknek ugyancsak alárendelt állami vagy magánjellegű tanulmányi vagy szolgálati irodák alkalmazottjai.

Vállalatvezetők és ügyintézők évek óta próbálják olyan munkakörök felé terelni a jogot vagy irodalmat végzett diákokat, amelyekre nincsenek felkészítve. Csökkenőben van az Egyetem elszigeteltsége, kizárólagos függése attól az államtól, amely egyidőben uralkodott és örködött fölötté. Ezért bírálja számos diák nem csupán az egyetem elavultságát, hanem a gazdasági és társadalmi rendet is s azt a szerepet, amelyet ők maguk hivatottak betölteni benne.

Különösképpen a társadalomtudomá-

nyok hallgatói lázadznak a gondolat ellen, hogy a nagyvállalatok vagy az állam társadalompolitikájának szolgálatában a manipulálók szerepét töltseék be. Ellenkezésüket csak fokozza az ellentmondás az érdek nélküli s gyakran kritikai oktatási forma és azon feladatok között, amelyekre hivatást éreznek. Innen ered ellenszenvük azoknak az egyetemi tanároknak a hamis tudatával szemben, akik nem akarnak tudomást venni az általuk közvetített ismeretek társadalmi súlyáról.

Ez a magatartás, akárcsak a társadalom adott rendjéhez való alkalmazkodás minden eddigi visszautasítása, úgy támadja a jelent, hogy egyszerre támaszkodik múltira és jövőre. A társadalom valamely állapotának naiv elfogadásaként felfogott „empirizmussal“ szemben, amely természetes adottságnak tekintti ezt az állapotot, ahelyett, hogy bírálná és behelyezné valóságos társadalmi összefüggéseibe, az említett magatartás védelmére kel a filozófiai hagyományoknak a társadalomtudományokban, s ugyanakkor szigorúbb, tudományosabb elemzésre szólít fel, olyanra, amely nem szakítja el egymástól a konkrét tudást a megismerés kritikai szociológiájától.

A polgári Egyetemet ért támadás tehát az oktatás behódolása ellen irányul az új uralkodó osztály előtt és a nagy termelő-, szervező- és vezetőapparátusok előtt, melyek ennek hatalmát biztosítják. De az elemzés itt sem korlátozódhat ezen állásfoglalások számbavételére. Ugyanis a leleplezett befolyás se nem annyira kiterjedt, se nem annyira közvetlen, mint ahogyan azt sokszor állítják. Ha így volna, a technokraták kevésbé ragaszkodnának az Egyetem alapvető megreformálásához. Az Egyetem ugyanis nem elégíti ki a nagy szervezetek szükségleteit. Vita tárgyává inkább az Egyetem tehetetlenségét kellene tenni: képtelen a vállalatok és az adminisztráció nyomásával szembeszegezni a tudományosság kritikáját. Ha nagyobb teret biztosítana a társadalomtudomá-

nyoknak, felszabadító tevékenységet is gyakorolhatna, nemcsak konformistát. De az Egyetem a jövőendő kádert, technikust vagy szakértőt nem vértézi fel elegendő tudományos ismerettel ahhoz, hogy megcáfolhassa a főnök alérvelését, és nem alakít ki olyan kritikai szellemet sem, amely készséggel fordulna a jelenkor problémái felé. Többet vétkezik azzal, amit nem visz véghez, mint amit megtesz. Ezek az észrevételek hozzásegítenek a diákmozgalom mibenlétének megértéséhez. Harca egy uralkodó társadalmi osztály vagy rend ellen sohasem szemtől szemben vívott harc. Az Egyetem, amely ellen küzd, nem áll sem a régi, sem az új burzsoázia szolgálatában. De kritikai feladatainak sem tudományos, sem társadalmi síkon nem felel meg. „Elvontsága“, „pártatlansága“ ingerli a vezetőket, de még inkább felháborítja azokat, akik jogosan várják el az Egyemtől, hogy töltsen be hivatását a társadalmi és kulturális alakulatok sajátos természetének és hatókörének elemzésében is.

A polgári Egyetem ellen irányuló diákmozgalom két vetülete abban az érzelmben kapcsolódik össze, hogy az Egyetem nem szabad, mert nem harcos. Kérdés tárgyává kellene tennie saját társadalmi meghatározottságát; mivel azonban gyakran képtelennek mutatkozik arra, hogy fölkarolja a gondolkodás és a kutatás legújabb kezdeményezéseit, az Egyetem a társadalmi rendszer alárendelt elemévé válik. Minthogy képtelen úrrá lenni saját válságán, csakis külső követeléseknek tud eleget tenni, ahelyett, hogy magának tartaná fenn azt az intellektuális és kulturális kezdeményezést, amelynek révén fölszabadulhatna bizonyos nyomások alól, vagy legalábbis tudatosan vállalhatná a felelősséget választásáért a társadalmi életben. Hallgatása csakis az egyetemi kádereket elégíti ki, akik szabadságnak nevezik azt, ami csak a céh védelmezése.

Alain Touraine

A diákok és a pártpolitika

Mindenekelőtt nagyon érdekesnek tartom azt, ami itt elhangzott; megvilágított számomra bizonyos kölcsönös félreértéseket és problémákat. Nyilvánvaló, hogy egyfajta távolság ékelődött a Párt és a valóság közé; ez a valóság a diák-

tábor valósága, valamint más „aktív“ csoportoké, amelyek — akár diákokból állnak, akár nem diákokból — lényegében a fiatalság erőire támaszkodtak, s a diákmozgalom mozgósító hatással volt rájuk.

Ugyanezt elmondtam már a külpolitika, vagy ha akarják, az olasz belpolitika kérdéseivel kapcsolatban is, mégpedig a legáltalánosabb vonatkozásokat, a harc és a stratégia problémáit tartva szem előtt. Az említett területen ugyancsak végbement ez az „eltávolodás“, oka talán bizonyos bürokrácia — anélkül, hogy a legkevésbé is pejoratív árnyalatot tulajdonítanánk e szónak —, talán egyszerűen szervezeti tagozódásunk. Mialatt ők beszéltek, föltettem magamnak a kérdést: miért van mindez? Nézzük a kínai eseményeket, amelyeknek a kultúrrövidítés egyik összetevője, kiemelkedő mozzanata. Nézzük a dél-amerikai forradalmakat, amelyeknek Kuba a csomópontja. Nézzük az antikapitalista harcokat a tőkésországokban, a tőkés és monopolista rendszer országaiban. Az igazság az, hogy mindezeket a problémákat kissé eltorzított formában közvetítette felénk a politikai harc, s ennek során elenyésztek vagy elvesztették jelentőségüket, talán amiatt is, hogy — az egység megőrzése kedvéért — mesterségesen fenntartottunk bizonyos magatartásformákat, bizonyos erkölcsi normákat. (...)

Hiba nem beszélni a kellemetlen dolgokról, letagadni vagy elhallgatni az elmentéket. Ahol vita van, ott szükségképp van ellenvélemény is. A miénkhez hasonló forradalmi mozgalmak megrekednek, ha nem vetik alá magukat nap mint nap a tényállások, körülmények, eszmecserek próbájának. Hosszú ideje töltök be felelős tisztségeket a hazai és nemzetközi mozgalomban. Részt vettem a Kommunista Internacionálé 1922-es IV. kongresszusán, és mondhatom, hogy a más pártokkal és az Internacionáléval folytatott viták igen nyíltak, élénkek voltak. Hasonlóképpen a Bordiga-korszakban, 1926—27-ben, amikor fordulat állt be, a vita mindig élénk és nemegyszer éles volt. A mélyreható vitának ezt a gyakorlatát ma háttérbe szorítja az egység megőrzésének gondja.

(...)

Ami a Diákmozgalmat illeti, nem voltunk eléggé előrelátóak. Meg kell érteni ezt a mozgalmat, helytálló politikai jellemzését kell adni. Gondolkodtunk rajta, sokrétűen vizsgáltuk. Hogyan látjuk mi a Diákmozgalmat? Mint egy elágazást a sok közül? Nem, nem így kell megítélni. Ez ugyanis azt jelentené, hogy pusztán revendikatív mozgalomnak tekintjük. Csakhogy a Diákmozgalom követelése, még az azonnaliak is, általános érvényűek. Az egész mozgalom általános jelentőségű kérdéseket vet föl.

A felforgató mozgalmak gyakran csak

rombolni akarják a fennállót, anélkül, hogy megtartanák jó oldalait. Bizonyos kérdések merőben különböző politikai és társadalmi feltételek között vetődnek föl. A kapitalista országokban más körülmények szülik a diákmozgalmakat, mint a szocialista országokban. Mi váltja ki őket? Azt hiszem — bár ezt még meg kellene fontolnunk —, hogy e mozgalmakat, amelyeknek közös vonása a lázadás az életet gúzsba kötő erők ellen, a modern társadalmi fejlődés, az iparilag fejlett társadalom hívja életre, a hatalom és a tömeg, az ember és a gép közötti kapcsolatokat létesítő technikákkal együtt. (...) E mozgalmak egyfajta beszűkülés ellen irányulnak, amelynek jegyében minden dolog előd, s amelynek következtében az egyén vagy a csoport úgy érzi, hogy kirekesztették az életből, megfosztották a döntés jogától.

Felszámolni a korlátozásokat és az élet minden területén megfigyelhető elfojtást — véleményünk szerint ez a vágy ölt itt testet. És a Diákmozgalom, a fiatalok mozgalma az, amely Olaszországban ezt a vágyat kinyilvánítja.

Amikor azt mondtam, hogy nem láttuk előre, nem mértük föl a mozgalom jelentőségét és arányait, tárgyilagosan szögeztem le a tényeket. (...) Senki sem vitatta el a Diákmozgalomtól a politizálás jogát. Véleményem szerint lényeges, és a dolgok természetéből következik, hogy a diákok fölvevessék ezeket a kérdéseket, mégpedig nem valamely réteg kérdéseiként, hanem olyanokként, amelyek magukban foglalják az összes többi társadalmi kérdést. Nem értek egyet azzal, hogy őket meg nem illető jogokra tartanak igényt e diákok. Eppen Gramsci volt az, aki meghirdette a „kollektív értelmiségi“-nek tekintett párt elméletét. Amiként a munkás a maga területén, az egyetemista is saját harca, saját gyakorlata rendjén alakítja ki a maga öntudatát. Az értelmiségi — éppen mert értelmiségi — azon van, hogy minden dologban fölülje az elméleti és egyetemleges, az esetlegességnél magasabbrendű értelmet. Mindebben nincsen semmi önkényes. Ez több, mint magától értetődő, egyenesen ismérve mindenfajta mélyreható elemzésnek és vizsgálódásnak. Nem azt akarom mondani, hogy az általánosítások mindig helyesek volnának. Vítára kell bocsátani őket, szembesíteni a véleményeket, hogy ítélhessünk érvényességük fölül.

Azt tartom, a Diákmozgalmat úgy kell felfogni, mint az olasz társadalom jelen pillanatban legátfogóbb kérdésének egyik vetületét. Ezért van, hogy a látszólag sajátos problémák — a kultúra és a tár-

sadalom viszonya, a tudomány, a társadalom és az ember viszonya, a tudomány és a termelés viszonya, a diákmozgalom és a munkásosztály viszonya — általános társadalmi kérdésekké válnak. Az önök-től mint diákoktól fölvetett kérdések általános jelentősége fölfedi az önök mozgalma — vagyis a kapitalista rendszer megdöntésére irányuló mozgalmak egyik válfaja — és a többi tömegmozgalom közötti kapcsolatok fontosságát. Kulcsfontosságú kérdés ez, e társadalom alapjait érinti. Az Olasz Kommunista Párt VIII. és IX. kongresszusára gondolok, amikor, azt hiszem, első ízben mondtuk ki, hogy a munkásság mellett az értelmiség a hajtőereje, az élcsapata a forradalomnak. Hogyan szabályozhatók ezek a kapcsolatok? Vitákkal, eszmecsereikkel.

Úgy vélem, felül kell emelkednünk néhány olyan körülményen, amelyek önököt panaszra készítetik. Azon például, hogy önök úgy érezték: el vannak szigetelve az egyetemen a politikai és kulturális erjedés többi erőitől, mégpedig amiatt, hogy a párt nyilatkozatai között túltengenek a védekező hangvételűek, vagy amiatt, hogy a párt csak elégtelen vagy káros állásfoglalásokra volt képes. Mint mondtam, az egyetem az a hely, ahol a különféle irányzatok érintkezhetnek, a vélemények összezsacaphatnak. Előszörban azért, mert vitatkozni, egybevetni véleményünket a másokéval — a legjobb módja annak, hogy továbbéreljük saját nézeteinket. Meg kell próbálnunk belátni, honnan erednek és mit jelentenek a mi szemünkben képtelen és torz vélekedések. Mint kommunistáknak személyes tevékenységet kell kifejtünk, részt kell vállalnunk a vitákból, és meg kell kísérelnünk levonni belőlük a tanulságokat.

Íme, ebben az irányban kell haladnunk. Hogy mostmár a vita érdemi részére térjek, úgy tűnik, a legfontosabb kérdés, amely szőnyegre került, a stratégia és taktika kérdése. Azzal vádolnak bennünket, hogy a taktikát stratégiának tettük meg. Röviden a probléma a következő: hogyan kapcsolódnak önök szerint a reformok, az azonnali követelések a kapitalista rendszer megdöntéséért, a szocializmusért vívott általános harchoz? Ha az önök hozzászólásaira hagyatkozom, ez nem egészen derül ki abból, amit elmondtak. Gondoljunk egész politikánk céljára: bizonyos területeken a mozgalomnak mindig pozitív szervezési és képzési feladatai vannak, függetlenül a soron levő követelések önmagukban vett jelentőségétől. Mi a harcot eszközöznék tekintjük arra, hogy mozgósítsuk a tömegeket,

hogy bevonjuk őket a küzdelembe, hogy új meg új hadállásokat foglaljunk el, ahonnan utólag merészebb támadásokat lehet majd indítani. Lenini kifejezéssel élve, a kérdés így tevődik fel: a reform önmagában még nem reformizmus; akkor válik azzá, ha a reformokért vívott harcnak nem biztosítunk egyértelmű forradalmi távlatot, ha nem kapcsoljuk össze a taktikát a stratégiával, s ha szem elől tévesztjük stratégiai célkitűzésünket: e rendszer átalakítását szocialista rendszerré.

Íme, ebben áll politikánk lényege. Ha kétségek merülnek fel e tekintetben, ha vádak érnek bennünket, ez azt jelenthetné, hogy hibás a gyakorlatunk. De felelősek volnánk-e azért, hogy húsz év alatt semmiféle alapvető szerkezeti változás nem ment végbe a társadalomban? Nem hiszem. Pártunk tevékenységét csak is az általános helyzettel és az erőviszonyokkal való összefüggésében lehet elbírálni. Nem hiszem... nem hiszem, hogy az adottól gyökeresen különböző magatartás eredményre vezethetett volna. Látuk Görögország példáját, ahol a kérdés másképpen tevődött fel, mint nálunk.

Ma egészen más a helyzet. Az erők minél szélesebb körű mozgósítása révén akarunk harcolni a rendszer ellen, azzal a céllal, hogy megteremtünk egy gyökeres politikai és társadalmi átalakulás feltételeit. Választási programunkban sokszor hangsúlyoztuk, hogy mennyire szükségszerű napjainkban a szocialista átalakulás. Okulnunk kell mások tapasztalataiból, nem tévesztve szem elől, hogy mindenféle tapasztalat időhöz kötött, történeti jellegű. Közzétettük Le Duan* eszszéjét, amelyben föllehető a politikai harc valamennyi formája: azonnali követelések, reformok, fegyveres felszabadító harc.

Gondolhatunk-e komolyan ma Olaszországban egy partizánháború lehetőségére, a fegyveres harc lehetőségére? Nem hiszem. Úgy vélem, ennél már előbbre vagyunk, abban az értelemben, hogy az erők szélesebb körű mozgósításával, a demokrácia valamennyi lehetőségének kihasználásával gyökeresebb fordulatot idézhetünk elő a politikai, társadalmi és gazdasági életben.

Luigi Longo

* Az Észak-vietnami Kommunista Párt titkára.

HAZAI TÜKÖR

Aki legyőzetett

Másfél napig nézelődtünk, kérdezősködtünk a készülő lotruí vízerőműnél, melyet nem olyan rég, március 29-én Országos Ifjúsági Munkatelepnek nyilvánítottak.

Mivel kezdjük? Talán azzal, hogy a kocsiban meleg van. De hiába szállunk ki, itt tombol a tavasz. Állunk a Lotru beömlésénél, és nézzük, mint festi meg a zavaros hólé a már letisztult Olt vizét. Jó volna, ha egy kicsit, egy egészen kicsit ránk lehelne a Fogarasi-havasok két öregje, a Negoii és a Moldoveanu. De nem tesznek semmit érdekünkben, még csak meg sem pillanthatjuk őket, mert üstökükbe felhők egész tengere akad. De mikor megy a hegy Mohamedhez? Magára hagyjuk a keveredő vizeket, hadd beszélgessenek, és megindulunk áthelyezett ingóságunkban fölfelé a Lotru mentén. Egykori betyárok nyomában járunk (igaz, ösvényt, majd a tengelytörő köves utat az aszfalt simasága váltotta föl), a falvak: Brezoi, Malaiia, a félreeső Ciunget és Voineasa rég levitézett betyároktól, ha úgy tetszik, rettegett útonállóktól kapták nevüket. Rájuk gondolunk, de a mágoajai Pintye vitéz szavait idézzük:

*Hadd töltsük a zsebeink
Nemeseknek kincsével,
Kupeceknek pénzével,
Kalmárok ezüstjével.
A sok kupec vámot ad,
A nemes úr jó lovat,
Meglőnnyítjük málhájuk,
Tallérjaik dézsmájuk...*

Bizony. A jó Brezoi, Malai, Ciung, Voinea és társai sok forró percet szereztek az Oltot követő kereskedelmi út vándorainak. Ez a vidék olyan senki földje volt egykor, aki ide bevette magát, annak üthették bottal a nyomát. Követni? Kinek lett volna bátorsága? A Lotru mellett levő települések lakói között még olasz származású is van. De különös módon, bárkit kérdeztünk, senki nem tudott (vagy nem akart tudni) egyetlen betyár-legendát sem.

Voineasa (itt ér véget az aszfalt) a legnagyobb telep. Harminchat kilométert jöttünk fel ideig a folyó völgyében. Itt vannak az irodák, a központi műhelyek és az alpesi jellegű házak (ezeket majd az ONT veszi át), melyekben a 2000 építő egy része lakik. Gyönyörű villák állnak itt, legalábbis az országban nem láttam ilyeneket, és az az érdekes, hogy az itteni körülmények miatt az ország minden építővállalata idegenkedett felépítésüktől. Így ez is a Vízerőmű Építő Vállalat mérnökeire maradt, akik közt — szerencsére — akad néhány építészmérnök is. Egyébként több mint ötven 1967—1968-ban végzett fiatal mérnök tevékenykedik itt. Ők a különböző telepeken dolgozó 700 fiatal vezetői. A megtisztított terület — ahol a zászlórúd van, és ahol a brigádosok sorakoznak föl kék egyenruhájukban — most üres,

a postát hozó középkorú asszony vág át rajta. „Jaj, lelkem, itt nagyon várják a levelet, az újságot. A Lotru fénye (a telep itt szerkesztett és Rîmnicul Vilceán he-
tente nyomott lapja) nem elég. A mieink mindent tudni akarnak.“

Mi is tudni akarunk mindent. Pop Ștefan mérnök — egyike a villák építőinek, tervezőinek — izléssel berendezett, összkomfortos lakásában vagyunk, könyvek, hanglemezek, népi kerámiák és maga-festette képek között. Sok lejegyezni való volna, de nem zavarjuk, bízunk a memóriánkban. Mi is folyik itt? Csak röviden: alagutakon — hosszúságuk meghaladja a 150 km-t — az alapozásnál tartó gyűjtő-medencébe vezetik 86 folyó és patak vizét, és így az össz-vízhozam másodpercenként eléri a 15 köbmétert. A gyűjtőtől a vizet egy 17 kilométer hosszú alagúton átvezetik Ciungetre, ahol a tulajdonképpeni erőmű lesz. A Lotru Malaiánál tör újra a felszínre, miután eséssel fölfokozott ereje fénné alakult át. Szabad az út.

Megyünk tovább. Lezökkenünk az aszfaltról. A völgy mindjobban elszűkül. Balra a Paring, jobbra a Lotru szintjei emelkednek, és mellettünk méteynyire folyog, sístereg a víz. Szálfák merednek ki a tajtékos habokból, s a dübörgésben hegyi billegető tolláskodik, mit sem törődve a reá hulló vízcseppekkel. Az út egyre töredezettebb, nyeljük a port, de a mindkét oldalról szinte 100 méterenként alázuhanó kis vízesések elterelik figyelmünket. És a szoros szűkül. Két autó nem fér el egymás mellett, egyiknek majdnem a víz fölött kell lógnia, míg elhalad a másik. A szembejövő 10 tonnások éktelen túlköléssel tudatják jöttüket, s mint a földcsuszamlás, olyan robajjal húznak el mellettünk. Ha nem hinnénk az emberekben, azt mondhatnók, hogy kár megzavarni itt a csendet. De lassan-lassan a zaj majd rendd é áll össze.

Az utat háznyi szikla zárja el. Robbantással megrepszették, és most egy bulldózer úgy döngeti, szaggatja, mint egy megveszekedett faltörő kos. Kisebb-nagyobb darabokat taszít le a Lotru vizébe, míg szabaddá válik az út. Ez a konok szorgalom az itteni munka talán legjellemzőbb vonása. Szimbólum. „Nézzé, mindent, ami az utamba áll, ellenségemnek tekintek. És minden ellenség, ami gátol az előrehaladásban. Személyes sértésnek tartom a zuhanó sziklát, mely torlaszt alkot és a rám zuhanó szálfát. Úgy küzdök velük, mintha lelkesek volnának, mert ha csak anyagnak tartanám őket, megszöknék. Nem tudnám elviselni másképp az örökös harcot.“ Elhiszem.

A hátunk mögül süt a nap. A hegyoldalt bükkös borítja. Szinte olyan, mint az oxidálódó horganyozott lemezé. Az egész láthatáron azonban a Dobrun szelíd hajfású, csillogó-fehér háta uralkodik. Faljuk szemünkkel a körülöttünk levő kemény világot. Ha egyedül volnánk, eluralkodna rajtunk a kitaszítottság érzése, de a hegyoldalba itt is, ott is légkalapácsok kemény kopogása sorjázik. Ahol most járunk, csak ösvény volt, vagy talán az sem. Voineasa, az utolsó hagyományos település, talán 20 kilométerre maradt mögöttünk. A lépésnél alig gyorsabban törünk előre. Szürkére kopott jég megfejthetetlen formájú bálványai ácsorognak a repedésekben. Kocsink fölfeküdt, mint egy sáros teknős, hasoncsúszva vonzolódik. Nincs tovább.

Gumicsizmánk nincs. Félcipőben szerencsétlenkedünk a sárban. A gátig még jó 10 kilométer van. Fosznideszkán ülünk egy kocsi tetején. Ráz, mint egy rossz szekér. Nadrágunk gömbölyű fele megtelik szálkával. Aztán lovat váltunk. Új sofőrünk Horezuból való. Friss kenyeret rág, nagy gombócokban nyeli, alig érteni, amit mond. Pokolian, májtépően lavíroz a beragadással fenyegető kátyúk között. „Hát igen, a pokol sofőreinek hívnak minket. Egy kicsit büszkék is vagyunk erre. Elismerés ez. Mert nem leányálom itt dolgozni. A műszak alatt csak egyszer tudok fordulni. Önként jöttem. De ha nem, a Rîmnicul Vilcea-i IRTA így is, úgy is ide vezényel. Könnyebb elviselni azt, amit önként vállal az ember. Ha nem volna olyan

nagy a hó a Dobrunon, át lehetne menni Petrozsénybe. Itt lesz a 7-es számú országút." Kezdjük érteni, miért hiszi minden itt dolgozó nélkülözhetetlennek magát. És van egy olyan érzésünk, ha nem volnának a körülmények ennyire nehezek, nem dolgozna senki ilyen szívesen.

Az építkezések lázas ütemét látva meglepő az emberek nyugodtsága. Igaz, csak így lehet. A szembejövő, rönkökkel terhelt kocsi elakadt. Nem mehetünk tovább. A mi kocsink, a Bucegi, gyenge segíteni. Egy tenyérnyi távolságra mellénk furakodik egy tizkerekes. Remeg az elakadt autó, meglendül, morog a Tátra, és kiszakad az elakadt kocsiból a vontatóhorog. Semmi vész, egy hangos szó sem esik, nincs kapkodás. Leszakad a kemény ütköző is. Tolják, vonják a kocsit, mindezt motor-dübörgés közepette. Senki nem idegeskedik. A magyarázat: csak így lehet, nyugodtan, együtt.

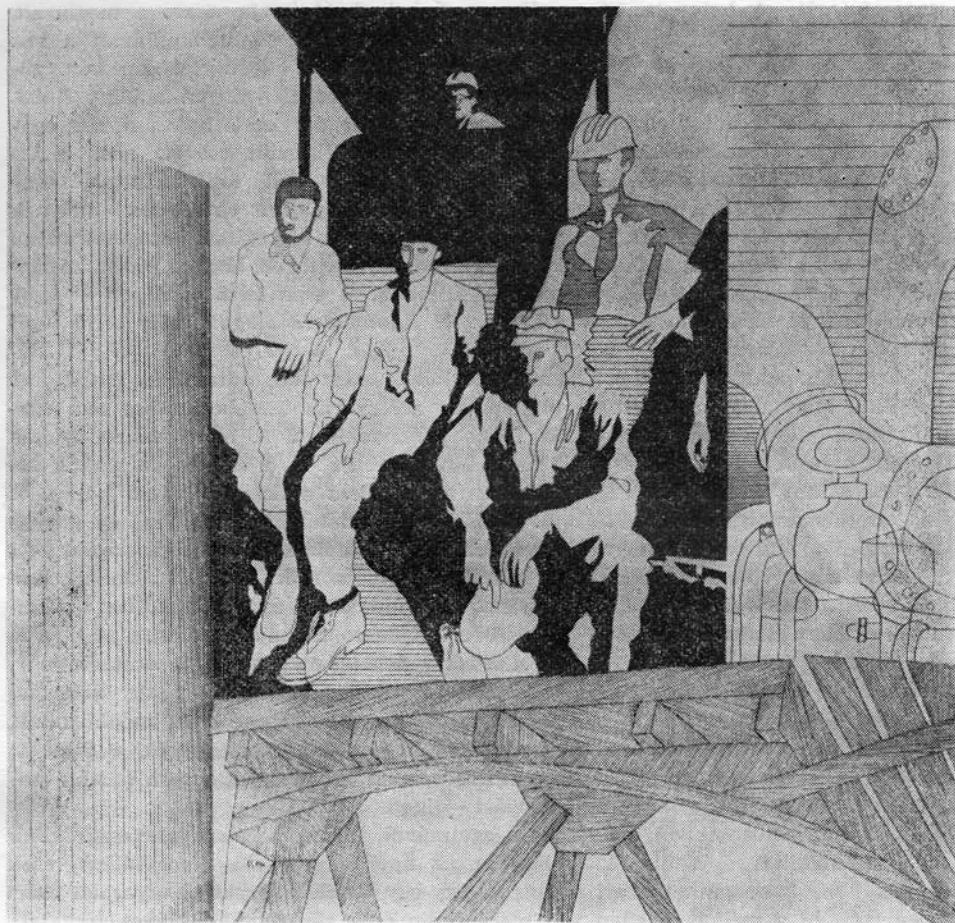
Purunak hívják a helyet, ahol a gát épül majd. A Lotrut alagútba vezették, így kerüli ki a gát alapját. A tó alján állunk. Magunk köré képzeljük a 300 millió köbméter vizet, mely majd 80 négyzetkilométeren csillog, fodrozódik, s tükrözi a nyár közepéig havas hegyeket és a Vidrán fölépített nyaralókat, melyekhez jól épített szerpentin vezet. A völgy U-alakú, alján készül az ellenőrző csatorna, az ember kényelmesen sétálhat benne, miközben ellenőrzi, hogy átereszt-e a gát. Ez a különös gát, mely egyedülálló lesz Európában. Ugyanis nem a hagyományos módon — betonból — öntik, hanem egy háromszáz méter magas és ötszáz méter hosszú, kő- és agyagrétegekből álló hegyet hordanak a Lotru útjába. Az építéskor majd különös gondot kell fordítani az agyag meghatározott nedvességének állandósítására. Ez azt is jelenti, hogy az éppen építés alatt álló szakaszt tetővel kell majd óvni. Ezenkívül szárítókra és a nedvesség növelésére szolgáló berendezésekre van szükség, az időjárástól függően. A gátat néhány tucat, közel 30 tonnás, Beraz típusú, emeletnyi magas billenőkocsi hordja össze majd, melyeknek rakfelületét a kipufogógáz fűti, mely télen nem engedi befagyni a rakományt. Az acélmonstrumok most pihennek. A viszonylag könnyű „rokonok“ hordják az elöntésre kerülő néhány ezer hektárról kitermelt fát, egy eddig érintetlen és ismeretlen erdőt.

Egyoldalú beszélgetés: sokféle ember verődik össze a nagy építőtelepeken. Munkásaik legjobbjá Békás és az Argyes iskolájában tanult. Petru Vancea ács, például, tizenhét éve épít vízerőműveket. Van, aki másként nem is tud élni, csak építőtelepen. Családostul. Mióta az ország egyetlen építőtelep, ez az életforma polgárjogot nyert. De vannak gyökértelenek is, börtönből szabadultak. Nincs mit kerülgetni. Isznak az emberek, és majdnem minden héten előkerül — áldozatot szedve — a kés. Ez is van az építőtelepen. És a véletlen balesetek. Műszak végén, este, egy munkás az épületet — kényelemből — az álló futószalagon akarta elhagyni. A sötétben a gépkezelő nem vette észre, és mielőtt végleg kikapcsolta volna a gépet, ellenőrzésként megindította. A munkás hét métert zuhant, és szörnyethalt. Van így.

„Az osztagokba szervezett brigádosok tapasztalt mesterek keze alatt dolgoznak. Képesíthetik és tovább képesíthetik itt magukat. Szabad idejüket úgy szervezzük meg, hogy szórakoztató és hasznos legyen számukra. Aki nem idevaló, az már megszökött, de aki marad, bárhová kerül majd, mindenütt megállja a helyét, és mindenütt megbecsülik. A Lotru — magasiskola.“ Így látjuk mi is.

Újra birtokba vesszük elhagyott kocsinkat, és eregélünk lefelé a folyó mellett, ahogy a doina mondja:

*Büszke bükkfa levele
Megy a Lotrun lefele,
Hej!*

Cseh Gusztáv: Vaskapu II.

Kibomlott rügek szagát préseli be az ablakon a szél, ahogy elhagyjuk a fenyő határát. Mit is láttunk? Néhány munkáskolóniát, gépeket, alpesi stílusú épületek erkélyén sok száradó ruhát, bevásárló asszonyokat, egyenruhás iskolásokat, váltásból jövő munkásokat. Mindezt láttuk, de az igazi, a java a hegyek gyomrában folyik, ahonnan nem hallatszik föl semmi, és nincsen dobunk, hogy borsószemet tegyünk reá, hogy látva láthassuk a hegyek remegését. Csillog a levegő, a víz; mintha valaki óriás-marokkal szórná, széles mozdulattal a hegyből kitermelt csillámot, máriauveget, ahogy még mondják.

Ciunget a Lotru folyásirányától jobbra esik, hat kilométerre a hegyek közé. A föld alá, a meredek esésű, 1,4 km-nél hosszabb főgalérián jutunk le, aszfaltján két teherkocsi éppen elfér. Fejbőrünk megizzad a bányászsapka alatt. Lent vagyunk a szerelőcsarnokban kb. 140 méter mélyen, a vízerőmű szívében. Itt egy tisztonnás is kényelmesen fordul, csak éppen nem értjük egymást a perforátorok, a bulldózerek és a kotrógépek zajától. Különös fény deríti a csarnokot, melybe belejátszik a hegesztőpisztolyok fénye is. A csarnok falát és boltívét vasbeton takarja. Készül

a transzformátorok helye is. Itt egyelőre csak betonháló tartja vissza a megiazult, esetleg lehullással fenyegető kódarabokat. Szaporán, nagy cseppekkel áztat a víz. Egy újabb alagúton a szerelőcsarnok alá jutunk, ahol a három turbina lesz, pörög majd ördögi kitarással. Nagyon-nagyon kicsinek érezzük magunkat. Egy fiatal, 1967-ben végzett mérnök, Nicolae Bărbulescu vezet, aki megmutatja azt a már egybehegesztett, négy méter átmérőjű, különleges acélból készült csövet, ahol a víz zúdul majd le 17 atmoszféra nyomás alatt. Jól meg kell fogózkodnunk, hogy a huzat el ne röpítsen. Az egész rendszer egy óriási pipára emlékeztet, melynek szára 1200 méter, és amelynek végén nem egy, de három, egymással összeköttetésben levő pipa áll, oldalra fordítva. A pipa szára úgy van megtörve, hogy a pipák, melyeken a víz a turbinákra zúdul, vízszintesen álljanak. A pipa felső szárához — mely 140 méterrel fennebb van — csatlakozik a 17 kilométeres alagút, mely a tó vizét hozza. Egyszerű, igaz?

Az egyik pipát éppen most hozzák megfelelő helyzetbe hidraulikus emelővel. Aprólékos, nagy figyelmet igénylő munka. Az acélgyűrűk összehesztése sem egyszerű, mert állandósítani kell a 280 fokos hőmérsékletet. A fémcsöveken lyukak vannak, melyeken át folyékony cementmasszával töltik ki a cső és az alagút közötti üreget. Így törhetetlen egység, összeforrottság lesz a hegy és a cső között. A lyukakat menetes dugókkal zárják el. A három turbinától kirohanó víz egy paritvya alakú alagútba fut, melynek egyesített szára Malaián tör majd felszínre.

Jobb a napvilágon. Szívesebben nézzük kívülről a sziklát, az összedobált, összetört rétegeket, melyek hol merőlegesen, hol oldalazva ágaskodnak, de vízszintesen — ahogy normális volna — alig. Erre a kőzetre mondják tréfásan az építők, hogy az Isten kezdő korában gyúrta. Fúrásakor állandóan fönnáll az omlásveszély, nem is lehet tovább haladni, míg a galériát alá nem dúcolják. Ez pedig időbe kerül. Most, ahogy immár a napfényben visszagondolunk az építőkre, rádöbbenünk, hogy csak az arcukra emlékezünk, hangjukra nem. Hangjukat elnyelte a föld, de meg is őrzi éppen úgy, ahogy megőrzi kezük nyomát is. Hangjukat nem tudtuk magunkkal hozni, de néhány kőporos kézfogást — igen.

Fáradtan, idegeinkben másfél nap izgalmával, élményhalmazával veszünk búcsút a kivilágított építőtelepektől. Ragyog az áprilisi telehold. Nem látjuk, csak érezzük, halljuk magunk mellett a Lotrut. Egy-egy kerékcikorgató kanyarban azért meg-megvillan a még betörtlen víz, mely eddig csak rönköket, sziklákat görgetett, nyerítést és sarkantyúpengést csillogtatott. Igen, a Lotru most lesz nagykorú.

Az Otttal beszél a Lotru. Az egygyégyült folyók mellett haladunk. A Cozia kolostor középkori csöndjét duplázza modern alakban a Cozia-motel. Itt alszunk.

Talán keveset beszéltünk a Lotrut birtokba vevő emberekről. De miért ne engedjük szólni azt, aki legyőzette? Ha nem hinnénk az emberben, azt mondanók, kár volt megzavarni itt a csendet. De hiszünk.

Bükkfa büszke levele megy a Lotrun lefele... Tavasz van.

KÁDAR JÁNOS

Egy kis népdalgyűjtemény kapcsán

TISZTA BŰZÁBÓL. Nyárádköszvényesi népdalok. Népi Alkotások Maros Megyei Háza. Marosvásárhely, 1970.

Ez olvasható a harmonikaszerűen összekajtott, néhány lapból álló kiadvány első oldalán. A szöveg mellett rajz, köszvényesi kapu díszítménye. Úgy tekintek a füzetkére, akár a fehér hollóra. Meglepetésem azonban még fokozódik, amikor fordítok egyet, s a második oldalt is elolvasom:

Az 1970. január 18-i gyűjtések alapján a dalokat lejegyezték és a rajzokat készítették a marosvásárhelyi Művészeti Líceum XI. B. osztályának tanulói.

Oly sokszor reklamáltuk már, miért nincs új népdalgyűjtés-kiadvány vagy a régiék felfrissítése, mai megjelentetése, hogy most szinte hihetetlennek tetszik, mégiscsak akadnak emberek, akik népdalgyűjtésre vállalkoznak.

Az érdekes azonban ezúttal az, hogy kik gyűjtötték a dalokat. Egyetlen iskola egyetlen osztályának tagjai. Nagy dolog. Még akkor is, ha művészeti líceum tanulóiról van szó. Mert ezek a gyermekek, akárcsak sok tizenéves társuk, bolondulhatnak a gitárért, s alakíthatnának beatzene-együttest is. Lehet, hogy van is ilyen nekik. Ha vásárhelyi volnék, utánajárnék a dolognak, megkérdezném a fiataloktól, mi készítette őket népdalgyűjtésre. Megtudakolnám azt is, mi vezette őket éppen Köszvényesre. Egyikük vagy valamelyik tanáruk talán odavaló? Avagy alaposabb, objektivebb indokról van szó: előzetes felderítés nyomán megtudták, hogy ez a falu gazdag népköltészeti kincsét őrzi s azt ragaszkodón ápolja is?

Nem tudok válaszolni a kérdésekre, eligazítóul viszont ott látok még valamit a második oldalon: A lejegyzést irányította Verestói Ilona tanárnő, ellenőrizte Szabó Csaba zeneszerző, szerkesztette Bandi Dezső.

Többet mond mindennél ez a három sor, a három név. Felfedi a kis füzet titkát, a gyűjtés indítékait. Helyesen tájékozódó, jóízű tanárok, művészek áldozatos munkáját, az iskola nemes hivatását látom az érdekes vállalkozás mögött, s ez a tény vet fel sajátos kérdéseket a kis kiadvánnyal kapcsolatosan.

Előrebocsátom, nem vagyok a Locke-felfogás vallója, nem hiszem, hogy a gyermek tabula rasa, tiszta lap, amelyre a nevelő azt ír fel, amit éppen akar. Mint apa tapasztalatból is tudom, hogy az ember hány meg hány képességet s fogyatékoságot hordoz fogantatásától kezdve, mégis meggyőződésem, hogy a neveléstől nagyon sok függ. Döntő módon befolyásolhatja a jellemet, az egyéniség, az egész ember kialakulását. Mindez különösen érvényes a zenei nevelésre. A muzsika az érzelmi mélyrétegekbe hatol le, megmozgatja, átjárja legbelsőnk hajszálgölcereit is, döbbenetes hatást, viharos reagálást képes kivál-

tani. Aki részt vett beat-hangversenyeken, s a tomboló, felugráló, örjöngő, ordító közönség soraiban ült, annak nem kell alaposabban bizonygatni a zene hatékonyságát.

Épp ezért fontos kérdés, merre tart zenei nevelésünk. Mit kap e tekintetben ifjúságunk?

Hanglemezygárak és a rádió, tévé és lokálok együttese szalagra, lemezsre veszik, kültölik és bömbölik éjjel-nappal a beat-zenét.

Hogy tetszik-e nekem ez a zene vagy sem, nem ide tartozik. Tény viszont, hogy divaton és hóborton túl bizonyos életérzést, vágyat fejez ki, beilleszkedik az ifjúság némely törekvésébe, s mint ilyenek, társadalmi szerepe is van. Nem intézhető el tehát azzal, hogy kozmopolita maszlag, hogy tőlünk idegen világ bomlásterméke. Ha nálunk százezrek hallgatják, éneklük, akkor már nem lehet teljesen idegennek minősíteni.

Mint zenekedvelő, mint dalogató ember azonban tudom, hogy mit szülhet a beat a zenei nevelés terén. Nem térek ki a kérdés minden vonatkozására, csupán egyetlenegyre: ez a mikrofonnal, elektromos gitárral felerősített, finomabb árnyalatokat nem ismerő, egzaltált mozdulatokkal kísért zene nemigen csiszolja az izlést, egyoldalúvá sorvasztja a zenei fogékonyságot, főként a sokkhatások, a fortissimók iránti érzékenységet fejleszt.

Mit teszünk hát a beat-zene áradatának ellensúlyozására, e zeneféleség egyoldalú hatásának kiegészítésére? Ezek a kérdések nyilvánvalóan főleg az iskolát érintik, az óvodától az egyetemig, hiszen az iskolától várhatjuk elsősorban a zenei műveltség megalapozását, a tudatosabb, igényesebb nevelést. Szólhatnánk ilyen vonatkozásban a középkori gregorián énekekről és madrigálokról éppúgy, mint Wagner vagy Erkel zenéjéről, ezáltal azonban gondoljunk csak a népdalra, amely évezredek át s még félévszázaddal ezelőtt is a beat-zenénél is népszerűbb volt. És ma, változott körülmények közt is, jelentős rétegek ismerik, kedvelik, s végső fokon zenei anyanyelvünknek tekinthető. Kiknázunk-e a zenei nevelés céljaira ezt a páratlanul gazdag dallamvilágot? Gondolunk-e arra, hogy Bartók és Kodály, Bárdos és Lajtha művészi, tudományos feldolgozása nyomán ez a dallamkincs az egész világ csodálatát váltotta ki; s elsősorban Kodály munkássága nyomán valóságos zenepedagógiai rendszerként áll a tanítás rendelkezésére? És ismerjük-e azt a művelődéstörténeti igazságot és néprajzi adottságot, hogy a népdal forrásai nálunk még gazdagon buzognak, s hogy a két Vikár éppúgy, mint Domokos Pál Péter Lécpeden és Hadikfalván, Gyimesben és Menaságon, Körösfőn és Torockón, Szalárdon és Ajtonyban gyűjtötte a legősibb, legszebb dalokat, s ezeken a tájakon ma is sok „notafa” él?

Jól tudjuk, hogy milyen felemás, aggodalmas választ adhatunk ezekre a kérdésekre. De fudnunk kell az ellenkező példákról is. A kalotaszegi népdalokat gyűjtő és éneklő, balladákat szavaló bánffyhungyadi diákokról, a bihari dalokat ápoló szalontai tanulókról vagy a magyar irodalom-órákon és irodalomköri összejöveteleken is népdalt éneklő brassói középiskolásokról. Az ő példájuk — és sok más — bizonyítja, hogy az ifjúság megfelelő irányítással, alapos előkészítés nyomán érdeklődően fordul a népdal felé, s ha szépségeit felismerte, őszinte híve lesz. S az ösztönösen daloló, muzsikáló ifjúságból az anyanyelvi kultúra, a népi művészeti kincs, a kulturális alapréteg tudatos, hű ápolója, megőrzője lesz.] Az ifjúság ilyen természetű irányításához, előkészítéséhez azonban magasfokú nevelői hivatástudat, felelősség, önálló gondolkodás kell. Hogy ne fogadjunk el kritikátlanul mindenféle divatterméket, ne kapituláljunk

a hóbort-hullámok előtt, s ne engedjük ki a kezünkből a nevelés kormánykerekét.

Mi mindent lehetne mondani még erről a kérdésről. De talán már ez is sok egy kis dalgyűjtemény kapcsán. Reményemről azonban nem hallgathatok. Nyugatról érkezett hírekből tudom, hogy a beatzene-csőmör ellenhatásaként ott már olyan népek fiatalosága is kezd a népzene felé fordulni, amelyeknek régi zenei anyanyelve már csak papíron él. Magyar beat-együttesek a népdal elemeire épülő kompozíciókat adnak elő. A román népzene felfedése, összegyűjtése, feldolgozása ma éli virágkorát; ilyen alapon remélem, hogy Kőszvényes nem marad az egyetlen falu, ahol a diákok népdalt gyűjtenek, s nemcsak a marosvásárhelyi művészeti középiskolások haladnak majd nagy elődök útjain.

Herédi Gusztáv

Felfedezéstől a bizonyításig

Azon töprengék, hol kezdjük el felfedezni a tehetségeinket.

Sajtónk, jó átlagot számítva, két-három hetenként felröppent egy-egy új nevet, nyilvánosságot ad többé-kevésbé ismerős művészjelölteknek, hogy aztán csalódva lessük a folytatást.

Folytatás pedig gyakran: a nincs-tovább.

Belátom, a jóslás mindig hálátlan dolog volt, s ezt alkalmasint már eleink is tudták. A csodagyerekekben magam sem hiszek, s ennél is kevésbé hiszek egy-tárlatos művészeinknek.

Hol kezdjük hát a felfedezést?

Mégis: a számbavétel, az utánpótlás felderítése az ilyen „felfedezések” rizikójával jár együtt. Sajtónk, kritikánk lelkiismeretétől (úgy lehet provinciálmusától!) függ, milyen gyakoriak vagy elfogultak ezek a „felfedezések”. De: felfedezni igenis kell! Mert melyik fiatal titánunk mondhatná el, hogy meglenne „fogyasztói” nélkül, hogy nincs szüksége arra, amit egyszerűen művészet és közönség kapcsolatának szoktunk nevezni, s akinek, ha mást nem, sikerélményt ne nyújtana a nyilvánosság?

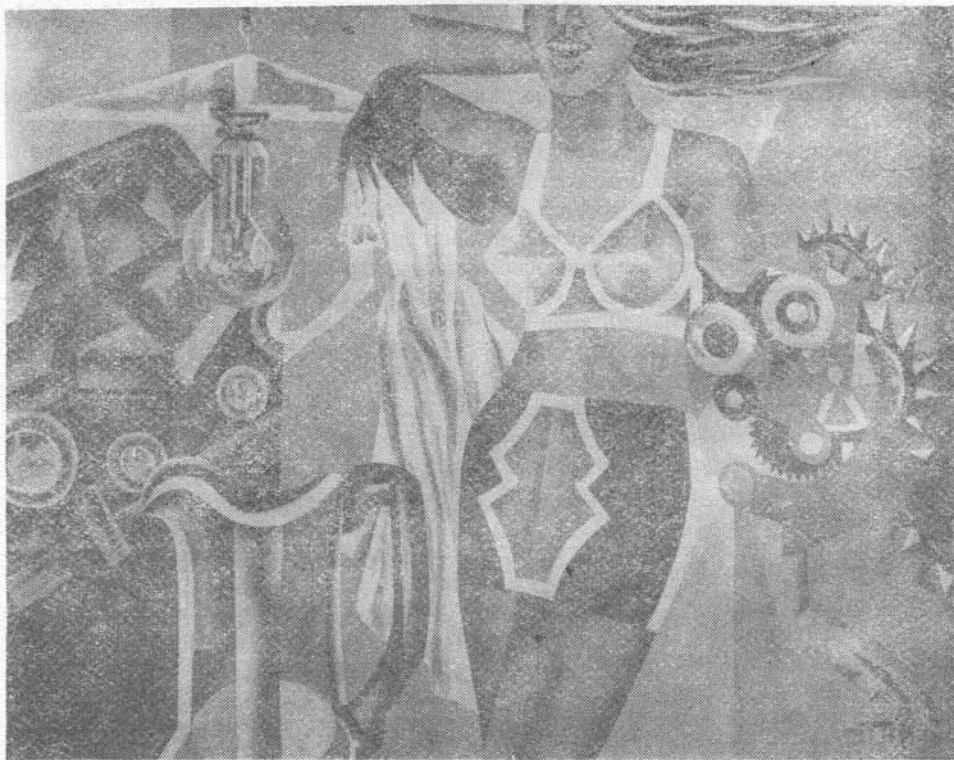
Maradjunk a legfiatalabbaknál. Képzőművészetünk közelmúlt története során Jean Cristophe-jaink eddig még majd minden alkalommal csalódást okoztak felfedezőiknek. Hazai pályán ritka kivétel a korán felismert tehetségű Buday György vagy Bandi Dezső, míg ellenpéldákból akár betűrendes lexikonra tellene.

Kétségtelen viszont, hogy felszabadulásunk huszonöt esztendeje alatt intézményesen is rendkívüli lehetőségek nyíltak a „jobb sorsra érdemes” és a „kallódó tehetség” kategóriák leszűkítésére. Gyakorlatilag: ellenőrizhetőbbé vált a felfedezés valóságértéke. Kezdve azon, hogy gyermeklapjaink rajzpályázatai milyen lehetőségeket kínálnak (újabbán a napilapok is felzárkóznak), és folytatva ott, hogy művészeti és nem művészeti célú iskolák rendszeresített bemutató-kiállításai nyújtanak alapot a folyamatos nyommonkövetésre. Biennálék és triennálék már az „ifi” kategóriákban sem szokatlanok. S végül a művészképzés intézményes formája maga ment elébe a fiataloknak — olyan mértékben, amennyire ez egyáltalán lehetséges volt.

Csak Kolozsvár-közelre szűkítve meditációnkat, jelenleg létezik egy elemi fokú művészeti iskola (képzőművészeti részleggel), amely a Képzőművészeti Líceum V—XII. osztályával együtt amolyan előszobája a főiskolai továbbképzésnek. Innen két lehetséges út nyílik: a Pedagógiai Főiskola képzőművészeti (ténylegesen: rajz-) tanárképzője és az Akadémia (Képzőművészeti Intézet) felé. Sajnálatos a párhuzamosság. Képzőművészeti intézetünk, bár magasabb fokon viszi tovább az oktatást, végső soron nemcsak művész-, de tanárképzést is vállal. (Egyelőre csak javaslatokról tudunk az egységes arcél kialakítására.)

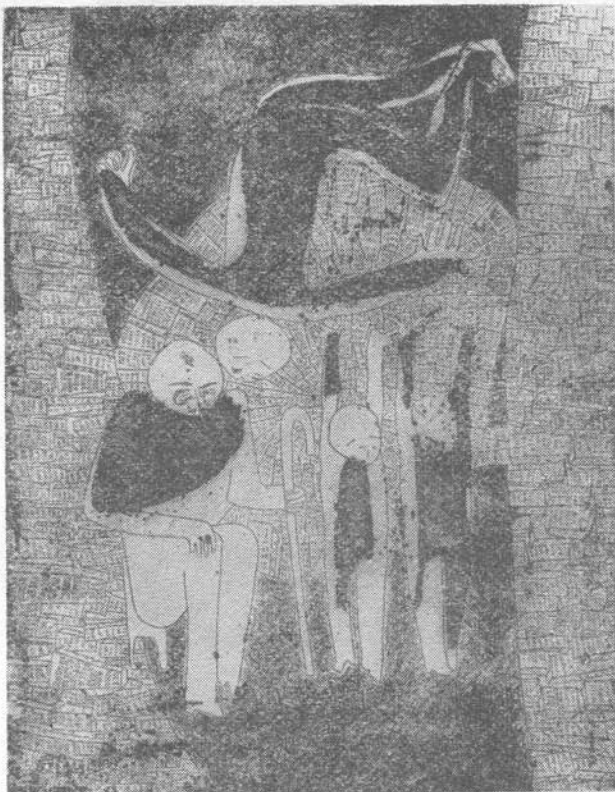
Nos, e képleten belül a számbavételnek hangsúlyosan az intézményesített formák között kell elkezdődnie. Persze nyilvánvaló, a művészeti oktatás intézményes formái e/ve elvégeznek egy természetes kiválasztást. Csakhogy hol van az megírva, hogy mindenkiből művész lehet, aki akadémiát végez... és fordítva. Kiváló művészpédagógusunk, Thorma János egyik levelét idézem: „Az igazi tehetség nem az iskolában válik meg. A franciák mindent elkövetnek az iskoláikban a kiválasztás érdekében, mégsem a »Prix de Rome« nyertesei voltak a legjobb piktoraik.“

Végletes szemlélet az Akadémia tagadása. Am kövessenek meg érte fiataljaink, de kitaratok mellette, nemcsak Akadémiára, az akadémizmusra is szükség van. Olyan értelemben szükségeltetik az akadémizmus fegyelme, hogy raj-

Sipos László: Hétköznapi reklámok

Szőcs Ágnes:
Illusztráció
Beckett
Godot-jához

zolni tanít — történjék az akár a klasszicizmus stílusában! —, hogy elengedhetetlennek tartja az anatómiai ismereteket, a kompozíció, a perspektíva szabályait... E nélkül modern művészet éppúgy nincs, mint hagyományos. Legfeljebb a modernség álcázott formája vegetál! Végtere is: a művészet ábécéjét a Nagy Balogh Jánosoknak és Nagy Istvánoknak is meg kellett valahol tanulniuk.

S ha már az Akadémiánál tartunk, csak üdvözölni lehet az „iskolán kívüli“ megnyilatkozások egyre gyakoribb voltát. E kiugrások segítségünkre vannak, támpontjaink a tehetségek valós felismerésében. A Főiskolás Tavasz országos mozgalma, alkotási körök tárlatai, egyéni kiállítások — már bevált formák. Ismét kolozsvári példákra hivatkozom: az akadémiai felkészülés éveiben — a legutóbbi időben is — nem egy tehetségnek ígérkező fiatal neve került be ilyenformán „idő előtt“ a köztudatba (például: Baász Imre, Kecskés Péter, Mitrea Ioana, Sipos László, Tamás Klára, Vaida Monica, Weber Erika). Eredményeiben is méltatható gyakorlat, hogy folyóirataink szerkesztői illusztrációs igényeikkel nem zárkoznak el főiskolásaink elől.

Létezik azután egy kritikus korszak a főiskolai diplomamunka és a tényleges bizonyítás között.

Nem tudom, milyen ötletből született a 35 éven aluliakat tömörítő Fiala Képzőművészek Köre mozgalom, de bizonyosnak látszik, hogy életre hívásába belejátszott e válságjelenség felismerése is. A szervezeti keret — kiállítási

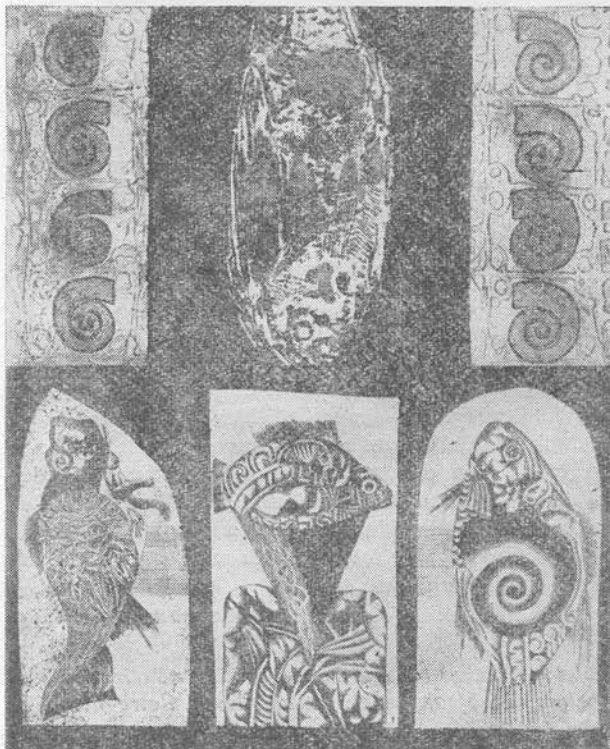
lehetőség, díjak, vásárlások — önmagában persze semmit sem old meg (hogy mennyire nem, azt a kolozsváriak legutóbbi, enyhén szólva, minőségen aluli szereplése is példázza), de rendkívüli segítség a tehetségesek szemmel tartásában. Úgy tűnik, a siker = tehetség + kitartás képletből a kitartás tényező hiánya 35 éven aluli nemzedékünk legfőbb gondja.

Kolozsvár-közelből — az eddig látottak alapján — sok minden arra int, hogy a hetvenes évek elején a középnemzedékké avanzsálók között kevesebb tehetség található, mint korábban. Talán kevesebben lesznek, akik kvalitásaikban a jelenlegi középnemzedék Feszt Lászlótól, Tóth Lászlótól Cseh Gusztávig és Paulovics Lászlóig terjedő skáláján ne találhatnának könnyűnek.

Pedig művészképzésünk forrásai nem apadnak el. Annyira nem, hogy Kolozsváron ma kétszázezer lakosra kétszáz és egynéhány képzőművész (Szövetség- és Alap-tag) jut. Ezer főre több mint egy! Ebben a statisztikában — utánanézttem — csak Párizs előz meg bennünket! Úgy hiszem, mégsem lehetünk egyértelműen büszkék rá...

Szükség van hát a felfedezésekre, de legyünk óvatosabbak a művészé avatással.

Murádin Jenő

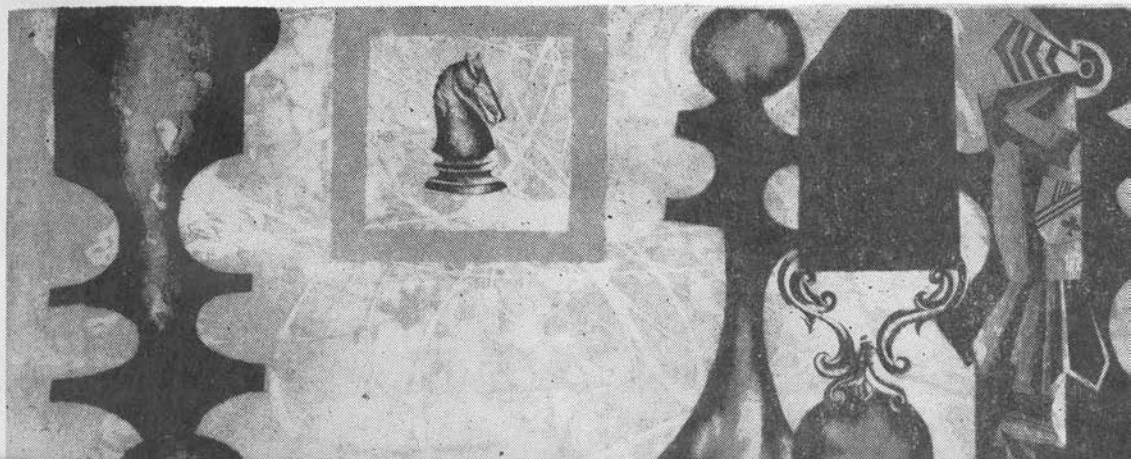

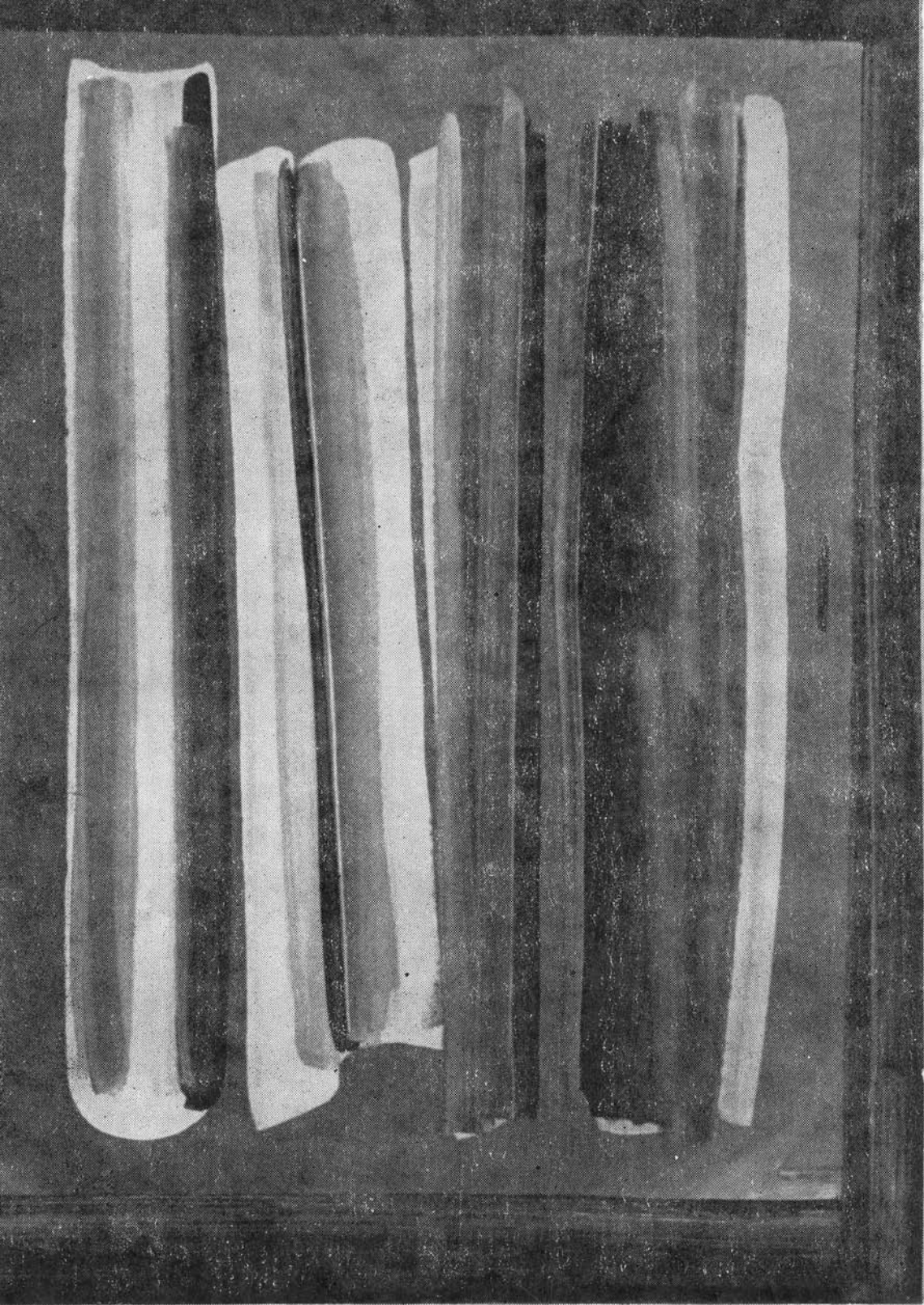
Aranyossy
György:
Delta — 69

4. Bardocz Lajos: *Baudelaire-
illusztráció*

5. Baász Imre: *Játék*

6. Kancsura István: Rítmus

A harmadik környezet

A negyedik évszázada az Egyesült Államokban élő hetvenhét esztendő tudós már csak a fiatalságban bízik, minden egyébben keservesen csalódott Sokféleképpen értelmezhető legutóbbi művét, a *The Crazy Ape*-et (Az örült majom) éppen ezért az ifjúságnak ajánlotta. A világ bajait mindenekelőtt a negyven éven felülieknek tulajdonítja. „Lemondtam arról, hogy az idősebbeknek írjak. Úgysem lehet meggyőzni az öregeket. Hagyjuk hát nyugodtan meghalni őket. Talán csak a nagyon fiatalok értenek meg.“ Az emberi agy — úgy mond — „negyven éven túl fagyosan védekezik minden új eszme befogadása ellen“.

Félreérthetetlenek a „halál-orientációjú“ amerikai társadalomról szóló megállapításai könyvében, amelyben — függelékként — saját költésű zsoltárt és hat panteista imát is közöl. „Az utóbbi 25 évben az Egyesült Államok sok milliárd dollárt költött nemzetvédelemre, azaz tömeggyilkolási eszközökre . . . , közben a halál-orientációjú amerikai társadalom, a világot kormányzó agyálgyultak örültségükben feltartóztatathatatlantul rohannak a végső rombolás felé.“

A „távol ország“, amelyről a következőkben szó esik — Vietnam.

Claude Bernard, minden idők legnagyobb fiziológusa kimutatta, hogy az emberi lény tulajdonképpen két környezetben él: egy külsőben és egy belsőben. A belső környezet, a *milieu interne* felfedezése Bernard legjelentősebb tudományos hozzájárulása. Sejtjeink a belső környezetben élnek, amelyet a természet rendkívüli igyekezettel próbál állandósítani.

Az emberi agy nagy fejlődése következtében kialakult a harmadik, az értelmi környezet is.

Úgy tűnik, idővel csak megfékezhetjük a külső környezet szennyeződését, s az orvostudomány nagyszerű haladása gondját viseli majd a belső környezetnek, a *milieu interne*-nek.

Így hát túlélésünk a harmadik, az értelmi környezettől függ. Ez utóbbi ugyanis szintén súlyosan szennyeződött, még veszesebben, mint a külső, s szennyezettsége kipusztulással fenyeget bennünket.

Gyűlölködés, félelem, irigység, erőszakosság, kapzsiság szennyezi az értelmi környezetet, a hatalom sóvárgása, a nemzeti önzés szűkkeblűsége s a terjeszkedésre törekvés, ami végképp lakhatatlanná teheti Földünket.

Éppen a szennyeződés ez utóbbi formái ellen kell a lehető legsürgősebben tennünk valamit.

Egy valamiről soha nem volna szabad megfeledkeznünk. Nemrég az asztronauták elmondták, hogy nagy távolságból milyen parányinak tűnik a Föld. Az embernek nyoma sem látható rajta. Ha az emberiség öngyilkos lenne, onnan fentről nézve a Föld külseje mit sem változna. Sőt, az ember eltűnése talán még szebbé, zöldebbé tehetné bolygónkat, még ha kezdetben terméketlenebbé válna is.

Ha eltöröljük magunkat a Föld színéről, nem lesz senki, aki megszírásson bennünket.

Kozmikus szempontból ugyanis az élet értelmetlen. Az életnek csak annyiban van értelme, amennyiben mi magunk jóérzéssel, jóakarattal, a szépség kultuszával, erkölcsi és intellektuális értékekkel felruházzuk. Ha az életet gyilkolással, egymás felett uralkodással bemocskoljuk, megfosztjuk minden értékétől.

Ha valamelyes távolságból tekintjük az emberiség értelmi környezetét, olyannak tűnik, mint az Erie-tó* közléről. Felfedezünk például egy nagy nemzetet, amely azzal kezdte életét, hogy egyenlő jogokat követelt mindenki számára, jelenleg pedig gyilkolásra szánt monstruózus gépek és szervezetek létrehozásával foglalatoskodik, s befolyását egy távoli, kicsiny, hős nemzet felett úgy tartja fenn, hogy abban a bizonyos országban korrupciós rendőri eszközökkel a nép által gyűlölt bábkormányt tart hatalmon. Azt is láthatjuk például, ahogyan ugyanaz a műszakilag nagyon fejlett nemzet millió tonna napalmot és növényirtó-szert dob sokkal kevésbé fejlett ellenfelére, saját fiai lemezáróztatását pedig azzal igazolja, hogy ugyanakkor viszont tízszer annyi „ellenség“ pusztul el. Megfigyelhetjük, ahogyan ez a nemzet új hadsereget létesít a távoli országban, amely állandósíthatja a háborút, ahelyett, hogy az illető állam polgárai törekvéseik teljesítésében segítené. A világ két leghatalmasabb nemzete végső erőfeszítéssel versenyez atomfegyverei tökéletesítésében és gyarapításában, miközben az emberiség jelentős hányada éhez, s világszerte sok gyermek esténként éhesen fekszik le. (...)

Értelmi környezetünk megtisztítása kétségtelenül az emberiség legegészebb teendője. Miként egy computer tevékenysége programozásán múlik, az ember tevékenységét agyának tartalma határozza meg, s ennek nagyobb része a gyermekkorban, a nevelés útján programozódik be.

Amióta az idős tanítja a fiatal, történelmileg keveset haladtak az új eszmék, ám újabban e téren változások tapasztalhatók. Mindenütt megmutatkozik a diszkontinuitás, s az ifjúság saját útjait kezdi járni. Mind több jele van annak, hogy a mai fiatalság elődeinél s elődei kormányzatainál magasabbra nő, átfogóbb emberi szolidaritás, az élet új formái felé emelkedik.

Mi, idősebbek — eltérő ízlésünk szerint — vagy börtönbe vettjük ezeket a fiatalokat, vagy pedig inkább azt remélhetjük, hogy útkeresésük sikeres lesz, s egyszer majd új, életre sokkal alkalmasabb világot teremtenek.

Szent-Györgyi Albert

* Észak-Amerika egyik, borzalmasan szennyeződött vizű tava.

Az indokínai beavatkozás és az amerikai egyetemisták problémái

Néhány hónappal ezelőtt az egyesült államokbeli sajtóban feltűnően sok szó esett „a csendes amerikaiak elnyomott többségéről“. A kispolgárokról, akik — közvéleménykutatók szerint — helyeselték ugyan a vietnami beavatkozást, de — úgy mond — nem juthattak szóhoz, mert egy hangos kisebbség — vagyis az egyetemi ifjúság — betolakodott a fórumokra, és értelmetlen handabandázásával megtévesztette a világot. A szürke középírányt, a lomha tömeget a *pollsterek* úgy igyekeztek beállítani, mint a társadalom megbízható derékhadát, zéruspontot a társadalom koordináta-rendszerének vízszintesén, amelytől számítva mérhető a neveletlen ifjak idegesítő, ellenséges érdekeket szolgáló kilengéseinek intenzitása. Fáradhatatlanul ébresztgették a „csendes amerikai“-t, hogy végre Gulliverként teremtsen rendet a törpék birodalmában.

Aztán kirobbant az indokínai háború új szakasza, és az Egyesült Államok kambodzsai beavatkozásának egyenes következményeként a fiatal értelmiségiek liberális szellemi áramlatai, békemozgalmi új erőre kaptak, s hatalmas ellentámadásba lendültek, olyan új energiákkal, amelyekkel az egyetemiekhez fűződő viszonyát mindenképpen rendezni óhajtó központi kormányzat számolni kényszerült.

S a „csendes amerikaiak“ legjobbjai a diákokkal szolidarizáltak, legalábbis jóindulattal szemlélték tüntetéseiket.

Higgadt politikai megfigyelők szerint ezzel a — jelentőségében a 68-as párizsi tavaszhoz hasonlítható — májussal az amerikai ifjú értelmiség újabb minőségű világpolitikai szereplése kezdődött el. Az amerikai hivatalosság a jelek szerint nemcsak stratégiai megfontolásból, hanem éppen az egyetemi ifjúság állásfoglalása miatt kapcsolta össze kambodzsai eszkalációját a vietnamizálás távlatával, s tüntette fel a bevonulást a kivonulás feltételeként.

*

William P. Bundy, a politológia professzora, aki a szakmát külügy-, majd hadügyminiszter-helyettesként a State Departmentben és a Pentagonban gyakorolta, a tömegtüntetések következményeit mérlegelő egyik írásában megfogalmazta: az amerikai egyetemek immár a külpolitikai döntéseket befolyásoló erőt jelentenek.

Az *Establishment* várfalain belül egyebeket is kimondtak a tanulóifjúságról meg egyetemeikről, olyasmiket, amelyek már mindenképpen időszerűek voltak, éppen amerikai viszonylatban. Azt például, hogy az egyetemek nem csupán a hagyományok őrzésének, hanem a társadalmi változtatásoknak is eszközei, sőt az Egyesült Államokban az új válságból kivezető értékek kikövésére hivatott fórumok. S még valamit: az egyetemek — elsősorban ifjúságunknak köszönhetően — beilleszkedni próbálnak a szüntelen társadalmi küzdelem legszélesebb kereteibe. Az eddigi megmozdulások többségétől eltérően a tiltakozó akciókban az egyetemek — még a legelőkelőbbek is — intézményszerűen mint egyetemi egységek vettek részt: vezetőségstül, együtt a tanári karral. Ami a tavaszi akciók erőszakos jellegének

elmaradását vagy legalábbis tompulását okozta (az intézmények összetevőiknél rendszerint merevebbek; a tanári kar részvételének feltétele éppen a non-violencia).

Ezúttal másfelől jött az erőszak: a legmaradibb „csendes amerikaiak” rohamcsoportjai, mégpedig nemcsak a Nemzeti Gárdába (rendfenntartó katonaságba) besoroltak voltak violensek, s törtek rá a fiatal értelmiségiekre.

Az értelmiség fiatal nemzedékének külpolitikai érzékenységére, nemzetközi kérdésekben megmutatózó kivételes fogékonyságára sok magyarázatot kitaláltak már. Az egyik tetszetős, de csupán generációs szempontokat érvényesítő magyarázat szerint nem is lehet nemzetközileg érzéketlen az a nemzedék, amely gyarmati államokról már nem tanult ugyan, csak történelemórán hallott róluk; de stroncium 90-nel csontjaiban született.

Csak hogy a stroncium önmagában még nem eszméltet. Az eszméléshez egyéb is szükséges. Hiszen stroncium 90-nel csontjaikban „csendes fiatal amerikaiak” zúzták be nemzedéktársaik szintén stronciummal fertőzött koponyacontját.

A hadi technológia jelenlegi fokán mindenképpen kivételes jelentőségű esemény az egyetemi ifjúság világpolitikai érdeklődése és szereplése, bizonyosságként annak is, hogy a tudatos politikai állásfoglalás továbbra is tényező marad, az ember nem saját eszközeinek eszköze.

Tudatos politikai állásfoglalás?

Igen, ez elvitathatatlan az amerikai egyetemi ifjúságtól még akkor is, ha fellépése ismét „csak” mozgalmi jellegű, reális távlati programmal továbbra sem hivatkozik, politikai cselekvése a rövid lejárát jegyét hordozza magán, s világnézetileg olyan eklektikus, hogy az ideológiai iránytű szüntelenül körbeszalad, százfelé mutat (de a fasizmus felé aztán igazán nem).

A politológiai siker-ismérvek egész hiány-lajstromát lehetne bejegyezni e mozgalom tartozik-rovatába.

Mégis: hogyan tehetett szert — ilyen „szabálytalanul” is — ekkora befolyásra éppen „az oroszlan barlangjában”? Éppen ily nagy energiák rejlenének a programtalanságban? Amerikai viszonylatban a siker titka a végső megoldások ajánlásának elmaradása volna?

Lehet-e milliós — értelmiségi — tömegeket állásfoglalásra készítő mozgalmak politikai barkácsolással sikerre vezetni?

Az 1968-as franciaországi események és a májusi amerikai történések párhuzamai nem konkludensek; feltűnőbbek a különbségek — főként az amerikai egyetemi ifjúságnak a franciáénál fokozottabb külpolitikai érdeklődése miatt.

E fejlett kollektív „világpolitikai érzék” egyik magyarázata szerint a nemzetközi élet Amerikát közvetlenül érintő jelenlegi történései sokkal nagyobb energiával teremtenek „problematikus történelmi szituációt”, mint az amerikaiak számára közvetlenül érzékelhető, de kevésbé drámai lefolyású belpolitikai események. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az Egyesült Államok az egyetlen, hosszú évek óta közvetlen háborúban álló szuperhatalom. A nagyvilág eseményei iránti szenzibilizálódásnak itt a gyökere. S az amerikai hírközlés ezt az érzékenységet az elektронika legmagasbb fokán táplálja és tartja ébren.

Gyakran hallani arról, hogy a Nixon-adminisztráció az utóbbi hónapokban megkísérli a neo-izolacionizmus vizeire kormányozni az amerikai külpolitika hajóját. A *mass media* hangvételén azonban ez nem érezhető, s a jelek szerint az amerikai ifjúság nem is volna hajlandó értesülés-elvonókúrának alávetni magát. Lét-eleme a jólérsültségs.

*

Hallottunk már „a fiatalok identitásának nemzetköziségről“, arról, hogy világ-szerte jobban hasonlítanak egymásra, mint elődeikre. Ez feltehetően csak annyiban felel meg a valóságnak, amennyiben igaz az, hogy elődeik is nemzetközileg jobban hasonlítanak egymásra, mint az előttük voltakra vagy az utánuk következőkre. Néhány száz esztendeje alakul már valamiféle egyetemesség; a meghatározó nemzeti történelmiségek nemzetközi kapcsolódásai olyan realitások, amelyek túlmutatnak a nemzedéki különbözőségeken.

Hiszen az egyesült államokbeli fiatal értelmiségről is csak rosszhiszeműen állítható, hogy hiányzik belőle egyfajta nemzeti öntudat (ami „a népek kohójában“ persze az európai nemzeti öntudatoktól eltérő jelentésű).

Éppen az Egyesült Államok „rossz híre“ is ingerli őket. Szembeszállnak azokkal, akik miatt — úgy érzik — szégyenkezniük kell. Szerénytelenül hangoztatott szerénységük jogos büszkeséget leplez: azokét a lefegyverezhetetlenekét, akik a világot megválthatónak hiszik.

Arnold Toynbee, az amerikai fiatalság nagy problémái iránt fogékony történész felmérte, milyen rombolók a következményei annak, hogy az Egyesült Államokat megtehetették a világ réménck. „Az az érzésem — írja —, hogy a legtöbb európai szemében az Egyesült Államok manapság a világ legveszedelmesebb országának tűnik. Az utóbbi harminc esztendőben — párhuzamosan azzal, hogy a világ legerősebb nemzetévé vált — a róla alkotott kép eltorzult. És semmi kétség: még nagyobb félelmet vált ki Latin-Amerika, Ázsia vagy Afrika népeiből. Kialakult ezekben a népekben az az érzés, hogy az Egyesült Államok bármikor beavatkozhat ügyeikbe, mégpedig olyan szomorú következményekkel, amilyenekkel délkelet-ázsiai beavatkozása járt. Bárhol zavargások vannak, erőszakos cselekmények, tragédiák, legtöbbször azonnal a CIA-t sejtik az események háttérében. Az Egyesült Államok az egész világ réménévé vált.“

Az ifjú értelmiség protestálásainak társadalomlélektani okai közé számítható a technológiai indítékú kollektív halálfélelem, a nukleáris lidérc. Az elektronikus hírközlés percre életközébe hozza a második világháború utáni kegyetlenkedések minden naturalista részletét, a hadigépezetek teljes *efficiency*-jét, a gyilkolás és a genocídiumok borzalmas elszemélytelenedését, mindenfajta lelki és fizikai erőszak rettenetes abszurdizását.

Pszichológusok mondják róluk: mert nagyon félnek az erőszaktól, képzelgéseikben felnagyítják az erőszak veszélyét. A nyugati világban az Egyesült Államokat tartják a legviolensebb lakosságú országnak. S Nyugaton sehol sem olyan elterjedt a fiatal értelmiségiek erőszakellenessége. Non-violenciájuk az erőszak talaján virágzik.

Bármennyire rokonszenves háborúellenességük, nem hallgathatjuk el, hogy vezető egyéniségeik világpolitikai megnyilvánulásaiban, véleményeiben bizony elég sok naivitás is felfedezhető. S mégis hatásos, amit művelnek.

Tisztességesen igyekeznek külpolitizálni, holott az Egyesült Államok általános politikai légkörét inkább a belpolitikai események határozzák meg (állítólag csak

1970. május — az Egyesült Államok egyik egyetemén

a New York-iak érdeklődnek Európa dolgai felől, a San Franciscó-iakat már inkább Ázsia érdekli). A kitűnő hírközlés ellenére észlelhető a világpolitikai naivitás, néha még hétróbás diplomaták baklövéseiben is. (Thomas L. Hughes, a külügyminisztérium kutatási osztályának vezetője egyik írásában rokonszenves önróniával szemlélteti a meg nem értés csimborasszóját: az izraeli—arab konfliktus drámai szakaszában egy ENSZ-beli amerikai diplomata azt javasolta az egymással háborúzó mőzeshitűeknek és mohamedánoknak, hogy nézeteitéréseiket — keresztényi szellemben igyekezzenek megoldani...)

*

Akik nemrég az elkötelezett ifjút bögölynek tekintették, lassanként belátják, hogy igazából ő a társadalmi változások alanya.

Ki más lehetne helyette?

Az amerikai társadalom virtuális újító erőinek számbavételekor minduntalan felmerül egy statisztikai adat, amelyből már-már történelmi prognózis is kikerekíthető: 1980-ban, tehát tíz év múlva, az Egyesült Államok lakosainak fele harminc éven aluli lesz, s e harminc éven aluliak 80 százaléka folytat majd egyetemi tanulmányokat.

Addig persze még megoldásra vár a néger fiatalok sajátos helyzete, s tisztázandó a fiatal értelmiség és a munkásosztály viszonya.

Kétségtelenül radikálisak a színesbőrű fiatal értelmiségiek is, sőt, esetenként fehér kollégáiknál szélsőségesebbek. De kisebbségi helyzetük folytán a négerек első-sorban specifikus helyzetük javítására törekszenek. A néger egyetemi hallgatók

száma is növekszik, de ők nagy hátrányokkal indultak, s kevésbé kedvező társadalmi, gazdasági helyzetük miatt kisebbségi attitűdjük értelmiségi magatartásuknál meghatározóbb. Alapállásuk: „Ami az elnyomó fehérek társadalmát gyöngíti, az bennünket erősít. Ellenségünk ellensége barátunk. A fiatal radikális értelmiség előbb fehér s csak aztán radikális, még ha érettünk is harcol. Mert saját felszabadulásunk energiái bennünk rejlének.“

Tudunk magukat marxista—leninista világnézetűnek valló néger ifjúsági csoportokról is, amelyek a belső helyzetet politikusabban ítélik meg, a lehetséges szövetségesek számbavételével, revendikációikban elsődlegesen osztályharcos szempontokhoz igazodnak, a faji problémát egyetemes kérdések részeként értékelve. A néger ifjúság magatartására azonban — kiváltképpen a szegregáció elmérgesedésének szakaszaiban — inkább a különállást tartják a jellemzőnek, amit a tavaszi megnyilvánulások ellentmondásossága is igazol.

Májusban, amikor a Nemzeti Gárda Kentben egy tiltakozó tüntetés során agyonlőtt négy fehér egyetemi hallgatót, s válaszképpen országszerte még erőteljesebben fellángolt a tiltakozás az indokínai háború kambodzsi kiterjesztése ellen, a néger diákok egy ideig távolmaradtak a tüntetéstől. Mert viszont, amikor egy néger kollégium ellen dördült el a halálhozó sortűz, a fehér kollégák — szerintük — nem tiltakoztak olyan erőteljesen, mint amikor a fehérek estek áldozatul...

Amerikai politológusok a fehér, illetve a színesbőrű egyetemi hallgatók mozgalmának fáziskülönbségeiről írnak. Szerintük — az általuk posztindusztriálisnak nevezett korszakban — az egyetemeken tulajdonképpen két forradalmi mozgalom bontakozik ki, amely egymástól megkülönböztethető, mégha taktikailag néha találkozik is. Az egyik — a színesbőrűeké — eszmevilágában még az ipari forradalom korszakának jegyét viseli magán, az ipari forradalom eredményeinek a néger népcsoportra történő kiterjesztését követeli, már nem is annyira gazdasági vonatkozásaiban, mint inkább liberális-demokratikus-egalitárius következményeiben. A másik — a fehéreké — viszont már a tudományos forradalmat követő posztindusztrializmus kereteit feszegeti, s immár a XX. század végének, a XXI. század elejének a követelményeihez próbál igazodni.

A tudományos-műszaki forradalom társadalmi, gazdasági következményei, távlati érthetően sokat foglalkoztatják az egyetemi mozgalmak résztvevőit. Tulajdonképpen a tudományos forradalom biztosította a fiatal értelmiségek helyzeti energiáját. Ha a tudomány közvetlen termelőerővé vált, akkor ők, a tudományok letéteményesei, közvetlen termelők. S ennek messzemenő következményei vannak.

Érdekes fejtegetéseket olvashattunk a tudomány és a „szabadság“ összefüggéseiről.

A „szabadságot“ is közvetlen termelőerőnek tudják. Mégpedig a következő logikai menet csattanójaként: a tudomány és a technológia csak teljes szabadságban virágozhat, lehet hatékony: sőt, a szabadság a tudomány fejlődésének elengedhetetlen előfeltétele; a tudomány tehát a szabadságból következik; előbb volt a szabadság, s csak utána a tudomány; az ősök a szabadság. Beemelik így a — termelőerőként becsült — tudományba a humaniorák művelőit is, mert ők a személyes szabadság igazi, tanult szószólói.

A parttalanul hömpölygő mellébeszélésekből kiderül, hogy a diákok távlatilag az értelmiség teljes értékű termelővé avanzsálására építenek. Meggondolkoztató, hogy a fizikai és a szellemi munka közötti különbség felszámolásának módját egész egy-

szerűen a fizikai munka felszámolásának lehetőségében vélik felfedezni, s a poszt-indusztriális társadalomban olyan szerepet vindikálnak maguknak, amelyet az ipari forradalom korára vonatkoztatva a munkásosztálynak hálásan elismernek — kiváltképpen nem egyesült államokbeli viszonylatban —, nyugtáznak.

Valóban a rebellisek mozgalmában megfigyelhető olyan irányzat is, amely reménytelennek tartja a — csökkenő létszámú — munkásosztály forradalmasítását. Nem is szándékoznak kifejezetten „Amerikából kiinduló” forradalmat kezdeményezni, mert — úgymond — Vietnamban, Kubában, a „harmadik világ” más térségeiben a színesbőrű népek már amúgy is felkeltek az imperializmus ellen, ők fogják megdönteni az Egyesült Államok uralmát, a legidősebb feladat e népeket minden eszközzel segíteni. (Naivitásuk ellenére az ilyenszerű koncepciók is az amerikai rebellis mozgalom világpolitikai beágyazottságát bizonyítják.)

A forradalmi romantikát igazán melegen értékelő gerillákat azonban nem hatják meg az ilyen jellegű harcok tézisek, s minden jel szerint szívesebben vennék, ha a fiatal értelmiségiek közvetlenebb lehetőségekre összpontosítanak szétzóródó figyelmüket. Erről tanúskodik egy Guevara-anekdota is.

1964-ben az „elkötelezett ifjak” egy — főként jómódú polgárok gyermekeiből összeverődött — önkéntes csoportja átrándult Kubába, segédkezni a cukornád-aratásban. Vendégszereplésük idején alkalmuk volt Che Guevarával találkozni. S elmondták eszményképüknek, mennyire irigylik, milyen boldognak hiszik őt: hiszen győzött az ügy, amelyért küzdött, s harcában mindig élvezte azok támogatását, akikért a hatalommal szembeszállt. Az Egyesült Államokban viszont — panaszták — nehéz forradalmárnak lenni: ugyanis éppen azok gyűlölik őket a legjobban, akiket fel akarnak szabadítani, s a rendszer is valamivel szilárdabban áll a lábán, mint annak idején az átkos emlékü Batista-diktatúra.

Sírámaikat tovább nem is folytathatták. Mert Che Guevara megelégte a dolgot, s szavukba vágott. Nagy megdöbbenésükre a következőket mondta:

— Talán inkább én irigyelhetném magukat. Maguk, észak-amerikaiak, nagyon boldog emberek. Hiszen minden harcok legfontosabbját éppen maguk vívhatnák: közvetlenül, belülről célozhatják meg a bestia szívét.

A jelek szerint a fiatal értelmiségiek mozgalmában viszonylag sok marxista műveltségű egyéniség tevékenykedik. A marxista—leninista irodalom művei a könyvüzletek polcain sorakoznak, s az érdeklődők élnek a kiváló lehetőséggel. Igen népszerű az a kommentár-irodalom, amely a legkülönbébb szempontok szerint foglalkozik a nemzetközi munkásmozgalom utóbbi egy-két évtizedének eseményekben gazdag történetével, aminek tanulmányozása az alkotó önálló gondolkodás jó iskolája elégedetlen fiatal értelmiségieknek.

Mégis naivitás volna az amerikai fiatal értelmiség mozgalmának marxista szellemiségéről szólni. A marxizmus—leninizmus szerepe ebben a mozgalomban áttételesen érvényesül: közvetlen „ideológiai formulaként” való jelentőségét eltúlozni azoknak érdeke, akik „kommunista konspirációt” akarnak sejtetni az amerikai sajátosságoknak megfelelő mozgalom elidegenítésére.

Az összeesküvések inszINUÁLÁSA olcsó, de — sajnos — nem mindig hatástalan reakciós csel. A gyanakvás szítása kisebbrendűségi érzésből fakadó értelmiség-ellenességről tanúskodó körtünet.

A manóver kettős célja: egyrészt fasiszta jellegű megtorlás rémét felidézni, s lelkileg jóelőre felmenteni a sortűzek parancsnokait, másrészt elrettenteni a mozgalom útítársait, elszigetelni az elégedetlenkedőket.

Van azonban egy kérdéskör, amelyben a marxizmus valóban kitörölhetetlenül bevésődött e mozgalom gondolatvilágába. Abban a kínzó nyugtalanságban nyilvánul ez meg, amellyel önmagukat és céljaikat szüntelenül a munkásosztályhoz mérten próbálják meghatározni.

Együtthaladni vele képtelenek, nélküle szerencsétlennek érzik magukat.

*

Világnézeti hiányosságaiért, politikai balfogásaiért, belső egyenetlenségeiért bírálni ezt a mozgalmat? Olyasmikért marasztalni el, amelyeknek a megvalósítására nem is törekedett?

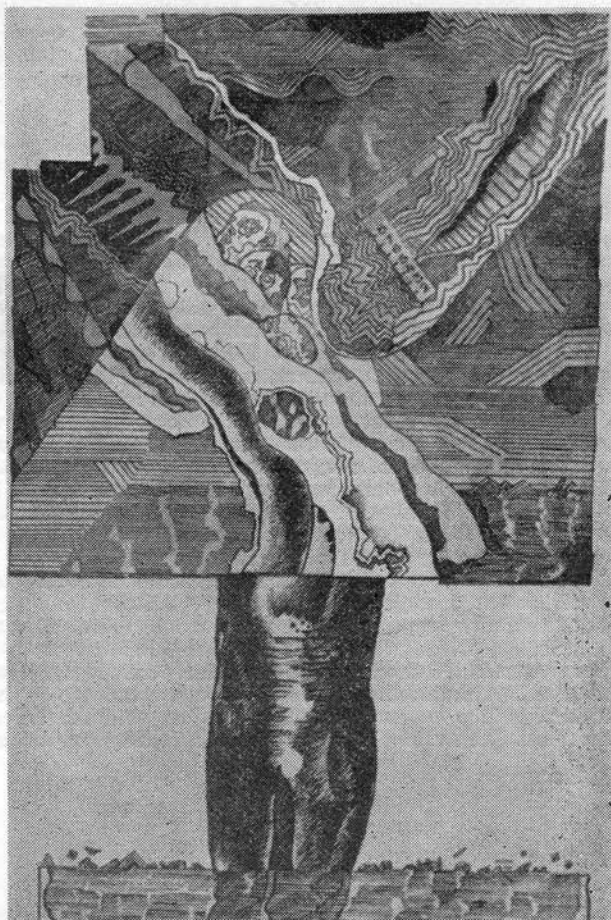
A tiltakozó egyetemi ifjúság önmagára nézve talán túlságosan is hízelgőnek tartaná, ha tőle kérnék számon azt, amivel mások, márkor, másutt maradtak adósok.

Mihez kezdenek majd, miképpen realizálják önmagukat, miután — éppert protestálásaik eredményeként is — véget ér az indokínai agresszió? Hogyan alakul mozgalmuk sorsa, ha teljesülnek közvetlen külpolitikai követeléseik, s belpolitikailag továbbra is elszigetelődés az osztályrészük?

Ők nem borúlátók, ezt aktivitásuk is igazolja, hiszen a pesszimisták nem cselekszenek. Nem terminushoz kötött választási hadjárat megnyerésére törekednek, nem a hatalomért harcolnak (nem is tudnák, mihez kezdjenek vele).

Mozgalmuk azonban — kiváltképpen tavaszi csúcán — növelte az amerikai értelmiségiek politikai felelősségtudatát, értelmiségi tömegeket ösztönzött cselekvésre. Nem megvetendő eredmény.

Farkas László

Paulovics
László:
Sztátmár —
1970. május

Irodalomcentrizmus és struktúra

A *Monológ vagy párbeszéd?* című Gáll Ernő-írással elindult vita egyes hozzászólók vagdalkozása ellenére jó alkalomnak bizonyult tisztázni nemzetiségi kultúránk mai követelményeit. Nálunk, Temesvárt a különböző viták résztvevői, köztük egyetemi káderek, írók, egyetemisták, megegyeztek abban, hogy ma — a tudományos-műszaki forradalom közepén — nemzetiségi művelődésünknek korszerűsödnie kell.

Benkő Samu a *Korunk* 1970. 1. számában irodalomközpontúságunk okai között a művelődéspolitikai helyzetet említi. Nem alaptalanul. Szerencsére ez a helyzet ma már letűnőben van. Következménye, az irodalmi egyoldalúság azonban még élő problémánk.

Egy másik mozzanatot endogénnek neveznék. Hagyományainkról van szó. Igaz, hogy a két világháború közti időkben Gaál Gábor *Korunkját*, s a köréje tömörült jelentékeny haladó értelmiség művelődését a sokoldalúság, a marxista társadalomtudományosság, illetve a természettudományi érdeklődés jellemezte. Am az is igaz, hogy nagy egészében az akkori erdélyi értelmiség fő önkifejezési formája az irodalom volt, beleértve a baloldalt is. „Irodalmunkban váltunk eddig legteljesebbé” — szögezi le Balogh Edgár az *Előrében*, Páskándi Géának válaszolva. Az erős hagyomány, de Gaál Gábor személyes vonzalma is kedvezett a felszabadulás utáni művelődési helyzetben egy új irodalmi túlsúly létrejöttének.

*

Vannak persze, akik úgy megszokták az irodalomközpontúság szükségállapotát, hogy az egyetlen lehetséges, kívánatos állapotnak válik. Átfogóbb művelődési szerkezetre gondolni sem akarnak. Jól érzik magukat az irodalomközpontúsággal járó monopolhelyzetben. Ennek, a lényegében konzervatív álláspontnak meglepő módon éppen Páskándi Géza a fő védelmezője. De nemcsak álláspontja emlékeztet a múltra. Meghökkenítő vitamódszere, személyeskedése is az ötvenes évek nem éppen kellemes „irodalmi feldolgozásait” juttatja eszembe.

Páskándi Géza az *Utunk* 1970. 9-i számában egy egész kultúrfilozófiát vonultat fel az irodalomcentrizmus igazolására. Elméleti kiindulópontja — a nyelv. Nála azonban ez — a marxista antropogenezis elméletével ellentétben — nem a munka, a társadalmi gyakorlat terméke és eszköze, hanem fordítva: mindenek demiurgosza. A nyelv hozza létre a társadalmat, a kultúrát, a számokat, a logikát, a tudományokat. Íme, egy jellemző részlet filozófiájából: „Merjük állítani, hogy a tudósok a logikát nem csupán a »természet logikájából« merítették, hanem első fokon a nyelvből, s annak legpallérozottabb képviselőitől, az íróktól...” „Kezdetben vala az Ige, és az Ige vala az Istennél, és Isten vala az Ige” — mondja az evangélium. Kezdetben vala a Nyelv, és a Nyelv vala az írónál — korszerűsíti Páskándi Géza a neopozitivistá szemantikus filozófia szellemében... hogy ezen az alapon megvilágítsa, „miért irodalomcentrikus egy kultúra (sőt mondhatni minden kultúra)”. Érdemes lenne egyszer részletekbe menően megvilágítani ezt a „tudományosságot” és „filozófiát”. Időszüke miatt azonban csupán annyit jegyeznek meg, hogy véleményem szerint léteznek kultúrhistoriai tények, amelyeket nem lehet szofizmákkal átkölneni. A kultúrhistoria például nem tud arról, hogy minden kultúra vagy a kultúrák többsége irodalomcentrikus lett volna. Persze, az irodalom, miután évezredek alatt lassan kivált az ősi kultúrák mágikus-vallásos-természetes gondolkodásá-

nak egyvelegéből, minden művelődésben nagy szerepet játszott. De azért vakmerőség volna például azt állítani, hogy az ógörög kultúra irodalomcentrikus volt, mivel Homérosz, Szophoklész és a többiek halhatatlan dicsőséget szereztek az irodalomnak. Filozófiája, természettudománya, építészete, szobrászata legalább annyira jellemzik. A középkori kultúra viszont egyoldalúan teológia-centrikus volt, s az irodalom meglehetősen alárendelt szerepet játszott ebben a közel ezer esztendőben. Az olasz reneszánszot Dante és Petrarca ellenére igazából a természettudományok, a festészet, szobrászat, építészet tette nagyvá. A XIX. század Romániájában, Magyarországon, Morvaországban a sajátos politikai körülmények az irodalmat teszik meg a társadalmi törekvések legfőbb kifejezőjének. Létrejön egy eredményeiben rendkívüli irodalomcentrizmus. Ne feledjük azonban, hogy például az orosz irodalom csodálatos fellendülését Hercen, Belinszkij, Piszarev, Csernisevszkij nevével fémjelzett filozófiai-ideológiai mozgalom készítette elő, és Tolsztojt, Dosztojevszkijt, Csehovot hamarosan Lenin követte. Azaz a művelődés súlypontja az irodalomról a társadalomtudományra tevődött át.

Csupán még egy példa: a XX. század Mexikójában a közelmúltig a festészet töltötte be azt a szerepet, amit nálunk a XIX. században az irodalom. Az egyetemes, mindig sokoldalúságra törekvő kultúrán belül állandóak a „fáziseltolódások“, a kultúrának hol az egyik, hol a másik ága jut átmeneti vezető szerephez. Am a reneszánsz óta a művelődés állandó súlypontja és belső meghatározója a természettudományos fejlődés. Az irodalomcentrizmus mint minden idők kötelező kultúrállapota — képzelgés, hazabeszélés.

*

Benkő Samu említett hozzászólásában felveti irodalmunk hatékonysága kérdését. Elégtelennek tartja ezt a hatékonyságot. Az író Veress Zoltán hasonlóan vélekedik. Egyetérték velük. Hogy horderejű kérdés! Az irodalomcentrizmus védelmezői azonban ironikus és dühös elutasítással reagálnak. Szerintük minden a legnagyobb rendben van irodalmunk tudatformáló ereje, szerepe körül. Páskándi Géza ezt számokkal is bizonygatja. Felhossa, hogy az *Utunk* példányszáma 1959 óta mintegy 50 százalékkal nőtt. Csakhogy kiadványaink példányszámnövekedése csupán egy vonatkozásban szilárd támpont. Abban, hogy tömegeink kulturális érdeklődése gyorsan növekszik. Hogyan elégtik ki irodalmi kiadványaink, milyen világnézetiségű hatásokon, a megnőtt igényeket? Erre a példányszám-statisztika nem adhat érvényes választ. Ellenben figyelmeztet megnőtt felelősségünkre. Véleményem szerint a *Lupta de clasă* javasolta, s a Gáll Ernő cikkében szorgalmazott nemzetiségi szociológiai egyik első feladata az irodalom és művészetek hatékonyságának tudományos vizsgálatában állhatna.

*

Ha hosszabb távon vizsgáljuk az irodalomcentrizmus hatását a mi konkrét nemzetiségi viszonyaink között, érdekes párhuzamot vonhatunk. Minél teljesebbé válik az irodalmi egyoldalúság és túlsúly, annál észrevehetőbbek az irodalmi alkotómunka apályjelenségei. És minél inkább lassul ismét az irodalomközpontúság, s szűnik az egyoldalúsági helyzet, annál intenzívebben jelentkeznek egy új irodalmi fellendülés tünetei. Lásd Méliusz József, Nagy István, Bálint Tibor, Sütő András új regényeit! Lásd még előbb fellélegző költészetünket! Az irodalmi egyoldalúság enyhítésében, a horizont tágításában a nem irodalomcentrikus *Korunk* szerepe nyilvánvaló.

A mi sajátos, a XIX. századi irodalomcentrikus kultúrhezlyetekkel nem összehasonlítható irodalomközpontúságunk sokat ártott kritikánknak is, beszűkült. Egyeduralmi helyzete hajlamossá tette az önelégültségre, a tekintélyi pozíciókból való bírálatra. Elterjedt az a gyakorlat, hogy egyeseket csakis magasatálnak, másokat lehetőleg lekicsinyelnek, agyonhallgatnak. Klikkek és csoportérdek itt-ott még akadályozzák egy reális értékrend kialakítását. Irodalmunk egészének megítélésakor kötelező az elégedett tónus, megvalósításaink vidékies túlbecsülése. Kritikánk — tisztelet a kivételnél — provinciális. Emlékszem Gaál Gábor és Nagy István kifakadásaira a provincializmus ellen. Emlékszem Sütő András ilyen irányú cikkére az *Igaz Szóban*. Am a provincializmus ma is él és virul. És megköveteli édesmindnyájunktól, hogy a Somostetőt, a Feleki-tetőt Himalájának nézzük...

Noha az utóbbi években néhány friss szellemű fiatal kritikussal gyarapodtunk, a provinciális idültég még nem oldódott fel. A főiskolai katedrákon értékes esztétikai és irodalomtudományi munka folyik. Am amikor a kritika napi munkájával találkozunk, kiderül, hogy esztétikai és irodalomtudományi mércéje alig fejlőd-

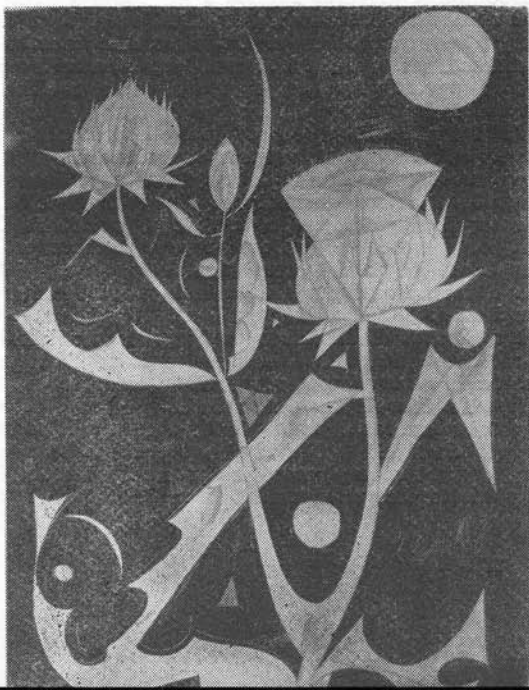
dött. Kritikánk viszolyg az igazi korszerűségtől, újszerűségtől. Értetlenül áll előtte, mivel lényegileg idegen tőle. Az igazi újszerűség és korszerű esztétikai eszmény csakis magas fokú közéletiség és szellemi mozgás produktuma lehet. Kritikánk — néhány kivételtől eltekintve — azonban kényelmes pozícióiban viszolyg egy ilyen mozgástól. Ezért az igazi korszerűség helyett annak szurrogátumát keresi, a más irodalmaktól — rendszerint késve — átvett modernista kísérletekben.

Gáll Ernő figyelmeztet: „...a szociológiai érdeklődés és tájékozottság hiánya már negatívan érződik a dokumentumirodalom lemaradásában, és ez már irodalmunk korszerűségének, hatékonyságának rovására megy.” Gáll Ernő talán elfelejtette, hogy néhány évvel ezelőtt egyik vezető kritikuskunk az *Igaz Szóban*, *Utunkban* a „szociologizmust” mint irodalmunk főveszélyét ostromozta. Melyik írónak lett volna bátorsága ilyen kritikai légkörben szociológiai jellegű irodalmat csinálni?! Meggyőződésem, hogy Méliusz József regénye, a *Város a ködben* nem csupán dilettáns lektorokon akadt el évtizedekre. Az igazi ok alighanem inkább kritikai viszonyainkban rejlött, esztétikánk konzervativizmusában, kispolgári viszolygásaiban, amin a modernista irányzatok látszat-modernsége iránti rajongás keveset változtat.

Nyilvánvaló, hogy az irodalomközpontúság ma már nemcsak nemzetiségi művelődésünk összerdekeinek nem felel meg. Magát az irodalom korszerűsödését, fejlődését is késeleteti. Egy új, kiegyensúlyozottabb művelődési szerkezet ma korparancs. Milyen legyen hát művelődésünk struktúrája? Semmi esetre sem olyan, hogy abban csökkenjen az irodalom (és színház) szerepe. Ellenben kellő súlyt kapjon a természettudomány és a műszaki tájékozottság. Naivitás, anakronizmus azt hinni, hogy nemzetiségi kultúránk meglehet a tudományos-műszaki forradalom konzekvenciái nélkül.

Ne feledjük azonban, hogy nemcsak a természettudományok és a technika forradalmát éljük, hanem a társadalmi forradalom korát is. A kapitalizmus általános válsága és a szocializmusba való átmenet korát. Világszerte roppantul megnőtt a társadalomtudományok szerepe. A marxizmus—leninizmus új hódító úton van. Konkrét szociológia, társadalompszichológia, gazdaságtudomány, futorológia nélkül ma már vidéki szinten sem lehet hatékony döntést hozni. Paradoxonnak tűnhet, de ebben a helyzetben — különösen az ideológiai harc körülményei között — növekszik a történelemtudomány szerepe is. Egy ilyen, sokoldalú, természet- és társadalomtudományi, irodalmi-művészeti strukturáltságú művelődésre van szükségünk. Hogy mivel kezdjük? Mi mással volna érdemesebb, mint szociológiával? Helyzetünk tudományos alaposságú felmérésével.

Izsák László

Plugor
Sándor:
Bogáncs

VIII. osztályos tanulók pályaválasztása

(Felmérés)

Hazai viszonylatban az elmúlt években két tudományos ülészakot is szenteltek a pályaválasztás kérdéskomplexumának tisztázására (1966 júniusában és 1967 októberében). A probléma megoldása azonban még kezdetleges állapotban van, sok erőfeszítést igényel. Bizonyos vonatkozásainak tisztázására felmérést végeztünk Kozsvár belvárosa három középiskolájának, valamint egy általános iskolájának VIII. osztályaiban. Azért korlátozódtunk a VIII. osztályra, mert kibocsátó osztály, és eddig többé-kevésbé tisztázódik a tanulóknban, hogy közvetlenül a termelőmunkába kapcsolódnak be majd, vagy szakiskolába, szakliceumba, liceumba iratkoznak-e.

A vizsgálat célja, hogy megállapítsuk a nyolcadikos tanulók pályairányultságát és ezzel kapcsolatos neveltségi szintjét.

A tanulóknak öt kérdésre kellett válaszolniuk. *Milyen pályát választottam és mi szeretnék lenni?* — ez a kérdés differenciált választ igényel: a tanulónak meg kellett jelölnie a választott pályát és azon belül a foglalkozást vagy szakmát. Például egészségügyi pálya, azon belül gyermekorvos, belgyógyász vagy orvosi asszisztens, fogtechnikus; nevelői pálya, tanár (milyen szakos) vagy tanító, óvónő; technikai pálya, mérnök (elektro-, gépész-, építész-) vagy gépszerkesztő, technikai rajzoló, vagy lakatos, esztergályos.

Miért választottam ezt a pályát? — e kérdés alapján a pályaválasztás indítékaira, motivációs rendszerére szerettünk volna következtetni.

Mi a véleményem a hivatásról? — itt azt szeretttük volna látni, hogy a tanulók pályaválasztása és hivatástudata között milyen a kapcsolat.

A két utolsó kérdés nyomán (*Melyek kedvenc tantárgyaim és miből vannak legjobb osztályzataim?; Hogyan készülök a választott pályára, mit tettem a felkészülés érdekében?*) a tanulóknak a választott pályák iránt mutatkozó gyakorlati készségére szeretnénk következtetni.

Az anyagot kérdőív segítségével, az osztályozási naplók tanulmányozása útján, valamint a nevelőkkel, a szülőkkel és a tanulókkal folytatott beszélgetés alapján gyűjtöttük és rendszereztük.

Ezúttal csak a két első kérdés adatait és értékelését nyújtjuk.

Az említett négy iskola párhuzamos VIII. osztályai 222 tanulójanak a választása a következőképpen oszlik meg:

Sor-szám	A foglalkozás globális megnevezése	Tanulók száma	%	Megjegyzés
1.	Orvos (belgyógyász, gyermekorvos), gyógyszerész	24	10,81	Főiskolai, egyetemi végzettséget igénylő pályát választott 136 tanuló, összesen 61,71%
2.	Tanár (nyelv és irodalom, matematika, fizika, kémia szakos)	32	14,41	
3.	Mérnök (építés-, gépész-, vegyész-)	28	12,61	
4.	Kutató (biológus, matematikus, vegyész)	10	4,50	
5.	Jogi-közgazdasági	1	0,45	
6.	Művészeti (zene-, ének-, szín-)	13	5,86	
7.	Tovább tanul (még nem választott pályát)	27	12,12	
8.	Egyházi pálya (pap)	1	0,45	
9.	Technikai-műszaki (rajzoló, gépszerkesztő)	26	11,71	Középfokú végzettséget igénylő pályát választott 36 tanuló, összesen 16,22%
10.	Technikai-egészségügyi (laboráns, asszisztens, ápoló, fogtechnikus)	6	2,70	
11.	Pedagógiai középkáder (tanító, óvónő)	4	1,80	
12.	Termelő szakmunkás (lakatos, esztergályos, hegesztő)	22	9,90	Alapfokú végzettséget igénylő pályát választott 50 tanuló, összesen 22,52%
13.	Nem termelő szakmunkás (fodrász, pincér)	27	12,12	
14.	Más foglalkozás	1	0,45	

A megkérdezett VIII. osztályosok többsége (csaknem kétharmada tehát) olyan pályát választott, amely főiskolai, egyetemi végzettséget feltételez. Ebbe a kategóriába soroltuk azokat a tanulókat is, akik még nem jelölték meg konkrétan, mik szeretnének lenni, tovább tanulnak, s csak a középiskola elvégzése után választanak. Ezek száma összesen 27 (12,12%) tanuló. Válaszaikból azonban kitűnik, hogy ők is főiskolai végzettséget szeretnének szerezni.

Nyilvánvaló, hogy a tanulók ilyen mértékű egyetemi orientálódása irreális. Nem felel meg társadalmunk, nemzetgazdaságunk igényeinek, szükségleteinek.

Az ifjúság vágyainak beteljesülése az ország szakember-szükségletének tekintetbe vétele mellett feltétlenül igényli a megfelelő hajlamok, képességek, tehetség jelenlétét is, valamint az odaadó szorgalmat, kitartást, a választott pályához való testi-lelki hozzáállást. Felvetődik a kérdés, vajon a megkérdezett tanulók rendel-

keznek-e a szükséges tulajdonságokkal? Eleget tudnak-e tenni a felvételi vizsga követelményeinek? Megállják-e helyüket a legjobbak versenyében?

A megkérdezett VIII. osztályos diákok tanulmányi eredményeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy vágyaik túlméretezettek. A tanulóknak csak egy töredéke árul el olyan hajlamokat, képességeket, a tehetségnek olyan fokát, amely feljogosítaná őt arra, hogy főiskolán folytathassa tanulmányait. Az utóbbi évek egyetemi felvételi eredményei azt bizonyítják, hogy úgyszólván csak a kitűnő tanulók felelnek meg a követelményeknek. A legjobbak versenyében a jók általában lemaradnak.

Általános tapasztalat az is, hogy azok a tanulók érnek el jó eredményeket, akiknél a hajlamok, képességek összhangban állnak olyan személyiségvonásokkal, mint az erős akarat, kitartás, szorgalom. Viszonylag nagy az olyan tanulók száma, akik az általános iskolai fokon jó eredményt mutatnak fel. Teljesítményük mögött azonban nem mindig a jó képesség, tehetség húzódik meg, hanem a kitartás, szorgalom, erős akarat. Felvetődik a kérdés, vajon meddig bírják erővel a versenyt. Könnyen vagy csak kínlódva képesek a legjobbak csoportjában maradni? A pályaválasztáskor erre is kell gondolnunk.

A társadalom gazdasági fejlődése szempontjából fontos szerepet játszanak a jól képzett középkáderek, a technikusok. Feladatuk a szakmunkások, valamint a magasképzettséigű szakemberek közötti kapcsolat biztosítása, a fizikai dolgozók közvetlen irányítása, ellenőrzése, egy-egy műhely munkásainak vezetése vagy az orvosok segítése, vegyelemzések elvégzése.

Nemzetgazdaságunk szinte valamennyi területén kevés a középkáder, s különösen műszaki téren nagy a szükséglet. Sok termelési ágban a mérnököknek kell olyan feladatkört betölteniük, amelyet technikusok is jól elvégezhetnének. Fejlődő gép- és vegyiparunknak egyre több műszaki rajzolóra, műszerészre, laboránsra van szüksége. Ennek ellenére a megkérdezett 222 tanuló közül meglepően kevés szándékszik középfokú képzettséget igénylő pályán elhelyezkedni, összesen 36 (16,22%). Nem is beszélünk arról, hogy egyetlen tanuló sem akar mezőgazdasági vagy kereskedelmi technikus lenni. A VIII. osztályosok nem ismerik kellően az ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági technikusai pályák jelentőségét, szerepét, szépségeit, nem tudják, milyen lehetőségeket kínálnak ezek a pályák az elhelyezkedés, a továbbfejlődés, az anyagi jólét biztosításában.

A tanulók közül mindössze 50 (22,50%) választott szakmunkási pályát. Zömük a vendéglátóiparban (pincér, kiszolgáló, fodrász) szeretne elhelyezkedni, s kevesen tájékozódnak a gép- és vegyipar, a ruházati és élelmiszeripar felé. Az iskolai és családi nevelés hiányosságára vall ez a tény. A tanulók nem tudják, hogy a gyakorlati foglalkozások tág teret nyújtanak az alkotó kezdeményezés számára, és megteremtik a továbbtanulás, önképzés feltételeit. Lebecsülik a fizikai munkát, és úgy vélik, hogy az csak testi erőt és ügyességet igényel. Nem tudják még, hogy a modern, gépesített termelőmunka egyre nagyobb mértékben veszi igénybe a munkás hozzáértését és elméleti felkészültségét.

A felmérés még egy igen fontos adatot szolgáltatott. Mindössze 35 (15,75%) tanuló jelölt meg két vagy három azonos képzettséget igénylő pályát vagy rokonszakmát. Feltétlenül pozitív jelenség, ha a gyermek több pályát jelöl meg. Könnyebben boldogul az, aki nem teszi fel életét egyetlen lapra, hanem latolgat a lehetőségek között.

Elenyészően kevés az olyan tanulók száma, akik a foglalkozási ág globális megjelölése mellett konkrétan rávilágítottak volna azokra a szakmákra, amelyeket élet-hivatásuknak tartanak. Az első kérdésre tehát nem válaszoltak pontosan a tanulók.

Kivétel például az olyan felelet: „Műszaki pályát választottam, és gépszerkesztő szeretnék lenni.“

A bemutatott adatokból kiderül, hogy a tanulók pályaválasztásának irányításában milyen sok a hiányosság.

A pályaválasztás indítékai

Az életpálya megválasztása és kialakítása visszahat az emberre, mivel igyekszik olyan elméleti és gyakorlati ismereteket szerezni, képességeket kialakítani, amelyek alkalmassá teszik a pálya gyakorlására. Az életpálya kialakulásában talán a legjelentősebb mozzanat a pályaválasztás, mely egyben állásfoglalás is: az egyén több-kevesebb világossággal és határozottsággal kijelöli a maga munkatevékenység-beli életútját.

Az egyén előtt több pálya jelentkezik felhívó jelleggel, amelyek közül a legmegfelelőbbet választja. A választást mérlegelés, latolgatás, motívumok küzdelme előzi meg.

Az indíték arra készíti az egyént, hogy megállapodjék egyik vagy másik szakma mellett. A motívum ilyen értelemben a pályaválasztás indoklásának leglényegesebb mozzanata; szorosan kapcsolódik az egyén olyan szükségleteihez is, amelyeket a pálya gyakorlása útján elégíthet ki elsősorban. Az indítékok lehetnek *külső, tárgyi* és *belső, szubjektív* jellegűek. A külső jellegű motívumok kapcsolódhatnak az anyagi jóléthez, álláslehetőséghez, a végzendő tevékenység körülményeihez (tiszta munka, nem kell sokat dolgozni, könnyű, meleg helyen végezhető). A belső a tevékenységi vágy kielégítését, az önérvényesülést, a feltételezett tehetség kibontakozását szolgálhatják. A belső indítékok nem erősítik a külsőket és fordítva. Az egyik motívum dologi vagy személyes tartalmánál fogva általában uralkodó jellegű. Ezért mondjuk, hogy objektív vagy szubjektív indítékok határozzák meg a pályaválasztást. Személyek, tárgyak, belső vágyak, ösztönzések egyaránt betölthetik a motívum szerepét.

Az indítékot nem elszigetelten, hanem irányulásában, illetve hatásában és működésében vizsgáljuk. A motívumok harcának lezárulásával, valamint együttesük kialakulásával a pályaválasztás még nem tekinthető véglegesnek. A tanuló még gyermekkorban van, fejlődik és alakul. Fejlődése során ismeretköre állandóan bővül, újabb tapasztalatokat szerez, s mindez újabb és erősebb motívum jelentkezésével jár. Az újonnan megjelenő indítékok nemritkán rákényszerítik magukat az egyénre. Mindez nem jelent akarategyengeséget, instabilitást. A pályaválasztás fontos mozzanat: a döntés széles terület áttekintése és komoly értelmi, érzelmi, erkölcsi állásfoglalás alapján valósul meg.

Maga a választott pálya is (különösen a tudomány és a technika fejlődése következtében) változhat. Új vonásai tűnnek fel, új fejezetek jelentkeznek, amelyek más arculatot kölcsönöznek a már választott pályának. Ezek új feladatok elé állítják a fejlődő embert, állásfoglalásra készítik, lényegesen megerősítik választásában, de más pályák felé is irányíthatják.

A pályaválasztástól tehát döntő módon függ, hogy a gyermek milyen mértékben képes beilleszkedni a társadalmi tevékenységbe és ott milyen fokon talál önmagára.

Elemezzük ezek után, melyek a VIII. osztályos tanulók pályaválasztásának indítékai.

A MEGKÉRDEZETT 222 TANULÓ ÍGY INDOKOLJA VÁLASZTÁSÁT:

Sor-szám	A pályaválasztás indokolása	Tanulók száma	%	Megjegyzés
1.	„... szeretek tanulni...“, „...szeretem a matematikát...“, „örömöm telik a fúrásban-faragásban“, „...mert szeretek rajzolni.“	79	35,59	106 tanuló 47,75%
2.	„...szép és érdekes foglalkozás...“, „könnyű és tiszta foglalkozás.“	27	12,16	
3.	„...a népet, embertársaimat szolgálhatom“, „...hozzájárulhatok a haza építéséhez...“ „...szüleimet és embertársaimat segíthetem.“	21	9,46	36 tanuló 16,21%
4.	„...tehetségem van hozzá...“, „...érték hozzá...“ „...gyakorlatból ismerem...“, „... van már tapasztalatom.“	18	8,10	
5.	„...rég vágytam...“ „...kiskorom óta készülök rá...“, „...úgy érzem, hogy ezt kell választanom.“	18	8,10	
6.	„...édesapám is az...“, „...folytatni szeretném apám, bátyám mesterségét...“, „...mert a rokonok között még van ilyen foglalkozás...“	13	5,85	19 tanuló 8,55%
7.	„...a legjobb barátnóm is ezt választotta, és segít nekem...“, „...a barátnómmal így beszéltük meg...“, „...ismerősömtől hallottam, hogy jó foglalkozás...“	6	2,70	
8.	„...jól lehet keresni...“, „...mert a jövőmet tudom biztosítani keresetemből...“, „sok mindent elérhetek ezen a pályán...“	9	4,05	12 tanuló 5,40%
9.	„...ennek a pályának van jövője...“, „ez a pálya állandóan fejlődik és biztosítja megélhetésem...“	3	1,35	
10.	„...tanárim megszerettették velem ezt a tárgyat...“	6	2,70	8 tanuló 3,60%
11.	„...szeretném megismerni a természet érdekességeit, törvényeit...“ „...érdekes dolog kutatni a természet titkai után...“	2	0,90	

Sor- szám	A pályaválasztás indokolása	Tanulók száma	%	Megjegyzés
12.	„...utazhatom mindenfelé, és ez nagyon érdekes...“ „...körüljárhatom a világot és szebbé teszi életemet...“	3	1,35	
13.	„...van egy ismerősöm, aki segít, hogy bejussak...“	1	0,45	
14.	Nem válaszol semmit	16	7,20	

A tanulók válaszainak rangsorba állításakor az indokolás természetének gyakoriságához és az indokolási típusok között fellelhető rokonvonásokhoz, tartalmi kapcsolathoz igazodtunk. Ennek megfelelően az első csoportba sorolt tanulók száma a legnagyobb. Érdekes, hogy a tanulók több mint egyharmadának indokolását (35,59%-a) viszonylag erős érzelmi elem árnyalja, színezi, jöllehet a válaszok jellemzője a tudatosság elég magas foka is. A 79 tanuló válaszában az érzelmi elemet a „szeretek tanulni“, „szeretem a matematikát“, „...örömöm telik a fúrás-faragásban...“, „...szeretek rajzolni...“ kifejezések hordozzák magukban. E tanulók zöme már kialakult és eléggé megerősödött tanulási motívum alapján indokol. A „szereitek“, „örömöm telik“ kifejezések tudatos konkretizálódása bizonyos rendszeresen végzett tevékenységhez kapcsolódik: a matematika fokozott tanulásához, a rajzoláshoz, a fúrás-faragáshoz. E tevékenység mintegy motiválja a választott foglalkozást. Minél világosabban bontakoznak ki a tanulók előtt a motívumok, annál nagyobb a lehetősége a helyes pályaválasztásnak.

27 tanuló (12,16%) választását külső, felületi érvekkel indokolja: „szép és érdekes foglalkozás“, „könnyű foglalkozás“, „tisza foglalkozás“. Náluk is jelentős szerepet játszik az érzelmi elem, vagyis az, ami vonzóvá teszi számukra a foglalkozást. Ez a külső motiváció annyiban nevezhető spontán indítéknak, amennyiben a tevékenység konkrét szemléletéből fakad. De lehet belső, megfontolt indoklás is, ha kiindulópontja a tanuló eddigi élettapasztalatához, szerzett képességeihez és szokásaihoz kapcsolódik, s alapja a munka szépségének, érdekességének, tisztaságának az igénye.

21 tanuló (9,46%) választását szociális jellegű motiváció határozza meg: „a népet, embertársaimat szolgálhatom“, „szüleimet és embertársaimat segíthetem“, „hozzájárulhatok a haza építéséhez“. E tanulók, jöllehet különböző foglalkozásokat jelöltek meg (orvos, tanár, mérnök) eljövendő pályájukként, választásukat közös nevezőre hozza indokolásuk: embertársaik megsegítése, gyógyítás, tanítás, építés útján. Indokolásukban (a gyermekekkel folytatott beszélgetésekből is tudjuk) benne van az is, azért akarnak másokon segíteni, mert jót tettek velük, s ezt viszonzni kell. Van olyan tanuló, aki azért tartja szükségesnek a segítséget, mások felemelését, mert ez emberi kötelesség, ez teszi az embert emberré. A tanulók e csoportjának indokolásában egyszerre nyilvánul meg a tudatosság és szándékosság magas foka. E tanulók választási indítékai mind a szándékosság, mind a tudatosság szempontjából erősek. A tanulók választását nem mindig határozzák meg ilyen intenzív indítékok. A motívum szándékossága és tudatossága lehet elmosódottabb is, alacsonyabb fokú is. Feltétlenül azt is kell hangsúlyoznunk, hogy e tanulók választásának társadalmi motivációit a legmagasabb, a legfejlettebb indítékként kell értékelni. Kár,

hogy a tanulók viszonylag kis száma (tiz százalék alatt) indokolja ilyen motívumokkal választását. Mindez a nevelőmunka gyenge hatékonyságát is tükrözi.

Viszonylag kevés tanuló (18—8,10%) indokolja választását az önismeret, szerzett képességei vagy vélt tehetsége alapján: „tehetségem van hozzá“, „érték hozzá“, „van már tapasztalatom“. Az eredményes nevelőmunka nagymértékben növelheti a tanulók önismeretét, hajlamaik, képességeik felszínre hozását és fokozását. A pályaválasztás elképzelhetetlen kellő önismeret nélkül; a tanulók az önismeret alapján összevethetik vágyaikat, elképzeléseiket pályaalkalmasságukkal, és megállapíthatják választásuk reális vagy irreális voltát, idejében helyrehozhatják tévedéseiket. Az adatok egyértelműen azt bizonyítják, hogy a tanulók zöme nem rendelkezik megfelelő önismerettel. A nevelőmunkának ezen a területen is sok a pótolnivalója.

18 tanuló így indokolja választását: „kiskorom óta készülök rá“, „régóta vágyom“, „úgy érzem, hogy ezt kell választanom“. A beszélgetésekből kiderült, hogy a választott pálya iránti érdeklődésük nem új keletű; régóta következetesen kitarának elhatározásuk mellett. Választásukat sok érzelmi elem színezi, de magas a tudatossági fok is. Érdeklődésüket a választott foglalkozás iránt csak fokozta az időközben szerzett pálya- és önismeret. E tanulók tudatában már a hivatástudat elemei is jelentkeznek. Választásukat egész motivációs rendszer indokolja. E rendszer jelentkezése jelentős tényező, különösen, ha a sok motiváció egymással összhangban van. Ilyen esetben növeli a döntés helyes voltának valószínűségét. Megjegyzendő, hogy a széles skálán mozgó, gazdag motivációs rendszer nagyobb jelentőséget ad a nevelőnek a tanuló személyisége megismerésére is.

Más a helyzet, ha a tanuló több motiváció alapján választ, de ezek között nincs összhang, szerves kapcsolat. Ilyenkor a választás kevésbé stabil, a tanuló könnyen megmászhatja elhatározását.

Mindezek alapján elgondolkozhatunk azon, mi az oka, hogy olyan kevés tanuló választ gazdag, harmonikus kapcsolatú motivációs rendszer nélkül pályát. A 222 tanuló közül mindössze 86 (38,74%) indokolja többféleképpen választását, de összhang a motivációs rendszerben csak kis mértékben lehető fel.

Összesen 13 (5,85%) tanuló indokol családi hagyományok alapján: „édesapám is az“, „folytatni szeretném apám (bátyám) mesterségét“, „a rokonok között még van ilyen foglalkozású“. E tanulók zöme reális motiváció alapján áll, amennyiben ismerik a gyakorlatból is az illető foglalkozással járó követelményeket. Természetesen a szülők, rokonok is közvetlenül hatnak a gyermekre.

Egészen más a helyzet annak a 6 (2,70%) tanulónak az esetében, akik így indokolnak: „a legjobb barátnőm is ezt választotta, és segít nekem“, „a barátnőmmel így beszéltük meg“, „ismerősöktől hallottam, hogy jó foglalkozás“. E fiatalok választásának helyessége esetleges, véletlenszerű, nélkülözi mind a foglalkozás ismeretét, mind az önismeretét. A motiváció természete eltér a választott foglalkozás természetétől. Még formai, felületi megegyezés sincs a kettő között.

A tanulóknak viszonylag kis száma (9—4,05%) az anyagi érvényesüléssel kapcsolatos motivációval indokolja választását: „jól lehet keresni“, „a jövőmet biztosíthatom keresetemből“. E tanulók fodrászok, pincérek, kozmetikusok (sok a mellékes jövedelem, a borralaló) szeretnének lenni. Fontosnak tartják a gondmentes életet, hogy mindenük legyen. Egyik-másik gyermek a beszélgetések alkalmával ilyen értelemben szóvá tette, hogy elege van a szűkölködésből. Mások azt szeretnék, hogy mindenféle felszerelésük legyen a lakásban, mert így könnyebb az élet, ismét mások autót szeretnének venni. Általában az anyagi jólét biztosításának lehetősége beilleszkedik valamennyi foglalkozás választásának motivációs rendszerébe.

Az előbbi motivációhoz hasonlóan, de már adekvátább jellegű 3 tanuló (1,35%) a válasza: „mert ennek a pályának van jövője“, „ez a pálya állandóan fejlődik és biztosítja a megélhetésem“. Ez a döntés azonkívül, hogy anyagi jólét biztosítását is szolgálja, bizonyos fokú pályaismerethez kapcsolódik, amely tudatossági és szándékosági fokot is feltételez. E három tanuló saját érdekét összeköti választott foglalkozása fejlődésével.

A nevelők iránti vonzódást tükrözi annak a 6 tanuló (6,75%) válasza, aki így indokol: „mert tanárain megszerettették velem ezt a tárgyat“. E válaszok gazdag érzelmi alapon kialakuló tanulási, példaképhez kapcsolódó, eredményekhez fűződő pályaválasztási motívumrendszer tartalmaznak. Kár azonban, hogy mindössze a tanulók 2,70%-a választott ilyen motivációs rendszer alapján.

Az előbbihez hasonló, de annál gazdagabb, tartalmasabb az alábbi 2 (0,90%) tanuló választásának indokolása: „szeretném megismerni a természet érdekességeit, törvényeit“, „...érdekes dolog kutatni a természet titkai után“. Jóllehet egy mondatban fogalmazott a két tanuló, mégis válaszuk megismerési vágyat, érdeklődést, kíváncsiságot és eddigi tanulmányaik eredményességét tükrözi. E két tanuló választási motívációs rendszerének tudatossági, szándékosági, intenzitási foka, adekvát volta elég magas. Talán a legtöbbet mond a 222 tanuló közül. Örvedetesebb volna azonban, ha számuk nem maradna az egy százalék alatt. Ehhez azonban alaposabb, körültekintőbb, rendszeresebb nevelőmunkára lenne szükség.

Bizonyos fokú megismerési vágy nyilvánul meg annál a három tanuló (1,35%), akik ha nem sikerül nyelvtanároknak lenniük, idegenvezetőként vagy utazóként szeretnének dolgozni. E tanulók romantikus elvárással is fordulnak a pályák felé, szórakozásban gazdag, gondmentes életet remélnék: „mert utazhatok mindenfelé és az nagyon érdekes“, „körüljárhatom a világot és ez szebbé teszi életemet“.

Meglepően sok, 16 (7,20%) tanuló semmivel sem indokolja választását. A meglepő éppen az, hogy ezek a tanulók is választottak valamilyen pályát, illetve foglalkozást. E helyzet ellentmondásos, mivel indíték nélküli, motiváció nélküli pályaválasztásról általában nemigen beszélhetünk. A fordítottja gyakrabban előfordulhat, az, hogy valaki még nem választott pályát, de ennek nem a motivációhiány az oka, legfeljebb az, hogy az ellentétes motivációk vagy motivációs rendszer miatt az ifjú még nem döntött.

A pályaválasztás elemzett indítékaiból a családi és az iskolai nevelésnek le kell vonnia a következtetést: a gyermekek pályaválasztásának megkönnyítése terén még igen sok a tennivaló. *Tudományosan megalapozott pályaválasztási tanácsadást kell biztosítanunk* mind a családban, mind az iskolában. Az iskolának kell vállalnia e munka oroszlánrészét, hogy a fiatalok a *reális tárgyi adottságoknak* megfelelően, a *személyi adottságok* messzemenő figyelembevételével helyesen válasszák meg életpályájukat.

Sükösd János

Székely diákok harca a Habsburg-hatalommal a tanulás jogáért

1. Tamási Áron öccse, Tamási Gáspár írja nemrégiben megjelent emlékezésében, hogy az ő családjukban mindegyik nemzedék igyekezett legalább egy fiúgyermeket taníttatni, „hogy az itthon maradt rokonságnak szükség esetén pártját fogja“. Hát ez az igyekezet nemcsak a nagy író farkaslaki családját jellemezte, hanem a legtöbb székelyföldi famíliát. Évszázadokra visszamenően statisztikailag bizonyítható, hogy a Székelyföldről rajzott ki a legtöbb magyar értelmiségi. Szárnyrakelésüknek azonban nem éppen az a szép szándék volt az indítéka, hogy gyámolítói legyenek az otthon maradottaknak, hanem a gyenge megélhetési mód. A kevés, sovány föld nem bírta el a természetes népszaporulatot, és szükség-szerű volt a kirajzás.

A társadalmi fejlődéssel járó értelmiségi-szükséglet is már a feudalizmus századaiban lehetővé tette, hogy az erdélyi iskolák befogadják a székely falvakból tanév elején kőberes szekérrel érkező tanítványokat, hogy aztán papokat, tanárokat, tanítókat, orvosokat, jogászokat, uradalmi tiszteket, geometrákat, kincstári tisztviselőket neveljenek belőlük. Ugyancsak a társadalmi fejlődés ütemét jelzi, hogy miképpen változott meg a tanulmányaikat bevégző (vagy félbeszakító) diákok foglalkozás szerinti megcszálása. A papságra menők száma olyan mértékben fogyott, ahogy az erdélyi társadalom haladt előre a tőkés termelési mód irányában. A kapitalizálódó nagybirtok mezőgazdasági szakembereket, az útépitések, vízlecsapolások, gátelések geometrákat, a gyárakká fejlődő manufaktúrák üzemi mérnököket igényeltek. A növekvő szükséglet kielégítésében nagy szerepe volt a székely diákoknak, de csak úgy, ha középfokú iskolai tanulmányaik befejezése után külföldi egyetemre mehettek, mert hazai főiskolák hiányában csak ott szerezhettek maguknak olyan szakműveltséget, aminek birtokában emberei lehettek az említett foglalkozásoknak.

A székely diákok tanulásának évszázadok folyamán kialakult rendjébe különleges változást hozott Mária Terézia uralkodása idején a határőrség megszervezése. 1764-től kezdődően a székely diák attól függően, hogy faluja belekerült-e az új katonai intézménybe vagy pedig kimaradt belőle, más és más sors elé nézhetett. Maros és Udvarhely széknek katonai összeírásra nem került falvaiból továbbra is zavartalanul mehettek iskolába a székely családok gyermekei, a hadiszolgálatra fogott gyergyói, csiki, kászoni, háromszéki, Bardóc széki tanulni vágyó fiatalok azonban csak az új katonai előjárók hozzájárulásával hagyhatták el falvaikat.

Irodalomtörténetírásunk először Bölöni Farkas Sándor életét tárgyalva találta szembe magát a székelyföldi művelődéstörténetnek ezzel a sajátosságával. Kazinczy Ferenchez intézett leveleiben Bölöni Farkas többször is elpanaszolta, hogy mint besorozott katonanemzetség leszármazottjának csak nagy nehézségek árán sikerült megszabadulnia e fegyveres szolgálattól. Csak a „szüntelen folyó háborúk alatt a tisztek hon nem létebe sok viszontagságok s üldözések közt” jöhetett el hazulról s folytathatta tanulmányait a kolozsvári unitárius kollégiumban. A történettudományban a kérdés tanulmányozása nem lépett ki az iskolatörténetírás szűk keretei közül. A székelyföldi iskolatörténetek általában megemlítik a határőr-családokból származó diákok különleges sorsát, sőt némelyik, így Bándi Vazul, Koncz József munkája, bőséges forrásanyag idézésével részletesen is foglalkozik a kérdéssel.

A levéltárakban gazdag írásos emléke maradt fenn annak, hogy a székely diákok és az őket befogadó iskolák milyen szívósan harcoltak a tanuláshoz megkívántató szabadságért. Az alábbiakban ezeket, a mind ez ideig bolygatatlan levéltári forrásokat igyekszünk megszólaltatni, nem mellözve természetesen a régebbi történelmi irodalomból kihüvelyezhető információkat sem.*

2. A történetírók sok mindent elmondtak már a székely határőr-ezredek megszervezésének tragikus fordulatokban bővelkedő históriájáról. Sok szó esett arról is, hogy a székelység attól a pillanattól kezdve, hogy fülébe jutott az új katonai rendszer bevezetésének a híre, el egészen az 1848—49-es forradalomig, a legkülönbözőbb formában adott kifejezést elégedetlenségének, elkeseredésének. Az elégedetlenség gyakran vezetett tetteles ellenkezésre. Egyénileg is minden lehető alkövetett a hadakozásra fogott székely, hogy kihúzza magát a katonatisztek uralma alól. A hatóságok által elég sűrűn kibocsátott körölvények tanúsága szerint sokan fogtak kezükbe vándorbotot, s úgy távoztak szülőföldjükről, hogy lehetőleg még közeli hozzátartozóik se sejtsek útjuk irányát. A hatóságok azonban előbb-utóbb mégiscsak nyomukra bukkantak. Ilyenkor aztán erőszakkal kényszerítették őket a visszatérésre és a fegyver felvételére.

A katonai hatóságok a kollégiumokban tanuló székely diákokat már eleve potenciális szökevényeknek tekintették. Ehhez mérten bántak velük.

Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a székely határőri szervezet bizonyos művelődési szintet már önmaga természetéből következően megkövetelt. A kiképzést is megkönnyítette, ha a katona tudott írni és olvasni, a helybeliekből kikerülő tiszteseknek és altiszteknek pedig a reájuk bízott alegségek pusztá adminisztrálása miatt is rendelkezniök kellett az írásbeliségben és számolásban való valamelyes jártassággal. Az iskolázottság ekkor már a Habsburgok hadseregében a személyi állomány alsóbb szintjein is a dolgok természetéből következő, szabályzatban előírt kívánalom volt. Természetes tehát, hogy a korábban már kiépült székelyföldi falusi (és kisvárosi) iskolahálózatot a katonai vezetés nem igyekezett elsorvasztani, hanem éppen a maga jól felfogott célja érdekében szorgalmazta, hogy a határőr szülők gyermekeiket rendszeresen küldjék iskolába.

* *Helykímélésből az idézett források gyakoribb lelőhelyeire rövidítésekkel utalunk: Bándi = Bándi Vazul: A Csíksomlyói Róm. Kath. Főgymnasium története. Megjelent az általa szerkesztett A Csíksomlyói Róm. Kath. Főgymnasium értesítője az 1895—96. tanévről. Csíkszereda, 1896. című kiadványban. — G.P. = Gubernium Transylvanicum levéltára. Gubernium Transylvanicum (in Politicis): ügyiratok. A Magyar Országos Levéltárban, Budapest. — MvKoll. = A Marosvásárhelyi Református Kollégium levéltára. A Teleki—Bolyai Könyvtárban, Marosvásárhely. — RFcons. = Az Erdélyi Református Egyház Főconsistoriumának levéltára. A kolozsvári Ref. Egyházkerület központi gyűjtőlevéltárában, Kolozsvárott.*

Lelkesen csatlakozva II. József németesítési törekvéseihez, a székely gyermekeket is mindenáron németül akarták tanítani. Minden nagy buzgalom mellett az eredmény inkább csak formális volt. A határőri szervezet közel száz esztendő élet-tartama alatt a hadviselésre parancsolt székelyek nagy többsége a vezényszavakon és a szolgálattal járó néhány szokványos mondaton kívül édeskeveset sajátított el a német nyelvből. Nem csoda tehát, ha a császári tisztek elégedetlenek voltak a székelyföldi felekezeti iskolákban folyó tanítással, különösképpen a nyelvtanítással, ezért az újonnan szervezett *triviális* és *normális* iskolák mellett létrehozták a maguk katonai iskoláit. A középfokú kézdívasárhelyi katonaiskola (ennek végzettjei tiszti rangot is elérhettek) mellett kisebb katonai iskolák voltak Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredában, Csíkszentmártonban, Sepsiszentgyörgyön.

Ezekben az iskolákban mindent németül tanítottak, de a nyelvtanítás mellett főként arra törekedtek, hogy a székely fiatalokból — kiszakítva őket természetes környezetükből — császárhű, összbirodalmi érdekeket szolgáló, feltétlenül engedelmeskedő alsóbb parancsnokokat képezzenek. Hosszú időn keresztül e jól meghatározott célnak megfelelően működtek ezek az iskolák és képezték a vitéz káplárok, őrmestereket, akik a virtust és a szolgálalkütséget gyermekfővel, tantervben rögzített ritmus szerint sajátították el. Nem a császári tiszteken múlt, hanem az idők jele volt, hogy az 1848—49-es forradalmat megelőző években ezekben az iskolákban is új szellem kezdett meghonosodni. A parancsnokságok mindent elkövettek ugyan, hogy a polgári átalakulás és a nemzeti szabadság gondolata kívül rekedjen az iskolák falain, de ezekben az években már kevés eredménnyel kecsegtetnek a korábban oly eredményes szoldateszka-módszerek. Gáll Sándorék nemzedéke már úgy teleszívta tüdejét a változást ígérő idők levegőjével, hogy belőlük már nem lehetett szolgálalkü parancsvégrehajtókat faragni. A katonai nevelés Bécsben meghatározott célja visszajára fordult: ezekből az iskolákból kerülnek ki Bem hadseregének majdani legjobb katonái.

3. Amikor a katonai hatóságok támogatták vagy legalábbis jóindulatú tartózkodással megengedték az alsóbb fokú iskoláztatást, mindent elkövettek, hogy a székelyföldi fiatalok ne iratkozzanak be magasabb fokú iskolába, ne menjenek ki külföldi egyetemekre. Általában igyekeztek útját állni annak, hogy értelmiségivé váljanak, mert különben nem őrizhették meg őket a katonai állományban.

A régi erdélyi törvények biztosították az ifjúságnak a tanuláshoz való jogát, természetesen elsősorban azokét, akik egyházi szolgálatra, papi, tanítói hivatalra igyekeztek. A katonai hatóságok ezekkel az érvényben lévő törvényekkel szemben járnak el, amikor otthonmaradásra kényszerítik a tanulni vágyó fiatalokat. Látni fogjuk a továbbiakban, hogy a panasztévők milyen gyakran emlegetik a *törvényesség megsértését*, az alkotmányos jogok megcsorbítását.

A panaszok végeláthatatlan áradata már a XVIII. század hatvanas éveiben, tehát közvetlenül az ezredek felállítását követő időben megkezdődik. Miután Madéfalván győzött az erőszak, és elkezdődött a székely lakosság katonai egységek szerinti megszervezése, a vakációra hazatérő diákokat is kezdték elfogni és katonai szolgálatra kényszeríteni. Az intézkedések hamarosan azt eredményezték, hogy súlyos konfliktus támadt a feudális hatalom két legfontosabb pillére, a hadsereg és az egyház között. Az egyház nem tűrhette, hogy az ő intézményeinek, az iskoláknak az ügyeibe beleavatkozzék a katonaság, és azt sem nézhette tétlenül, hogy egyre durvább eszközökkel gátolják az egyházi személyzet (papok, szerzetesek, tanárok, tanítók) utánpótlását.

Ilyen körülmények között az egyházak panaszaikkal ahhoz a császárhoz for-

dultak, aki dinasztikus céljai érdekében a maga hadi apparátusán keresztül minél több katonát igyekezett fegyverbe állítani. A panaszokra érkező uralkodói leiratok se hideg, se meleg stílárís fordulatokkal iparkodtak, a törvényekre hivatkozva, kétfelé is igazat tenni. E leiratok hangja csakúgy, mint a katonai intézkedések súlya, attól függött, hogy az adott pillanatban milyen volt a monarchia katona-politikai helyzete. Ha háború dúlt, vagy háborúra készült a Habsburg-uralkodó, akkor bizony kevés reménye maradt a székely diáknak tanulmányai folytatására, békésebb években viszont az egyházi közvetítéssel a király elé kerülő panaszok olykor orvoslást nyerhettek.

A székely diák sorsa valójában a bécsi nagypolitika parányi függvénye lett.

Míg az egyházi hatóságok a régi törvényekből azokat a mondatokat idézték, melyek büntetés terhe alatt tilalmazzák a „deáki tudományok tanulmányok folytatására” haborgatását, a katonatisztek azokra hivatkoztak, melyek megtiltják, hogy egyesek „here módon”, „ekléziához való szolgálatnak színe és titulusa alatt” kivonják magukat a hadi s egyéb külső szolgálat alól.

Az udvar intézkedései nyomán lassan létrejön bizonyos kompromisszum a főnadvezérség és az egyházak vezetői között, s a diákok felmentésének bürokratikus ügyintézése is hamarosan kialakul.

A falujukból eltávozó tanulóknak útlevelet kellett kérniök katonai feljebbvalóiktól; ezt nekik 16 éves korukig minden körülményre való tekintet nélkül meg kellett hogy adják. Azután viszont csak azok kaphatták meg, akiknek volt még fegyverforgatásra alkalmas otthonmaradó testvérük. A felmentést minden évben meg kellett újítani, mégpedig úgy, hogy a diákok „minden Esztendőben vacatio alkalmatosságával magok Companiajoknál újabb szabadságok ki nyérése végett” kötelesek voltak megjelenni. Hivatalviseléshez a katonai hatóság csak abban az esetben járult hozzá, ha a tanulmányait bevégzett kérelmező lemondott székely örökségéről. A székelyföldi birtokot ugyanis a határőr-szervezet a saját anyagi bázisának tekintette, és eszerint bánt is vele.

Nagy gond szakadt azokra a családokra, ahol a fiúk közül többen is tanultak. Ilyen esetben rendszerint a testvéreknek maguknak kellett eldönteniök, hogy melyikük vállalja a katonasorsot. 1773-ban tudomására hozzák például a gidófalvi iskolamesternek, hogy két, külföldi akadémiára készülő fia, Jancsó József és Mihály közül egyiknek otthon kell maradnia, mivel a házból fegyverrel senki sem szolgál (*RFcons.* 98—1773). 1774-ben a Ref. Főconsistorium a Gyeke-testvérek ügyében — kik közül az egyik az enyedi, a másik az udvarhelyi kollégium diákja — a következőképpen intézkedik: mivel „felsőbb rendelkezés szerint a két Testvérek között valamelyiknek szükséges képpen katonának kelletik lenni”, mindkettőjüket felszólítják az ezredparancsnokság előtt való megjelenésre. Egymás között döntsék el, melyikük „légyen katona és melyik maradjon tanulónak”, s elhatározásukat jelentsék be a regiment tisztjeinek. Így az egyik katona lesz, a másik pedig visszatérhet a kollégiumba (*RFcons.* 123—1774).

Kisbaconi Benedek József, amikor bevégzi tanulmányait az enyedi kollégiumban és meghívják a miriszlói ekléziába papnak, mivel testvére is pap, nemcsak azt ígéri, hogy felmentése fejében lemond székely örökségéről, hanem „arra is reá mégyen hogy egy jobbágyát manumittálja, a ki fegyvert viseljen” (*RFcons.* 78—1775).

A szokatlanul hangzó kérés mögött az a békeidőben megengedett gyakorlat húzódik meg, hogy ki-ki helyettesíthette magát a katonai szolgálatban. A székely határőrség első, Bécsben 1764. március 24-én Mária Terézia által kibocsátott rendtartása 61. pontjában megengedi, hogy a határőri szolgálatra rendelt székely fizetés ellenében maga helyett embert állítson: „a fizetésért, vagy egymással való meg-

egyezésért téjendő szolgálatok a plájokon, várakban, commendókban, regiment strásain, avagy ordinanciákon a főtiszteknek és regimentek commendánsainak tudtokból és engedelmeiből, a szélybéli szegény katonaságnak jobban lehető megmaradására, békességes időben megengedettnek“ (Szádeczky Lajos: *A székely határórség szervezése 1762—64-ben.* Budapest, 1908. 599). Forrásaink tanúsága szerint a tehetősebb családok elég gyakran éltek ezzel a lehetőséggel; háború idején azonban az ilyen irányú kérelmeket a parancsnokságok visszautasították.

4. Az iskoláknak rendszeresen kimutatást kellett készíteniök a székely tanulók tanulmányi eredményeiről. Ezeket évenként kétszer, januárban és júniusban megküldötték a katonai hatóságoknak, hogy a „here módon“ élöket azonnal hazarendelhesék századaikhoz.

Általában megfigyelhető, hogy az iskolák mindenben igyekeztek alkalmazkodni az udvari rendelkezésekhez. A katonai hatóságok viszont mindig a pillanatnyi hadi helyzetnek megfelelően cselekedtek. Eleinte az iskolák és az ezredek közvetlenül érintkeztek. A hetvenes években már az egyházi főhatóságokon keresztül tárgyalják meg a diákok ügyét. Ez még mindig jobb volt, mint a később kialakult szokás, amikor minden székely diákot érintő irat az erdélyi Főkormányshézen keresztül jutott el a General Commandóhoz.

Kiss Mihály kézdívásárhelyi ezredes és Dési L. György református püspök az 1770-es évek elején még jól megértették egymást. Az egyház és a hadsereg között létrejött időleges kompromisszumot példázza a püspöknek a marosvásárhelyi Ref. Kollégium tanáraihoz intézett, 1772. november 9-én kelt levele. Ebben arra ad utasítást, hogy „mikor Székely Deákok akarnak ki menni belső Hivatalra, ki ne botsássa Kegyelmetek, míg a Háromszéki obester Kis Mihály urtól jó Commendatio mellett szabadságot nem nyernek, mert ha a nélkül ki-mennek, a Papi vagy Mesteri hivatalból fogják el szent Ministeriumunknak gyalázattyára, mint nem régen meg-esett a példa, Parajdra ment ki Udvarhelyről egy Deák Mesternek szabadság nélkül, el-fogatott és miképpen szabadulhatott nem tudom. Nem akarják a jó igyekezetű Ifjakat a szent céltől el-fogni, hanem azt akarják, hogy a kik tsak fegyver kerülésért akarnak belső állapotra menni, de nem tanulásra valók, ne vegyék el a Fiak kenyerét, és az ilyen példák által a jó igyekezetűek még jobban is serkentessenek a jóra, a szorgalmatos tanulásra“ (*MvKoll*, 208—1772).

A diákok azonban másképpen látták, s főleg másképpen tapasztalták a valóságot, mint ahogy azt az egyházfő leírta. A katonatisztek nemcsak a tanulmányikat elhanyagoló, rest diákokat igyekeztek fegyver alá szorítani, hanem a többieket is.

Az itt következő levelet egy jó bizonyítványú udvarhelyi diák írta 1772-ben a református főconsistoriumnak:

*„Méltóságos Supremum Consistorium,
Kegyes Pátronus Uraim!*

Nagy alázatossággal kéntelenítetem jelenteni Excellentiátoknak, Nagyságtoknak, hogy a közelebb el mult összel tanulásomnak folytatására, a Nemes Udvarhelyi Ref. Gymnasiumba Canicula után, minek utánna mentem volna, az Atyám parantsolatot vévén, hogy Passusért a Militáris Tiszt Urakhoz vissza mennék, mihelyt meg izente, engedelmeskedni kívánván a parantsolatnak, haza mentem, és a gyalog Regimenten-lévő Obester Urat, Passusért meg instáltam, igerte is, hogy ad tsak elébb tzedulát vigyek a Capitány Urtol hogy melyik Compániából légyek; a melyet midőn kérének a Mlgos Kapitány Urtol azt mondotta, hogy nem ad tzedulát hanem fegyvert ad. Volt Tiszteletes Professor Uramiol Adtestation, de azt sem várta hogy meg mutassam hanem a házából kiküldött, mely szerint minthogy tzedulát nem nyerhettem, az Obester

Uról Passust nem vehettem, hanem Passus nélkül kéntelenítem vissza jöni a Gymnasiumba tanulásonnak folytatására. Ahunnan immár nem mérek hazámba vissza menni félvén attól, hogy háborgattam, talám még az Atyám is e miatt tsenességben nem lehet.

Instálok azért alázatosan Excellentiatoknak, Nagyságtoknak méltóztassanak nyomorúságomat Atyái szivekre venni, más hasonló állapotban lévőekkel együtt, hadd folytathassam bátorságosan tanulásomat és hazámba is ne légyen háborgattásom. Mely kegyességeket midőn alázatossággal, és tellyes reménységgel várván, vagyok Excellentiatok, Nagyságtok alázatos Szegény Szolgája.

Gazda Ferentz Udvarhelyi Togatus Deák. (RFcons. 24—1772.)

A székely határórség mint hierarchikusan felépített szervezet gyakran élt a hivatali manipulációnak azzal a hagyományos módszerével, hogy a kellemetlen, népszerűtlen feladatokat az alacsonyabb beosztásúakra bízta. Az idézett levél bizonyossága szerint is az ezredes századparancsnokaival tartatta vissza a diákokat, illetőleg tagadtatta meg az igazoló irat kiadását. Ha a kapitány is kényes ízlésűnek bizonyult, alkalmasint a hadnagynak vagy az őrmesternek kellett a fegyvert a diák kezébe nyomnia.

Gazda Ferenc leveléből az is kitetszik, hogy ő még csak félt szülei esetleges meghurcoltatásától. Iskolatársa, Petke Mihály illyefalvi diák egy év múlva már azt panaszolja el a református egyház vezetőinek, hogy édesanyját vasra verték, így akarják őt hazatérésre kényszeríteni. Leveléből kiderül, hogy a katonai erőszak évről évre növekedett és egyre durvább eszközöket vett igénybe.

Mind több diák panaszolja, hogy a szüleikkel szemben alkalmazott erőszakkal kényszerítik őket iskolájuk elhagyására. Hovatovább meghonosították azt a gyakorlót, hogy a határórségek apa, aki különben még leányát sem adhatta férjhez parancsnoka előzetes engedélye nélkül, tanuló fia katonáskodásáért is felelős volt. Az atyának ezt a felelősségét a tisztek hamarosan kiterjesztették a család valamennyi tagjára, így a testvérekre is. Amikor 1796-ban a csíksomlyói gimnáziumban tanuló András Barabás szünidőre hazament falujába, Csíkszentkirályra, az ezredparancsnokságra rendelték, katonai mérték alá állították és hazaküldték, hogy készüljön fel a hadjáratra. A diák azonban nem tért vissza az ezredhez, eltávozott hazulról, s idősebb apja ment fel a parancsnokságra, hogy bemutassa fia iskolai bizonyítványát. Az ezredes az apát bilincsbe verette, az anyát és a diák leánytestvérét fogságba hurcoltatta, bízva benne, hogy a fiú, miután híret veszi hozzátartozói sorsának, önként jelentkezik a fegyver felvételére. Miután ez hamarosan nem következett be, az ezredes az anyát és leányát a börtönből kibocsátotta, azzal a meghagyással, hogy keressék elő a fiút. Az apa mindaddig vasraverve maradt, amíg fia elő nem került.

A goromba tiszti eljárás Csík szék főkirálybírájának közbelépését is kiváltotta, de a rideg válasz az volt, hogy „a felyebb-való parancsolatok a katona rendnél éppen csak teljesíttetni kellenek minden személy válogatás nélkül“, s ezért a tanulók is „miglen a conscriptiv Listában a nevek fenn vannak, a királyi szolgálattól mentve nem maradhatnak“. A dölyfös hangú levél végén Klein öbester még azt is megjegyzi, hogy véleménye szerint a panaszolt eljárással az iskolák joga és szabadsága semmi kárt nem szenvedett (*Bándi: 133*).

A székely diákokkal való bánásmód azért is közfelháborodást váltott ki, mivel hasonló a jobbágyok esetében is törvénytelennek tartottak. Nemcsak az országos törvények, hanem a vármegyei rendelkezések is tilalmazták például, hogy az elszökött jobbágyfiúért az anyát büntessék, vagy hogy a jobbágy tanuló gyermekét elfogják és az iskolától eltartóztassák.

1780-ban Henter Ádám Csík széki főtiszt és a határőr-katonaság tisztjei között felmerült ellentétek alkalmával a főhadparancsnokság leszögezi, hogy az iskolából csak azoknak a tanulóknak a fegyver alá való jelentkezését kívánja meg, akik tanulmányi eredményüket illetően gyengéknek bizonyultak, vagy pedig nem maradt otthon fegyverre alkalmas testvérük. A panaszokból azonban kiténik, hogy az ezredek tisztjei ezzel az elvi állásfoglalással vajmi keveset törődtek (*Bándi*: 127).

A katonai hatóságok általában elleneztek mindenféle felmentést. Ennek gyakran hangot is adtak. Így a főparancsnokság 1780-ban a Ref. Főconsistorium tudomására hozza, hogy a „magokat a katonáskodástól menté tenni igyekező Ifjakkak számát sokalja” (*RFcons.* 42—1780). Négy évvel később megismételve ezt a vélekedést, a feletti aggodalmát fejezi ki, hogy a felmentett székely diákok számának növekedésével „nagy fogyatkozás” éri az ezredeket. Az átirat nyomán a Főconsistorium utasítja a kolozsvári, enyedi és marosvásárhelyi kollégium, valamint az udvarhelyi gimnázium előljáróit, hogy a jövőben csak azoknak a székely diákoknak terjesszék fel pártfogólag a kérését, „a kik valósággal érdemesek és a kiknek el bocsátatásokat az ordinatiók szerint reménleni méltán lehet”. Lelkükre kötik a tanároknak, hogy legyenek szigorúak és kerüljék a részrehajlást, nehogy az érdemtelének elfogadják az érdemesek helyét (*RFcons.* 197—1784).

5. Különlegesen nehéz helyzetbe kerültek azok a székely diákok, akik nem egyházi pályára készültek. Őket nem támogatták az egyházi főhatóságok a felmentés kieszközlésében, illetőleg a külföldi tanulást lehetővé tevő útlelvel megszerzésében.

Filep Mihály aldobolyi származású diák, miután a marosvásárhelyi kollégiumban bevégezte tanulmányait „meg-határozván magában, hogy az... Orvosi Mesterségek tanulása végett Bétsbe mennyen, az holott-is szándékozik őt esztendő az Académiában el-tölteni“, vásárhelyi tanárai kéri főhatóságukat, hogy az ezredből való elbocsátást eszközölje ki, annyival is inkább, mivel diákjuk „kész a maga örökségéről egészen le-mondani és azt Fegyvert viselő Testvérének engedni, melyet annyival örömebb tselekszik, mivel a mint mondja életben lévő Attyának oly kevés Jozzága van, melyből egy-is nehezen élhet“. A kérésre azonban elutasító válasz érkezik. Ilyen esetben a székely diáknak valamilyen világi pártfogót kellett magának keresnie, aki a Főkormányzékánál, illetőleg a General Commandónál közbenjár és kieszközli számára a felmentést. A világi hatóságok a XVIII. század kilencvenes éveitől kezdve biztosítanak valamelyes támogatást a nem egyházi pályára készülő székely tanulóifjúság számára. A növekvő értelmiségi szükségleten kívül ehhez az is hozzájárult, hogy az 1791—92-es országgyűlés, megtárgyalva a székelyek sérelmeit, a tanulóifjúság panaszainak orvoslását is kérte az uralkodótól.

Ez utóbbira olyan válságos pillanatban került sor, amikor a hatalom gyors és látványos gesztussal próbálta megnyugtanni a felborzolódott kedélyeket. Így amikor a II. József halálát követő években ellenállás kezdett kialakulni a nemesség sorai-ban (a nemesség természetesen nem a feudalizmus rendszerével volt elégedetlen, hanem a régi törvényeket nem tisztelő uralkodói önkénnyel), azonnal megérkeznek a „felséges“ látszatintézkedések. 1792-ben, 1793-ban egy-egy, 1794-ben három leiratot is küldenek a bécsi udvarból Erdélybe, melyek a székely tanulókkal foglalkoznak.

Az erdélyi országgyűlés panasza nyomán az egyik királyi leirat a következő szavakkal igyekszik megnyugtanni a kedélyeket: „...a Karok és Rendek valamint a Székely Nemzet kívánságának eleget tenni óhajtván, a mi erdélyi főhadparancsnokságunknak azon rendeletet parancsoltuk kiadni, hogy azoktól, kik egyházi pályára akarnak menni és efelől magukat kellőleg fogják igazolni, az örökségükről

való lemondásra vonatkozó téritvény ne kéressék, sem pedig ők az iskola látogatásától és az egyházi pályára lépéstől vissza ne tartassanak“ (G.P. 6530—1794). Az udvari leirat nyomán a nagyszabeni főparancsnok utasította az ezredparancsnokságokat, hogy „azon esetben, ha a tanuló székely határőrök képességeket, élvezett ösztöndíjait vagy alapítványait az illető iskolai előjáróiktól nyert bizonyítványokkal kimutatják, ezen bizonyítványok az illető ezredeknél érvényeseknek tekintessenek“ (Bándi: 129).

A szünni nem akaró panaszokból kiderül, hogy a katonai hatóságok csak nagyon rövid ideig tartották magukat ezekhez, a kilencvenes évek elején kiadott felsőbb rendelkezésekhez, és a következő években még a papi pályára készülő fiatalokat is fegyver alá kényszerítették.

6. Miután a Habsburg-birodalom háborúba keveredett a forradalmi Franciaországgal, minden érdek eltörpült a hadi mellett. Ez pedig úgy szólt, hogy a székelység is minél több harcoló katonát bocsásson a császár rendelkezésére. A jakobinus mozgalom felszámolása és a vármegyei nemesi mozgalmak elcsitulása után, a korábbi kedélycsillapító utasításokat a katonai parancsnokságok nyugodtan figyelmen kívül hagyhatták. Tudták ugyanis, hogy ezért őket nem érheti semmiféle gáncs. A székely diákifjúsággal szembeni kérlelhetetlen magatartásuk tökéletesen megfelelt az állampolitika legmagasabb helyeken hangoztatott érdekeinek. Így azután, mikor 1796-ban a csíksomlyói gimnáziumból egy káplár önhatalmúlag magával hurcolt két tanulót, a történetekért nem a durva eljárású altisztet, hanem a méltatlanuló tanárokat pirongatták meg.

A diákok elhurcolása népharagot váltott ki, s maguk a tanárok is szorult helyzetbe kerültek. Levélben keresték meg a parancsnokságot, s elpanaszolták, hogy az esemény „nagy zugást okozott a népben ellenük, hogy mi azon királyi igen nagy és ritka kegyelemnek, mely a katona szám alatt lévő székely ifjúságnak szabad tanulásáról és állapot szabad választásáról nem régiben közönségesse tétetett, nemcsak védelmezői nem volnánk, hanem elrontói és felbontói, instáljuk mély aláztosággal Nagyságotat, méltoztassék az ifjakat visszabocsátani tanulásuk folytatására...“ A katonai parancsnokság nem adott helyet a csíksomlyói tanárok panasznának, sőt levelük hangneme miatt alaposan megleckéztette s az Erdélyi Főkor-mányszéknél is bevádolta őket. Erre a tanárok bocsánatkérő levelet menesztenek, a parancsnokságnak, kérve, hogy tettüket ne magyarázza „a maga sértésére“, mert erre „okot szolgáltatni semmiképpen nem akartak“, de a tiszteknek is be kellene látniuk, hogy „gyalázatba kerülnek“, ha nem védelmezik meg tanulóikat (Bándi: 132—133).

A polgári közigazgatási hatóságok, valamint a különböző felekezetek vezető testületei közbelépéseikkel azért nem tudtak semmit sem elérni a székely diákok fegyverbe szólítása ellen, mivel a bécsi főhaditanács utasítására az erdélyi General Commando elrendeli 1800-ban, hogy a határőr-családok minden tizenhatodik életévét betöltött fiát hívják haza az iskolából, és bocsássák a katonai összeíró bizottság rendelkezésére. A székely diákok többsége engedelmeskedett a parancsnak, de akadnak olyanok is, akik látva, hogy semmi ortalomban sehol nem részesülhetnek, bujdosásra adva fejüket, névváltoztatással igyekeztek elkerülni a hadi szolgálatot.

Ezekben az években mérgesedett el a viszony a diákok és a velük egy helységben állomásozó katonák között. Az ellenségeskedés gyakran véres verekedésekké fajult, s az ilyeneket követő kivizsgálások sok nehéz percet okoztak az iskolák tanárainak. Igyekeztek is megtenni mindent, hogy diákjaikat leszoktassák a katonákkal való verekedés virtusáról.

A tanárok azonban hiába reménykedtek abban, hogy szelíd hangú levelekkel, türelmes kérvényezéssel megszerzik székely diákjaiknak a tanuláshoz való nyugalmat. Hiába igyekeznek a maguk részéről mindenben eleget tenni a törvényes rendelkezéseknek, hiába látják el előírások bizonyítványokkal tanítványukat, a sérelmek csak egyre szaporodnak. Amikor a katonai önkény egyszerre tizenöt diákot szakít ki a csíksomlyói gimnázium kebeléből, a tanárok így foglalják össze panaszukat a főkormányshoz intézett beadványukban: „Amennyiben rajtunk állott úgy alázatos kéréseinkkel, mind a királyi leirat eredetijének az ezred parancsnoka előtt való felmutatásával könyörögtünk és az ifjúságnak a felség legkegyelmesebb engedélye szerint az iskola látogatás szabadságát sürgettük; különösen pedig az összes katonaköteles ifjak évi összeírásán kívül, ha valakiről bizonyítvány kellett, benyújtottuk nemcsak az ezred parancsnokának, hanem a század tisztjeinek is, de ezeknek sem lelkét, sem érzékét nem indította meg. Sőt ezen bizonyítványokat nemcsak az ezredparancsnok, hanem a századok altisztjei is visszavetették, gúnyjal illették, mások szemeláttára, a mi meggyalázásunkra összetépték. Sőt, hogy maga a fenn tisztelt királyi leiratnak nincs semmi értéke, az ezred parancsnoka előttünk és mások előtt is hangoztatta.

Ezen majdnem mindennapos nehézményekhez hozzájárul, hogy nem történhetik meg a székely katonáknak a külföldre való egyetlen csapatszállítása, vagy csak a századoknak egyetlen megvizsgálása is anélkül, hogy a tanulók meg ne zavartatnának s iskolai tanulmányaik nagy hátrányára haza menni ne kényszerítették, mely esetekben, ha a tanulók fenn említett kegyes királyi rendeletben bízva csak keveset is megkésnek, már a szülőket bebörtönzik és vasbilincsekbe verik, sőt a határország méltóságát figyelmen kívül hagyva testi büntetést mérnek rájuk“ (*Bánda*: 135).

A XIX. század első éveit, éppen a háborúk miatt, rettentő sok keserűséget hoztak a székely diákifjúságnak. Nemcsak személy szerint a tanulókat, hanem családjukat és iskolájukat is sokat háborgatják. A sepsi református traktus papjai 1801-ben arról panaszkodnak főhatóságuknak, hogy a gyermekeiket kollégiumokban taníttató székely atyafiakat a katonatisztek bebörtönzéssel kényszerítik fiaik hazahozatalára (*RFcons.* 211—1801). Egy évvel később az erdővidéki református és unitárius eklézsiák közösen panaszkodják, hogy a katonaság az ifjúságot erőszakkal elrekeszti a továbbtanulástól (*RFcons.* 39—1802). Az enyedi kollégium professzorai 1804. december 30-án kelt levelükben különösen sérelmesnek találják, hogy a katonatisztek a felsőbb rendelkezéstől függetlenül, teljesen önkényesen járhatnak el, s a „magok szabad tetszése s meghatározások szerint“ engedik meg vagy tiltják meg „a hatalmok alatt lévő atyák gyermekeinek a taníttatást“. Ilyen körülmények között a székely „ifjaknak sorsok és szabadságok alább való léssen mint a régi jobbágyoké, vagy a máj liberæ migrationis colonusoké“ (*MvKoll.* 551—1805).

7. Az Erdélyi Főkormányshoz keresztül a General Commandóhoz, illetőleg a bécsi udvarhoz eljuttatott panaszokra nem érkezik orvoslás, sőt pirongató rendelkezéseket küldenek szét az erdélyi törvényhatóságokhoz és iskolai előljárókhöz. Egy 1807. július 2-án kelt főkormányshoz írt rendelet a főparancsnokság átiratára hivatkozva megállapítja, hogy „a szélybéli katona Ifjak, nevezetesen pedig azok, akik a Székely Regimenthez tartoznak hazulról tanulás színe alatt el távozván, s minden hír nélkül és Regiment engedelmével az egyházi és szerzetes rendbeliek által a Regiment kerülettyéből ki vitetvén papságra vagy szerzetes életre adgyák magokat, vagy pedig Udvarba, avagy más nevezett alatt lévő hivatalokra, tisztségekre, cancellariakra és Szolgáltatokra álván, az hadi szolgálat alól

magokat alattomban ki venni igyekeznek“. Ezért ismételten elrendelik, hogy „egy szélybéli Regementhez tartozó személy is az illető Regement Commandójától nyert engedelem levél nélkül semminémü hivatalokra, tisztségre, vagy szolgálatra, semminémü Clastromba, vagy egyházi rendbe, sőt még oskolába is bé ne vétessék, az oskolákban lévő szélybéli Regementhez tartozó Ifjak elő menetelekről ki adando Bizonyoság Levelek pedig az oskolabéli előljárók által az illető Regementhez küldessenek“ (G.P. 4743—1807).

Hogy az egyre sokasodó panaszokat valamennyire ellensúlyozzák, a katonai hatóságok igyekeznek belekötöni az iskolákba. Benkő Zsigmond és Karátsoni Sámuel udvarhelyi professzorok 1807 tavaszán nagyon elcsodálkoznak azon, hogy őket törvénytétellel vádolják az Erdélyi Főkormányzék előtt. Magukat mentő levelükben megírják a Református Főconsistoriumnak, hogy „a Katonai Jurisdictio alatt lévő Székely Tanulókról eddigelé minden oskolai Esztendőnek a végén Testimoniomókot küldöttünk mind a Lovas mind a Gyalog Székely Regimenthez és ennél fogva meg nem foghattuk mi okból tetethetett panasz ellenünk és a Székely Tanulók ellen“. A panasz a Főconsistoriumnak a Guberniumhoz intézett 1807. október 11-i levele szerint az volt, hogy „a Professorok a Székely Tanuló Ifjak Szüleivel egyet értőleg, a Tanulás folyása meg szünése idején is a Tanulókat az haza meneteltől, az katonai szolgálat tételétől eltartoztatni törekedtek“. A Főconsistorium a felhozott vádakát alaptalanoknak minősíti, ugyanakkor azt is megállapítja, hogy a határőrtisztek a királyi rendeletek ellenére elfogatnak tanulókat, ezért ismételten kéri a Guberniumot, „hogy Törvényeink s a ki adattatott Felső Királyi Rendeletek szerint, a Székely Tanuló Ifjuságot Törvényes Szabadságokkal való élésekben védelmezni méltóztassék“ (G.P. 8088—1807).

A katonai hatóságok különböző sakkhúzásai, hogy úgy tüntessék fel a dolgok állását, mintha csupán a diákok és iskoláik hibái miatt támadtak volna konfliktusok, nem tévesztették meg a polgári hatóságokat. Sőt egyre világosabb lett a törvénytétellel.

Az előbb idézett, 1807. július 2-án kelt főkörmányszéki rendelet kiváltotta a Királyi Ítéltábla óvását is, mivel az abban foglaltak ellenkeznek az ország „fundamentális törvényeivel“. A Tábla ugyanezen év október 3-án kelt, a Főkormányzékhez intézett levelében fejt ki a maga álláspontját. Miután részletesen ismerteti a székely szabadságra, illetőleg a tanuláshoz való jogra vonatkozó hatályos törvényeket, megállapítja, hogy minden olyan rendelkezés, amely a székely ifjút akadályozza tanulásában, törvénytelen. A guberniumi leirat szerint megkívántató engedély (láthattuk, hogy ezt már több évtizede megkövetelték a székely tanulóktól) semmilyen törvényes alappal nem bír, sőt ellentmondásban van magának a jogalkotásnak az elveivel.

A guberniumi leirat a „Királyi Táblát közelebből illeti“, mivel gyakornokai között sok a székely. Ezen felső bírósági testület semmiképpen sem törődhetett bele abba, hogy a joggyakorlatra jelentkező kancellistákat csak a katonai hatóságok engedélyével vehesse fel, „annyival inkább, mivel különben is csak azok vétethetvén fell Cancelláriára, a ki Oskolai Tanulásokat el végezték, azok a midőn ide Cancelláriára jönnek, Tanulásokat csak folytatni jönnek ide, nem pedig Szolgálatra, és azoknak [az] igyekezeteknek majd csak nem a partra jutásakor akadályt vetni, annyit tenne, mint a Haza jobb-jobb Fiainak el zárni az utat Hazájok Szolgálattjára azon mértékben törekedni, mellyre tehetségek engedné“.

A Királyi Tábla a maga tiltakozását azzal fejezi be, hogy a székely diákság megszorítása „a szabados tanulásban“ egyet jelent alkotmányos jogaiból való kitaszításával. (A Királyi Tábla tiltakozó levelének egykorú másolata Cserei Miklós

gyűjteményében maradt ránk. Teleki—Bolyai Könyvtár. Marosvásárhely, Kollégiumi kéziratok, 384).

Mondanunk sem kell, hogy a Királyi Tábla jogászainak testületi fellépése nem járt semmi sikerrel. A hatalomnak nem ez volt az egyetlen törvénysértő intézkedése. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy amíg tartott a napóleoni háború, a székely diákokat csak a szerencsés véletlen mentette meg a katonáskodástól. Amint láthattuk, ilyen szerencsés körülménynek köszönhető megmenekedését például Bölöni Farkas Sándor.

8. 1815 után, a Szent Szövetség éveiben annyiban változott a helyzet, hogy kevésbé voltak brutálisak a katonai hatóságok. De ezután is kérlelhetetlenül ragaszkodtak ahhoz a korábban meghonosított gyakorlathoz, hogy az egyetlen fegyverforgatásra alkalmas fiút sohasem bocsátották el, az eltávozóktól pedig megkövetelték, hogy székely örökségükről mondjanak le. Az iskolákat továbbra is kötelezték, hogy a székely diákokról (nevük, koruk, illetőségi helyük és tanulmányi eredményük feltüntetésével) rendszeresen küldjenek kimutatást a katonai főparancsnoksághoz, és hogy „a székely conscriptus szülőknek gyermekei ennek utána, az illető Regementől nyerendő szabadságlevél nélkül az oskolákba, mint hogy a Katonai tisztség, amint a tisztelt Fő Hadi Vezérség magát ki nyilatkoztatta, a szabadság levélnek meg-adását, ha tsak fontos okok nem ellenzik, nem szokta meg tagadni, bé ne vétetessenek“ (*MoKoll.* 712—1817).

Az is igaz, hogy az idő teltével mind többen és többen távoznak fiatalok engedély nélkül, és igyekeznek valamilyen formában eltűnni a katonai hatóságok látószögéből. A levéltárak polcain egyre vastagodnak azok az iratcsomók, melyek „a Regementek numerussából el-távoztak“ személyleírását tartalmazzák, azzal az utasítással, hogy a szabadságlevelet előmutatni nem tudók fogattassanak el és „örizet alatt Regimentyeikhez küldettesenek által“.

Az elmondottakhoz még azt is hozzá kell tennünk, hogy a katonarendű családból származó értelmiséginek azután sem volt mindig nyugalma, ha túljutva diákévein, katonai előjárói engedelmével már valamilyen állást foglalt el. Ha családjában valamilyen változás állott be, például meghalt fegyverforgató testvére, a tisztek mindent elkövettek, hogy az értelmiségivé vált székelyt vagy gyermekét fegyver alá fogják. Különösen a székelyföldi tanítókat érte sok ilyen zaklatás.

Ha az eddig tárgyaltak nyomán arra a következtetésre jutnánk, hogy a határórség felállítása után az erdélyi értelmiségi utánpótlásban megcsappant a székelység szerepe, alaposan tévednénk. Mégpedig nemcsak azért, mert Udvarhely és Maros széknek összeírásra nem került falvaiból továbbra is szép számmal mentek ifjak tanulni, hanem azért is, mert a határőrvidéki székelység sem adta fel soha azt az igényét, hogy gyermekeit taníttassa. Küzdhetett ezerféle akadállyal, kísérhette sikertelenség, a tisztekkel való viaskodást egy nemzedék sem hagyta abba. Ha az apa nem tanulhatott, mindent elkövetett, hogy iskolába küldje gyermekét. A katonai erőszak legmaradandóbb eredménye pedig az lett, hogy a Habsburg-ellenes szellem mélyen befészkelte magát a székely értelmiség lelkébe.

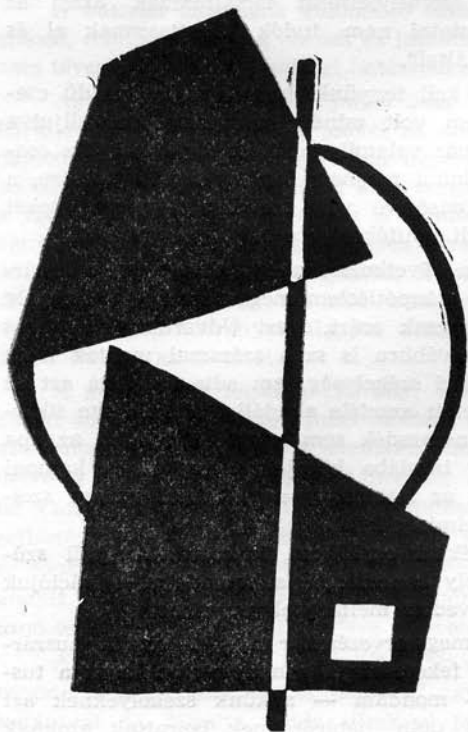
Amikor 1848 tavaszán Avram Iancuékkal egyidőben Marosvásárhelyről szülőfalvaikba távoztak a Királyi Tábla székely kancellistái is, forradalmi agitációjuk során bőven idézik a diákkorukban elszenvedett méltánytalanságokat.

A Habsburg-ellenes fegyveres harc megszervezésekor egy újdonsült huszárhadnagy a következőképpen magyarázta a fekete-sárga színek szimbolikáját a tusnádi atyafiáknak: „Hát a fekete-sárga — mondám — nekünk székelyeknek azt jelenti, hogy akik a madéfalvi mészárlás után határőröknek beirattak azoknak

fiai, ha szorgalmas tanulás után inkább lennének is papok, tanítók vagy polgári tisztviselők, a katonai szolgálatra alkalmasokat felesketik a fekete-sárga zászló alá és kényszerítik őket várdára, cordonra, katonai gyakorlatokra és ha rapportra viszik, vasra is veretik és meg is botoztatják.“ — De ennek már lejárt az ideje“ (Székely Gergely: *Hetvenhárom év itthon*. Brassó, 1895. 28).

A székely értelmiség, amikor magáévá tette a forradalom céljait és sokat áldozott megvalósításukért, nemcsak egyéni boldogulása gátjait rombolta, hanem mindenekelőtt azt a társadalmi rendszert és azt az államapparátust, mely „a szélyeken“ gátakat emelt az elme kipallérozása elé. A Székelyföld értelmisége a forradalom oldalára állva nem egyszerűen a személyes sérelemből fakadó bosszú sugallatára hallgatott, hanem a szoldateszka-rendszerrel, az intézményesített jogtiprással akart egyszer s mindenkorra leszámolni. Törekvése megfelelt a történelem logikájának: a határőri intézményen, akár csak a jobbagyságon, a forradalom még elbukottan is diadalmaskodott.

Benkő Samu

Kassák Lajos
rajza

Visszanyert birtokok

Fájdalom s emberség napjaiban — hogy Cseke Gábor fordításában Adrian Păunescu póztalan-szép versét idézzem —, a véget érni nem akaró esőzések, a földeken, falvakon-városon és lelkekben hetekre uralkodóvá vált árvíz idején olvasmányaink is, akarva-akaratlanul, az átélt vagy átérzett tragédiához igazodnak. Máskor unottan csavartuk tovább a rádió keresőjét, ha a vízállásjelentés következett, most elsőnek ezt keressük az újságban, mindjárt utána pedig a közvetlen, helyszíni tudósításokat. S a bajban fejünket felemelve, bukkanunk rá a tragédia lényegét nem tompa érzéketlenséggel megkerülő s nem a „legény a gáton“ olcsó, ősi-új hajdúvirtuskodásával írt riportokra, vallomásokra — az őszinte írói, emberi megnyilatkozásokra, éppen azoknak a szávára, akik korábban verseikkel, prózájukkal, publicisztikai írásaikkal vívták ki megbecsülésünket. Így szerzett újabb hitel-levelet az Ifjúmunkás, riporterei — Tar Károly, Gálfalvi György, Szele Péter — ismét igazolták valóságtiszteletüket (hozzájuk csatlakozott, egyértelmű tudományos kommentárjával, ifj. Szabó T. Attila), és ugyanezt mondhatjuk a Megyei Tükör költőiről-publicistáiról, Farkas Árpádról, Magyarai Lajosról. A számos írói állásfoglalásból aligha véletlen, és aligha nevezhető elfogultságnak, hogy éppen a „történelmi-kozmikus beállítottságú“ Lászlóffy Aladár, a „magáníró“ Bodor Ádám, az „ezoterikus“ K. Jakab Antal megrendítő naplójegyzeteire, cikkeire figyeltünk fel, bennük éreztük igazolódni Păunescu versonát: „a szárazföld kiáradt a vizekre“. Mert az emberélet és az anyagi javak azonnali mentése mellett szükség van a lélek mentésére is, ezzel sem lehet a jobb, nyugodalmasabb időkre várni — ez adja munkánk értelmét.

Az árvíz gyors irodalmi ábrázolását számon kérni vagy akár számbavenni ugyanolyan naiv s haszontalan vállalkozás volna, mint amikor egyes kritikusok a proletkult szellemében az illusztratív irodalmat sürgették, illetve dicsőítették. Lászlóffy Aladárt idézem, az Utunkból: „Vízvonal alatt vagyok... A vízvonal alatt nincs vers, kantáta, dísz-távirat és szimfonikus freskó, csak a csend vagy az üvöltés.“ A csendet, a dermedtséget azonban a tett váltja fel, a halált, a pusztulást az élet. Persze, egy ilyen katasztrófa után nem úgy megyünk tovább, mint aki kedvenc csapatának vereségét egy féldeci mellett elfelejti — az önvizsgálatot mindenkinek külön-külön s majd együttesen el kell végeznie. És amikor az új teendőkhöz látunk, etikai-esztétikai mércénkbe, talán nem is tudatosan, a közvetlenül nem kapcsolható tanulságok ugyancsak beépülnek.

Fiatal költők most megjelent köteteit olvasom; a Cseke Gáborét (Elveszett birtokok), Kenéz Ferencét (Ólomtánc) az elsőt, a Forrásban néhány évvel ezelőtt kiadotthoz mérhetném, megelégedéssel, Éltető József könyves jelentkezését (Ismeretlen beszéd) örömmel, a Czégő Zoltánét (Pogány liturgia) kissé még bizonytalan várakozással üdvözölhetném. De ugyanilyen higgadtan kellene mérlegelnem esztétikailag a Korunkban „első szavaikat“ leírók verseit, a még kötet előtt állók irodalmi perspektíváit (már amennyire jósolni lehet néhány költemény, karcolat alapján), Hrisztu Bálint és Pethő László ígéretes költői tehetségét, Ágoston Vilmos súlyos intellektualitását. Ezúttal azonban az esztétikainál fontosabbnak vélem az etikai szempontok érvényesítését — még ha az egy esszében, kritikában nem is annyira látványos, a kényesebb ízlésűeket elkápráztató. Az izgat elsősorban, vajon elmondhatom-e én is az említett fiatal költőkről, hangjukat próbáló versírókról Gálfalvi György árvíz-riportjának szürke, de kemény szavaival: „Még egyszer bebizonyosodott, hogy a fiatalok, ha határozott és konkrét célt tudnak maguk előtt, ha belátnak a szavak mögé, habozás nélkül hajlandók odaállni, ahol a legnagyobb szükség van rájuk.“ Röviden: induló vagy éppen beérkező fiatal íróink felelősségtudatáról van szó.

Ha a szóban forgó köteteket nézem, nemigen találok bennük az ifjúságra mindig jellemzőnek vélt „lázakat“ — inkább valami bölcs kételyt olvasok ki belőlük, amely nem elégedik meg a látszattal, és amely a külsőnél többre becsüli az értelmezést; nem a belenyugvás bölcsessége ez, s nem is áll okvetlenül szemben az ifjú lázzal, hiszen az álság-falak ledöntését hevesen igényli. Kádmosznak, Téba mitológiai királyának a bölcsessége ez, aki miután hiába keresi testvérét, az elrabolt Európát, feleségével, Harmóniával alkotó életet vállal, a sárkányfogakat a földbe veti, ellenségeit okosságával győzi le, s noha kitűnő harcos, földművelésre, a vas használatára s betűvetésre tanítja az embereket. E fiatalok legjobbjai a gonoszság akár mitológiai erőivel is szembeállni az olyanoktól tanultak, mint a most elhunyt nagy ember, az antifaszizmust, az embertelenség tagadását magatartássá alakító Fábry Zoltán, aki második s immár örök, Ady-méretű ifjúságában a humánus korparancsát kimondotta.

Hangvételiük sokszor megtévesztő. Például az Éltető Józsefé, akit Bajor Andor franciás műveltségűnek nevez — én a Tiszta szívvel József Attilájának hetykeségét, megnemalkuvását ismerem fel benne. Nem tudom, lekopik-e Éltető költészetéről ez a hang (póz?), s ha igen, minek adja át a helyét, egyelőre azonban el kell fogadnunk, s érdemes elfogadnunk, mert minden hányavetisége mögött igazi etikai értékek rejlenek. Illúziótlan szemlélete önmagát sem kíméli, de például Én is csak király voltam című versében nemcsak saját ifjúságáról, hanem az ifjúságról általában s az emberi sorsról mond örök, ám mindig újra megiszivlelendő igazságokat — olyan valóban „franciás“ könnyedséggel, amelyet már nem lehet nem komolyan venni:

*Így indult hát a karrierem
Kezdem mint afféle szelfmédmen
Férfi vagyok ki meg nem retten
Így aztán lassan herceg lettem
Majd nagy vitéz
Majd közvitéz*

*Aztán már hős
Majd partizán
Majd indián
Majd nagy fűvész
Majd nagy művész
S innen még egy utolsó ugrás*

*A legnehezebb nagy megnyugvás
(Jaj de nehéz volt istenem
Jó hogy nem most kell kezdenem*

*Ma már talán bele is halnék
S halálom előtt hattyúdalt dallnék
Természetesen)*

Ez a fajta hányavetiség nem a könnyebbik út választása, ellenkezőleg, Éltető pontosan a gyermeki illúziók elvesztését s a közember-sors vállalását foglalja versbe — ugyanezen a fiatalosan szemtelen, de lényegében meggondolt hangon:

*S mert erőm nem kíméltem
Közember lehettem
Saját erőmből
Mint vihar ahogy bömböl
S jákat szakít ki tőből
Így lettem ami lettem
Mert tettem amit tettem
És birtokosa így vagyok
Mindannak minék a nagyok
S mire királyok hiába vágnak*

*Pár gondnak
Nagykabátnak
Kilenc valódi bícskaláncnak
Zseblámpának és képeskönyvnek
De még sokkal több képtelennék
Néha esti nosztalgáinak
Közepes intelligenciának
Szimpátiának
Antipátiának
És szivaritmiának...*

Cseke Gábor egészen más alkat, idősebb is Éltetőnél, közvetlen-közéleti és személyes-magánéleti tapasztalatai gazdagabbak, a sárkányfog kihullását természetesen másképp fogalmazza hát meg, az élmény azonban érezhetően közös: „Sárkányfogunk viszi az ár, / kihullott, / amikor úszni tanultunk / — nyirkos, esős ez a nyár, / s nem melegít / a múltunk.“ Szerelmi láz után a családi élet realitása („fejük fölött meztelen kardként suhog a laskanyújtó“), ünnepi-fennkölt hangokra a valóság nyersebb, de a poétikumot nem nélkülöző hangjai következnek. Mint a Kenéz Ferenc kitűnő versében (Lehajtott fejjel), melyben a fekete ruhás, csak „a breviárium útját járó“ páter, aki mindennap elhaladt a hosszú rácskerítés mellett, egyszer, szinte véletlenül, végighúzza kezét a vasrácsokon, s döbbenetes dolgot tapasztal: „a feltörő hangok / szebbek voltak / mint az orgona dallamai.“ Ebből a föld-közelségből Kenéz programot fogalmaz, elveti a külsőséges nagy szavakat, el a harsányságot („Add, hogy valljam mindig: magunk-vajúdása / nem vágyik terekre, nem vágyik plakátra.“) — de őrzi eszményeit, s nemcsak magánhasználatra. (Ebben ismerhetjük fel rokonságát, rokonságukat az Elérhetetlen föld költőivel.)

Mert állítás és tagadás dialektikus, csak mesterségesen szétválasztható fogalmak — s az irónia sem föltétlenül a cinizmus szálláscsinálója. Megint Éltetőt idézem, egy jellemző s igen hatásos versötletét, amelynek azonban művészi megvalósítása, sajnos, jóval a vershelyzet lehetőségei mögött marad; a Beszélgetés Jozef Svejk közlegénnyel így is nyújt néhány jó verssort, jó gondolatot — a XX. századi európai irodalomnak egyik legjellegzetesebb figurája mindig tud időszerűt sugallni („S az ember így legalább civil marad / Szerbusz Svejk / Szaporodnak a császárkép-helye-foltok a / Kocsmafalon“). Czegő Zoltán még akkor is patetikusabb, amikor eszményeit negatívban mutatja, s iróniával határolja el magát attól, amit a humánummal, a szocializmussal összeegyeztethetetlennek tart. A hideg rémei fordított utópiaja bizonyára Czegő kötetének legjelentősebb verse, szintén megérdemli az idézést:

és lesz aztán szövetkezet,
 — külön könyveléssel —
 hol csak lelkiismeretet
 és hasonló ritkafémeket krómoznak,
 lesz maszek, ki mankót készít
 rendelésre pontos méret után
 görbe gerincekhez,
 és lesz talán ortopéd-osztály is,
 hol ficamult elveket vizsgálják, idegalapon;

műanyag hit-protézist
 — bazárban vásáros portéka —
 és célokat találsz majd,
 s ha van összeköttetésed —
 a bizományiban prima használtat is
 (pult alatt)...

Ez az iróniába bújó vagy a vasrácsos kerítésbe kapaszkodó határozottság, következetes eszmény-vállalás a legfőbb, nélkülözhetetlen erkölcsi tőke, amely fiatal költőink legjobb műveit túlemeli az esztétikai értékek önkörén. Persze, a versben (vagy prózában) hangot kérő etikum csak akkor lehet hatásos, ha a költő valóban a „maga-vajúdását“ tudja „nem plakátra“ fogalmazni, ha a verssorok a saját hangját visszhangozzák. Itt említett fiataljaink, mondhatni kivétel nélkül, még a József Attila kezét fogják (olykor a Lászlóffy Aladárét s a Szilágyi Domokosét is), de amellet, hogy a lehetségesek közül a legjobb kézfogás ez, azért sem szükséges túlhangsúlyoznunk a — mai magyar fiatal költészet egészére jellemző — József Attila-hatást, mert például Cseke Gábor, Kenéz Ferenc utóbbi költeményei, Éltetőnek pedig már az első kötete is, meghaladják az epigonságot, különböző hatásokat összegeznek, legfőképpen pedig befogadják magukba korunk, e nem simogató XX. század hatásait, gondolat- és erkölcsalakító impulzusait. Az olyan ifjú költők, mint Cseke Gábor, Kenéz vagy Éltető nem nyugosznak bele az egyszer már sajátjukká vált birtokok elvesztésébe, megküdenek visszaszerzésükért: Éltető Svejket idéző civilként, Cseke, Kenéz Ferenc a hétköznapiak, az egyszerű, disztelen táj, a hűség vállalásával (ahogy Cseke mondja, a Didergöben: „Sovány cseppenként / gyüldögél / egy parasztkályhányi jóság“).

Tett ez is, az is. S még ha nem is a terek és plakátok azonnalíságot vallják költői lehetőségüknek, ha nem is Petőfi népribún példáját, inkább a József Attila-i töprengő agitációt érzi a maguk, a ma számára érvényesnek, a cselekvés vágya s a szenvedély nem veszett ki belőlük. Ismét Csekét, a megfontolt, józan, az Ifjúmunkást szerkesztő Csekét idézem, aki „kórházi kartokékok“ közül is így üzen:

Élni —
 Ennyi még nem elég,
 legyen haszna benned
 a vérnek —
 ne csak tested lüktessen tőle,
 hanem a szenvedélyed.

Vidnyánszky

A hazai német irodalomról írva, lehetetlen nem azzal kezdenünk, hogy az utóbbi években ez az irodalom nem jelentkezett értékéhez mérhető súllyal a romániai magyar irodalmi köztudatban. Kutató figyelmünk fénycsóvjára gyorsan felfedezte az európai, sőt a világliteratúra egén a legújabb bestseller-üstökösöket (amelyek néha csalóka „repülő csészealjnak” bizonyultak), a testvéri szomszéd-országok irodalma is nemegyszer (bár inkább rendszertelenül) pásmájába jutott, de ritka volt az a pillanat, amikor villanásnyi időre egy-egy sugárnyaláb hullott a velünk egy-országban élő és alkotó száz és sváb írók termésére. Pedig példamutató hagyományban nincs hiány, csupán egy emberöltő távolába kell visszatérnünk érte. Az *Erdélyi Helikon* és a *Klingsor* német, illetve magyar költszámái, a kölcsönösen fordított művek, magyar és német írók szoros baráti kapcsolatai — így sommásan lejegyezve azt kívánják jelezni, hogy irodalmaink viszonyulásában ma többet tehetnénk e hagyományos kapcsolatok ápolásáért.

Persze, voltak az utóbbi esztendőben is biztató kezdeményezések; említsük itt meg csupán az *Utunk* sorozatát (*Hazai száz írók*) az ötvenes évek végétől, s a kiadók erőfeszítéseit német könyvek lefordítására és kiadására. Volt tehát bizonyos érdeklődés, s ennek az érdeklődésnek a növekedése éppen most válik egyre indokoltabbá, ugyanis a hazai német irodalomban olyan tektonikai mozgás figyelhető meg a hatvanas évek közepétől, amelynek ereje értékes műveket hozott felszínre. S ezek a művek — akár prózai, akár lírai alkotásokról van szó — immár nemcsak kötelező protokoll-érdeklődésre tarthatnak számot, hanem arra is, hogy sajátos mondanivalójuk és hangulatviláguk révén hozzáadódjanak, beleépüljenek a hazai irodalom értékes egészébe.

*

A romániai német irodalom művekben lemérhető legjelentősebb része mindig a prózaírás volt. Adolf Meschendörfer, Erwin Wittstock, Oscar Walter Cisek és mások regényei és novellái régi hagyományokra épülve, de a kor sajátos eszméinek, problémáinak jelrendszerébe ágyazva realista képet adtak a Kárpátok karéjában élő nemzetiség életéről, ám ez a kép nem rekedt meg a „provinciális rajzolat” sekélyes szintjén, hanem magasabba célzó, általánosabb igényű mondanivalók kibontására is alkalmasnak bizonyult. Meschendörfer *Die Stadt im Osten* (Corona) című regénye, különösen pedig Wittstock Thomas Mann-i méretű hőskét felvonultató novellái — például a *Die Verfolgung* (Az üldözés) című remeke — olyan művek, amelyek nemcsak megírásuk idején, hanem ma és európai mércével mérve is elévülhetetlen értékeket jelentenek.

Ennek a prózának a fejlődésvonalában haladnak olyan utódok, mint Georg Scherg és Paul Schuster.

◆ A bukaresti írók Házában immár több mint egy év óta rendszeresen találkozunk a fővárosban tanuló magyar egyetemi és főiskolai hallgatók, az itt élő újságírók, írók és irodalomkedvelők. Az egyelőre névtelen „irodalmi kör” a régi — Szemlér Ferenc Más csillagon című regényéből és az idevágó Korunk-cikkéből ismert — Koós Ferenc Kör történelmi utódként a legszélesebb gondolati és művelődési skálán vitatja meg az idősebb tudományos, művészeti és technikai kérdéseket.

A kör egyik fiatal költőtagja, Hrisztu Bálint írja leveleiben: „Nem író- vagy költő-ugródeszka akar lenni ez a kör. Legfőbb érdeme az, hogy nem sokkal a megalakulása után valóságos nyelvjavítási kampányba kezdett: a kör tagjai egymás kiejtési és nyelvtani hibáit kezdték helyreigazítani. Gondolom, jó ez az itt élő újságíróknak, sőt íróknak is. Bukarest témagazdag város (ezt nagyon jól tudják azok, akik ideköltöztek), információgyűjtés, országos tájékozódás szempontjából itt az élvonal, de a magyar nyelvvel való kontaktust ápolni kell.”

A változatos programból Bartalis János, Beke György, Hervay Gizella, Huszár Sándor, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Majtényi Erik, Páskándi Géza felolvasása, Csehi Gyula irodalomesztétikai előadása, Varga Vilmos és Banner Zoltán szavalóestje, a fiatal költők közül Farkas Árpád, Csiki László látogatása keltett a diákhallgatók közt élénk visszhangot. Emlékezetes Bajor Andornak Hamar Mártonnal váltott eleven párbeszéde a képzőművészeti főiskolások rögtönzött tárlatán, ahonnan majdnem minden munka „eltűnt”, főleg Pusztai Péter grafikáinak volt nagy

krónika

keletje. Az irodalmi kört meglátogatták a hazánkban tartózkodó magyarországi írók; különösen Csanádi Imre Észtek című verse és Cseres Tibor csányó novellája keltett elismerést.

◆ Nemrég számoltunk be arról, hogy a Korunk szerkesztők—olvasók találkoztát szervezett Aranyosgyéresen. Egerbe- gyiek is szép számmal vettek részt, s a cselekvő műkedveléssel kapcsolatban felvetették a kérdést: miért szűnt meg nagy múltú dalkörük.

A Maros menti Kerelőszentpálon — három nappal a nagy árvíz előtt — kórustalálkozót tartottak. A vásárhelyi bútorgyár és a kutyfalvi művelődési otthon vegyeskara, a paniti és dítrói kórus, a szászrégeni, kecei és szentpáli dalárdák szerepeltek. Románok és magyarok, Traian Ionescu és Zoltán Aladár, Eisikovits Miksa és Sabin Drăgoi műveivel, de előadtak Beethoven és Verdi, Orlando di Lasso, Händel és Egressy Béni szerzeményeiből, és énekeltek Bartók és Bárdos Lajos népdalfeldolgozásait is.

Mit jelez mindez? A kórusmozgalom újjáéledéséről vagy csupán egy-két kezdeményezésről, kísérletről van szó? Vikár Béla, népdalgyűjtésünk úttörője, most 75 éve tette félre a gyorsíró-ceruzát, s alkalmazta a dalok, szövegek rögzítésére Edison találmányát, a fonográfot. Vikár — aki csupán Kolozs és Udvarhely megyében több mint ezer ősi dalt jegyezt fel — azzal a céllal dolgozott, hogy a kallódó népi dallamvilág, a bomló paraszti kultúra értékeit legalább fonográf-hengeren vagy papíron megőrizze-megmentsse, s tudományos értékű vagy népszerűsítő kiadványok révén közkincsé, az egész nép tulajdonává tegye. Ime, most felcsendülnek e dalok is új kórusok tolmácsolásában!

Scherg *Da keiner Herr und keiner Knecht* és Schuster *Fünf Liter Zuika* című nagyregényeikben más-más eszközökkel a „szász egység” mítoszát veszik szemügyre — még a hagyományos realista látás- és ábrázolásmód alkalmazásával. Az utóbbi néhány esztendőben azonban, főleg a fiatalabb nemzedék írásaiban, egyre inkább modern törekvések kerültek előtérbe. Arnold Hauser *Der fragwürdige Bericht Jakob Bühlmanns* című regényének változó idő- és cselekménysíkjai, Franz Storch novelláinak rejtett erkölcsi filozofikuma már átmenet a fiatalok elvontabb, elvontkozottabb, a valóság reális talajától eltávolodó és bonyolultabb áttételek segítségével ábrázoló kísérőzaja felé. Ennek a groteszk-abszurd elemeket ötvöző prózának olyan ígéretei vannak, mint Dieter Roth, Richard Adleff, Ingmar Brantsch, Claus Stephani vagy Franz Hodjak. Az új, korszerűbb ábrázolási eszközök használata azonban korántsem a fiatalok kizárólagos előjoga: Georg Scherg *Der Mantel des Darius* című műve s főleg most készülő új regénye (*Penelope ist anderer Meinung*) — amelyből részleteket olvashattunk — azt mutatják, hogy az idősebb nemzedék is sikerrel kísérletezik ezekkel az eszközökkel.

A líra — a prózához viszonyítva — a romániai német irodalomban bizonyos mértékben mindig háttérbe szorult. Annál örvendetesebb most az a jelenség, amelynek tanúi lehetünk: a fiatal lírikusok bátor, modern hangvételű versekkel igyekeznek versenyre kelni prózáiró társaikkal. Az európai költészet áramlataival való kacérkodáson, a nemrég elhunyt Paul Celanra emlékeztető poszt-szurrealista kísérletezéseken túl itt-ott meglepően egyéni hangok jelentkeznek, mint például Frieder Schuller (*Kreise ums Unvollendete*) erkölcsi vívódásokról tanúszkodó vagy Ingmar Brantsch (*Deutung des Sommers*) korszerű életérzést sugárzó verseiben. Ezek a mai fiatalok — itt kell megemlítenünk még Claus Stephani, Franz Hodjak, Anemone Latzina, Gerhard Eike, Horst Fassel nevét — szűknek érzik közvetlen elődeik — Alfred Margul Sperber, Werner Bossert és mások — költői világának kereteit, érzik és tudják, hogy már nem elegendő a régi gondolatok és stílusesszűk kellék-tára, „új koroknak új dalaival” kell jelentkeznük. Ennek a költői megújulásnak egyik első jele az 1965-ben megjelent *17 Ich — 1 Wir* című antológia volt, s azóta az egyéni kötetek sora bizonyítja, hogy a kezdeti jeladás után biztató metamorfózison ment és megy át ma is a hazai német költészet.

*

Testvérirodalmunk figyelemre méltó prózai és lírai alkotásairól szóltunk néhány mondatban, s a mélyreható elemzés helyett kényszerűen csak egy-egy fontosabb jelenség jelzésszerű felmutatására szorítkozhattunk. De talán ennyi is elegendő ahhoz, hogy eljussunk a következtetéshez: idősebb és ifjabb nemzedékek a fiatalodó irodalmának tartalomban-formában változó, korszerűsödő jelenét érdemes és szükséges is megismernünk, gazdagodó természetét a mi javunkra is fordítanunk.

Ebben a fő szerep a folyóiratokra és a könyvkiadókra hárul. Hasznos kezdeményezés lenne, ha az *Utunk* vagy az *Igaz Szó* — az említett hagyományo-

Kacsó Sándor

Válogott írások

Végre itt van annak az író-
nak egy újabb írásgyűjtemé-
nye, akinek — hogy Izsák Jó-
zsef előszóbeli kifejezésével él-
jünk — „nemzetiségi elkötele-
zettsége“ a romániai magyar
önismeret és köztudat erköl-
csi eredővonalát húzta meg.
Itt van újra Birtók Béni ma-
gatarástörténete, az utóljára
közel másfél évtizeddel ezelőtt
megjelent és régóta elfogyott
Vakvágányon, egy kötetben
elbeszélésekkel és karcolatok-
kal 1922-től 1944-ig, köztük
magának a szerzőnek megrázó
magatartásvallomása a Cenk
alól, mely helyéről el nem
mozdul: a Lélekvesztőn című
naplóregény (ezt meg éppen-
séggel 1941-ben jelentette meg
az Erdélyi Szépművés Céh elő-
szőr és utóljára). Az elbeszé-
lések sora is csupa meglepetés.
Kacsó Sándort „aranykorában“
— a Brassói Lapok híres vezé-
recikkei idején — vezető
publicistánkknak könyvelte el
a közvélemény, az élénk tá-
ruló elbeszélés-fűzér azonban
realista szépirodalmunk egyik
úttörőjét, a székely szülőföld
rangos megszólaltatóját jelzi,
nem véletlenül Benedek Elek
nyomában és Tamási Áron
oldalán. A „vallani és vállal-
ni“ itt már klasszikussá edző-
dik: nagy örökség, melyet sze-
rencsére teljes egészében
nyújt át utódainak, a felvirág-
zott új hazai magyar irodalom
művelőinek s a ma kiszélesült
olvasótábornak a méltóan ün-
nepelt szerző. (Kriterion
Könyvkiadó, 1970.)

Pavel Apostol

Cibernetica, cunoaştere, acţiune

A kibernetika negyedszázada
nyerte el tudományi státusát,
de ma már az egyik leghaték-
konyabb és legnagyobb táv-

kat folytatva! — egy-egy különszámban sokrétűen be-
mutatná ennek az érettség felé törő irodalomnak a
legkiemelkedőbb képviselőit és műveit (példaképpül
szolgálhat a *Neue Literatur* áprilisi összeállítás a
nemzetiségi irodalmakból; ebben legnagyobb súllyal
hazai magyar írók szerepeltek), s a *Korunk* is terv-
ben vehetné — esetleg egy nemzetiségi művelődési
súlypontú számában — a romániai német szépirodás
új jelenségeinek bemutatását. A könyvkiadók ma-
gyar részlegei novella- és versantológiák kiadása ré-
vény adhatnának átfogó, szintetikus képet erről az
irodalomról a hazai magyar olvasóközönségnek; s ta-
lán arra is kellene gondolni, hogy Meschendörfernek
a két világháború közötti magyar fordításban is ki-
adott *Coronája* és Wittstock legszebb novellái szin-
tén a könyvespolcunkra kerüljenek.

Ritoók János

Irodalmi publicisztikától az irodalomtörténetírásig

Bár magam is viszolygok a mindenféle vitát ki-
záró, mindenfajta viszonyítást mellőző „abszolút“
megfogalmazásoktól, leírhatom mégis, hogy Marosi
Péter Salamon Ernő-monográfiáját* határjelzőnek
tartom irodalomtörténeti eszmélkedésünk folyama-
tában. S tehetem ezt éppen a korábbi vitákból
leszűrhető igények, valamint a romániai magyar
irodalomtörténet tárgyköréből eddig megjelent mun-
kák ismeretében.

Határjelző ez a monográfia, mert irodalomtörténeti
tájékozódásunknak egy olyan, sajnálatosan hosszúra
nyúlt szakaszát zárja, amelyben az irodalmi publi-
cisztikának kellett tulajdonképpen illetékességét
meghaladó feladatokkal szembenéznie. De határjelző
azért is, mert megjelenésével bizonyítja, hogy megér-
tek már a feltételek irodalmunk múltjának monog-
rafikus feldolgozására.

Az irodalmi publicisztika az irodalomtörténeti tu-
dat szüntelen serkentésével, a szükségletek és a le-
hetőségek mérlegelésével készítette elő a talajt a be-
vezetések s az utószók, majd pedig a kismonográfiák
műfaja számára. Nyilvánvaló azonban, hogy a legsi-
kerültebb kismonográfiák sem helyettesíthetik a mi-
nél teljesebb dokumentációra támaszkodó, nagy szin-
téziseket.

Ezt igazolta a romániai magyar irodalom ötven esz-
tendejét bemutató Sóni Pál-féle egyetemi jegyzet
vitája is. Az egyes hozzászólásokból kitűnt, hogy a
jegyzet hibái jobbára a megfelelő előmunkálatok és
az alapos részlettanulmányok hiányából származnak.
Az előmunkálatok közül a megbízható bibliográfiák

* Marosi Péter: Salamon Ernő. A költő és a versek
gyönyörű sorsa. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969.

latokat nyitó gazdasági tényező. Napjaink tudományos-technikai forradalmát nélkül e sem lehet képzelni. Nyereségünk azonban túlnő a felvilágított gazdasági lehetőségek szféráján. E komplex tudomány módszertana újabb integrációs lehetőségeket biztosít a többi tudomány számára: lehetővé teszi a természet- és társadalomtudományoknak azt az összefonódását, amelyet Marx már 1844-ben előrejelített. A kibernetika integráló funkcióját Pavel Apostol szerint többek közt az indokolja leginkább, hogy nyelvezete elég rugalmas a többi tudomány nyelvezetének egységesítésére, s ugyanakkor elég pontos ahhoz, hogy a matematikai-logikai formalizmusok operativitását messzemenően kihasználja. (Editura politică, 1969.)

Világirodalmi Lexikon

A hat kötetre tervezett hatalmas vállalkozás I. kötete igazolja a várakozást: a Király István főszerkesztő, Szekeres István felelős szerkesztő irányításával, kitűnő főmunkatársi, lektori s munkatársi gárda mozgósításával dolgozó munkaközösség a tágan értelmezett világirodalom adatgazdag, marxista esztétikai értékelésre törő lexikon-képét adja a megjelent A-Cal betűket magába foglaló részben. A szerkesztők határozott törekvése, hogy beemeljék a magyar világirodalmi köztudatba a kisnépek s a szomszédnépek irodalmát, a régebbi századok alkotóit, különösen pedig a jelenkorikat.

A román irodalom előkelő helyet foglal el ebben a lexikonban: az erdélyi iskolához tartozó Vasile Aaronról többet tudunk itt meg, mint a Dictionar Enciclopedic Român megfelelő címszavából, megtalál-

felmeréseket csak nagyobb létszámú, szakosított irodalomtörténész-csoport végezhetné el. Az eddigi részeredményeket összesítő és kiegészítő *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* bizonyos mértékig pótolhatná ugyan a könyvvesztet is, de — munkálatai még javában folynak. Marad tehát az egyéni műhelyekben elkészíthető monográfiáknak — egy jövőendő, nagy irodalomtörténeti összefoglalás „részlettanulmányainak” — a sürgető igénye.

Irodalmi publicisztikánk és irodalomtörténetírásunk szempontjából egyaránt beszédes az a tény, hogy — Sóni Pál egyetemi jegyzetétől eltekintve — a romániai magyar irodalom fél évszázados múltjából merítő első nagyobb lélegzetű munkával éppen egyik ismert irodalomkritikusunk jelentkezett. S ebben az összefüggésben a szerző tárgyválasztását is mindjárt ki kell emelnem. A lezárt és feldolgozásra váró életművek közül ugyanis kétségkívül a Salamon Ernő az egyik legjelentősebb irodalmunkban.

A monográfia, amely — alcíméhez és a „gyönyörű sors” Salamon Ernő-i értelmezéséhez híven — „a költő és a versek gyönyörű sorsá”-t követi nyomon, az életrajz és az életmű bemutatásának-értelmezésének mozzanataiból épül fel, de korántsem a pozitívizmus hagyományai szerint, hanem a publicisztikához közelebb álló, oldottabb, esszéisztikus felfogásban. Marosi Pétert elsősorban Salamon Ernő lírája érdekli, és minden egyéb csak e líra összefüggéseiben foglalkoztatja. Nem egymástól elszakított verseket vizsgál, hanem a lírai folyamatot magát elemzi úgy, ahogyan az a versek sorában megtestesül. A mű első, terjedelmesebb részében a versek kronológiájának az életút meghatározta törvényszerűségeit, a második részben a versek irodalomtörténeti, a harmadik részben pedig a versek irodalomesztétikai vonatkozásait próbálja tisztázni. Mindebből talán az is kitűnik, hogy a szerző nemcsak a pozitívista módszert (s filológiai apparátusában, sajnos, a pozitívista módszerességét!), hanem a szociologizáló szemléletet is elutasítja magától — anélkül azonban, hogy a társadalmi tényezők szerepét lebecsülne.

A mű egészében tényleges és feltételezett álláspontok és vélemények közötti, egyfajta „egyensúlyozó” törekvés érvényesül. Ezzel magyarázható az is, hogy a szerző lehetőleg tartózkodik az elméleti általánosításoktól. Bár szerinte Salamon Ernő életműve „egyetlen összefüggő tragédia hatását kelti”, s ő ezt a problémát kulcsfontosságúnak tartja az értelmezés szempontjából, a monográfiában nemcsak a tragikum fogalmi meghatározását mellőzi, hanem a Salamon Ernő verseiben jelentkező tragikumot sem minősíti.

Az adatok megrostálásában és csoportosításában azonban kétségtelenül jó szolgálatokat tett a szerzőnek az a józan körültekintés, amelynek a monográfia legérvényesebb részleteit köszönhetjük. S itt mindenekelőtt az avangarde-vonatkozásokkal, Salamon Ernő költészetének groteszk elemeivel, valamint „a pillanatnyilag csödbe jutott rációt tagadó reménytelenség”-verseivel foglalkozó részletekre, fejezetekre utalhatok.

Elsősorban ezeknek — a korábban kialakított portré vonásait módosító-árnyaló részleteknek — tulajdonítható, hogy Marosi Péter Salamon Ernő-mo-

nográfiaja, amely kevéssel az *Összegyűjtött versek* (1966) és közvetlenül a Dános Miklós szerkesztette *Halálúzó* (1968) című, a kutató számára sem mellőzhető kortársi vallomásokot tartalmazó kötet megjelenése után látott napvilágot, nemcsak a hazai magyar irodalomtörténetírás szempontjából jelentős kezdeményezés, hanem egyúttal méltó tisztelgés is a költő emléke előtt.

Mózes Huba

Hazai szerző a buchenwaldi ellenállásról

Ez év tavaszán múlt huszonöt esztendeje, hogy felszabadultak a hitlerista táborok, amelyekben annyi ártatlan embert kivégeztek, halálra dolgoztattak. Ezek között volt a buchenwaldi láger is, amelyben főleg politikai letartóztatottakat tartottak fogva. A nemzetközi antifasiszta mozgalom Buchenwald felszabadulásának napját, április 11-ét az antifasiszta harc emlékeztető napjává avatta. Az idén minden országban különös nyomatékkal ünnepelték meg e napot. Hazánk antifasiszta közvéleménye is kivette részét e megemlékezésből.

Ebben az összefüggésben hívjuk fel a figyelmet Iosif Micu nemrég megjelent könyvére*, amely nem csupán Buchenwald borzalmaait írja le, hanem ismerteti a láger ellenállási mozgalmanak küzdelmét és a fegyveres felkelést is. A könyv szerzője az elszenvedett rémségek hatása alatt nemegyszer tette fel magának a kérdést: hogyan lehet mindezt túlélni? S így válaszol: „A táborbeli ellenállási mozgalom erős segítőkezetet nyújtott. Ezt a kezet a maga teljes erejében később ismertük meg, amikor Buchenwaldban s ennek poklában — az ún. kislágerben — szükségünk volt rá.”

Mi volt ez az Ellenállási Mozgalom? A táborban az antifasiszták a kommunisták vezetésével titkos szervezetet létesítettek. Ez a szervezet — nagy veszedelmek és az SS-terror ellenére — százakat és ezreket mentett meg a kínzásoktól, az éhhaláltól, sőt nagy ügyel-bajjal megszerzett fegyverekkel látta el a legmegbízhatóbbakat. S végül ez a mozgalom vezette felkelésre a felfegyverzett antifasisztákat a felszabadító hadsereg közeledtére. Sikerült még a felszabadítás előtti napokban a tábort az SS-től megszabadítani, az őrszemélyzetet lefegyverezni s egy részét foglyul ejteni. Micu könyvének jelentőségét éppen a buchenwaldi antifasiszta ellenállók példamutatásának felidézése szavatolja. További értéke az írásnak, hogy olyan forradalmárokkal, harcosokkal ismerked-

* Iosif Micu: *Am supraviețuții lagărilor hitleriste*. Editura politică. București, 1970.

téka

jük a címszavak közt a mai fiatalok legjobbjait, például Ioan Alexandrut, Bănulescut, Ana Blandianát, Brebant, sőt az Acél és kenyér szerzője, az 1956-ban elhunyt Ion Călugăru annyi sort kap, mint Auerbach, a Mimesis című alapvető irodalomelméleti könyv világhírű írója. A lexikon szerkesztői különös gondot fordítottak arra, hogy az egyes nemzeti irodalmak magyar irodalmi vonatkozásait hangsúlyozzák, így a fordítások (és fordítók), a kritikák is jelentős helyet kapnak a címszavakban, a folyóiratanyag feldolgozásával. (A Korunk, az Utunk, az Igaz Szó ugyancsak forrásul szolgált.)

Növeli a lexikon vonzóerejét, hogy a legtöbb címszó alatt megírójuk nevét olvashatjuk, a hosszabb lexikoncikk pedig esszévé kerekednek. Ha olykor észlelhetők is aránytalanságok (Brecht például a Beckett-címszó ötszörös terjedelmében szerepel, tíz hasábon), a Világirodalmi Lexikon messze meghaladni látszik az 1963—1965-ös Magyar Irodalmi Lexikon színvonalát. Értéke e kiadványnak a gazdag és meglehetősen jó minőségű képanyag. (Akadémiai Kiadó, 1970.)

Cseres Tibor

Hideg napok

Az erdélyi származású szerző nagy feltűnést kiváltott (filmváltozatáról is ismert) dokumentumregénye az 1942-ben Újvidéken és környékén elkövetett tömegirtásról, náci-csatlós horthysta tisztek szerbellenes vérengzéseiről, a román nyelvű megjelenés után magyarul is hozzáférhetővé vált a Tanulók Könyvtára népszerű hazai sorozatában. Aszódy János előszavában, mely a román kiadás élén is megjelent, méltán állítja a művet Rolf Hochhuth Helytartója és

téka

Peter Weiss *A vizsgálat című Auschwitz-drámája mellé. És valóban, az itéltre váró „kiszolgálók” börtöndialógusainak leleplező közzététele a mai magyar irodalom új, szocialista erkölcsiségének bizonyágtétele, s élő példa a követésre mindenütt, ahol vétettek a népek testvérisége, az emberi jogok, az együttélés ellen.* (Albatrosz, 1970.)

I. I. Russu

Illirii

Istoria — Limba și onomastica — Romanizarea

A tudós kolozsvári professzor monográfiája a mai Jugoszlávia és Albánia, valamint a közvetlen szomszédos területeken lakó ókori törzsek — az illírek — történetét, a rájuk vonatkozó eddigi kutatások eredményeit és a személynévek, népnevek, helynevek, istennevek köréből származó mintegy 1300 szó alapján az illír törzsek társadalmát, területét, szokásait, művelődési és vallási felfogását mutatja be. Az értékes nyelvészeti és történeti tanulmány az illírekre vonatkozó összes ránkmaradt forrásokat, nyelvtörredékeket tartalmazza, elhelyezi az illír nyelvet az indoeurópai nyelvek családjában, szókincsét, hang- és alaktanát vizsgálja. Bemutatja a római hódítás egymást követő szakaszait, az illírség elrómaiadását és nyelvének eltűnését. Különösen értékes az illír nyelv valamennyi törredékét magába foglaló repertórium. A tudományos apparátussal és pontossággal megírt munka nagymértékben hozzájárul a Balkán-félsziget múltjára vonatkozó ismereteink gazdagításához, és méltán vonja magára nemcsak a hazai, hanem a külföldi szakkörök figyelmét is. (Editura Academiei R.S.R., 1969.)

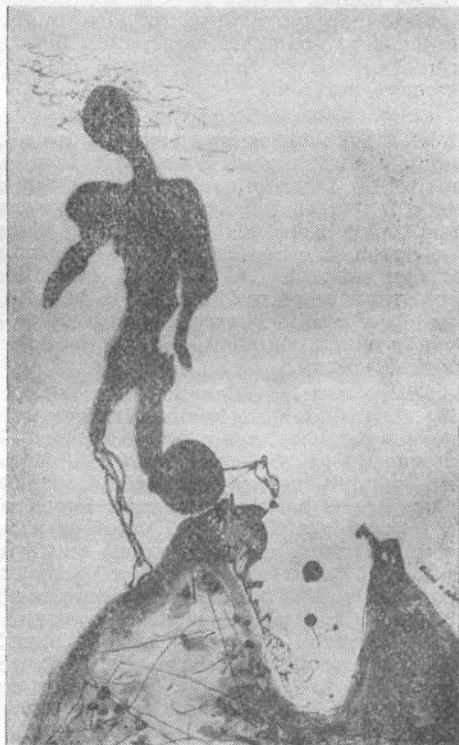
hétünk meg, akikről eddig még keveset tudtunk. Ilyen például Anton Cionca gyimesi famunkás is.

Ez a féllábára béna ember, aki a két világháború közötti román tőkés-földesúri rendszerben magyar iskolákért harcolt a gyimesi dolgozók gyerekei részére, a Horthy-rendszer alatt pedig román iskolákat követte az elnyomott románoknak, túlélte a láger borzalmait. Hihetetlen akaraterejével rejtegetni tudta testi hibáját, ami miatt azonnal a krematóriumba került volna. Társai nem csupán akaraterejét csodálták, hanem hősi magatartását is. Egyetlen antifasiszta megmozdulásból sem maradt ki, sőt sok esetben élete kockáztatásával olyan akciókat kezdeményezett, amelyek a foglyok százainak megmentését eredményezték.

*

A magam részéről, aki részese voltam a könyvben leírt eseményeknek, azzal az érzéssel tettem le Micu írását, hogy minden, mégoly mostoha életért is érdemes küzdeni. Azt a tanulságot vonhatom le, hogy az igazságért s az életért a legnehezebb viszonyok közepette is folytatott harc — igazolja magát. Micu könyve azt sugallja, hogy még a legkilátástalanabb helyzetekben is kivezető utat talál a harcos, öntudatos ember.

Kohn Hillel

Puztai Péter: Búcsú a lótól

TALLOZÁS

Lukács György — Leninről,
a marxizmusról és a polgári filozófiáról

(Nagyvilág, 1970. 5.)

A szabadkai egyetem díszdoktorává avatott magyar filozófus nyilatkozott a saját képviselőinek. A jugoszláviai 7. Napban megjelent interjúból a *Nagyvilág* is átvett két fontos részletet. A marxizmus és a polgári filozófia jelenkori viszonyára vonatkozó kérdésre válaszolva, Lukács leszögezi: „Hegelt tartom az utolsó nagy polgári gondolkodónak“, majd emlékeztet arra, hogy a maguk idején Marx, Engels, Lenin „a legnagyobb kritikai figyelemmel“ kísérték koruk bölcséleti és tudományos gondolkodásának jelenségeit, semmi sem került el a figyelmüket, gondosan tanulmányoztak minden figyelemre méltó új eszmét, eredményt, mielőtt felhasználták vagy elvetették volna. A klasszikusoknak ezt a felbecsülhetetlen fontosságú gyakorlatát a dogmatizmus hosszú időre s ügyszólván teljesen mellőzte. Nem meglepő tehát, hogy a polgári gondolkodás iránt ismét megélnéküлт érdeklődés hevében — a megelőző fékező egyoldalúság természetes visszahatásaként — egyes marxisták hajlamosak a másik végletbe esni.

Lukács György hangsúlyozza annak a tovább már nem halasztható szükségességét, hogy az igazi marxizmus tudományos módszerével dolgozzák fel a Marx hálála óta eltelt időszak történetét; leszögezi, hogy „Leninnek az imperializmusról írott könyve óta — amely 1914-ben íródott — igazi ökonómiai elemzés nem készült a kapitalizmusról“, és hozzáteszi, hogy „ugyancsak hiányzik egy igazi történelmi és ökonómiai analízis a szocializmus fejlődéséről“. Lukács szerint ezek a feladatok határozzák meg, mit és hogyan lehet a polgári tudomány eredményeiből hasznosítani, melyek közül ő a maga részéről a természettudományiakat részesíti előnyben a társadalomtudományiakkal szemben. A társadalomtudományok vonatkozásában a kritikai-szelektív szempont fokozottabb érvényesítése szükséges. Ez teszi aztán lehetővé, hogy a marxisták kellő kompetenciával léphessenek fel a nyugati áramlatok bírálóiként.

Leninről szólva, Lukács György előbb egy személyes élményét eleveníti fel: a

20-as évek elején Lenin kategorikusan elmarasztalta a fiatal magyar marxistának a parlamentarizmusról szóló egyik cikkét. Ebből a megérdemelt bírálatból — saját bevallása szerint — Lukács rendkívül értékes elméleti-módszertani tanulságokat vont le. Végezetül Lukács felhívja a figyelmet Lenin személyiségének egy fontos sajátosságára: benne látja megtestesülni az igazi forradalmárnak egy lényegében új típusát, a „nem-aszkétikus forradalmárt“. Szerinte „a jövő fejlődésében ez a lenini példakép óriási szerepet fog játszani“.

A termelékenység-növekedés és a műszaki fejlődés néhány problémája

(Gazdaság, 1970. 1.)

A munkatermelékenység növelése a szocialista államok egyik központi gazdasági problémája. Azonban „...naivitás volna azt várni, hogy a műszaki fejlődés meggyorsítása elérhető csupán speciális intézkedésekkel...“ — írja Falusné Szikra Katalin. Cikkében a műszaki fejlődést befolyásoló komplex problémakörből csupán egyetlen részletkérdést érint: az élömunka költségeinek problematikáját.

Közismert az a lenini tétel, hogy „...a kézi munkának géppel való felváltásában áll az emberi technika egész haladása“. A kézi munkát végzők részaránya a magyar iparban ma még igen nagy. Például 1968-ban a munkások kb. 60 százaléka nem géppel, s még csak nem is gépi berendezések mellett végezte munkáját. Ennek egyik fő oka az, hogy az egyes fogyasztási cikkek, szolgáltatások, lakásköltségek stb. érték alatti ára, valamint a fizetésen kívüli állami juttatások miatt a vállalatok mesterségesen olcsó munkaerőhöz jutnak.

A vállalat mint autonóm gazdasági egység minimális költségekkel (alapanyagok, állóeszköz-költségek, bérköltségek) a legnagyobb jövedelem elérésére törekszik. Az önköltség szerkezetében a munkaerőre eső rész vállalati szinten nem tükrözi az összes társadalmi ráfordításokat. Valamely erőforrás gazdasági aláértékelése a vele való pazarláshoz vezet. Ez következett be a munkaerőnél. „Míg a kapitalizmusban a munkások és az alkalmazottak jövedelmének egy része a személyi adózáson keresztül felhalmozásra, hadi kiadásokra is felhasználható *állami jövedelemmé* válik, a szocialista országokban az állam által központosított tár-

sadalmi tiszta termék jelentős részéből a lakossághoz visszajutó jövedelem lesz." A drága, tárgyiasult (holt) munka és az „olcsó” élő munka egvértelműen extenzív fejlesztésre ösztönöz, s nem mutatja gazdaságosnak a kézi munkának géppel való helyettesítését.

A szerző ajánlotta megoldás: *pótlólagos adóval* növelni a vállalatok munkabérlőit, úgy, hogy csupán a költségek szerkezete módosuljon, az árak, illetve a költségek összegének növekedése nélkül.

Mit akarnak a diákok

(La Pologne, 1970. 5.)

Torsten Husen professzor, a stockholmi pedagógiai főiskola tanára közérdeklődésre számot tartó írását mindjárt a diákprobléma legáltalánosabb s egyben leggyakorlatibb előidézőjén kezdi: „Általában megállapítható, hogy a második világháború óta a világ egyetemi hallgatóinak száma tízezerként mintegy megkétszereződött.” Megtudjuk továbbá, hogy a szerző hazájában ez a folyamat még ennél is gyorsabb ütemű: az ötvenes évek derekán a svéd főiskolások száma 25 000 körül volt, 1970-ben már 70.000.

Egyenesen következik ezekből az adatokból, hogy tanár és tanítvány személyes kapcsolata, a hagyományos egyetemi élet egykor jelentékeny tényezője — ma már úgyszólván lehetetlen. Hatalmas mértékben megnövekedvén, az oktatói és adminisztratív apparátus egyben nehézkessé is vált, mélyül a szakadék az egyetem mint intézmény és a diákok tömegei között; az utóbbiak mindinkább egy személytelen gépezettel találják szembe magukat. „A felsőoktatási intézetek egyre inkább üzemekké válnak, melyek annyi szakembert termelnek, amennyit a közigazgatás igényei megszabnak. A diákok tiltakoznak az ellen a rendszer ellen, amely nem engedi meg, hogy az egyetemi éveiket egyéniségük és szellemi képességeik harmonikus kialakítására fordítsák, a továbbiakban pedig csak ott biztosít munkalehetőséget számukra — semmibe véve hajlamaikat, képességeik specifikumát —, ahol éppen egy betöltendő úr van a fogyasztói társadalom gépezetében.”

A tanulmány szerzője nem csupán a tanmenet merevségét és formalizmusát röjja fel napjaink nyugati egyetemének, hanem azt is, hogy kizárólag a szakosítást tartván szem előtt, megkerüli mindazok-

nak a kérdéseknek a tudományos tárgyalását, melyek a fiatal értelmiségi eligazodását segítenék elő súlyos problémákkal viaskodó korunk valóságában. Azok a diákok, akik nem csupán termelők és fogyasztók akarnak lenni, hanem a társadalomnak tevékeny, önálló véleménynyel és tag látókörrrel rendelkező tagjai, tiltakoznak az ellen, hogy egyetemi diplomájuk csupán jövedelmi forrás és társadalmi státusz eszköze legyen. Nem kevésbé sérelmezik azt a paternalista bánásmódot, amely elsősorban az Egyesült Államokban — de számos európai országban is — a diákokat kiskorúként kezeli, megtagadja beleszólási jogukat mind a szűkebb egyetemi közösség, mind pedig az ország ügyeibe. Hogy Svédországban nem öltöttek a diák-megmozdulások olyan jelleget és méreteket, mint Amerika és Európa számos államában, annak a szerző szerint az a magyarázata, hogy a svéd egyetemi hallgatók többsége húsz évét betöltött, teljes jogú állampolgár, és a diákok szervezetekbe tömörülve, képviselik útján hallatják szavukat az egyetem és a társadalom fontos kérdéseiben.

Torsten Husen professzor a diákelégedetlenség nemzedéki vonatkozását abban látja, hogy a fiatalok joggal vetik az idősebbek szemére: nem élnek az általuk hangoztatott normák szerint, képmutató módon „tisztelik”, de nem gyakorolják sem az egyháznak, sem pedig a polgári demokráciának, a szabadságnak, igazságnak azokat az elveit, melyeket minduntalan hangoztatnak. A kontesztáló diákok életmódja pedig nem a karrier és a tekintélytisztelt, hanem a participáció, a társadalmi, szakmai, családi és egyéb kapcsolatok emberivé tétele. Márpedig az élet értéke — állapítja meg Torsten Husen — éppen a kisebb és nagyobb csoportok tagjai között kialakult kapcsolatok értékétől, tartalmától függ. Ezért a diákság, a fiatal értelmiség az elszemélytelenedés, a konvenciók, a bürokrácia, az anyagi javak hajszolása ellen fordult, de ugyanakkor a függés, az alárendelt és vakon engedelmeskedő csoportok, osztályok, nemzetek, személyek egyenlőséget kizáró rendszere ellen is. Az egyetem mai jellegével szemben érzett elégedetlenségük elválaszthatatlan annak a társadalomnak a tagadásától, amely ezt a típusú oktatást a maga céljainak megfelelően kialakította és az érdekeltek akaratát mellőzve, fenn akarja tartani.

Az, amit a svéd professzor „funkcionális participáció”-nak nevez, szöges ellentéte a mai nyugati egyetemek ama gyakorlatának, hogy megoldott problémákat,

kipreparált ismereteket fogyasztassanak el a tanulóifjúsággal, amely aztán ezt a tudást gépiesen, az összefüggésektől és céloktól gondosan elzárva alkalmazza.

Petőfiről — a nagyapák és az unokák

(*Echinox*, 1970. 3.)

Érdemes odafigyelni a kolozsvári egyetemisták sajátos háromnyelvű havi lapjára: egyre gyakrabban találhatunk benne olyan írásokat, amelyek meghaladják a mesterségükre, hivatásukra készülő diákok tollpróbáit, szakmai érdeklődését. Ezúttal a két-három évvel ezelőtt végzett, ifjú újságíró-költő, Cseke Péter tudósítása gondolkoztat el; a cím ugyan nem sokat mond (*Itt járt Petőfi*), hasonló címek alatt megszoktuk, hogy szokvány-élményekről vagy apró-cseprő adalékokról szerezzünk tudomást, Cseke Péter azonban komolyabban vette a vállalt feladatot, s különösen az erdódi Petőfi- emlékek felidézésében tud lényegeset mondani.

Mindenekelőtt az öregek és a mai fiatalok szemléletének szembesítése figyelemre méltó. Íme, a félreismert és az igazi Petőfi képe, az erdódi gyűjtés eredményeként: „... a nemes lokálpatriotizmussal áthatott erdődiék a támadó Petőfivel szemben megvédik az uradalmi jószágigazgatót.“ Szendrey Ignácra van szó, a költő apósáról. A költő halála után, amikor mindenki hűtlenséggel vádolja Júliát második férjhezmenetele miatt — „az erdődiék megvédik Júliájukat“.

Mindez Cseke Péter tizedikes és tizenegyedikes diákokkal való beszélgetései során kerekedett ki. „Mert az erdődi líceumban — írja a cikk szerzője — Petőfi nem csupán tantárgy, nemcsak egy irodalmi alak a sok közül, mint ahogyan annyi sok iskolában tapasztaltam. Ezek a fiatalok felkutatták és összegyűjtötték minden olyan adatot, ami Petőfi erdődi kapcsolataira vonatkozik. De ennél sokkal értékesebb volt számomra, hogy irodalmi búvárkodásaik során milyen vitába keveredtek odahaza a nagyszülőkkel. Mert ekkor derült ki, hogy Petőfi lehetett akár-milyen nagy költő, azért mégiscsak »csavargó volt«. Hogy miért? »Mert akárhányszor megfordult Erdődön, mindig munka nélkül kóricált itt, nem volt állása, sem pedig jövedelme.« Hát igen. Ezért ellenezte Szendrey Ignác a házasságot, s ezért tagadta meg leánya kiházását.“

Cseke nemcsak ezt az élő, cselekvő hagyományörzést dicséri, az erdődi fiataloktól írva, nemcsak vitázó kedvüket, ön-

álló gondolkodásmódjukat tartja példamutatónak, hanem igényüket is másokkal, az idősebbekkel, a felnőttekkel szemben.

Válságban van-e a francia könyvkiadás?

(*Les Lettres Françaises*, 1970. április.)

Az olvasás szociológiájával foglalkozó anket eredményeiről számol be a folyóirat. A kérdőívet — melyen ilyen kérdések szerepelnek: milyen irányban fejlődik a közönség ízlése, érdeklődése? mit olvasnak ma szívesebben, mint tegnap? milyen a viszony kiadók és olvasó-vásárlóközönség között? hanyatlóban vannak-e bizonyos műfajok? — 1500 kiadóvállalathoz juttatták el, beleértve a legszerényebbeket is. Csak 374 kiadó válaszolt, a kiadók többsége nyíltan vagy burkoltan megtagadta a válaszolást, mivel nem szívesen tárják fel anyagi nehézségeiket.

A statisztikai adatok tehát nem teljesekek, de így is betekintést kínálnak a francia könyvkiadás jelenlegi helyzetébe. Az 1968-as könyvtermés felméréséből kiténik, hogy a kiadók jövedelme 170%-kal magasabb volt, mint az előző évben. A Nemzeti Könyvtárban 27 084 művet helyeztek el. Szembeszökő, hogy a zsebkönyvek példányszáma egy év alatt szinte megháromszorozódott. Ugrásszerűen emelkedett az enciklopédia-jellegű kiadványok száma is, ám csökkenés mutatkozik az általános irodalmi termékek és az ifjúságnak szánt művek kiadása terén. Jóllehet a számok nem fejezik ki világosan, számolni kell a regény válságával. De nem a regény az egyetlen haladokló műfaj; a verskiadás csupán önmaga árnyéka, a színház mint irodalmi műfaj ugyancsak hanyatlóban van.

Az említett változások természetesen kihatnak a kiadók tevékenységére is. A legjelentősebb kiadóvállalatok, a Le Seuil, az egyetemi kiadó, a Gallimard kiadványainak számottevő részét filozófiai, politikai, történelmi, gazdasági és társadalomtudományi jellegű sorozatok alkotják. A kollekciók jelenlegi virágzása azt bizonyítja, hogy a humán tudományok előzőnlük az egykor kifejezetten regények és verskötetek kiadására alapított kiadóvállalatokat. S bár a kiadók jövedelme az utóbbi hat év során lassú növekedést mutat, a helyzet mégsem megnyugtató. A film, a színház, a festészet mellett a könyvkiadást is megérintette a válság szele.

Az „alkalmazott grafika” brnói biennáléjének mérlege

(Magyar Grafika, 1970. 1.)

1964-ben a brnói biennále szervezői úgy határozták meg hosszú távú programjukat, hogy az „alkalmazott grafika” legjelentősebb alkotó szakterületei: 1. plakát- és reklámgrafika; 2. illusztráció és könyvgrafika; 3. kiállítás-tervező grafika, kétéves időközökben váltják egymást a kiállítási programban — írja Jiří Hlušíčka, a Morva Képtár igazgatója a kéthavonként megjelenő magyar szakfolyóiratban. Ismerteti a biennalék jellegét és értékeli a lezárult első ciklus eredményeit.

A plakát és reklám céljait szolgáló kisgrafikának szentelt első évben csehszlovák művészek alkotásait mutatták be. A kiállítás szervezői ugyanis attól tartottak, hogy egy nemzetközi igényű vállalkozás mindjárt az elején balsikerral járhat. A rendezvény sikere azt bizonyítja, hogy „a rendezők szakmai és szervezési szempontból jogosultak a legközelebbi kezdeményezés nemzetközi alapon történő megszervezésére”. A csehszlovák alkalmazott grafika a *kultúrplakát*, elsősorban a *filmplakát* területén érte el a leg-
átütőbb sikert.

A második biennalén huszonhárom nemzet háromszáznál több művésze állította ki a könyvgrafika körébe tartozó műveit. A látogatónak sokoldalú élményt, a szakembernek egyedülálló lehetőséget nyújtottak arra, hogy „az egész világ könyvgrafikájának mai, igen különböző helyzetével megismerkedhessék”. Tudatában volt a zsűri annak is, hogy „az illusztrációt és a könyvgrafikát nemcsak annak az irodalmi műnek a viszonylatában kell megítélnie, amelyhez készült, hanem ... azoknak a művészi elemeknek az összefüggéseiben is, amelyek a grafikusművészeknek a prózai vagy költői műhöz való közeledését lehetővé tették és befolyásolták”. A kiállítás anyagának nagy részét a szocialista országok könyvgrafikája alkotta. Jelentős helyet foglalt el a vendéglátó ország, kitűnt a jugoszláv, a lengyel, valamint a magyar könyvgrafika és illusztráció (Szász Endre, Kass János). A szovjet grafikusok közül sokan eredeti művészi fantáziájukkal tűntek ki (többek között az első díjjal jutalmazott Mavrina). Teljesen külön csoportot alkottak azok a tipográfiai alkotások, amelyek közül Hermann Zapf és néhány izraeli szerző művészileg kimunkált betűalkotásai nyertek különdíjat.

Az 1968. évi, harmadik biennále célja az volt, hogy a látogatókat megismertesse a kiállítás-tervezés jelenlegi helyzetével. Előkészítése egész sor módszertani jellegű kérdést vetett fel. A fényképeszeti dokumentációs anyag, az eredeti rajzok, filmek vagy modellek nem mindig képesek a kiállítás végleges megvalósításáról teljesen megfelelő elképzelést nyújtani.

A kezdeményezők és a rendezők együttműködésével és a külföldi partnerek megértő támogatásával olyan akció jött létre, amely eddig igényesen valósította meg a brnói biennalé célkitűzéseit: „A képzőművészet mindama területeiről, melyek az ember életében mélyrehatóan beavatkoznak, környezetét alakítják és esztétikáját befolyásolják, a nemzetközi törekvéseket és a jelenlegi helyzetet tükröző áttekintést adni.”

Mesterséges vér — a retortából

(Der Spiegel, 1970. 18.)

Robert P. Geyer bostoni tudós elaltatott kísérleti patkányok vérének csaknem teljesen eltávolította, és tejfehéren csillogó folyadékkal töltötte meg ereiket. A mozdulatlan állatok nemsokára feléledtek, élénken szaladgáltak az átlátszó üvegbúra alatt, rágcsálták a számukra odakészített eledelt, vizet ittak és tisztogatni kezdték magukat. A tudós megállapítása szerint: „általános jó közérzet...”

Ezekről a kísérletekről és a várható eredményekről számol be a folyóirat annak a közlésnek az alapján, amelyet Geyer professzor terjesztett elő ez év tavaszán Atlantic Cityben, az amerikai biológusok egyik tudományos ülészakán. A cél: olyan univerzális vérpótló-anyag előállítása, amelyet a „beteg” emberi vér kicserélésére is fel lehet használni.

Eddig a vératömlesztés problémát jelentett az orvosok számára, ugyanis: 1. a konzervált vér hűtőberendezésekben is csak bizonyos ideig tartósítható; 2. ritka vércsoportok esetén gyakran nagy távolságról kell vért hozni; 3. zavaró mellékhatások is jelentkezhetnek — ha a fő vércsoport talán, az alcsoportbeli eltérések allergiás reakciókat válthatnak ki.

Az orvosok azonban mindenekelőtt a májgyulladás vírusának az elterjedését tartják veszélyesnek. Statisztikai számítások alapján kiderült, hogy minden huszadik vératömlesztés esetén ilyen vírus kerül a vért kapó személy szervezetébe.

A vírusok elterjedését egyesek szerint úgy lehet megakadályozni, ha csupán vérplazmát ömlesztünk át, vagyis azt a fehérjeanyagot, amely a vörös és fehér vérszövetek kiszűrése után hátramarad. A vérplazmát fertőtlenítik és több hónapig „pihentetik”, mielőtt felhasználására sor kerül. A plazmának az a nagy előnye, hogy átömlesztésekor nem kell tekintetbe venni az illető személy vércsoportját. De hátránya is van, mert csak olyan személyek esetében alkalmazható, akiknek a szervezetében folyadékpótlóra van szükség, s elegendő regeneráló erővel rendelkeznek a vörös és fehér vérszövetek újratermelésére. Ugyanakkor a vírusfertőzés veszélyét sem sikerült teljesen kizárni.

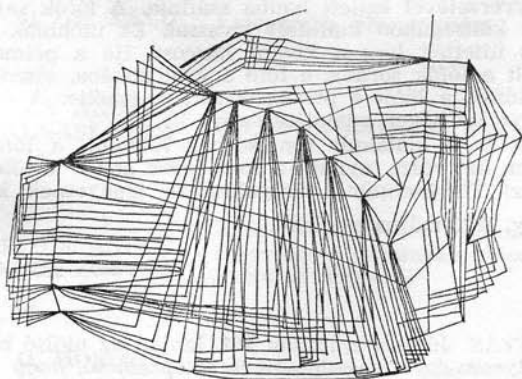
Bizonyos esetekben úgynevezett plazma-helyettesítőket alkalmaztak — ezek szőlőcukor, illetve műanyagmolekulák oldatából állnak —, amelyek pótolják a szervezet folyadékvesztését.

A mesterséges vér, amelyet Geyer professzor és munkatársai állítottak elő, fluor—szén vegyületekből és többértékű alkoholokból összetevődő emulzió. A kísérletek során bebizonyosodott: a mes-

terséges vér képes arra, hogy az életfontosságú oxigént eljuttassa a szövetekbe, és elszállítsa az ártalmas széndioxidot. A fluor—szén részecskék átmérője csupán 0,00007 milliméter, mégis ugyanazt a szerepet töltik be, mint a csaknem százszor nagyobb vörös vérszövetek.

Leland C. Clark, a cincinnati egyetem fiziológusa szerint a mesterséges vér arra is képes, hogy bizonyos anyagsere-zavarok jelentkezésekor a hiányzó enzimeket a sejtekhez szállítsa, például a fenilketonúria nevű betegség esetében. Clark egy washingtoni sebészkonferencián bejelentette, hogy az új vérpótló konzerválószerként is használható szív- és veseátültetések alkalmával.

A mesterséges vér legfontosabb felhasználási területe azonban az életmentő vérátömlesztés marad; ezt elsősorban akkor alkalmazzák, amikor teljes vércserére van szükség, például súlyos vérmérgezéskor. Az eddigi állatkísérletek alapján a tudósok úgy vélekednek, hogy a mesterséges vér már a közeljövőben „természetes” segédeszközzé válhat az ember gyógyítása szolgálatában.

I. Nana

Ion Nana rajza

LEVELEK A SZERKESZTŐSÉGHEZ

Egy naptárközlemény margójára

Figyelemmel olvastam az 1969-es *Hargita kalendáriumban* Vécsey Gyulának a székely ősök valláskultuszáról írt tanulmányát, és meglepett a székelyek társadalmi-rendi tagozódásának eredetéről kifejtett magyarázata. Miután a *Korunk* áprilisi számában megjelent Pataki József tanulmánya *Legenda és valóság* címen a csíki székely krónikáról, engedtessek meg, hogy — ha kissé későn is — a további legenda-oszlatás és valóság-szemlélet kialakítása jegyében fűzzek néhány megjegyzést Vécsey Gyula cikkéhez.

Szerinte fény derült „...a régi székely krónikák egy szövegrészére, amely a székelyek három nemzetségéről — »de trium generis siculorum“-ról« — beszél”, és úgy vélekedik, hogy a Napra, Holdra és a csillagokra esküvő elődök e kultuszkülönbözési hiedelméből származik a három nemzetség tagozódása: egy részük a Napot, mások a Holdat, mások meg a csillagokat tekinték kultuszuk képének és személyi kötöttségük esküjét ezekre tevék...

Hiba volna a székely *rendek* (és nem *nemzetségek*, mint Vécsey írja) kialakulását ezzel a téves magyarázattal történelmi tényné avatni, és észrevétlenül a többzetes — többségükben éppen székely — olvasótábor tudatába csúsztatni. A Nap-, Hold-, csillagkultusz és azok címereken való ábrázolása vallásmitológiai eredetű és értelmű, a székely társadalmi tagozódás kialakulásához semmi köze nincs.

A székelyek három rendje hadi besoroláson alapult, és azt személyes anyagi javaik mértéke határozta meg. Az ősök jogszokásai a legrégebbi történelmi adalékok szerint nem ismertek elhatárolódást a nemzet tagjai közt.

Nem tudjuk, hogy a székelyek hadrendi tagozódása mikor lépett ki az egyenlősorból, de a középkor elejére teljesen kiépült. Ezt Hunyadi Mátyás 1473. évi oklevelével is igazolja, s a valóságnak megfelelően nem a székelyek három nemzetségéről, hanem katonailag „három rendre osztott” nemzetéről beszél.

Sepsiszentgyörgyön a megyei néptanács székházának homlokzatán 1832 óta ott van a díszes-patinás felirat: ARMATORUM TRIUM GENERUM SICULORUM. Ennek fordítása ez: *A fegyverviselő székelyek három rendje*. Ez a néma tanú is — véleményem szerint — vitán felülívé teszi, hogy a „trium generum“-nak katonai és nem valláskultusz-alapú értelme és meghatározása van. A „generum“ (*genus*, *-eris* = származás, faj, eredet, rend, osztály) szónak a szókapcsolástól függően számos variációja, jelentése van; ez esetben osztályt, rendiséget jelent.

A székelyek katonai tagozódása a többséget kitevő gyalogosok (pixidarius), a lovasok (primipilus), és a főemberek (primor) három rendjéből állott; ezek mind-egyikének saját fegyverzetével kellett hadba szállnia. A lófők saját lovukkal, a főemberek 2—5, saját költségükön kiállított lovassal. Ez utóbbiak a legtöbb esetben pénzzel fogadták és ültették lóra a kívánt harcost. Ha a primor anyagilag meggyengült, alább szállt a lófők sorába, a lófő a gyalogokéba, viszont az anyagi tehetőség a gyalogot a lófők, a lófőt a primorok sorába emelte. A székely székek egykorú hadiszemle-jegyzékei bőven adatolják ezt.

A földhasználat is a kialakult rendiséghez idomult, a lófők földosztásnál a gyalogokéval szemben két részt (nyilat), a főemberek annál is többet kaptak.

A múlt kötelez! Történelmünk tárgyalásában igényesnek kell lennünk.

Magyarhermány, 1970 május havában.

Id. Máthé János
szövetkezeti földműves

HELYREIGAZÍTÁS. Júniusi számunk 961. lapján az utolsó bekezdés 6. sorában kezdődő mondat helyesen így hangzik: *Az is elképzelhető, hogy a XIX. század zenéje ma olyanszerű reneszánsz előtt áll, amilyent a XVII. és XVIII. századé a két világháború között ért meg.*

Sumar

<i>Sütő András</i> : Sub cer comun	979	NOTE	
<i>Cseke Gábor</i> : Cum sîntem noi, cei tineri?	981	<i>Herédi Gusztáv</i> : O microantologie de folclor	1083
* * * Știința tineretului in statu nascendi — de vorbă cu sociologul Ovidiu Bădina (interview de Aszódy János)	989	<i>Murádin Jenő</i> : De la descoperire la confirmare	1085
<i>Róth Endre</i> : Tineretul — sub aspectul sociologiei	992	VIAȚA INTERNAȚIONALĂ	
<i>Aradi József</i> : Adaptarea socială a tineretului	998	<i>Szent-Györgyi Albert</i> : Cel de-al treilea mediu	1089
<i>Kallós Miklós</i> : Școala și mobilitatea socială	1005	<i>Farkas László</i> : Intervenția S.U.A. în Indochina și studenții americani	1091
<i>Gáll Erzsébet</i> : Universitatea prieteniei popoarelor	1011		
* * * Ce este muzica beat? (fragmente dintr-un volum de studii)	1018	FORUM	
<i>Kenéz Ferenc</i> : Un băiat din orașul nostru (scenariu cinematografic)	1027	<i>Izsák László</i> : Cultura literaturăcentrică și structura	1098
* * * Primele cuvinte (versuri de tineri poeți)	1041		
<i>Abafáy Csillag</i> : Metamorfoză	1047	EDUCAȚIE — TINERET	
<u>Tineri de azi</u>		<i>Silkösd János</i> : Orientarea profesională a absolvenților clasei a VIII-a	1101
<i>Balogh Edgár</i> : Dedicăție (cuvînt înainte)	1049		
<i>Rostás Zoltán</i> : Probleme de orientare profesională	1051	ISTORIE VIE	
<i>Bodó Barna</i> : Cum se cultivă studentul?	1053	<i>Benkő Samu</i> : Lupta pentru dreptul la studii a secuilor contra oprimării habsburgice	1109
<i>Molnár Gusztáv</i> : Grupul Erdélyi Fialatok și sociografia rurală	1055		
<i>Bálint Éva</i> : Tineretul și muzica	1057	REVISTA	
<i>Sallay Ibolya</i> : Cupluri studențești	1059	<i>Kántor Lajos</i> : Domenii recucerite (Pietre)	1121
<i>Gaal György</i> : Periodice studențești	1063	<i>Ritóók János</i> : O literatură reîntinerită	1125
<i>Tamás Gáspár Miklós</i> : Toga virilis	1067	<i>Mózes Huba</i> : De la publicistica literară la istoria literaturii	1127
<u>Învățăminte ale mișcărilor studențești</u>		<i>Kohn Hillel</i> : Un autor român despre rezistența de la Buchenwald	1129
<i>Jürgen Habermas</i> : Universitatea și societatea industrială modernă	1070		
<i>Alain Touraine</i> : Lupta de clasă și mișcărilor studențești	1073		
<i>Luigi Longo</i> : Politica partidului și studenții	1075		
OGLINDA			
<i>Kádár János</i> : Cel ce a fost învins	1078		

KORUNK

1970

MEGJELENT

VALÓSÁG ÉS MAGATARTÁS
A STRUKTURALIZMUS VITÁJA

ÉLŐ LENINIZMUS
TÖRTÉNELEMÍRÁS
ÉS ÖNISMERET

NEMZETKÖZI
TERMÉSZETVÉDELEM
EGYÜTTÉLÉSÜNK MÚLTJA
ÉS JÖVŐJE

MAI FIATALOK

ELŐKÉSZÜLETBEN

BARTÓK BÉLA SZELLEMÉBEN
NYELV ÉS TÁRSADALOM
A NEVELÉS PROBLÉMÁI

1970

KORUNK

ÁRA 8 LEJ